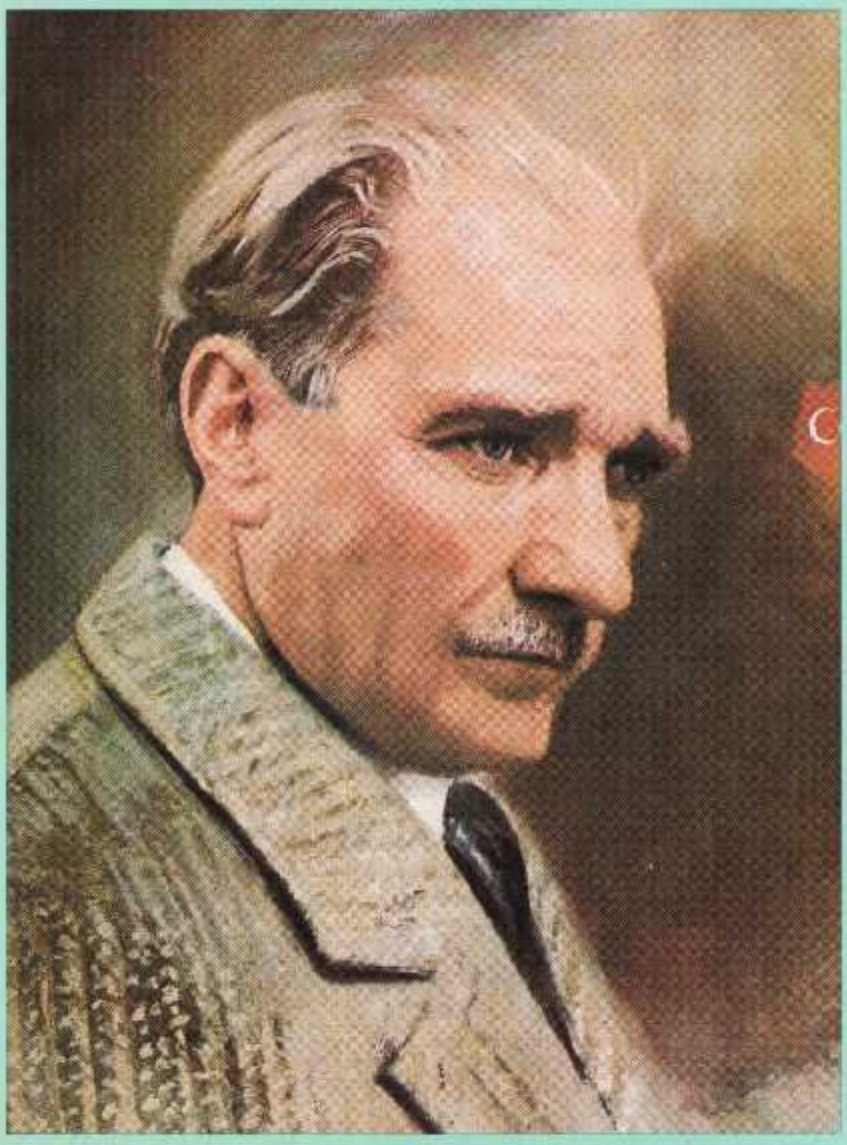
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ISSN 1011 - 727X

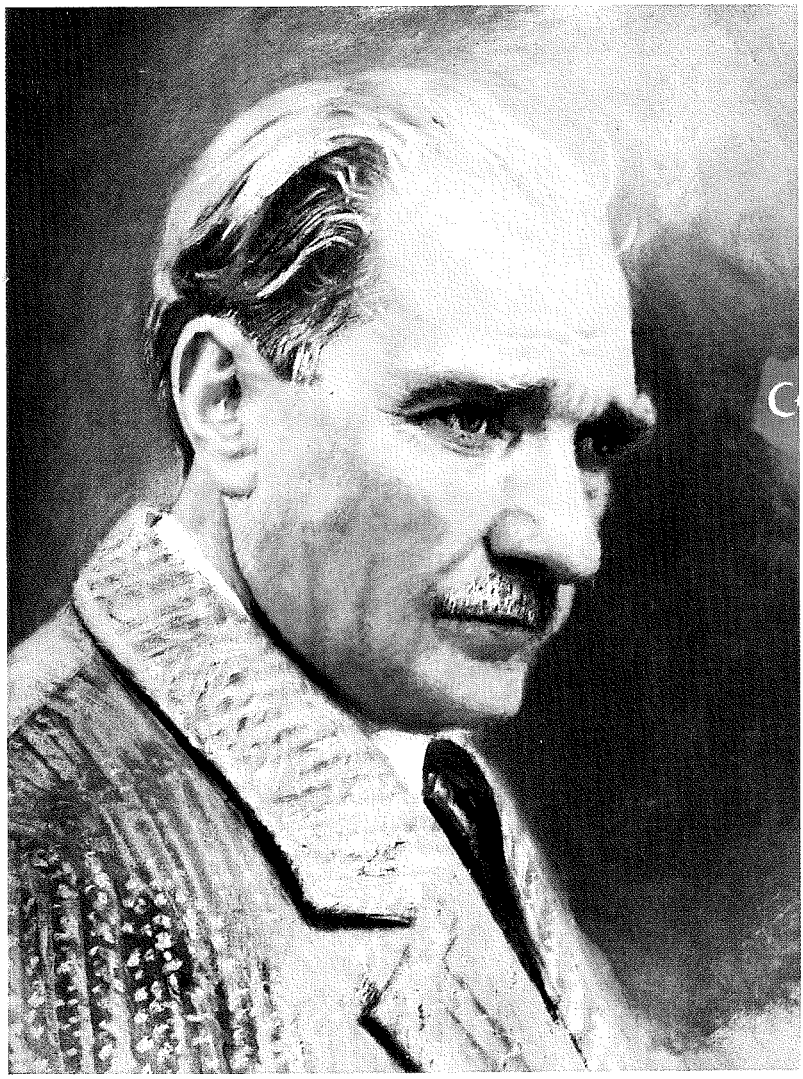
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt: X Temmuz 1994 Sayı: 29

Levent Sahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ISSN 1011 - 727X

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt: X Temmuz 1994 Sayı: 29

İÇİNDEKİLER

PROF. DR. M.ALTAY KÖYMEN: Başkumandanlık Meydan Muharebesi ve Diğer Meydan Muharebeleri Arasındaki Yeri 311

SUAT İLHAN : Atatürk ve Atatürkçülük Karşıtları 323

YRD. DOÇ. DR. E. SEMİH YALÇIN : Atatürk'ün Ankara'ya Gelişi 333

PROF. DR. MOHAMED CHAMS AD-DIN MEGALOMMATİS: La Grece Entre l'Europe et le Tiers - Monde 347

DR. HAMİT PEHLİVANLI : Tarih Perspektifi İçinde Pontus Olayı : Yakın Tarihimize ve Günümüze Etkileri .. 357

DOÇ. DR. MESUT ÇAPA : Anadolu'da Yunan İşgalinin Sebep Olduğu İç Göçler 379

DOÇ. DR. MUSTAFA GÜL : Türkiye Cumhuriyeti'nin Temelini Teşkil Eden Değerler 391

DOÇ. DR. SALİM KOCA;
YRD. DOÇ. DR. SEMİH YALÇIN : Mustafa Kemal Paşa'nın Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine Tayininde Osmanlı Genel Kurmayının Rolü 401

PROF. DR. VICTOR MORALES LEZCANO : İmparatorluktan Cumhuriyete Türkiye : Bir İspanyol Yaklaşımı (Çev. : Mehmet Necati Kutlu). 417

PROF. DR. VICTOR MORALES LEZCANO : Turquía, Del Impereío a La República: Una Percepción Española 429

ÖĞR. ÜTĞM. SUAT AKGÜL : Nutuk'ta Azınlıklar Meselesi ve Atatürk'ün Azınlıklar Hakkındaki Görüşleri 443

HÜSEYİN YILDIRIM : Atatürk İnkılâpları ve Sivas 459

DR. MUSTAFA ALBAYRAK : Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928 - 1935) 471

KONFERANSLAR

CİHAT AKÇAKAYALIOĞLU : Atatürk ve Atatürkçülük Konusunda Bazı Görüş ve Düşünceler 487

PROF. DR. SADIK TURAL : Kültürel Kimlik Kavramı 497

PROF. DR. REŞAT GENÇ : Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel İlkelerinden Lâiklik 503

PROF. DR. AZMİ SÜSLÜ : Mustafa Kemal'in Anadolu'ya Gelişi ve Ankara'nın Milli Mücadeledeki Yeri 511

Levent Şahverdi Arşivi

Türk, bu toplum geleneği sayesinde, dünyanın en nişancı bir askeri olduğu kadar, cesaret, sıkıntıya ve yokluğa katlanmak, emre itaat gibi meziyetleri ile, tarihin her devrinde dostu veya düşmanı tarafından daima takdir ve hayranlıkla karşılanmıştır.[3]

Başında yetenekli komutanlar bulunduğu takdirde, Türk ordusunun başaramayacağı iş, aşamayacağı engel yoktur. Her türlü meziyetlere sahip olan Türk orduları, o zamanın bilinen üç kıtasında fetihler yaparak, türlü adlar altında devletler kurulmasını sağlamışlar; bu devletler, sınırları içindeki bütün insanları soy, din ve medeniyet farkı gözetmeksizin, refah ve mutluluk içinde yaşatmışlardır. Kurulmasını sağladıkları devletler, bir yandan kendi medeniyetlerini geliştirirken, başka soydan kavimlerin dinlerine ve medeniyetlerine müdahale etmek şöyle dursun, onların kendi dinlerini serbestçe icra etmelerine, medeniyetlerini muhafaza etmelerine; hatta inkişaf ettirmelerine destek olmuşlardır.

II

TÜRK ORDUSUNUN TÜRK TARİHİNDEKİ YERİ

Sahip olduğu meziyetlerle Türk ordusunun dünya tarihinde oynadığı rolü böylece kısaca belirttikten sonra, şimdi de yine Türk ordusunun Türk tarihindeki yerini başka bakımdan belirtmeye çalışalım. Bu noktaya Türk toplumunun özelliklerinden söz ederken kısmen değindik. Konuyu bir soruyla ortaya koyalım:

Bu meziyetlere sahip Türk ve onun oluşturduğu ordusunun Türk tarihindeki yeri nedir?

Türk ordusunun kendi tarihindeki yeri, başlıca kazandığı meydan muharebelerinde belirir.

Muhtelif yazılarımda ortaya koyduğum gibi, çeşit çeşit meydan muharebeleri vardır.[4] Bu meydan muharebelerinin hepsinin sadece adlarını vermek sayfalar kaplar ve konumuzun çerçevesini çok aşar. Biz bu yazımızda Türk tarihinin Orta Doğu'da Bizans İmparatorluğu aleyhine akışı sonunda onun tarihten silinmesiyle hakim olduğu topraklarda, Anadolu'da yeni bir Türk va-

[3] Meselâ bkz. Câhız, *Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri*, Arapçadan trc. Doç. Dr. Ramazan Şeşen, Ankara, 1967.

Bu Arap düşünürü, Türkleri uzun uzun övdükten sonra aynen şöyle demektedir. "Hülâsa, bir Türk, bir millettir". Ona göre, Türk, aşılması imkânsız dağları aşarak, geçilmesi imkânsız çölleri ve nehirleri geçerek, umulmadık zamanda, beklenmedik bir yerde görülür.

[4] Meselâ, bkz. Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, *Atatürk'ün Büyüklüğü Atatürk Haftası Armağanı*, 10 Kasım 1989, Atatürk Dizisi: 22, s. 19-32.

Levent Şahverdi Arşivi

tanının kurulmasını, korunmasını, bütünleşmesini sağlayan Türk vatanının kurtarılmasını sağlayan "Başkumandan Meydan Muharebesi"nin önemini ve eşsiz değerini ortaya koymaya çalışacağız. Bunu yaparken, aynı zamanda hem Türk ordusunun rolünü ve yerini belirteceğiz, hem de Başkumandan Meydan Muharebesi'nin önemini gözler önüne sermeye çalışacağız.

III

TÜRK SAVAŞ SİSTEMİ

Belli başlı meydan muharebelerini ele almadan önce, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, burada bir lâhza durarak, Türklerin uyguladıkları savaş sisteminden, kısaca da olsa, söz etmek gerekmektedir.

Tarih boyunca meydan muharebelerinde birçok savaş sistemi uygulanıyordu.[5] Selçuklu devrinde başlıca iki savaş sistemi uygulanıyordu. Bunlara Selçuklu devri kaynaklarında,

a) Sâsânî (İran) Savaş Sistemi,

b) Türk (Oğuz) Savaş Sistemi adları veriliyordu.[6]

a) Sâsânî Savaş Sistemi

Sâsânî Savaş Sistemi'nde iki ordu savaş için karşı karşıya geldiği zaman, her ordu, sağ kol (meymene), sol kol (meysere), merkezi (kalb) ve art (sâka) şeklinde savaş düzenine sokuluyordu.[7]

Selçuklular, kendi savaş sistemleri ile beraber, bu sistemi de kullanıyorlardı.

b) Türk Savaş Sistemi

Türk (Oğuz) Savaş Sistemi'nde Sâsânî Savaş Sistemi'ndeki ordu düzenlemesi söz konusu değildi. Bu sistem, attan, ok ve yaydan savaşta azami derecede faydalanabilmek için Türk dehâsının yepyeni bir buluşu idi. Nitekim, sürat ve uzaktan savaş, Türk Savaş Sistemi'nin esasını teşkil ediyordu.[8]

[5] Bu hususta fikir edinmek için, meselâ bkz. E. Darko, Le Role des Peuples Nomades Cavaliers dans la Transformation de l'Empire Roman, Byzantion, XVIII/146-8, s. 85-97.

[6] Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, Alp Arslan Zamanı Selçuklu Askerî Teşkilâtı, *A.Ü.D.T.C. Fak. Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/8-9, (1967), s. 37. Şimdi bkz. Aynı yazar, Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Cilt: 3. Alp Arslan ve Zamanı, 3. baskı, Ankara, 1992. (Kaynaklar orada gösterilmiştir).

[7] Bkz. Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, a.g.e., aynı yer. Meselâ, Alp Arslan, amcasının oğlu Kutalmış ile yaptığı taht mücadelesinde bu savaş sistemini kullanmıştı.

[8] Türk Savaş Sitemi epey araştırılmıştır. Meselâ bkz. R.C. Smail, *Crusading Warfaire*, Cambridge, 1967, s. 78 vd. Yazar, "Girişte"te bu alanda yapılmış araştırmaları tenkidli bir şekilde ele almakta ve değerlendirmektedir (bkz. s. 1-16).

Levent Şahverdi Arşivi

Türk orduları da bu sisteme göre düzenleniyordu. Ordular, tümenlere, tümenler de doğrudan-70 kişi arasında değişen-bölüklere ayrılıyordu. Bu birliklerin her birine "Oğuz Bölük" (Tulb) ü adı veriliyordu.[9]

Her bölük, bağımsız bir savaş birliği idi. Savaş başlayınca, birlikler dalgalar halinde hücuma geçerler, bir ok atımı (1000-1500m) mesafesine gelince, düşmanı ok yağmuruna tutarlardı. Bölükler, okluklarında bulunan 40 veya 50 oku, nişan alarak boşalttıktan sonra, okluklarını yeniden okla doldurmak üzere, üslerine çekilirler ve yerlerini başka birliklere bırakırlardı. Bu tip savaş, düşman güçleri yıpranıncaya kadar, dalgalar halinde, arasız sürerdi.

Aynı birlikler, düşman ordusunu defalarca ok yağmuruna tuttukları için, Türk ordusu, çok defa sayıca daha az oldukları halde, çıkmış göbi görünüyorlardı.

Sürat, Türk savaş sisteminin baş unsuru olduğu için, savaşan Türk ordusu, ağırlıksız idi. Bu sebeple, Türk ordusu, çok çabuk manevra yeteneğine sahipti. Sonra, meydan savaşlarında kullanılan-ok ve yay, kılıç ve kalkan, mızrak, gürz gibi-silâhlar düşmanların kullandıkları aynı neviden silâhlardan çok daha hafif idi.

Söylemeye hacet yok ki, ok ve yay kullanarak, uzaktan yapılan savaşla, düşman ordusu yeterince yıpratılınca, ok ve yayın yerini, orta menzil silâhı olan mızraka; o da rolünü oynadıktan sonra kesin sonucu almak üzere, yerini kılıca ve gürze bırakırdı. Bu arada, çok defa pusuya sokulan güçler meydana çıkarak, düşmanın arta kalan güçlerini kuşatıp, imha ederlerdi.

IV

BELLİ-BAŞLI TÜRK MEYDAN MUHAREBELERİ VE FONKSİYONLARI

Bilindiği gibi, türlü türlü Türk meydan muharebeleri vardır. Meselâ, meydan muharebesi vardır, sonucunda, bir Türk devleti kurulur: 1040 yılında yeni bir Türk devleti olan Gazneliler Devleti'ne karşı Doğu İran'da, Dandanakan'da yapılan meydan muharebesi gibi, Tuğrul ve Çağrı Bey kardeşlerin Gazneliler hükümdarı Mesud'a karşı kazandıkları bu meydan muharebesi neticesinde, Büyük Selçuklu İmparatorluğu adlı, tarihin sayılı imparatorluklarından biri kuruldu.[10]

[9] Bkz. H.A.R. Gibb, *The Armies of Saladin, Studies on the Civilisation of Islam*, s. 76. Selçuklu devri Türk ordusuna dâir toplu bilgi edinmek ve yapılan araştırmalara dair fikir sahibi olmak için, Şimdi bkz. Prof. Dr. Mehmet Alya Köymen, *Selçuklu Ordusu*, X. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1991, III, s. 1059-68.

[10] Genellikle bu imparatorluğun kuruluşu, özellikle Dandanakan Meydan Muharebesi'ne dair ayrıntılı bilgi edinmek için şimdi bkz. Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Cilt: I. Kuruluş Devri, 3. Baskı, Ankara, 1989.

Levent Şahverdi Arşivi

Meydan muharabesi vardır; sonucunda, vatan kurulur: Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun 2. hükümdarı Alp Arslan'nın, Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'e karşı kazandığı Malazgirt Meydan Muharebesi (26.08.1071) gibi. Bu muharebe sonunda asıl anavatan Orta Asya'dan binlerce kilometre uzakta, Akdeniz'in doğusunda, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının birleştikleri son derece stratejik-bir ülke olan Anadolu'da, Bizans'ın elinden alınarak, yeni bir Türk vatanının kurulması sağlanmış oldu.

Meydan muharebesi vardır; sonucunda, vatan korunur: Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra, savaşın yapıldığı bölgeden itibaren, Anadolu'da inci taneleri gibi, kurulmuş olan-Saltuklar, Mengücekler, Danişmendliler, Selçuklular, Artuklar gibi-devletler, hem Anadolu'nun Türkleşmesini tamamladılar, hem de bu yeni vatanı dış düşmanlara karşı korudular. Bu hususta başlıca rolü, İstanbul'un yanı başındaki İznik'i devlet merkezi yapan Anadolu Selçuklu Devleti oynadı. Bu devlet, Türk fethine tepki olarak başlayan üç Haçlı ordularının Anadolu'dan geçip gitmesine mani olamamış, üstelik, devlet merkezi İznik dahil, ulaştığı sahilleri kaybedip tekrar Konya'ya çekilmiş ve bir asırdan fazla (1097-1107) bir kara devleti olarak kalmıştır. Buna rağmen, o, yeni Türk vatanı Anadolu'yu iç ve dış düşmanlara karşı başarı ile koruyabilmiştir.

Bizans İmparatorluğu, Türklerin Anadolu'yu vatan edinmelerini bir türlü kabul edemiyor, bir gün gelip onları Anadolu'dan sürüp çıkaracağını hayal ediyordu. Bizans İmparatoru Manuel Kommenos, uygun gördüğü bir zamanda, uygun gördüğü yerden vurarak yıkmak için, büyük bir ordu hazırlayıp, 2. Kılıç Arslan'ın başında bulunduğu Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı harekete geçti. 1176 yılında, Göller bölesinde, Myriokefalon adlı yerde verdiği meydan muharebesinde korkunç bir yenilgiye uğradı ve Türklerin Anadolu'dan atılamayacağını kabul etmek zorunda kaldı[11].

Esasında, 2. Kılıç Arslan'ın saltanat zamanı, yalnız Anadolu Selçuklu Devleti tarihi bakımından değil; zamanımıza kadar bütün Türk tarihi bakımından bir dönüm noktası sayılabilir. Zira, Anadolu'nun tek devlet hâkimiyeti altında coğrafi, siyasi, hatta etnik-bütünlüğünün sağlanmasını başlatan odur. 2. Kılıç Arslan, daha 1165 yılında, yani Myriokefalon Meydan Muharebesi'nden bir yıl önce, rakip Dânişmendliler Devleti'ni ortadan kaldırmak suretiyle, bu siyaseti gerçekleştirme yolunda son derece önemli bir başlangıç yapmıştı. Zaten, bunun önemini kavrayan Bizans İmparatoru'nun, tehlikeyi daha başlangıç safhasında kökünden kazımak, için harekete geçtiği söylenebilir.

[11] Bâzı Batılı tarihçiler tarafından Malazgirt Meydan Muharebesi kadar önemli sayılan bu meydan muharebesine dair-doktara tezi dâhil-bir çok araştırma yapılmasına rağmen, savaşın geçtiği yer bile hâlâ tartışmalıdır. Meselâ, bkz. Kemal Turfan, *Myriokephalon Savaşı'nın Yeri Üzerinde Yeni Araştırmalar,* X. Türk Tarih Kongresi, III. Cilt, Ankara, 1991, s. 1117-1155.

Levent Sahverdi Arşivi

Anadolu'nun coğrafi ve siyasi bütünlüğünü sağlama siyasetini, 2. Kılıç Arslan'ın halefleri yürütmeye devam ettiler.

Nihayet, haleflerinden Büyük Alâeddin Keykubad (1118-1137), bir yandan bu yeni Türk vatanını dış düşmanlara karşı-meselâ, Anadolu'yu ele geçirmek isteyen Celâleddin Hârezm-şah'ı 1230'da Yassı-Çimen'de yenmek suretiyle-korumayı sürdürürken, öte yandan adı geçen diğer Türk devletlerini ortadan kaldırmak suretiyle başında bulunduğu Selçuklu Devleti'nin sınırlarını, Türkiye Cumhuriyeti'nin Anadolu'daki bugünkü sınırlarına ulaştırdı. O, ayrıca Anadolu'nun Akdeniz sahillerini de fethetti ve böylece, Anadolu'nun coğrafi, siyasi ve etnik bütünlüğünü tamamlamış oldu.[12]

Nihayet, meydan muharebesi vardır; sonunda vatan kurtarılır: Başkumandan Meydan Muharebesi gibi (30 Ağustos 1922). Bu meydan muharebesi ile yalnız vatan kurtarılmadı, I. Dünya Savaşı'nın galipleri tarafından tarihten silinmek istenen Türk milleti de kurtarıldı. Böylece, tarihin Türk milleti aleyhine akışı bu meydan muharebesine adını veren Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından önce durduruldu; sonra lehe çevrildi. Yetmiş yıldan beri grafik gittikçe yükselerek devam etmektedir. Bu meydan muharebesi ile kurtarılan vatanda yine Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Kıbrıs Türk Cumhuriyeti sayılmazsa, 1991 yılı sonuna kadar 70 Yıl boyunca tek bağımsız Türk devleti olarak kaldı. Halbuki, tarihte bir bölgede bir Türk devleti sahneden çekilir çekilmez, dünyanın o zaman bilinen üç kıtasında birkaç devlet birden tarih sahnesinde yer alırdı. Tarihte gelip geçmiş en zâlim devlet olan Sovyetler Birliği çözüldükten sonra, yine 6 tane bağımsız Türk Cumhuriyeti kuruldu. Böylece, Atatürk'ün "En büyük eserim" dediği Türkiye Cumhuriyeti yalnızlıktan, öksüzlükten kurtuldu, yarım düzine küçük kardeşe sâhip oldu. Ağabeyleri Türkiye Cumhuriyeti, ağabeylik görevini hakkıyla yerine getirip, Batı'yı örnek alarak, önce "Türk ortak Pazarı"nı, arkasından, yine Batı'yı ve Rus asıllı üç cumhuriyeti örnek alarak, "Türk Bağımsız Devletler Topluluğu"nu kurduğu takdirde, Başkumandan Meydan Muharebesi, gerçek emsalsiz değerine kavuşmuş bulunacak, kurtarıcı ve kurucu Atatürk'ün de ruhu şad olacaktır.

[12] Birden fazla devlet bulunduğu takdirde, bir kavimler köprüsü olan Anadolu'nun daima el değiştirdiğine dair şimdi bkz. Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, *Tarihin Işığında Anadolu Savunması* (Dünü Bugünü ve Yarını), Ankara, 1990.

Türkiye Cumhuriyeti'nin sevk ve idaresinden sorumlu devlet, siyaset ve idare adamlarına rapor halinde sunduğum bu yazı, önemli bulunmuş olacak ki, daha sonra "Yeni Forum" Dergisinde aynen yayımlanmıştır (bkz. Yeni Forum, Mayıs 1990 sayısı, s. 64-73).

Levent Şahverdi Arşivi

V

BAŞKUMANDAN MEYDAN MUHAREBESİ'NİN ÖTEKİ MEYDAN MUHARABELERİ İLE MUKAYESESİ VE ÖNEMİ

Yukarıdan beri yaptığımız açıklamadan, her meydan muharabesinin kendisine mahsus bir fonksiyonu olduğu anlaşılmıştır sanırım. Büyük bir zevkle tekrar ediyorum. Fonksiyonları bakımından savaşlar,

1. Devlet kuran,

2. Vatan kuran,

3. Vatan koruyan,

4. Vatan bütünlüğünü sağlayan; nihayet,

5. Vatan kurtaran meydan muharebeleri olarak sıralanabilirler. Bunların her birini ayrı ayrı ele alıp, birbirleriyle mukayese etmeye kalkışmak, yüzlerce sayfa tutarında bir kitap yazmak demektir. Biz bu yazımızda, fonksiyonları birbirine yakın olan-vatan kuran-Malazgirt Meydan Muharebesi ile,-vatan kurtaran-Başkumandan Meydan Muharebesi'ni birbiriyle kısaca mukayese etmekle yetineceğiz.

Gördük ki, Malazgirt Meydan Muharebesi vatan kurulmasını sağlamakla, Türklük bakımından yeni ve son derece parlak bir devrin kapısını açmıştır. Başka bir deyişle, bu meydan muharebesi, tarihin Türk milleti lehine akışının şahlanmasının başlangıcı olmuştur: Bu meydan muharebesi ile;

1. Yeni vatan Anadolu'da kurulan Selçuklu Devleti'nin gelip geçmiş bütün medeniyetleri geride bırakan son derece parlak bir yerleşik medeniyet tipi meydana getirmesi sağlanmıştır.

2. Anadolu Selçuklu Devleti'nin devamı olan Osmanlı Cihan İmparatorluğu kurulmuştur. Bu İmparatorluk, yalnız Türk tarihi bakımından değil, dünya tarihi bakımından da başta gelen siyasi teşekküllerden biri sayılmaktadır.

Böylece, Türklüğün ağırlık noktası Doğu'dan, Asya'dan ve Doğu Avrupa'dan, Avrasya'dan Batı'ya, Akdeniz havzasına taşınmakla kalmamış, Doğu Türklüğü Rus ve Çin hakimiyetine girerken, Batı Türklüğü asırlarca en parlak devrini yaşamıştır. Meselâ, Akdeniz, Roma devrinde olduğu gibi, bir Türk gölü haline gelmiştir.

Türkçe'de bir ata deyişi vardır: "Yiğit (yiğin) at ne kadar koşar?". Osmanlı atı dünya meydanında gereğinden fazla koşmuştur. Fakat, her yeniliğe "Gâvur icadıdır" diye karşı çıkan,-terakkiye son derece açık İslâm dinini anlamamış-câhil "ulema" bir yandan, Orta Asya yolu İran'da kurulmuş devletler tarafından kapatıldığı için oradan gelen ve Anadolu'nun Türk akının

Levent Şahverdi Arşivi

kesilmesi üzerine, devşirilerek, Türk-İslâm terbiyesine göre yetiştirilen "Yeniçeri"lerin ikide bir-kendi soylarından olmayan padişahlara karşı kazan kaldırmalarının yarattığı kargaşalık ve başsızlık yüzünden önce duraklama, sonra gerileme ve çökme devrelerine giren dev Osmanlı İmparatorluğu, son defa, cahil politikacılar tarafından, hiç gerek yok iken, I. Dünya Savaşı'na sokuldu ve beklenmeyen kahramanlıklar gösterdikten sonra, müttefikleri ile birlikte yenildi.

Daha yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, tarihin Türklük aleyhine akışı hedefine vararak, Doğu Türklüğü gibi, Batı Türklüğü'nün de tarihten silinmek istendiği bir sırada, her sıkışık zamanda olduğu gibi, içinden Mustafa Kemal adlı dâhi bir kahraman çıkarak, sevk ve idare ettiği Başkumandan Meydan Muharebesi neticesinde, kendi ifadesi ile, milletin "maküs (tersine dönmüş) talihini yendi" ve Batı Türklüğü'nün de tarihten silinmesini önledi.

Yaptığımız, bu kaba taslak mukayeseden sonra, "Vatan kuran Malazgirt Meydan Muharebesi mi, yoksa, kurulan vatanı kurtaran Başkumandan Meydan Muharebesi mi daha önemli?" diye bir soru sorulduğu zaman, verilecek cevap şudur: İkisi de aynı derecede önemlidir. Zira, Malazgirt Zaferi ile Anadolu'da yeni bir Türk vatanı kurulmamış olsaydı, Türklük ilk defa bütünü ile tarihten silinmiş olacaktı. Bu meydan muharebesi sonunda Anadolu'da yeni bir vatan kuruldu. Parlak bir medeniyet yaratıldı; arkasından, yeni Türk vatanı Anadolu'nun bel kemiğini teşkil ettiği bir Osmanlı Cihan İmparatorluğu kuruldu.

Türkiye Cumhuriyeti, Başkumandan Meydan Muharebesi'nin kazanıldığı 30 Ağustos 1922 yılından 1991 yılı sonuna kadar dünyada biricik bağımsız Türk devleti olarak, dünya Türklüğünü tek başına temsil ettikten sonra, şimdi 1992 yılında 6 tane bağımsız Türk devleti kuruldu ve dünya Türklüğü yeniden parlak devrini idrak etmeye başladı. Böylece, tarihin türlü devirlerinde olduğu gibi, XXI. asır da Türklük asırı olacaktır.

Öte yandan, kurulacak olan, "Türk Ortak Pazarı" ve "Türk Bağımsız Devletler Topluluğu", dağılan Sovyetler Birliği'nin bıraktığı otorite boşluğunu doldurarak, Birleşik Amerika ile, süper güç çabasında olan Avrupa Topluluğu'nun yanında, yaygın deyimiyle, üçüncü bir süper güç haline gelecektir.

Söylemeye hacet yok ki, mukayesesini yaptığımız bu iki meydan muharebesini sevk ve idare eden ve zaferle sonuçlandıran Alp Arslan ve Mustafa Kemal (Atatürk) ölümsüz en büyük devlet adamlarımızdır.

Malazgirt Meydan Muharebesi ile Başkumandan Meydan Muharebesi'ni, tarihi bir hadise olarak, birbiriyle yaptığımız nazari mukayeseye burada son

Levent Şahverdi Arşivi

verip, tâbiri caiz ise, göklerde dolaşmaktan vazgeçerek, biraz da yeryüzünde dolaşmak istiyorum.

Malazgirt Meydan Muharebesi ile Başkumandan Meydan Muharabesi arasında birçok benzerlikler vardır: Bunlardan bazılarını sıralıyorum:

1. Alp Arslan'ın ve Mustafa Kemal'in yaptıkları her iki meydan muharebesi de birer savunma savaşıdır. Bizans ordusu da, Yunan ordusu da hücum halindedir.

2. Her iki meydan muharebesini sevk ve idare eden Başkumandanlar, savaşı mutlaka kazanacaklarından emindiler: Her ikisi de sonsuz azim ve irade sahibidirler. Özellikle, Alp Arslan düşman ordusunun sayı üstünlüğünü telâfi etmek için, sâhip olduğu azim ve iradeyi kumandası altındaki Türk ordusuna da aşılamak için birçok tedbirler aldı. Bu arada, ordusunun savaş azmini arttırmak için, onu çoşturan bir nutuk söyledi: "Burada Sultan yoktur; ben de sizlerden biriyim" dedi. Orduyu çoşturdu.

Buna benzer jestleri Mustafa Kemal de yaptı: "Ordular ilk hedefiniz Akdeniz, ileri" emrini verdi.

Mustafa Kemal nihai zaferden son derece emindi. Başkumandanlık süresinin ikinci defa uzatılması münasebetiyle Millet Meclisi'nde verdiği nutukta O, "Mutlu sonuca emniyetle ulaşacağımıza şüphe yoktur" demişti.[13] Yine O, üzerine aldığı kutsal görevin dünya çapındaki önemini aynı Meclis'te çok veciz şekilde şöyle belirtiyordu: "Efendiler, cihan imtihan meydanıdır. Türk milleti, bunca asırlardan sonra, yine bir imtihan, hem bu defa en çetin bir imtihan karşısında bulunduruluyordu."[14]

3. Her iki meydan muharabesinin yapılış tarzı da birbirine benzemektedir: Alp Arslan Malazgirt Meydan Muharebesi'nde yukarıda söz konusu ettiğimiz Oğuz Savaş Sistemi'ni uygulamıştır: Savaşa, atlı birliklerle düşmanı dalgalar halinde ok yağmuruna tutmakla başlamıştır. Orduların Sâsânî Savaş Sistemi'ne göre düzenleyen Bizans İmparatoru, Romanos Diogenes, aynı düzene göre savaşacak Türk ordularını bulmak amacıyla ilerlerken, zaten ok yağmuru ile yıpratılmış olan ordularının kuşatılmış olduğunu gördü.

Mustafa Kemal de, Batı-Doğu yönünde cereyan eden savaşın Kuzey-Güney yönüne dönmesi üzerine, şu meşhur taktiği ilân etmiştir: "Savunma hattı yok-

[13] Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, Ankara, 1984, Cilt: II, s. 884 (TTK. yayını).

[14] Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, II, s. 862.

Mustafa Kemal'in azim, irade ve kendine güvenini gösteren daha birçok beyanları vardır. Meselâ, "İktidarımızı dünyaya tanıtacağız (*Nutuk*, II, s. 878). "Efendiler, zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları mutlaka yeneceğimize dair olan emniyet ve itimadım, bir dakika bile sarsılmamıştır (*Nutuk*, II, s. 820. Başkumandanlığa getirilmesi münasebetiyle).

Levent Sahverdi Arşivi

tur, savunma sathı vardır. Bu satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanı ile ıslanmadıkça terk olunamaz."[15] Bizi burada birinci cümle ilgilendirmektedir. Görülüyor ki, Mareşal Gazi Mustafa Kemal'in bu ifadesi, Alp Arslan'ın Malazgirt Meydan Muharebesi'nde uyguladığı Oğuz Savaş Sistemi'nin zamanımıza uygun bir şeklinden ibarettir.

4. Gördüğümüz gibi, Alp Arslan'ın sevk ve idare ettiği Malazgirt Meydan Muharebesi'nde ok büyük rol oynamıştır. Gazi Mustafa Kemal'in Başkumandan Meydan Muharebesi'nde de onun modern torunu olan top da aynı rolü oynamıştır. Tahkim edilmiş düşman mevzilerini keşif top ateşine tutan Türk güçleri bu mevzileri iki gün içinde yıkmışlardır.[16]

5. Meydan Muharebesi'nin bundan sonraki devamı sırasında, Alp Arslan'ın atlı kıtaları ne rol oynamışlarsa, Başkumundan Meydan Muharabesi'nde de Başkumandan Mustafa Kemal'in atlı tümenleri aynı kesin rolü oynamışlardır. Atlı tümenler, hem kaçan düşmanı takipte, hem de bozguna uğratılan düşman güçlerinin kuşatılıp, imha edilmesinde büyük rol oynamışlardır.

6. Görülüyor ki, her iki meydan muharebesi, kuşatma ile kesin sonuç alınması bakımından da birbirine tamamıyla benzemektedir. Zaten, Mustafa Kemal'in taaruz plânının esasını, imha meydana muharebesi teşkil ediyordu.[17]

7. Her iki meydan muharebesi de birer imha muharebesidir. Bu iki muharebe bu bakımdan da birbirinin aynıdır.

8. Her iki meydan muharebesinde de savaşı sevk ve idare eden düşman Orduları başkumandanları Türkler tarafından esir edilmişlerdir.

Malazgirt Zaferi neticesinde Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, Türk hükümdarı Alp Arslan'ın eline esir düşmüştür. Başkumandan Meydan Muharebesi zaferle neticelenince Yunan Orduları Başkumandanı General Trikopis, Türk Orduları Başkumandanı Gazi Mustafa Kemal'in eline esir düşmüştür.

Yapılan meydan muharebeleri gibi, Bizans İmparatoru Romanos Dioge-

[15] Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, II, s. 826.

[16] Müstahkem düşman mevzilerinin, şüphesiz, top ateşi ile nasıl tahrip edildiği, Başkumandan Meydan Muharebesini sevk ve idare eden Mustafa Kemal tarafından şöyle tasvir edilmektedir: "26, 27 Ağustos günlerinde, yani iki gün içinde düşmanın (Afyon) Karahisar'ın cenubunda 50 ve şarkında 20, 30 km. uzunluğunda bulunan müstahkem cephelerini düşürdük. Mağlup olan düşman ordusunun büyük kuvvetlerini, 30 Ağustos'a kadar Aslıhanlar civarında kuşattık. 30 Ağustos'ta yaptığımız muharebe neticesinde (buna Başkumandan Muharebesi unvanı verilmiştir) düşman büyük kuvvetlerini imha ve esir ettik. Düşman Ordusu Başkumandanlığını yapan Genaral Trikopis de, esirler arasında idi. Demek ki, tasavvur ettiğimiz kati netice, beş günde alınmış oldu (Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, II, s. 900).

[17] Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, II, s. 848.

Levent Şahverdi Arşivi

nes, bir Türk hükümdarı eline esir düşen ilk Hıristiyan hükümdarıdır. Buna karşılık, Yunan Orduları Başkumandanı bir Türk Başkumandanı'nın eline esir düşen son Hıristiyan Başkumandanıdır.

9. Asıl dikkat edilecek nokta, Alp Arslan'ında, Gazi Mustafa Kemal'in de esir düşmüş düşman başkumandanlarına karşı davranışlarındaki benzerliktir. Bu davranışın orijinal bir tarafı yoktur. Alp Arslan da, Mustafa Kemal de, Türk'ün tarih boyunca düşmanına bile iyi muamele etme geleneğini uygulamışlardır; şu halde normal bir davranıştır. Bu iki muzaffer başkumandandan, ellerine esir düşmüş bu düşman başkumandanlarına karşı bu Türk geleneğine aykırı düşecek bir davranışta bulunsalardı, o zaman garip karşılanırdı.

Yeri gelmişken, Alp Arslan ile esir Bizans İmparatoru arasında geçen şu çok dikkate değer konuşmayı-okuyanların Türklükleri ile bir defa daha iftihar etmeleri için-nakledelim:

Alp Arslan: "Zaferi Sen kazansaydın, bana ne yapardın?"

Romanos Diogenes: "Sen böyle benim veya adamlarımın lûtfuna terkedilmiş olsaydın, ya başını kesmelerini, yahut bir darağacına asmalarını emrederdim".

Alp Arslan (Kendi kendine): "Ah, vallahi, doğru söyledi. Bundan başka türlü konuşsaydı, yalan söylemiş olurdu. Bu adam, akıllı, mert bir adamdır. (Bu sebeple), öldürülmesi câiz değildir." (Sonra yüksek sesle), "Sana ne yapacağımı sanıyorsun?"

Romanos Diogenes: "Üç şık vardır: Birincisi beni öldürtürsün. İkincisi, üzerine yürümekten söz ettiğim ülkelerinde beni teşhir edersin, Üçüncü şıkka gelince, yapmayacağın için söylenmesinde bir fayda yoktur."

Alp Arslan: "Bu nedir?"

Romanos Diogenes: "Affedilmem, (sunacağım) paraları kabul etmen, (aramızda) dostluk kurulması, beni dost edinmen,... Rûm'da bir "Nâib" (vekil)in olarak memleketime iade etmen. Zira, beni öldürürsen, sana bir faydası olmaz; (benim yerime) başka birisini tahta geçirirler.

Alp Arslan: "Hakkında aftan başka bir şey düşünmedim."

Sultan Alp Arslan'la Bizans İmparatoru Romanos Diogenes arasında geçen konuşmayı işimize yaradığı yere kadar aynen naklettik.[18] Bu konuşma ayrıca yorumu ve değerlendirmeyi gerektirmeyecek kadar açıktır.

[18] Bkz. Prof. Dr. Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara, 1963. s. 275-6. Malazgirt Meydan Muharebesi'ne dair ayrıntılı bilgi veren bu eser (s. 264-280), bütün Türk üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmakta olup, şimdiye ekadar müteaddit baskısı yapılmıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

Mustafa Kemal de, Başkumandan Meydan Muharebesi'nde esir düşen Yunan Orduları Başkumandanı Trikopis'e karşı, Alp Arslan'ın esir Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'e karşı davrandığı gibi davranmıştır.

Başkumandan Meydan Muharebesi ile ilgili olarak, kâğıt üzerine dökülecek daha bir çok fikir ve görüşler bulunabilir. Konu belki de ilk defa mukayese (konparatif) metoduyla işlendiği için birçok eksik noktaların bulunacağı şüphesizdir. Okuyucularımızın eksik ve yanlışlarımızı hoş karşılayacaklarını umarız.

SONUÇ:

Yukarıdan beri yaptığımız açıklamadan çıkan sonuç, şu bir tek cümle ile ifade edilebilir: Malazgirt Meydan Muharebesi de, Başkumandan Meydan Muharebesi de aynı değerdedir ve her iki meydan muharebesi de tarihin akışı üzerinde etkili olmuş, hatta tarihin akışına yön vermiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE ATATÜRKÇÜLÜK KARŞITLARI

SUAT İLHAN

Bütün devrimler karşıtlarını beraber veya hemen ardlarından getirirler. Devrimleri, evrimleri ve evrimleşen devrimleri içeren Türk Devriminin de, diğer devrimlere oranla çok daha az şiddette ve kısıtlı alanda olmakla beraber karşıtları, karşı görüş açıklayanları ve karşı eyleme girişenleri olmuştur.

Atatürk ve Atatürkçülük karşıtları, Türk kurtuluş hareketinin eylem başlangıcı diyebileceğimiz Mayıs 1919'dan itibaren görülmeye başlar. Bu karşıt oluşun niteliğinde, ilgi alanında ve katılanların toplum kesitindeki konumlarında zaman içerisinde değişmeler görülür.

Atatürkçülüğe karşı çıkışlar da, eylemli veya sadece düşünce alanında olmuştur. Özellikle ilk yıllardaki karşı oluşların büyük bölümü dış kaynaklı kışkırtmalardan kaynaklanır, giderek eylemden düşünce alanına kayma gösterir. Atatürk'ün yakın dava arkadaşı Rauf Beyin (Orbay) "Ben padişah ekmeği ile büyüdüm" sözü Türk devriminin bir yanına yönelik özgün bir olaydır. Altı yüz yıllık imparatorluk döneminde, padişahlar değiştirilmiş fakat hanedanın değişimi veya uzaklaştırılması imparatorluk içerisinde düşünülmemiş en azından açıkça dile getirilememişti.

Bu yazının amacı Atatürk ve Atatürkçülük karşıtlarının bölümlemesi değil. Son aylarda gündeme getirilen değişik bir tür Atatürk ve Atatürkçülük karşıtlığı hakkında bilgi verilmesi ve değerlendirme yapılmasıdır.

YDH Bşk. Sn. Cem Boyner'den ve Atatürk konusunda sergilediği tutumdan söz etmek istiyorum. Basına da yansıyan, konu ile ilgili bazı görüşleri şunlar:

"Atatürk fikir adamı değildir, askeri bir kahramandır. Bu nedenle kurduğu partinin altı oku kısa kalmıştır. Atatürk'ü aşmak zorundayız." (Hürriyet gazetesi)

Sn. C. Boyner Atatürk'ü aşmak gerektiği görüşünü, daha sonra Hz. Muhammedi ve Atatürk'ü aşmak şeklinde tekrar etmiştir.

Anıtkabiri ziyaretinde deftere "Muasır medeniyetin sürekli gelişim ve değişime açık olduğunu kavrayamadılar. Seni izlediklerini söylerken bu güzel ülkeyi muasır medeniyyetten uzak tutmaya çalıştılar. Seni hiç anlamadılar." diye yazabilmiştir. Sürekli değişim ve gelişimi Atatürkçülükle, çağdaş uygar-

Levent Sahverdi Arşivi

lıkla özdeşleştirince, Atatürk'ü aşmak hangi amaca yönelik olacak? Elbette kendi içerisinde büyük çelişki.

Sn. C. Boyner Hürriyet gazetesinde yayımlanan bir konuşmasında da "Ne Komünist ne Faşist ne de Kemalistiz." diyor.

Bütün söyledikleri sağlam araştırmalara dayandırılması gereken çok ciddi iddialar.

Batı uygarlığı ile uyuma yönelik olan ve dinamik idealleri sebebiyle her çağda çağdaş olmayı gerektiren Atatürkçülüğün, batı uygarlığının hastalığı olan ve uygulama ömürleri bir yüz yıl dahi sürmemiş bulunan Komünizm ve Faşizm ile aynı kefeye konması, birlikte anılması C. Boyner'in konudan çok uzak olduğunu gösterir.

Sn. C. Boyner'in söylediklerinden Atatürk karşıtı olduğu sonucuna ulaşmak zor. "Atatürk bir fikir adamı değildir" sözü Atatürkçü düşünce sisteminin varlığına karşı çıkıştır. Bu bakış açısından bir eleştiri veya karşıtlık değil red ve inkâr var. Abarttığımı sanmıyorum: Fikir adamı olduğunu kabul etmediği bir kimsenin, bir düşünce sistemi ortaya koyduğunu kabullenmeyeceği çok açık.

Atatürk Sadece Bir Askeri Kahraman mıdır?

Atatürk askeri bir kahramandır diyen Sn. C. Boyner'e, Atatürk'ün askeri hayatı ve düşünceleri hakkında, birisi geliştirilmiş ikinci baskısı yayımlanan, diğeri İngilizceye de çevrilen iki kitabı ve araştırmaya dayanan bir çok makaleleri bulunan birisi olarak elbette söyleyeceklerim olacak[1].

"Atatürk Askeri bir kahramandı", doğru fakat konu bu kadar *basit* değil.

Atatürk, Osmanlı İmparatorluğu ordusu içinde askeri harekatın bütün türlerinde ve yaklaşık yedi ayrı cephede görev almış, generallik dahil bütün rütbelerini muharebe meydanlarında hak etmiştir. Inci D. Harbindeki son görevi bugüne kadar oluşturulmuş en büyük askeri birlik olan ordular grubu (Yıldırım Ordular Gr.) komutanlığıdır.

İstiklal Harbinde ise Atatürk bütün cephelerde cereyan eden askeri harekât ile birlikte sosyal, ekonomik, politik (İç-Dış) alanları içeren ve kapsayan harbi yönetmiştir.

Başkumandanlığa atanması sırasında, ısrarla Meclis yetkilerinin bir bölümünü istemesinin, üzerinde az durulan önemli bir anlamı ve amacı vardı.

[1] Harp Yönetimi ve Atatürk, Atatürk Araştırma Merkezi, 1987,
Atatürk ve Askerlik (Düşünce ve Uygulamaları), Atatürk Araştırma Mrk.
Atatürk And Military, Atatürk Araştırma Merkezi.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk Başkumandanlık görevi ile askeri harekatın sorumluluğunu üstlenirken, harp yönetimini (sosyal, ekonomik, politik) beraber yürütmek, uyum içerisinde uygulamaya koymak istemiş bu sebeple meclis yetkilerini istemiştir. Verilecek yetkilerin azlığı çokluğu üzerinde ısrarlı olmamış, sınırlı da olsa harp yönetimi ve meclis yetkisine sahip olmanın peşinde olmuştur.

Atatürk, eğitim tarihimizde, bir mesleğe yönelik olarak, Batı tarzı sistemli ve kesintisiz eğitim gören ilk kuşaktandır. Gördüğü örgün eğitim süresi 18 yıldır. Bugünkü kurmay subaylar da bundan sadece bir yıl fazla (kurslar hariç) örgün eğitim görüyorlar. 18 yıllık eğitimden sonra 14 yıl da harp ve muharebe içinde yaşamıştır. Yzb. olarak mezun oluşundan itibaren 1922 yılı sonuna kadar devamlı sıcak harekâtın içinde olmuş, Suriye, Karadağ, Arnavutluk, Trablusgarp (Derne cephesi), 2 nci Balkan Harbi (Gelibolu cephesi), Çanakkale (19 ncu tüm. sonra Gr. k), Diyarbakır, Silvan (16 ncı kor. ve 2nci Or.k.), Filistin (7 nci Or.k.), Güney cephesi (7nci Or. sonra Yıldırım Ordular Gr. K.) ve İstiklal Harbinin bütün cephelerinin sorumluluğunu taşımıştır.

Atatürk askeri alanın kuramlarında ve uygulamalarında, özgün düşünceler üretmiş ve özgün eylem başarıları göstermiştir: I. nci Dünya Harbi askeri stratejilerin meydan muharebelerini amaç edindikleri bir dönemdir. Buna rağmen dört yıllık harp süresince belli başlı 4,5 meydan muharebesi yapabilmişlerdir. Atatürk ise İstiklal Harbinde iki meydan muharebesi kazanarak (Sakarya ve Başkumandanlık) Meclis'in verdiği en büyük askeri rütbe olan mareşallığa ulaşmıştır. Bilindiği gibi bu meydan muharebeleri sırasında Atatürk harp yönetiminin gereği olan sorumlulukları da taşıyordu.

I nci Dünya Harbinde ateşli silahlardaki gelişmelerin etkisi ile süvari sınıfının hareket gücü ve etkisi azalmış ve muharebeler mevzi harbine dönüşerek tıkanmıştı. Atatürk askeri harekâtı, Çanakkalede dahi durağanlaştırmamış, İstiklal Harbini 750 km. lik bir derinlikte ileri -geri hareketlerle yönetmiş, 9 günde birliklerini Afyondan İzmire ulaştırabilmiştir.

Atatürk, askeri düşünceye, harp prensiplerine, uygulama ilkeleri yöntemlerine, As. eğitim, disiplin ve moral konuları dahil bütün alanlara yönelik özgün ve vazgeçilmez nitelikte görüşler açıklamış, askeri kuramı güçlendirmiş, zenginleştirmiştir.

Kısacası, Atatürk Sn. C. Boyner'in söylediği gibi sadece askeri bir kahraman değil, hasımlarının da kabul ettiği gibi taktik, stratejik ve politik düzeyde 20 nci yüzyılın en önde gelen kumandanlarından ve liderlerinden birisidir. Birçok yetkiliye göre de en önde gelenidir. İngiltere Başbakanı Lloyd George Atatürk için "Dahi", daha sonraki başbakanlardan Churchille "Savaşan

Levent Şahverdi Arşivi

Prens"[2] demişti. Ölümünden 50 yıl sonra ABD. Genel Kurmay Başkanlarından Oramiral Crowe'un "Yüzyılın en büyük askeri"[3] olarak gördüğü de dikkate alınırsa Atatürk'e sadece "askeri bir kahramandı" demek yeterli olur mu?

Toplumun oluşunu gerçekleştiren konularda eksik bilgiye dayanan yorumlar büyük sakıncalar taşır.

Dikkatten uzaklaştırılmamalıdır: Atatürk, askeri bilgi, deney birikimi, zeka ve yetenekleri ile bir imparatorluğun yıkılmasını yedi cephede vuruşarak önlemeye çalışırken yenilgi tatmamış, askeri harekâtı ve harbi yönettiği İstiklal Harbi sonunda bağımsız, millet egemenliğine dayanan cumhuriyeti kurmuştur. Atatürkü araştırırken askerliğini devlet adamlığından, ulusal devlet kuruculuğundan ve bunların hiçbirisini devrimciliğinden ayıramayız.

"Atatürk fikir adamı değildir" iddiası (savı)

Yukarıda da değinildiği gibi, Atatürk fikir adamı değilse "Atatürkçülük" (veya Kemalizm) isimli bir düşünce sistemi de olmamak gerekir.

Atatürk, devrimlerini, evrimlerini, evrimleşmiş devrimlerini düşünce ile eylemi uyum içerisinde bütünleştirerek gerçekleştirmiştir. Zaman olmuş düşünce eylemi, bazen de eylem düşünceyi izlemiş veya ön almıştır. Bunun böyle olduğunu Atatürk kendisi de söyler.

Atatürk'ün uygulamaları ile düşünceleri karşılıklı etkileşim içerisinde olmuşlardır. Düşünceleri uygulamalarını yönlendirmiş, uygulamaları tekrar yeni düşünceler üretimine kaynaklık etmiştir. Atatürk'ün düşüncelerinin uygulamaları ile birlikte ele alınıp değerlendirilmesi, kuram ve kavram açıklayan bir düşünürün, uygulamada verdiği en iyi örnekleri aynı zamanda inceleme olanağı verir. Atatürk'te dershane ve yaşam içli dışlıdır. Bütün düşünceleri gerçekçidir ve yaşadıklarının bir parçasıdır. Ulusunu çok iyi tanır. Bu sebeple onun eser ve ilkeleri pozitivizm, pragmatizm, pluralizm ve hümanizm ile açıklanmaya çalışılmaktadır.

"En büyük hakikatlar ve ilerlemeler, fikirlerin serbestçe ortaya konması ve karşılıklı alınıp verilmesi ile meydana çıkar ve yükselir" "Bütün ilerlemeler, insan fikrinin eseridir. Fikri harekete getirmek birinci işimiz olmalıdır." diyen, düşünce ve eylem alanında gerçekleştirdikleri ile bütün mazlum üçüncü dünyaya örnek olan, bugün de bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin örneklenmesini istediğimiz Türk Devriminin mimarı Atatürk'e "Fikir adamı değildir" demek O'nu tanımamakta ısrardır.

[2] W. Churchill, The World Crisis, London, 1929, s. 367.
[3] Times dergisi, 26 Aralık 1988.

Levent Şahverdi Arşivi

Türkçe Sözlük'te Atatürkçülük şu şekilde açıklanıyor:

"Gerçeklere dayanan, evrensel ağırlıklı, geleceğe yönelik, birbiri ile uyumlu amaçlar, uygulamalar ve ilkeler bütünü. Bu içeriği ile yeniliğe açık, dinamik özelliği ve bütünlüğü olan, birbirini tamamlayan bir düşünce sistemidir. Bağımsız milli devleti, milli eğemenliği, kişi özgürlüğünü, her çağda çağdaş olmayı amaçlar, akla ve bilime dayanır"[4]. Bu tanımdaki düşünce sistemini ortaya koyan bir kişiye fikir adamı değildir demenin bir açıklaması olamaz.

Başka bir yazıda da belirttiğim gibi, Sn. C. Boyner ne Atatürk'ün Nutkunu, ne Söylev ve Demeçlerini ve Tamim ve Telgraflarını ne de Afet İnan'a yazdırdığı Medeni Bilgileri dikkate alıyor. M. Esat Bozkurt, Hikmet Bayur, Recep Peker... gibi ilk inkılap tarihi hocalarını, konu ile ilgili ilk sistemli tespitleri ve yorumları getiren Kadro hareketini ve ondan sonrakileri, yerli ve yabancı düşünür ve araştırmacıların yayımladığı onbinleri aşan diğer kitapları, yüzlerce derginin yüzbinleri aşan sayısını, en basit olarak Atatürk Araştırma Merkezinin son yayımladığı 1269 sayfalık "Atatürkçü Düşünce" isimli yayını da atlıyor.

Atatürk'ün sadece iki konuda ürettiği fikirler hakkında bilgi alınabilecek, yakın tarihlerde yayımlanan iki eserin incelenmesini önereceğim[5]:

Prof. Dr. Z. Korkmaz'ın hazırladığı yayında, Atatürk'ün inkılap, batılılaşma, bilim ve fen konularındaki bir kısım görüşlerini ve özellikle latin alfabesi, yazı ve dil konusunda ürettiği fikirlerin oluşturduğu gür bulağı (kaynak) bulmak mümkün.

Dr. M. Cunbur'un hazırlanmasında büyük katkıları olan ve rahmetli Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın çok değerli bir ön sözü ile yayımlanan diğer eserde belirlenen Atatürk'ün kültür konusunda açıkladığı düşünceler ufukları genişletecek ve aydınlatacak niteliktedir.

Bir ön araştırma dahi Atatürk devrim, evrim ve ilkelerini, bunların içeriğini, düşünce ve uygulamanın nasıl uyum içerisinde yaşatıldığını belirlemeye yeter ve "Atatürk fikir adamı değildi" demek hatasına, en azından haksızlığına düşülmezdi.

Kurtuluş hareketimiz üç temel amaca yöneliktir: Sömürge ve işgale karşı bağımsız, ulusal bir devlet kurulması; millet egemenliğinin sağlanması; çağdaşlaşma.

[4] 10 Kasım 1988 konuşmasında yapılan bu tanım TDK sözlük bilim uygulama kolu tarafından benimsenerek sözlüğe alınmıştır.

[5] Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Atatürk ve Türk Dili (Belgeler), TDK, 1992, 567 s.
Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri, AKM, 1990, 176 s.

Levent Sahverdi Arşivi

Bu amaçlara ulaşılması için iki büyük girişimde bulunulmuştur: İstiklal Harbi ve Türk Devrimi.

Gerçekte İstiklal Harbi Türk Devriminin, çağdaşlaşmanın da ilk adımıdır. Türk kurtuluş hareketi, düşünce temelini oluşturan amaçları, ilkeleri, öğeleri, eylem özellikleri, uygulama biçimleri ile evrensel etkileri olan bir devrimdir.

İlkeler Türk devriminin düşünce dayanaklarındır. Devrimin yapısını, sınırlarını -veya bazı yönleri ile sınırsızlığını -belirler. Altı ilke çok az tartışılarak benimsenmiştir. Altı ilke önce Halk Fırkası nizamnamelerinde ve programlarında gündeme getirilmiş ve 1937 yılında Anayasaya alınmıştır.

Atatürk çeşitli konuşmalarında altı ilkenin herbirisi üzerinde ayrı ayrı durmuş, fakat altı ilkeyi aynı zamanda dikkate alan ve temel ilkelerin bunlardan ibaret olduğunu ifade eden sınırlayıcı bir açıklama yapmamıştır.

Türk devriminin içeriğinde, Atatürk'ün açıklamalarında bu altı ilke ile birlikte tam bağımsızlık, millet egemenliği, hukukun üstünlüğü, akılcılık, bilimcilik ilkelerini bulmak mümkündür.

Milletimiz bütün bu ilkeleri ve onu tamamlayan düşünce temelini bir hayat tarzı olarak benimsemiştir.

Atatürkçülük bugünkü kültürümüz içerisinde bir harç ve öğe olarak vardır. Atatürkçülük altı ilkeden ibaret değildir ve Türk tarihi gelişmesinin sonucunda ulaşılan bir düşünce sistemidir.

"Atatürkçü Düşünce,, Kültürümüzün Temel Unsurlarından Birisidir"

Kültür çevrelerinin oluşmasında ve kültür unsurlarının şekillenmesinde en büyük etkenlerden birisi, toplumlar tarafından benimsenen ve uygulanan temel düşünce sistemleridir. Kabul edilen düşünce sistemleri, toplumların ve kişilerin düşünce ortamlarına, günlük yaşayışlarına yön vermektedir. Benimsenen düşünce sistemleri diğer kültür unsurlarını şekillendirmekten, kendi ilkelerine uygun olarak gelişmelerine sebep olmaktan başka, kültür unsurları arasında bağ kurmakta, unsurların birbirleri ile uyumlu bir bütünlük sağlamasını kolaylaştırmaktadır.

Nazizm, Faşizm 2 nci D. Harbinin Alman ve İtalyan uluslarının kabul ettikleri birer temel düşünce sistemleridir. O zamanki Alman ve İtalyan kültür ortamları bu düşünce sistemlerini gündeme getirmiş Rus kültür çevresi temel düşünce sistemi olarak komünizmi uygulamaya koymuştur.

Rönesans, oluştuğu dönemdeki batı kültür çevresinin bir ürünüdür. Sanayi devrimi ancak dönemindeki kültür çevresinde gerçekleşebilicek bir atı-

Levent Şahverdi Arşivi

lımdır. Demokratik düzen ve liberal sistem egemen batı düşüncesinin, batı kültürünün bir ürünüdür ve batı kültür çevresinin gelişmesini etkilemeye devam ediyorlar.

Toplumların ve kişilerin kültür yapılarında, benimsenen düşünce sistemlerinin yeri ve etkisi olduğu gibi düşünce sisteminin seçiminde ve uygulamasında da kültür yapısının çok önemli yeri olmaktadır. Birbirine bu ölçüde bağımlı olmaları sebebiyle, düşünceyi, davranışları, hayat tarzını şekillendiren temel düşünce sistemini genel bir kültür unsuru olarak saymak zorunluluğu vardır.

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemindeki Türk kültürü; asırların süzgecinden geçmiş, kişilerin, toplumların ve devletin günlük yaşayışının her dakikasına, her konusuna egemen, süzülmüş (rafine) bir kültürdür. Fakat, günün ihtiyaçları ile, çağdaş düşünce ve çağdaş hayat ile kopuklukları önleyecekler bir gelişme süreci geçirmediği için egemen kültürü temsil eden diğer gelişmiş ulusların kültür çevreleri ile uyumsuz ve dengesiz bir özellik gösteriyordu. Atatürkçülük bu büyük uyumu ve dengeyi, çağdaş yönde gerçekleştirecek düşünce ortamını getirmeyi amaçlayan ve araçlarını veren atılımdır.

Atatürk Türk kültür çevresinin yetiştirdiği bir dahi, Atatürkçülük de Türk tarihi gelişmesinin sonucunda ulaşılan bir düşünce sistemidir.

Atatürkçülük daha önceki fikir hareketlerinin bir zirvesidir. 1919'dan itibaren, Atatürk'ün hayatta bulunduğu sırada düşünce ve uygulama olarak oluşmasını sürdürmüş, Atatürk'ün ölümünden sonra da O'nun gösterdiği hedefler yönünde gelişmesine devam etmiştir. Her çağda çağdaş olmayı gerektirdiği için, Atatürkçülükte gelişme bitmeyen bir işlevdir. Toplumumuzu ve insanımızı tarihi akış içerisinde süregelen bu olgudan ve sonuçlarından koparamayız, soyutlayamayız.

Atatürkçü düşünce sisteminin tarihimize, tarih anlayış ve bilincine, laik zihniyet yapısının gelişmesine ve yerleşmesine, dilimize, folklorumuza, sanat dünyamıza etkileri ve katkıları olmuştur. Ekonomik, sosyal ve politik özellikleri ile mutlaka hesaba katılması gereken ve uygulanmakta olan canlı çağdaş bir doğrultudur. Bu sebeplerle Atatürkçü düşünce sisteminin kendisi de işlevsel kültür unsurlarımızdan birisidir.

Genel kültür unsurları olan dil, tarih, din, bilim, sanat, folklor, hukuk, ekonomi, basın, askerlik ve diğerleri ayrı ayrı düşünüldüğü zaman bunların her birisinde Atatürkçülüğün, Atatürk'ün ve onun düşüncede, aynı zamanda uygulamada öncülüğünü, önderliğini yaptığı Türk Kurtuluş hareketinin etkisi açık olarak görülür. Bu etki ile bütün unsurlar şekillenmiş ve çağdaş yönde yönlenmişlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bağımsız ve ulusal devletimizin kuruluşunun, milli egemenliğe dayanan özgürlüğümüzün, çağdaşlaşmaya açık laik zihniyet yapımızın kaynaklandığı Atatürkçü düşünce sistemi Türk milli hayatının temel doğrultusunu belirlemektedir. Atatürkçü düşünce, bu düşünce sistemi ile yoğrulmuş toplumumuzun geleceğinin de her türlü tehlikelere karşı teminatıdır .

Atatürkçü düşünce, Türk ulusunun tarihi akış içerisinde ulaştığı bir sonuçtur. Türk kültür çevresi Atatürk'ü, Türk ulusunun tarihi gelişmeleri içerisindeki birikimi ise Atatürkçü düşünceyi ortaya çıkarmıştır.

Toplumların ve kişilerin bağlı oldukları veya benimsedikleri düşünce sistemleri birer genel kültür unsurudur. Bunun karşılığı olan ve düşünce yapımızda, hareketlerimizde, toplumsal ve kişisel hayatımızda büyük ölçüde yeri ve etkisi olan Atatürkçülük de bizim milli kültür unsurlarımızdan birisidir.

Bu ortam içerisinde yetiştiği halde Atatürk'ü fikir adamı olarak kabul etmeyenlerin bulunması, O'nu ve eserlerini iyi anlatamayanların sorumluluğudur.

Faşizm, Nazizm, Komünizm ve Kemalizm

Bu dört sistem en azından uygulamada çağdaştır. Şüphesiz dördünün de temel ilkeleri, kendi toplumlarının tarihi içerisinde yaşam bulmuş, olumlu veya olumsuz yönde gelişerek 20 nci yy da uygulama olanağına kavuşmuştur.

Faşizm, Nazizm ve Komünizmin sosyal ve politik benzerlikleri özellikle uygulamada görülür. Despotizm, oligarşik gelişme, koyu bir jakobinizm... gibi birçok ortak unsurlardan söz edilebilir. Komünizmin bir sınıfa dayalı olma tezi hayata etkili şekilde yansımadığı için, benzerlik yüzeye çıkar. Egemenlik her üçünde de bir kişinin, en iyimser olarak dar bir kadronun istibdadına bağlıdır. Her üçü de, düşünce alanında rönesansı, reformu ve sanayi devrimini yaşamış olan batı düşüncesinin değişik ekollerinden kaynaklanan 20 nci yy. gerçekleridir. Topluma ve kişilere baskıyı yöntem olarak seçmiş, sosyal, ekonomik ve politik yapıyı kontrol altına almışlardır. Bu özellikleri ile insan doğasına, insanın değer yargılarına ters düştükleri için yaşama şansı bulamamışlar, 20. yy.'ın insanlık hataları, batı düşüncesinin hastalıkları olarak 20. yy. tarihinin çöplük bölümüne atılmışlardır.

Sn. C. Boyner'in diğer sistemlerle birlikte sayarak reddettiği Atatürkçülük ise (veya Kemalizm), rönesansı, reformu, sanayi devrimini yaşamamış bir toplumu çağın yükselen değerlerine ulaştırmayı amaçlayan büyük bir atılımın, benzersiz bir kültür uyumunun düşünce tabanını oluşturur.

Atatürkçülük; egemen oldukları dönemlerde gözde ideolojiler olan ve çevrelerini güç yolu ile etkileyip baskı altına alarak yönlendirmeye çalışan komünizm, faşizm ve nazizmi reddederek; tam bağımsızlığa, millet egemenliğine,

Levent Şahverdi Arşivi

hukuk üstünlüğüne, akılcılığa, bilimciliğe, laik zihniyete, milliyetçiliğe dayalı, sürekli atılımı içeren bir sistem olarak özgünlüğünü ve varlığını korumuş, çağdaş değerler yönünde gelişme içerisinde olmuştur.

Bir gerçeği vurgulamak gerekir: Atatürk yalnız değildi. O sıradağlar oluşturan altın bir kuşağın zirvesiydi. Sıradağ üzerinde aynı yükseklikte olmamakla beraber birçok tepe şahsiyet daha bulunuyordu. Atatürk bağımsız Türkiye Cumhuriyetini bu kuşakla adım adım gerçekleştirerek uygulamaya koydu.

Atatürk egemenliği bir aileden, dar bir kadrodan alarak, bir sınıftan çok daha geniş bir tabana, bütün millete vermeyi amaçlamıştır. Bu uygulama yaşadığımız demokratikleşme sürecinin başlangıcındaki devrimci atılımdır. TBMM'nin kurulması, İmparatorluğun ve Halifeliğin ilgası, devrimler ile başlamış, çok partili sistem denemeleri şeklinde günümüze doğru evrimleşerek devam etmiştir; varlığını, üstünlüğünü korumaktadır.

Nazizm, faşizm, komünizm uygulaması bir yüzyıl yaşama şansı bulamamışken, Atatürkçülük sahip olduğu insanî unsurlar ile, 20. yy.'dan 21. yy.'a yaşayarak kalan çok değerli miraslardan birisi olma gizil (potansiyel) gücüne sahip olduğunu kanıtlamıştır. 1.nci ve 2.nci Dünya Harplerinden sonra bağımsızlıklarını kazanan mazlum ülkelere örnek olan Türk kurtuluş hareketi ve Türk devrimi şeklinde ortaya çıkan Atatürkçülük, soğuk savaştan sonra bağımsızlıklarını kazanan özellikle Türk Cumhuriyetleri için de bağımsızlık, millet egemenliği, laiklik, akılcılık, hukukun üstünlüğü... gibi ilkeleri ile örnek olma değerini korumaktadır.

Atatürkçülüğün insani değerleri Türk kültür ve Türk uygarlığının bir parçası ve uygulamasıdır. Türk tarihinde nazizm, faşizm, komünizmin Gulak takımadaları, gaz odaları, insan yakan fırınları, Bosna-Çeçenistan-Karabağ örneği zulüm örnekleri yoktur. Churchille'nin söylediği gibi Atatürk nasıl savaşan bir prens ise, bütün mehmetçikler ve onun gür kaynağı olan milletimiz de tertemiz büyük bir kültürün temsilcileridir.

Sn. Cem Boyner Atatürkçülüğe (veya Kemalizme) kıyarak faşizm ve komünizm ile aynı kefeye koyup reddetmemeliydi. Atatürkçülük kemikleşmeyi kabullenmeyen bir dinamik idealdir; sayılan ilkeleri yükselen değerler olarak varlıklarını sürdürmektedir.

Sn. Cem Boyner Atatürk ve Atatürkçülüğe her değindiğinde hata yapıyor. Hz. Muhammed ile Atatürk'ü; faşizm ve komünizm ile Atatürkçülüğü birlikte dile getiriyor. Ciddi şekilde konuya yeni baştan ilgi göstermelidir.

Türkiye Cumhuriyeti çok zor kurulmuştur. Milyonlarca insanın yaşamı, milyonlarca insanın bütün ömür boyu akıttığı alın teri ile bugüne gelinebil-

Levent Şahverdi Arşivi

miştir. Yıkıntıdan kurtarmak için son üçyüz yılın kuşakları her şeyleri ile imparatorluklarına omuz vermiştir. Atatürk ve arkadaşlarının da dahil olduğu sonuncu altın kuşak yıkıntıyı önleyemediler fakat yerine çağdaşlaşma yolunu da belirleyerek pırıl pırıl bir cumhuriyet kurdular. Çöp çöp üzerine, taş taş üzerine konarak, harcı kan, ter ve göz yaşı ile karılan bu milletin ve devletin geleceği çok daha fazla özenli olmayı gerektirir.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN ANKARA'YA GELİŞİ*

Yrd. Doç. Dr. EDİP SEMİH YALÇIN

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile başlayan işgal hareketleri, Türk insanını kendi haklarını korumaya ve Türk vatanını kurtarmaya sevketmiş, 1918 yılı sonlarından itibaren bu amaca yönelik olan "Milli Cemiyetler"in kurulmasına sebep olmuştur. İşgale tepki olarak ortaya çıkan ve kurtuluş çareleri arayan Milli Cemiyetler başlangıçta zayıf, dağınık ve vatanının bütününü değil, sadece kendi bölgelerini korumayı düşünmüşlerdi. Sivas Kongresi'ne kadar bu cemiyetleri kademe kademe birleştirme çabaları milli hareketin bu dönümde en önemli hedeflerinden birini oluşturacaktır.

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919 tarihinde Anadolu'ya geçişi ile başlayan direniş hareketi, ilk ciddi adımını *Haziran 1919'da Amasya Tamimi ile atmıştır.* Amasya'da milletin istiklalinin tehlikede olduğu tespit edilmiş, istiklâli ancak milletin azim ve kararının kurtarabileceği öngörülmüştür. Âmili Mustafa Kemal Paşa olan Amasya Tamimi'nin en önemli özelliği toplayıcı bir ruh taşımasıdır[1].

Anadolu Hareketi'nin bir diğer dönüm noktasını oluşturan Erzurum Kongresi (23 Temmuz 1919) ise milli birliğe doğru gidişin ilk tezahürüdür[2]. Erzurum Kongresi'nde "Şarki Anadolu Müdafaai Hukuk Cemiyeti" tüzüğü kabul edilmiş ayrıca Kuzey-Doğu Karadeniz Bölgesi tek bir cemiyetin idaresi altına girmiştir[3]. Mustafa Kemal Paşa'nın Kongre Başkanlığı'na seçilmesinden sonra yaptığı konuşma, Milli Mücadele'nin hedef ve prensiplerini tespit etmiş olması bakımından önemlidir. Bu hususta Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncesi şöyledir: "İçine düşülen kanlı ve kara tehlikeleri göremeyecek hiçbir vatanseverin olamayacağını, galip devletlerin mütarekeyi hiçe saydıklarını, vatanın ve milletin mukadderatını kurtaracak son sözü söyleyecek ve bunun hükmünü uygulatacak kuvvetin bütün yurtta yayılan milli ruhun olacağını, mukadderata hakim bir milli şûra ve milli bir hükümetin teşkili ilk hedeftir"[4].

* Bu makale; Atatürk'ün Ankara'ya gelişinin yıldönümü münasebetiyle hazırlanan televizyon belgeselinde (TRT-1) konuşma metni olarak sunulmuştur.

[1] Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953, s. 76.

[2] Mahmut Goloğlu, Erzurum Kongresi, Ankara, 1968, s. 7.

[3] Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 101.

[4] Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, C.I. (Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Ankara, 1984, s. 45.; C. III, Belge: 38.

Levent Sahverdi Arşivi

Kongre kararları bir beyanname ile ilan edilerek; vatanın bütünlüğü, hiç bir şekilde ayrılığın kabul edilemeyeceği, mukavemet edileceği, geçici bir hükümetin kurulacağı, manda ve himayenin kabul edilemeyeceği ve Millet Meclisinin derhal toplanması gibi temel prensipler kamuoyuna duyurulmuştur.

Erzurum Kongresi, mahalli nitelikli olmakla birlikte, Mustafa Kemal'i müdahalesi ile ülke bütünlüğü ile ilgili kararlar alınmıştır. Böylece Mustafa Kemal Paşa'nın liderlik yolu açılmış ve ileride Sivas Kongresi'nde benimsenecek olan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin kabul edeceği bir teşkilat tüzüğü hazırlanmıştır[5]. Temsiliye'ye milletin bağımsızlığını gerçekleştirebilmek için geniş yetkiler vermiştir.

4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi'nde, Erzurum'da seçilen Heyet-i Temsiliye'ye hiç dokunulmayarak aynen muhafaza edilmiş ve heyetteki 9 olan üye sayısı, yurdun diğer bölgelerinden seçilen yeni üyelerle 16'ya çıkarılmak suretiyle *Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin Heyet-i Temsiliyesi* haline dönüştürülmüştür[6].

Bu heyet Ankara'da T.B.M.M. açılıncaya kadar Sivas ve Erzurum Kongreleri'nde alınan kararlar doğrultusunda geçici bir hükümet gibi çalışmıştır. Artık Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, vatanın tümü adına karar veren ve icra etme yetkisine sahip meşrû bir milli mukavemet ve mücadelenin hedef ve sınırları çizilmiştir.

Sivas Kongresi'nde alınan kararların halk üzerinde olumlu tesirleri olmuştur. Halk artık memleketin emin ellerde olduğuna inanmaya başlamıştır. Bu güven, Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki kurtuluş hareketinin başarıyla tatbikinde önemli rol oynamıştır.

Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta Kongre sonunda Heyet-i Temsiliye adına hareket ederek İstanbul Hükümeti ile temas kurma yolları aramaya başladı. Yeni seçilen Sadr-ı Azam Ali Rıza Paşa ile yapılan telgraf görüşmeleri sonucu Ali Rıza Paşa'nın önerisi ile 20-22 Ekim 1919 tarihinde *Amasya Mülakatı* gerçekleşti. Bu mülakat, Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul Hükümeti tarafından tanınmasına sebep olmuştur[8].

Mustafa Kemal Paşa, çalışmalarına bir müddet daha Sivas'ta devam etti. Daha sonra, önceden karar verildiği gibi Ankara'ya gitmek üzere 18 Aralık 1919'da Sivas'tan ayrıldı.

[5] Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 101.
[6] Bekir Sıtkı Baykal, Heyet-i Temsiliye Kararları, Ankara, 1989, s. IX.
[7] Bekir Sıtkı Baykal, a.g.e., s. XII.
[8] Nutuk, C.I., s. 167.

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLİ MÜCADELEDE ANKARA'NIN DURUMU

Milli Mücadele'nin başladığı günlerde Ankara, Anadolu'nun ortasında çorak, bakımsız ve kerpiç evli, dar sokaklı ve tozlu küçük bir şehir görünümündedir[9]. Dış dünyaya bir tek demiryolu ile bağlıdır ve evlerin kalenin etrafında kurulmuş olması, şehre büyük bir güvenlik sağlamaktadır[10].

Ankara halkının çoğu Müslüman Türkler'den meydana gelmiştir. Bunun yanısıra Hıristiyanlar ve Museviler de vardı. Hıristiyanlar şehirde daha çok ticaretle meşguldüler. Türkler çoğunlukla ya bakkal, ya bekçi veya ambarcı gibi işlerde çalışırlardı[11]. Keçiören, Etlik, Çankaya ve Dikmen gibi bağevlerinde zengin gayrimüslimler oturmaktaydı[12]. Şehirde Rum, Ermeni, Katolik ve Yahudi Cemaatleri için 8 okul bulunmaktaydı[13].

1914 nüfus istatistiğine göre, Ankara şehrinin köyleriyle birlikte nüfusu 84665'tir. Bu nüfusun 69066'sı İslam, 3327'si Rum, 3.341'i Ermeni, 1026'sı Musevi, 6990'ı Ermeni Katolik, 915'i Protestan'dır[14]. Bu bilgilerden hareketle 1919 yılı için yapılacak bir tahminle gayrimüslim nüfus toplamının, nüfusun yedide birinden az olduğu söylenebilir.

Farklı dinlere mensup vatandaşlar dinlerini serbestçe yaşayabiliyorlardı. Şehirde 32 cami, 92 mescit, 27 medrese, 11 tekke, 17 türbe ve 12 kilise bulunmaktaydı.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce 27000 civarında olan merkez nüfusunun, Heyet-i Temsiliye Ankara'ya geldiğinde 20000 civarında olduğu görülmektedir. Savaş, göç ve 1917 yangını nedeniyle nüfusta azalma meydana gelmiştir.

Ankara, tarım ve hayvancılık ve bunlara dayalı sanayiden meydana gelen bir ekonomik yapıya sahipti. Nüfusun % 90'ı tarım kesiminde çalışıyordu. 1892 yılında Ankara'ya demiryolunun gelmesi, tarım üretiminin artmasına sebep olmuştur. Üretilen en önemli ticaret malı tiftiktir. Bununla birlikte bölgede kilim, halı, heybe, havlu, kuşak, bez, çorap üretimi de gelişmiştir.

Kalenin dışında yer alan alışveriş merkezleri, Ankara ticaretinin can damarlarını oluşturmuş, ekonomik hayatın daima canlı kalmasında rol oynamışlardır.

[9] Samet Ağaoğlu, Kuvay-ı Milliye Ruhu, İstanbul, 1964, s. 39.

[10] Arnold Toynbee, Türkiye, Bir Milletin Yeniden Doğuşu, İstanbul, 1971, s. 103.

[11] Vehbi Koç, Hayat Hikayem, İstanbul, 1973, s. 11.; Bilal N. Şimşir, Ankara... Ankara Bir Başkentin Doğuşu, Ankara, 1988, s. 43.

[12] Vehbi Koç, a.g.e., s. 15.

[13] Yurt Ansiklopedisi, İstanbul, 1981, s. 548.

[14] Kamil Erdeha, Milli Mücadelede Vilayetler ve Valiler, İstanbul, 1975, s. 231.

Levent Şahverdi Arşivi

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN ANKARA'YI TERCİHİNDEKİ SEBEPLER

Şehrin Jeopolitik ve Stratejik Konumu:

Stratejik sebeplerden dolayı, Payitaht'ın Anadolu'da bir şehre taşınması düşüncesi ilk defa Helmuth Von Moltke tarafından 1850'li yıllarda ortaya atılmıştı[15]. Daha sonra 1883 yılında Yarbay olarak Türkiye'ye gelen ve 16 yıl gibi uzun bir süre Türk ordusuna hizmet eden Mareşal Von Der Goltz aynı yönde görüş beyan ederek, payitahtın Anadolu'ya aktarılmasının daha faydalı olacağını belirtmiştir. Goltz'un Türkçeye tercüme edilen "Millet-i Müsellaha" adlı eseri, Mustafa Kemal Paşa'nın okuduğu kitaplar arasındadır[16]. Mustafa Kemal Paşa'nın da bir takım benzer fikirlere sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Bu fikirlerin temelinde, Ankara'nın merkezî konumu, stratejik yollar üzerinde bulunması, işgal altında bulunan yerlere olan mesafesi, Karadeniz'de İnebolu, Akdeniz'de Antalya Limanları ile irtibat imkanı, demiryolu ve telgraf şebekesinden yararlanma kolaylığı yer almaktadır.

İstanbul ile demiryolu bağlantısının olması yanısıra, düşmanın ulaştığı Geyve Boğazı, Kütahya ve Afyon gibi önemli mevkilerle de aynı demiryolu bağlantısına sahipti[17].

Ankara'daki telgraf sistemi, normal zamanda, bir vilayet merkezine yetebilecek ölçüde teknik malzeme ve personele sahipti. Eksik olan hatlar ise eldeki yetersiz imkanlar ölçüsünde tamamlanarak Anadolu'nun hemen her tarafı ile irtibat sağlanmıştı[18].

Muharebe imkanları için yeterli olan Ankara'da ayrıca Ali Fuat Paşa liderliğindeki 20. Kolordunun da bulunması, önemli bir sebep olarak gösterilebilir.

Ankara'nın Merkez Olarak Düşünülmesi ve Hazırlanması:

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığında, Milli Mücadele için kesin olarak tespit edilmiş bir merkezin ismini söylemek oldukça zor olmakla beraber, onun İstanbul'daki faaliyetleri sırasında bu kararın belirtileri mevcuttu. Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa'da iç bölgelerde, stratejik ve güvenlik bakı-

[15] Bayram Sakallı, Milli Mücadele'de Ankara (PANEL), T.B.M.M. Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, No: 19, 28 Nisan 1986, Ankara, s. 43.

[16] Nusret Baycan, "Ankara'nın Başkent Oluşu", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VII. s. 19, Kasım 1990, s. 121.

[17] Nusret Baycan, a.g.e., s. 120.

[18] Asaf Tanrıkut, Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi Teşkilat ve Mevzuatı, Ankara, 1986, C. II, s. 678.

Levent Şahverdi Arşivi

mından belirli özelliklere sahip *"Ankara"* hakkında bazı kaanatlerin meydana geldiğini tespit etmek mümkündür.

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'da Ali Fuat Paşa'ya "Bu kolordunun (20. Kolordu) başında bulunmalısın, bundan sonra ehemmiyetli şeyler olacaktır. Kolorduna hakim ol. Etrafına emniyet ver. Hele halk ile yakın temas et."[19] şeklindeki sözleri, kanaatini şu şekilde ifade etmektedir:

"Mustafa Kemal Paşa'nın ve benim görüşüme göre, Ankara her türlü teşkilata, birliğe ve hareket başlangıcına müsait stratejik bir mevki idi. İstanbul Hükümeti ve İngilizler'den evvel buranın tarafımızdan tutulması en büyük emelimizdi. Eğer İstanbul'da verdiğimiz karardan haberdar olsalardı, bu nakle (20. Kolordu'nun Ankara'ya nakli) katiyyen yanaşmazlardı (İstanbul Hükümeti)"[20].

Sivas Kongresi sonunda bu konu Heyet-i Temsiliye üyeleri ve kumandanlar arasında da görüşülmüş *Ankara, Konya* ve *Eskişehir* üzerinde durulmuştur. Konya'nın bu dönemdeki asayişsiz durumunun tamamen ortadan kalkmamış olması engel olarak görülmüş, müzakereye iştirak edenler çoğunlukla Ankara'yı uygun görmüşlerdir[21]. Bu fikre katılmayan Kazım Karabekir Paşa ise Sivas'tan daha batıda bir merkeze geçilmesine güvenlik nedeniyle karşı çıkmıştır[22].

Mustafa Kemal Paşa'nın Ortaya Koyduğu Temel Sebepler:

Mustafa Kemal Paşa için Ankara'ya gelmenin daha farklı sebepleri vardır. Ortaya koyduğu sebepler ise temelsiz değil, geniş ve tedaylı bir düşüncenin mahsulüdür. Zira Mustafa Kemal Paşa Nutkunda "Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamamlanmış, ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştır."[23] derken mütareke döneminde devletin içinde bulunduğu durumu doğru ve isabetli bir şekilde ortaya koymuştur. Anlaşılacağı üzere kurtuluş çaresini daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşünmüş, Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya koyduğu temel hedeflerini Misak-ı Milli sınırları içinde bağımsız ve yeni bir Türk Devleti kurmak şeklinde tespit etmiştir. Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa, Misak-ı Milli sınır-

[19] Falih Rıfkı Atay, 19 Mayıs, Ankara, 1944, s. 10 vd.; Çankaya, İstanbul, 1984, s. 158.

[20] Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 48.: Ankara'nın öneminin İngilizler tarafında da kavranması, 20. Kolordu'nun nakli meselesinde M. Kemal veAli Fuat Paşalar ile İngilizler arasında bir sürtüşmenin meydana gelmesine sebep olmuştur. İngilizler, ordunun nakli meselesini 2 ay kadar geciktirmeyi başarmışlardır. (B. Şimşir, a.g.e., s. 97-98).

[21] Nutuk, C.I., s. 228; Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 259.

[22] Kazım Karabekir'in konuyla ilgili telgrafı için bkz.; Nutuk, C.I., s. 229.

[23] Nutuk, C.I., s. 9.

Levent Sahverdi Arşivi

larının bütünüyle gerçekleşmesini en üst düzeyde savunan kişidir. Hareketi sadece Doğu Anadolu ile sınırlamamış, Güney ve Batı Anadolu'daki işgale son vermeden yeni bir devletin kurulmasını mümkün görmemiştir. O'na göre doğuda büyük bir tehlike yoktur. Çıkacak herhangi bir tehlikeyi ise Erzurum'daki kolordu rahatlıkla önleyebilecek durumdadır.

Doğu illerinde Kuvay-ı Milliye ile desteklenen 15. Kolordu'nun bulunmasına rağmen, Adana'nın işgaline karşı henüz cephe kurulmamıştı. İzmir cephelerinde ise değişik ve dağınık yapıda kuvvetler ve bu başı bozukluktan kaynaklanan zararlı faaliyetler mevcut idi. O halde asıl tehlike batıda emperyalist güçlerin arkasında bulunduğu Yunan Ordusu'dur.

"Bu bakımdan uygulanacak yol ve yöntem şudur ki genel durumu yönetip yürütme sorumluluğunu üzerine alanlar, en önemli hedefe ve en yakın tehlikeye elden geldiği kadar yakın yerde bulunmalıdırlar. Yeter ki bu yakınlık genel durumu gözden kaybettirecek derecede olmasın! Ankara bu şartları kendinde toplayan bir noktaydı... cepheler ve İstanbul'a demiryolu ile bağlı bulunan ve genel durumu yönetme bakımından Sivas'tan hiçbir farkı olmayan Ankara'ya gelinecekti"[24].

Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki sözlerinde yer alan "hedefe ve tehlikeye elden geldiğince yakın olma" düşüncesi, temelsiz değildi. 750 yıl önce Anadolu'nun Fatih'leri olan Selçuklular ve Uç Beylikleri de fetihlerini daha ileriye götürebilmek için kendilerine üs olarak Bizans'a yakın yerleri seçmişlerdi.

Ankara'nın Milli Mücadele'nin merkezi seçilmesinde Mustafa Kemal Paşa'nın tarihi temellere dayanan bu ana fikrinin yanısıra İstanbul'a yakın olma ve kontrol altında tutma siyasetini takip ettiğini de görüyoruz. İstanbul ile demiryolu bağlantısı olan Ankara'dan Mebuslar Meclisinin çalışmaları daha sıkı takip edilebilecek ve gerekli tedbirler alınabilecekti[25]. Ayrıca Ali Fuat Paşa'nın kolordu kumandanı olarak Ankara'da bulunması, emniyet ve kolaylık bakımından değerlendirilecek bir husus sayılmıştır[26].

Ankaralılar'ın Kuvay-ı Milliye Taraftarlığı:

Mütareke'den kısa bir süre sonra, 1919 yılı başlarında iki bölük kadar İngiliz askeri istasyonda karargah kurarak istasyonu ve şehri işgal etmişlerdi.

[24] Nutuk, C.I., s. 230.

[25] Nurettin Türsan, Ankara'nın Başkent Oluşu, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul, 1981, s. 31.; Gotthard Jascke, "Ankara Wird Hauptstant Der Neuen Türkei", *Die Welt Des Islams*, Vol. III, Nr. 3-4, Leiden, 1954, s. 263.

[26] Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C.II, İstanbul, 1991, s. 168.

Levent Şahverdi Arşivi

Daha sonra bir Fransız askeri birliği de gelmiş ve Ulus'ta yapımı henüz bitmemiş olan ilk Büyük Millet Meclisi binasına yerleşmişlerdi[27]. Yabancı askerin gün geçtikçe Türk ve müslüman halka saldırı olayları artmaktaydı.

Bu olayların meydana geldiği sırada Ankara Valiliği'nin kadrosu şu şekildeydi; Vali: Muhittin Paşa, Mektupçu: Halet Efendi, Defterdar: Yahya Galip (Kargı), Polis Müdürü: Mithat Bey, Müftü: Rıfat Hoca (Börekçi) ve Jandarma Komutanı: Abdurrahman Bey[28].

Bu kadro içerisinde sadece, Vali Muhittin Paşa, Damat Ferit taraftarıdır ve bu tavrında ısrar etmesi yüzünden Ankaralıların tepkisine sebep olmuş, Ali Fuat Paşa tarafından tutuklanarak Sivas'a gönderilmiş ve Heyet-i Temsiliye'nin huzuruna çıkarılmıştır[29]. Ankaralılar, Muhittin Paşa'nın yerine Kuvay-ı Milliye taraftarı olan Defterdar Yahya Galip Bey'i Vali Vekilliği'ne getirmişler, İstanbul Hükümeti'nin gönderdiği Ziya Paşa'yı ise kabul etmemişlerdir.

Yabancı askerlerin Ankara'yı bir müstemleke şehri olarak telakki edip, 93 kişinin tutuklanması ve bunun yanısıra İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin geliştirilme çabaları yine yabancılarla işbirliği içerisinde olan azınlıkların bir takım menfi faaliyetleri Ankaralıları harekete geçirmiştir[30]. Müftü Rıfat Efendi başkanlığında şehrin aydınları halk arasında "milli mukavemet" fikrini müsamereler ve gazeteler vasıtasıyla yaymaya çalışmışlardı. Yarbay Mahmut, Avni Refik (Berkmen), Öğretmen Ayaşlı Ali Rıza, Mahir (İz), Yakup, Ekrem ve Fevzi Beyler "Azmi Milli Cemiyeti" adında bir milli teşkilat kurarak halk arasında mahalli anlamda bir birlik meydana getirmeye çalışmışlardır[31]. Diğer taraftan "Mefkure" ve "Selamet" gazeteleri ile daha önce yayın hayatına başlayan haftalık "Ankara" Gazetesi aynı amaçlar doğrultusunda yayınlar yapmaktaydı.

Heyet-i Temsiliye'de yer alan eski Ankara Mebusu Ömer Mümtaz Bey, Sivas dönüşü aldığı direktifler doğrultusunda, yine Müftü Rıfat Bey başkanlığında Belediye Başkanı Kütükçüzade Ali Bey'in içinde bulunduğu A-RMHC'nin Ankara Hey'eti Merkeziyesi'nin kurulmasını sağlamıştı.

Mütareke sonrasında İzmir'in işgali olayına ilk tepkiyi gösteren Ankaralılar, 16 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'a protesto telgrafları çekmişler, ayrıca

[27] Azmi Süslü, Milli Mücadele'de Ankara (PANEL), T.B.M.M. Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, No: 19, Ankara, 28 Nisan 1986, s. 18.

[28] Kamil Erdeha, a.g.e., s. 238.

[29] Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, C.II, Ankara, 1988, s. 488.

[30] Azmi Süslü, a.g.e., s. 19; Mahmut Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet (1920), Ankara 1970, s. 7; Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 103.

[31] Bayram Sakallı, a.g.e., s. 46; Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 7.

Levent Şahverdi Arşivi

26 Mayıs 1919'da Ankara'da büyük bir protesto mitingi düzenlemişlerdir[32]. Ayrıca Ankara'nın bu ve buna benzer tepkilerinde ve bu faaliyetlerin organizesinde Ali Fuat Paşa'nın telkin ve yönlendirmelerini belirtmemiz gerekir. Ali Fuat Paşa, Ankara'nın ileri gelenlerini Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa'nın şahsiyeti hususunda sürekli olarak aydınlatmış, Ankara'yı adeta yeni devletin merkezi olabilmesi için hazırlamıştır.

Ankara Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Milli Mücadele süresince, millet ve memleket menfaatine uygun maddi ve manevi yardımlarda bulunmuş, Kuvay-ı Milliye Birlikleri teşkil ederek cepheye göndermiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Ankara'ya geldiği 27 Aralık 1919'dan 23 Nisan 1920'ye kadar 4 aylık sürede hemen her türlü masrafları, Ankaralılar'ın finanse ettiği Mütafaa-i Hukuk Cemiyeti karşılamıştır[33]. Yine Ankara'nın savaş boyunca en fazla subay ve er şehit veren bir vilayet olması, halkının fedakarlığı ve kahramanlığı hususunda güzel bir örnektir. Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa daha Ankara'ya gelmeden Ankara'yı, Ankara halkı ise Mustafa Kemal Paşa'yı benimsemiştir. Ankara halkının Mustafa Kemal Paşa'yı lider olarak kabul etmesi ve onunla bütünleşmesi, karşılama sırasında bariz bir şekilde görülmektedir. Mustafa Kemal Paşa Ankaralılar'ın İstiklal Mücadelesinde gösterdiği korkusuz ve pervasız tavrını daha sonra şu şekilde dile getirmektedir;

"İstiklal Mücadelesi tarihinde Ankara namı en aziz bir mevkii muhafaza edecektir. Bazılarımız iktihamı (göğüs germeyi) hemen gayrimümkün zannedilen bu müşkilat karşısında sizler bir dakika tereddüt etmediniz. Üç sene mukaddem (önce) Sivas'tan Ankara'ya ayak bastığım zaman bir misalini geçen gün dahi göstermiş olduğunuz samimi ve kalbi tezahurat ile beni kollarınız arasına aldınız. O zaman gösterdiğiniz bu vatani cesaret sayesinde ecnebi müdahalesiyle İstanbul'da kapatılmış olan Meclis-i Mebusan'ın daha vasi (geniş) bir salahiyet ve şanı milliyet layık bir istiklal ile Ankara'da açmak mümkün oldu. Büyük Millet Meclisi sizin muhiti hamasetinizde biperva (korkusuzca) istiklal mücadelesine devam edebilmiştir. Binaenaleyh, Ankara, hemşehrilerimizin bu istiklali vatan mücadelesinde ayrı bir hissei şerefi vardır."[34]

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN ANKARA'YA GELİŞİ

Sivas'ta Heyet-i Temsiliye ve komutanların yaptığı toplantı sonucunda Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanması ve Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya geçmesi kolaylaştırılmıştır. Bu toplantıya katılan Ali Fuat Paşa, Ankara'ya dö-

[32] Bayram Sakallı, a.g.e., s. 49; Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 107.
[33] Bayram Sakallı, a.g.e., s. 49; Geniş bilgi için bkz. Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 171-184.
[34] Bayram Sakallı, a.g.e., s. 50.

Levent Şahverdi Arşivi

nerken Heyet-i Temsiliye'nin geçeceği yol üzerinde konaklama yerleri ve görüşülecek kişilerle ilgili hazırlıklar yapmış, Ankara'daki çalışma yerini tespit ederek heyetin harekatı için gerekli raporu vermişti.[35]

Heyet-i Temsiliye, 18.12.1919 günü Sivas'tan yola çıktı. Kayseri-Mucur-Hacı-Bektaş-Mucur-Kırşehir-Karaman-Beynam Köyü üzerinden, 27 Aralık 1919 Cumartesi öğleden sonra Ankara Dikmen sırtlarına gelindi. Dokuz günlük yolculuk boyunca inceleme ve görüşmeler için Kayseri ve Mucur'da birer gün kalınmış, yedi gün yolda geçmiştir[36]. Üç otomobille Ankara'ya gelen heyette şu isimler yeralmaktaydı; Birinci otomobilde M. Kemal Paşa, Rauf (Orbay) Bey, Heyet-i Temsiliye istişari üyesi Ahmet Rüstem ve Yaver Yüzbaşı Cevat Abbas (Gürer); ikinci otomobilde Heyet-i Temsiliye üyesi Mazhar Müfit (Kansu) ve Hakkı Behiç Beyler'le Sivas Kongresi Delegeleri İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey ve Sekreterler; Üçüncü otomobilde Dr. Binbaşı Refik (Saydam) Bey, Hüsrev (Gerede) Bey ve hizmetliler[37].

Kafile ilk olarak, kendilerini Gölbaşı ile Şehir arasında bekleyen Vali Vekili Yahya Galip (Kargı) Bey ile, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın yanında durdu. Mustafa Kemal Paşa otomobilden inerek karşılayıcılarla görüştü daha sonra onları otomobiline alarak şehre doğru yollarına devam ettiler.

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya girişi[38] ve heyete tahsis edilen Ziraat Mektebi'ne kadar durumunu bizzat Paşa'nın yanında bulunan Mazhar Müfit, şu şekilde tasvir etmiştir;

O sabah ajanslar ile Mustafa Kemal Paşa'nın geldiği haberi herkesi bildirildiği gibi, bir taraftan da sabahtan itibaren davullar ve zurnalarla bütün Ankara halkı karşılamaya hazırlanmıştı. Çankaya ve Dikmen tepelerinden güzel sesli hafızlar ezan ve salat okuyorlardı. Ve köylerden birçok atlı ve kağnı arabalariyle binlerce halk Ankara'ya gelmiş; öğleye dorğu "geliyor" diye tellallar bağırmış, seçilen atlı alayı Ulucanlar'dan Hacıbayram Camii'nin önünde top-

[35] Ali Fuat Cebesoy, a.g.e., s. 259.

[36] Enver Behnan Şapolyo, Kemal Atatürk ve Milli Mücâdele Tarihi, İstanbul, 1958, s. 357.

[37] Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 9.

[38] Atatürk'ün Ankara'da karşılanışı ile ilgili canlı tasvirler için bkz.; Enver Behnan Şapolyo, Kemal Atatürk ve Mücadele Tarihi, İstanbul, 1958; Enver Behnan Şapolyo, "Atatürk Ankara'da", Ülkü, s. 23, s. 371-373; Naşit Hakkı Uluğ, "Ankara'nın Gazi Bayramı Ülkü s. 1, s. 9-10; Naşit Hakkı Uluğ, Hemşehrimiz Atatürk, İstanbul, 1973; Yunus Nâdi, Ankara'nın İlk Günleri, İstanbul 1955; M. Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'te Beraber, C. II., Ankara, 1988; Behçet Kemal Çağlar, Atatürk 19 Yıl Önce Bugün Ankara'ya Gelmişlerdi, Ankara Halkevi Yayınevi, Ulus Basımevi, Ankara, 1938; Ali Fuat Cebesoy, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953; Ali Fuat Cebesoy "Büyük Önderi Karşılarken", Ulus, 28.12.1937.19.

Levent Şahverdi Arşivi

lanarak dini tören yapılmış; yedi yüz piyade, üç bin atlıdan teşekkül eden bir seymen alayını Ankara'da bulunan dervişler takip ediyor.

Bunların arkasında bütün esnaf ve ondan sonra da okul öğrencileri yürüyorlar. Okul öğrencileri İstasyon Caddesi'ne, seymen alayının bir kısmı Dikmen bağlarına, bir kısmı Çankaya bağlarına, Kızılyokuş eteklerine ve diğer bir kısmı da istasyon yoluna dizilmişti. Jandarma ve yirmi kadar polis de burada idi.

Halkın bir kısmı Namazgâh tepesine ve diğer kısmı Yenişehir'in bulunduğu yerlere ve İstasyon yoluna sıralanmışlardı.

Ankara Şehri namına karşılama heyetinde Müdafaai Hukuk Cemiyeti azasından Müftü Hoca Rıfat Efendi, Binbaşı Fuat Bey, Kınacızade Şakir Bey, Aktarbaşızade Rasim Bey, Toygarzade Ahmet, Ademzade Ahmet, Hatip Ahmet, Kütüpçüzade Ali, Hanifzade Mehmet, Bulgurzade Tevfik Beyler vardı.

Dikmen bağlarının eteğinde bir çeşmenin önünde Eskişehir Mebusu Emin (Sazak) ve Ankara eşrafından Naşit Efendi ve arkadaşları bekliyordu.

Yirminci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa ve Vali Vekili Yahya Galip Bey, Emir Gölü'ne yani Gölbaşı'na kadar gelmişlerdi.

Biz tam, üçü on geçe Kızılyokuştan iniyorduk. Yolda Paşa'ya yetiştiğimizde Paşa, Rauf Bey'le beni otomobiline almıştı. Oradan başlayan karşılamada "yaşa" sesleri, alkışları arasında ilerlemekte idik.

Çankaya ve Dikmen tepelerinden güzel sesli hafızlar ezan ve salat okuyorlardı. Kızılyokuş'ta iki kurban kesildi, o zaman tamamen boş bir yer olan Yenişehir'de reji memurlarından Salamon Efendi isminde bir zatın ahşap, küçük bir evi vardı. Oraya gelince seymenler tarafından bir dana kurban edildi.

Karşılama heyeti ve memurlar burada idiler. Paşa otomobilden inerek hepsinin hatırını sordu ve ellerini sıktı. Daha ileride yedi yüz kadar zeybek kıyafetinde, ellerinde palalarla dizilmiş gençleri gördük. Paşa bunlara "Merhaba" diye selam verdi, cümlesi "sağol" diye karşılık verdiler ve şöyle bir konuşma geçti:

Mustafa Kemal Paşa-Arkadaşlar, buraya niçin geldiniz?

Gençler-Millet yolunda kanımızı akıtmaya geldik.

Gençler-And olsun!

Mustafa Kemal Paşa-Var olunuz.

Bu sırada binlerce halk da "yaşa" sesleriyle, alkışlarıyla ortalığı çınlatıyordu. Nihayet İstasyon yoluna sapıldı. İstasyon meydanında jandarma ve po-

Levent Şahverdi Arşivi

lisler de dizilmişlerdi. Bunlar da selamlandı. Biraz sonra da kız ve erkek mektep talebeleri arasından geçerek Halk Partisi binasının önüne geldik (Şimdi B.M. Meclisi Müzesi).

O zaman bu bina Fransız karargahı idi. Fransız bayrağı çekilmişti. Fransız Yüzbaşısı Doburazo pencere önündeki boşlukta bize bakarak gülüyordu. Binanın karşısındaki bahçede çadırlar kurulmuştu; Fransız askerleri vardı. Onlar da hayretle bize bakıyorlardı. Çok sürmedi; bu bina, Meclis binası oldu ve Türk bayrağı çekildi ve cumhuriyet hükümetinin kurulduğu bir yer oldu.

Alkışlar ve türlü türlü tezahürat ve dualar arasında hükümet meydanına geldik.

Yahya Galip Bey bir nutuk ile "hoş geldiniz" dedi ve hariciye memurlarından Fahrettin Bey heyecanlı bir nutuk söylemeye başladı.

Hava güneşli idi, fakat kuru bir soğuk şiddetle ortalığı donduruyordu. Mustafa Kemal Paşa, orada dizilmiş olan kız talebelerin üşüdüklerini düşünerek, çocukların gitmelerini Vali Yahya Galip Bey'e söyledi. Yahya Galip Bey, "Yalnız çocuklar değil, biz de donduk diyerek hatibe "Bey birader, biraz kısa kes, titriyoruz" dedi. Hatip bey de heyecandan zaten nutkun ilerisini getiremeyerek kesmeğe mecbur oldu. İlerisini getiremeyerek değil, o sırada kendisine bir öksürük ârız olduğundan nutka devama imkan kalmamıştı. Sonra hükümet konağına girdik. Vali odasında bir müddet istirahatle çaylar içildi. Isındık. Kolordu ziyaret edildi. Otomobillere binerek, bize tahsis edilen, şehrin dışındaki Ziraat Mektebine gittik. Bir tepe üzerinde olan bu bina bize hayli müddet karargahlık vazifesini yaptı. Ali Fuat Paşa hepimize birer oda tahsis etmiş, isimlerimiz odaların kapısına yazılmış ve hastabakıcılarla hizmetçiler konulmuş, istirahatimiz temin edilmişti. Bu binanın üst katına çıkınca sağdaki birinci oda bana, koridorun sol tarafı nihayetinde büyücek bir oda da Mustafa Kemal Paşa'ya ve benim odamın, sağ tarafındaki odalar da Rauf Bey'le diğer arkadaşlara tahsis edilmişti.

Odamda bir küçük demir kasa vardı. Diğer odalar da hemen bu şekilde olup yalnız kasa benim odada olup diğerlerinde yoktu. Çünkü heyetin parası ve hesabı bende idi. Akşam oluyordu. Hizmetçi kadın, Mustafa Kemal Paşa tarafından yazılmış bir kağıt getirdi. Bu bir müsvedde olup imzalanacaktı. Bu müsvedde Ankara'ya varışımızı bütün teşkilata bildiren bir telgraftı[39]. Şöyle yazılmıştı:

"Sivas'tan Kayseri yoluyla Ankara'ya hareket eden Heyet-i Temsiliye güzergahta ve Ankara'da, büyük milletimizin sıcak ve samimi tezahüratı vatan-

[39] Mashar Müfit Kansu, a.g.e., s. 497-500.

Levent Sahverdi Arşivi

severlik içinde bugün şehre geldi. Milletimizin gösterdiği bu birlik ve kararlılık örneği, memleketimizin geleceğine güven konusundaki inançları sarsılamaz bir şekilde güçlendirici niteliktedir. Şimdilik Heyet-i Temsiliye'nin merkezi Ankara'dadır.

Saygılar sunarız Efendim!
Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal."[40]

Bu telgrafta "Şimdilik Heyet-i Temsiliye merkezi Ankara'dır" diyorduk; halbuki biz çok evvel, yani Sivas'ta Ankara'ya gitmeği ve Ankara'nın daimi merkez olmasını kararlaştırmıştık. Fakat bu keyfiyeti, yani merkezi hükümet olmasını gizli tutuyorduk, çünkü ilan zamanı henüz gelmemişti. Malûm, Mustafâ Kemal Paşa, zamanı gelmeden hiçbir şeyin kuvveden fiile gelmesini istemezdi. Her kararın bir zamanı olduğuna inanıyordu ve bu prensip idi ki, bizce de bu prensibe tamamen riayet edilmiştir[41].

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN ANKARA'DAKİ FAALİYETLERİ

Mustafa Kemal Paşa, kendisini ve Heyet-i Temsiliye'yi çok samimi, parlak ve güven verici duygularla karşılamış olan Ankara halkı ile daha yakından tanışmayı ve fikir alışverişinde bulunmayı gerekli görmüştür. İstanbul'a gidecek mebusların, Heyet-i Temsiliye ile görüşmek üzere Ankara'ya gelmelerinin beklendiği bir sırada Ankaralılar'a verilecek bir konferans yararlı olacaktır[42]. Bu sebeple 28 Aralık 1919 günü şehrin ileri gelenleri Ziraat Mektebi'ne davet edildi. Ankara halkıyla yaptığı konuşmada[43] ülkenin siyasi, askeri durumunu anlattı. İstanbul Hükümeti'nin ısrarıyla düşman işgali altındaki bu şehirlerde toplanacak meclise katılmak üzere giderken Ankara'ya uğrayan milletvekillerinden, Mecliste bir "Müdafaai Hukuk Grubu" kurulmasını istedi ve A-RMHC programını "Misak-ı Milli" halinde özetledi. Ankara'da hazırlanan bu müsvedde program, sonradan Meclis-i Mebusan'da "Misak-ı Milli" adıyla kabul ve ilan edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa Ankara'da, Milli Mukavemet'in Millet Meclisi'nin var olduğu bir düzen içinde yürütülmesini davanın haklılığını ve meşru bir zemin üzerine oturtulduğu fikrinin içte ve dışta benimsenmesini sağlamıştır. Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'nin Padişah'a ve İstanbul Hükümeti'ne karşı

[40] Nutuk, C.I., s. 228.

[41] Mashar Müfit Kansu, a.g.e., s. 500.

[42] Cemil Özgül, Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları, Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1989, s. 62.

[43] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, TİTE Yayını, Ankara, 1981, s. 4.

Levent Şahverdi Arşivi

bir isyan hareketi değil, yok edilmeye çalışılan bir milletin meşrû savunucusu olduğunu isbat için böyle bir çalışma gerekli görülmekteydi[44].

3 Ocak 1920'den itibaren Ankara'ya gruplar halinde gelen mebuslar, Mustafa Kemal Paşa ile görüştükten sonra İstanbul'a gitmeye başladılar. Ankara'ya gelen mebusların çoğu, İzmir ve Balıkesir hariç olmak üzere Batı Anadolu Mebusları idi. Sivas'ta, Heyet-i Temsiliye üyeleri ile komutanların birlikte aldıkları karara göre, Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'dan Meclis-i Mebusan azası olarak seçilmesine rağmen, İstanbul'a gitmemesi ve Ankara'da Heyet-i Temsiliye'nin başında kalması; Sivas'tan seçilen H. Rauf Bey'in İstanbul'a giderek toplantıya katılması kararlaştırılmıştı[45]. Bu kararların isabetliliği, Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması ile daha açık bir şekilde ortaya çıkmış oluyordu.

Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadele hareketinin başarıya ulaşmasını doğrudan doğruya "milletle temas" etmekle mümkün olacağına inanmıştır.

Kendi ifadesi ile söylemek gerekirse o; "Anadolu varlığına derhal karışmayı ve onlarla birlikte hareket etmeyi"[46] faydalı ve lüzumlu görmüştür. Savaş boyunca milli birliğin oluşmasını sağlayacak vasıtalardan birisinin de basın olduğunu çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, bu konudaki hassasiyetini daima muhafaza etmiştir. İrade-i Milliye ve Hakimiyet-i Milliye gazetelerinin çıkarılmasını sağlayarak halk oyunun aydınlatılmasına çalışmıştır. Özellikle Ankara'da Hakimiyet-i Milliye'nin yayınlanması ile Türk halk oyunun yanlış yollara sürüklenmesi önlenmeye çalışılmış, milli birliği tehlikeye düşürecek iç ve dış yayınlara karşı milletin uyarılması düşünülmüştür. Ayrıca bu sayede, Milli Mücadele hareketini başarıya götürecek kararlar kısa zamanda halka ulaştırılacak ve Heyet-i Temsiliye ile halk arasındaki münasebetlerin gelişmesi sağlanmış olacaktı.

Bu amaçlar doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya gelişinin ikinci gününde Hakimiyet-i Milliye'nin çıkarılmasını istemiş, gazetenin ismini de kendisi koymuştur[47]. Gazeteyi çıkarmak için vilayetin bazı imkanlarından istifade edilmiş ve 10 Ocak 1920 tarihinden itibaren Recep Zühtü (Soyak) Bey'in yönetiminde yayın hayatına başlamıştır[48]. Hakimiyet-i Milliye kısıtlı maddi imkanlarına rağmen kısa zamanda en önemli haber kaynağı durumuna gelmiş, Anadolu gazeteleri tarafından sürekli kaynak olarak gösterilmiştir[49].

[44] Cemil Özgül, a.g.e., s. 66-67.

[45] Cemil Özgül, a.g.e., s. 66.

[46] Kılıç Ali, Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor, İstanbul, 1955, s. 12.

[47] Yücel Özkaya, Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921), Ankara, 1989, s. 61; İzzet Öztoprak, Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını, Ankara, 1981, s. 11.

[48] Mahmut Goloğlu, a.g.e., s. 14; Erdeha, s. 254.

[49] Yücel Özkaya, a.g.e., s. 68.

Levent Sahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya geldikleri 27 Aralık 1919'dan, Meclisi Mebusan'ın açıldığı 12 Ocak 1920 tarihine kadar geçen bu 17 günlük sürede Ziraat Mektebi'ndeki karargahta Kuvay-ı Milliye, İstanbul Hükümeti ve dış ülkelerle temas kurulmuş ilk B.M.M.'nin açılması için gerekli şartların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

SONUÇ

Ankara'nın Milli Mücadele'nin merkezi olarak seçilmesi tesadüfi değildir. Mustafa Kemal Paşa daha İstanbul'dan ayrılmadan önce arkadaşı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ile bu meseleyi konuşmuştur. Anadolu'ya geçtikten sonra, yapacağı bütün işlerde olduğu gibi bu konuyu da bir "Milli Sır" olarak gizlemiştir. Bu düşüncesini ancak Sivas Kongresi'nden sonra açığa vurmuştur. Onun bu düşüncesine, sadece Kazım Karabekir Paşa karşı çıkmıştır.

Ankara'nın Milli Mücadele'nin merkezi olarak seçilmesi doğru ve isabetli bir karardır. Çünkü Ankara, Anadolu'nun merkezi konumundadır. Anadolu şehirlerini birbirine bağlayan yollar kavşağında yer almaktadır. Diğer taraftan işgal altındaki Batı Anadolu'yu ve İstanbul'u kontrol altında tutabilecek stratejik bir mevkidedir. Ayrıca Ali Fuat Paşa'nın kumandasındaki 20. Kolordu'nun Ankara'da bulunması, bölgenin güvenliğini sağlamış olması açısından önemli bir unsurdur. Bunun yanısıra Ankara halkının Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye'ye maddi ve manevi bakımdan destek vermeye hazır olması Ankara'nın Milli Mücadele'nin merkezi olarak seçilmesinde önemli bir paya sahiptir.

Sonuç olarak 27 Aralık 1919'dan sonra meydana gelen gelişmeler Ankara'nın Milli Mücadele'nin merkezi seçilmesindeki isabeti ortaya koymuştur. Artık Ankara, Atatürk'ün Sine-i Millete dönüş düşüncesinin gerçekleştiği ve doruğa ulaştığı mekandır. Dolayısıyla Ankara, bir harekatın bedeni ve büyük bir fikrin sembolüdür.

Levent Şahverdi Arşivi

LA GRECE ENTRE L'EUROPE ET LE TIERS-MONDE

Prof. Dr. MOHAMED CHAMS AD-DIN MEGALOMMATIS

Lors de ces quatre derniers ans la Grèce fut caracterisée par deux axes de politique européenne éminemment contradictoires: sous le gouvernement conservateur de la Nouvelle Démocratie (N.D.), elle a d'un côté essayé de prouver que tout malentendu existant depuis 1981 entre ce pays et les CEE relevait de la politique incohérente du PASOK le ("Mouvement" Socialiste Grec), tout en sollicitant une aide financière témoignant de la différence chaotique existant au niveau de l'économie et de l'adaptation européenne entre les pays européens les plus arriérés, tel le Portugal et la Grèce, tandis que de l'autre côté elle s'est mise à démontrer de façon solennelle que ses racines, ses moeurs, sa vie culturelle, son Académie, ses Universités, son élite politique et intellectuelle n'ont le moindre rapport avec l'evolution intellectuelle, idéologique et scientifique qui eut lieu en Europe depuis la Renaissance.

C'était juste au moment de l'arrivée de la N.D. au pouvoir en avril 1990 (lorsqu'une terrible histoire de trahison entreprise contre le petit parti DIANA éclata, car son seul député, qui n'était pas son chef, adhéra à la N.D. pour devenir son 151ème député (sur 300) et lui offrir ainsi la majorité gouvernementale), où les Grecs s'informaient sur l'entreprise des MM. Jean-Baptiste Duroselle et Frédéric Delouche de lancer une histoire-proprement européenne-de l'Europe justifiant la réunification de notre continent et de doter les citoyens de l'Europe d'une histoire qui serait la leur. Comme il était normal, une entreprise de telle envergure avait été financée par les CEE et tout un comité scientifique avait été mis en place. L'excellent résultat de cette initiative a bien attiré les éloges dans onze pays des CEE, une fois que le livre fut traduit dans toutes les langues communautaires sauf le grec. D'autres pays européens bien concernés par le projet de la réunification européenne et par la perspective de leur appartenance aux Etas-Unis d'Europe ont préparé d'autres traductions (en tchèque, suédois, russe, etc.)

La réaction grecque contre ce livre fut irréfléchie, mal argumentée et ridicule: sans avoir lu la totalité du livre pour pouvoir comprendre le but de cette entreprise, *Mr. Jean Bastias* (éditeur de l'EKDOTIKE ATHENON SA, maison à laquelle le texte a été envoyé par Mme. Vasso Papandréou, Commissaire aux CEE) et ses collaborateurs les plus proches, *Mme. Hélène* Glykatzi-Ahrweiler (naturalisée française, professeur à Paris I, président du Centre Pom-

Levent Sahverdi Arşivi

pidou et espérant se mêler à la vie politique grecque après la mort du Président Caramanlis), *Mr. M. Sakellariou* (académicien grec, ancien professeur de l'Histoire à l'Université de Salonique, qui s'intéressa d'abord à l'histoire des Grecs sous l'Empire ottoman, (surtout pendant le 18e s.), jusqu'au moment où on lui rejeta la thèse pour le laisser s'orienter ultérieurement à l'Histoire Grecque Ancienne et finalement passer une thèse d'Etat en France) et *M. Andronikos* (le fouilleur de Vergina, en Macédoine Grecque, qui, basé seulement sur les riches trouvailles d'un tombeau mis au jour par lui, a su l'identifier à celui de Philippe, père d'Alexandre le Grand, sans qu'une inscription quelconque l'autorise à cela), ont commencé à critiquer vivement le livre publiquement, à publier de longues "réfutations" contre cet effort "antihellénique" et à donner des interviews pour déclarer que le livre essaierait de minimiser la contribution grecque à la formation intellectuelle de l'Europe, l'histoire grecque, ainsi que l'Empire Romain Oriental (appelé seulement "Byzance" et considéré de "grec" en Grèce, malgré le fait que la langue officielle jusqu'au 7e s. était le latin et que ses citoyens s'appelaient Romains ou Romanoi). Tout cela s'est passé au moment, où le texte, qui n'était pas encore publié, leur fut confié et non pas offert à leur critique, ce qui témoigne d'un manque énorme d'éducation, d'esprit européen et de bonne foi.

A la suite de leurs réactions toujours basées sur la lecture d'une petite partie du livre, beaucoup d'académiciens, d'universitaires et de politiciens grecs ont réagi: l'archevêque d'Athènes, Sérafeim, l'ex-ministre N. Martis (qui, sans être un historien et sans avoir suivi un seul séminaire d'histoire, essaie de "démontrer" qu'il ne peut pas y avoir de "République de Macédoine" (!) et qu'il n'y a pas de langue macédonienne slave, en dépit du fait qu'elle est enseignée dans une bonne trentaine d'universités partout dans le monde, comme p.e. à l'Institut National des Langues et Civilisations Orientales, à Paris), l'eurodéputé Papoutsis (qui n'est naturellement pas historien mais s'est demandé publiquement pourquoi il n'y a pas de référence au Parthénon dans ce livre, dont la première photo nous offre une parfaite vue sur ce monument!), l'eurodéputé Pesmazoglou et bien des autres, qui-tous-n'avaient pas lu même une seule ligne du texte!! Pour plusieurs mois les journaux et, en général, les mass-médias grecs considéraient ce livre de "témoignage des sentiments et de la haine anti-grecs exprimés par le Vatican et le Monde Catholique depuis des siècles, de "produit de la propaganda sioniste minimisant les racines grecques de l'Europe", "résultat de l'incessable guerre turque contre la Grèce", ou même d'"effort du rationalisme occidental pour déshelléniser le Monde et l'Histoire Européenne"!!!!

Il y a une explication à tout ce qui parait ridicule ou même charlatanesque. Toutes ces réactions, ainsi que celles de nombreux citoyens grecs, qui se

Levent Şahverdi Arşivi

sont pris pour bons historiens et essayèrent de répondre au seul plaidoyer publié en Grèce pour le livre de J.B. Duroselle (OIKONOMIKOS TAHRYDROMOS, 7.11.91, p. 47-48), en insultant le plaidoyant et en employant des expressions argotigues de très basse classe (OINKONOMIKOS TAHDYDROMOS, 4.IV.91, p. 73 "défendre l'histoire de J.-B Duroselle est un acte de folie ou de ridiculité parallèle aux intérêts des Sages de Sion"; 11.IV.91, p. 43 "De telles opinions ne doivent pas être publiées";

2.V.91, p. 66 "En guise de réponse à notre lettre vous devez nous préciser si vous êtes Grec, si vous avez fait votre service militaire, si vous êtes chrétien orthodoxe..."; 16.V.91, p. 62 "Honte à vous"; 23.V.91, p. 86 "Vous époussetez les chaussures de J.-B. Duroselle"; 11.VI.91, p. 54 "Même si tout ce que vous dites est vrai, vous devez ne pas le diffuser, car tout cela fera du mal à notre pays"), doivent être conçues comme une expression authentique de l'incroyable mensonge enseigné aux Grecs en tant qu'"Histoire Grecque", du manque quasi-total des Sciences Humaines dans les universités du pays, ainsi que du bas niveau de l'éducation et de la culture en Grèce et de l'esprit obscurantiste et arriéré, qui en résultent.

On verra d'abord quel est le mensonge historique que les Grecs apprennent en tant qu' "histoire" au primaire et au secondaire: pour les "manuels" historiques (déjà vivement critiqués en Grèce) toute l'histoire de l'Humanité ne serait qu'un inventaire des influences grecques! Les civilisations minoenne (on connait déjá très bien que les Crétois n'étaient pas des Grecs mais des Canaanéens) et mycénienne seraient "grandes": malheureusement, même les Hittites, peuple largement influencé par les Hourrites et les Assyrobabyloniens, ne considérèrent jamais les Grecs du IIe millénaire d'"importants". Les Grecs de l'époque classique auraient tout inventé: malheureusement, les Orientalistes ont depuis bien des années prouvé que tout était déjá connu bien avant les Grecs. Les découvertes des Orientalistes demeurent inconnues en Grèce, puisque les quelques Orientalistes grecs travaillent à l'étranger, ou bien sont mis à l'écart en Grèce, tout en étant considérés de "dangereux". D'après ces pseudomanuels, Alexandre le Grand aurait initié les peuples orientaux à la civilisation: malheureusement même les sources grecques font état de son attitude de respect et d'excellente considération envers les anciennes civilisations. Evidemment, ces sources, on les passe sous le silence, tout comme toute autre source grecque témoignant de présence ou d'influence orientales, car on sait très bien que Thalès, Platon, Anaximandre, Pythagore et tous les autres philosophes grecs ont pris leur "route de Damas"! D'après ces "manuels", les Romains seraient des barbares à jamais, à condition de n'avoir pas été civilisés par les Grecs! Même le christianisme y devint une mixture "hellénico-

Levent Sahverdi Arşivi

testamentaire"! Tout cela dépasse les limites du ridicule, mais on atteint déjà le charlatanesque par l'incroyable altération de l'histoire médiévale: l'empire romain oriental, devenu "byzantin" pour les savants byzantinistes du dernier siècle, serait l'"empire grec médiéval", ce qui est une pure tromperie, puisque le mot même "Grec" était une grave insulte pour tous les citoyens "romains" de l'empire oriental.

Pour toutes les périodes de l'histoire avant la Renaissance dans les manuels grecs il n'y a que quelques pages dédiées à l'histoire d'autres peuples. Tout ce qu'on enseigne sur les anciennes civilisations (quelques 20 pages), est tellement faux, qu'une réfutation publiée dans la revue SYNCHRONI EKPAIDEVSI (nos 32, 33, 34) nécessita 34 pages de la revue!! Le racisme antisémite grec trouve sa place partout, où il y a une référence aux Hébreux (et aux Juifs). Les Grecs n'apprennent sur l'Islam que l'hystérie antiislamique des théologiens du Moyen-Age, tandis qu'il n'y a *rien* dans ces pseudomanuels sur les Sassanides et l'Iran islamique, l'Inde, l'Asie Centrale, les Celtes, les Chinois, le Japon, le Tibet, l'Afrique et l'Amérique précolombienne.

Les Grecs modernes croient qu'ils sont la suite ininterrompue des anciens Grecs! Ils n'acceptent pas que les invasions slave (7e s.), albanaise (12e-13e s.), serbe, roumaine et latine (13e-15e s.) ont complètement transformé la face du Sud de la péninsule balkanique et limité les Grecs en Anatolie et à Istamboul. Ils n'acceptent pas que la langue grecque était diffusée par le patriarcat orthodoxe parmi tous ces peuples seulement en tant que langue sacrée de leur religion. C'est pour cela que les émeutes slavo-albanaises de 1821-1828 ont été appelées "révolution grecque", tandis que le grec n'était pas la langue maternelle des héros de cette révolution. (Botsaris, Canaris, Miaoulis, Caraïscakis et les autres disaient qu'ils étaient "Arvanites", c'est-à-dire Albanais; Botsaris a même essayé de composer un système d'écriture albanaise basé sur les caractères grecs). Là où il y eut une ingérence franco-russo-britannique contre l'Empire Ottoman (combat naval de Navarino), les Grecs apprennent sur l'héroïsme de leurs ancêtres, qui n'y ont même pas participé! La fameux turcologue grec Dimitri Kitsikis, qui a fait sa carrière en France, au Canada et en Turquie, démontra pourtant, à travers son manuel sur l'"Histoire de l'Empire Ottoman", que les seuls vrais Grecs (ceux qui vivaient à Istamboul et en Anatolie) avaient pris position contre ces émeutes qui allaient démolir un système, auquel ils participaient vivement. C'est pour cela que le Professeur Kitsikis fut tellement insulté en Grèce.!

Où faudrait-il chercher les origines de cette illusion? On devrait se reporter aux fondements de l'Etat pseudogrec de 1828. Le grec y devint langue officielle, mais on y parlait plusieurs dialectes, où la grammaire, la syntaxe et

Levent Şahverdi Arşivi

le vocabulaire n'étaient pas grecs dans leur majorité (seules les parties albanaise, slave et turque faisaient plus de 2/3 du vocabulaire). Le patriarcat orthodoxe d'Istamboul trouva opportun de se doter d'un état cosmique et la langue grecque, commune pour les populations chrétiennes du petit pays, serait le biais, par lequel il essaya d'en forger l'unité. Une classe politique quitta Istamboul et les communautés grecques de l'occident pour y exercer le pouvoir. C'est ainsi que deux courants idéologico-politiques se formèrent: les uns, formés par l'église orthodoxe, anti-occidentaux et plus particulièrement anti-français, s'orientaient vers la perspective obscurantiste de l'établissement d'un Etat "néo-byzantin" religieux. Les autres, influencés par les Lumières, admiraient un Hellénisme idéal, perdu à jamais depuis 146 avant notre ère, mais ils étaient obligés à se compromettre. C'est ainsi que l'éducation ne pourrait qu'être formée d'éléments très contradictoires qui aboutirent à composer une fausse idéologie: celle du terme même, nous prête à rire. C'est en dosant toujours davantage que les uns et les autres arrivèrent à surenchère. Les dictateurs Métaxas (1936-1941) et Papadopoulos (1967-1973) furent d'ailleurs les propagateurs les plus fervents de la "civilisation gréco-chrétienne". Par conséquent, les anciens Grecs ne pourraient être que "la base de l'évolution historique mondiale" (!) et l'histoire elle-même ne pourrait exister que pour "nous" amener à Jésus-Christ (!), une fois que cet état n'était pas laïc. Il est bien évident que de terribles et incroyables violations des Droits de l'Homme se perpetuèrent en Grèce jusqu'aujourd'hui et les Albanais (Arvanites en Grec), les Slaves grécisés, les Slaves Macédoniens et les Vlaques n'ont pas pu suivre l'enseignement primaire et secondaire dans leur propre langue maternelle mais en une langue totalement artificielle, appelée archaïsante et puriste, pour avoir été fabriquée à seul but d'eliminer les dialectes, de remplacer les mots d'origine non grecque par d'autres et d'introduire un vocabulaire grec. Pour que cette aventure puisse avoir un succès, tous les habitants du pays apprenaient continuellement que la langue enseignée aux écoles était "correcte" et qu'ils étaient les descendants malheureux d'un grand peuple "détruit par les Turcs, les Slaves, les Albanais, les Latins (terme employé pour les Croisés), le Pape et la Franc-Maçonnerie française!"

Si cela est aberrant ou même abominable, les résultats d'une telle autotromperie sont bien plus désastreux, car la survie de ce monstre idéologique nécessitait des mesures spéciales, ainsi qu'un contingentement sans précédent. Tout cela ne pourrait qu'aboutir à un manque quasi-total des Sciences Humaines dans les universités de ce pays.

Très peu de domaines scientifiques furent permis dans les universités grecques: presque toutes les branches des science historiques, philologiques, archéo-

Levent Sahverdi Arşivi

logiques et religieuses n'existent pas en Grèce. A part tout ce qui existe sur les différentes phases de l'histoire, de l'archéologie, ou de la littérature grecques, il n'y a que ces quatre départements: "Littérature anglaise", "Littérature française", "Littérature allemande" et "Littérature italienne". A l'enseignement secondaire un élève grec ne peut apprendre qu'une langue étrangère: soit le français, soit l'anglais. Il n'y a pas d' "Agrégation" en Grèce; les licenciés enseignent les différentes matières, même si à l'université la bibliographie offerte et obligatoire pour les examens de chaque Unité de Valeur (il en a 28 jusqu' à la Licence) n'est qu'un seul manuel (200-300 pages) par cours. Il n'y a pas d'études post-universitaires en Grèce. Ceux qui élaborent une thèse, en Grèce, préparent un travail du niveau de la Licence française ou même pas, sans suivre des séminaires spéciaux et sans employer la méthodologie scientifique (la bibliographie périmée est très souvent employée). Il en résulte une ignorance sans précédent et tout cela touche successivement les masse-médias, le livre, la culture moyenne. Ce manque quasi-total de sciences humaines et surtout du Monde de l'Orientalisme permet à cet hellénocentrisme obreptice de survivre, mais rend tout de même le Grec moyen un être désinformé, obscurantiste et nationaliste in extremis.

Récemment la classe politique et universitaire grecque a compris qu'elle ne pourrait plus continuer ses méthodes arriérées dans le cadre de la Communauté Européenne. Sachant que tout enseignement éventuel d'un domaine de l'Orientalisme risquerait de détruire (de toute vitesse) la pseudoconstruction du grécocentrisme, l'établissement grec fut obligé d'introduire un certain nombre limité de séminaires orientalistes pour permettre à des non-orientalistes d'y enseigner et d'y présenter une altération quasi-totales des données historiques. Ils pensent qu'en agissant de cette façon ils n'auront pas de problème de contestation du grécocentrisme!

Il faudrait ici citer quelques cas pour laisser les lecteurs comprendre ce qui se passe dans les "universités" de ce pays théoriquement européen:

Un théologien, qui n'a jamais suivi un seul séminaire d'islamologie, Mr. Constantin Patélos, a occupé une position d'islamologue à l'Ecole Panteios des Sciences Politiques de l'Université d'Athènes. Sans avoir jamais publié quelque chose relative à l'Islam, ce monsieur-là devait écrire et publier un manuel, qui servirait de (seule) base à ses étudiants (faute de quoipersonne ne pourrait enseigner dans une université grecque quelconque, une fois que la méthode universitaire internationale de demander une bibliographie générale et spécialisée relativement extensive n'est pas pratiquée en Grèce). Dans son manuel C. Patélos enseigne que "l'Equateur traverse la péninsule arabique", que (le mois du calendrier islamique Dhou'l Hidjdja, écrit par lui) "Dhou 1 Hidjdja

Levent Şahverdi Arşivi

est un courant musulman", que "Mahomet a fait d'Abu Bakr un Imam" (tandis que ce dernier fut élu calife après la mort du Prophète), que "les Assyriens envahirent le Yemen"', ou bien que "Jésus est aussi le Messie des Musulmans", etc.

Un professeur de théologie orthodoxe à l'Université d'Athènes, Mr. Savas Agouridès, qui n' a jamais suivi un seul séminaire sur le Gnosticisme de l'Antiquité Tardive, a voulu organiser la traduction en grec d'un volume anglais publié par la maison hollandaise E.J. Brill, où une série d'experts internationaux sur le Gnosticisme a préparé d'excellentes traductions des manuscrits coptes de Nag-Hammadi (Egypte). Dans le volume grec, ce professeur a essayé de caractériser ce courant philosophico-religieux de l'Antiquité Tardive de "pseudophilosophie", de "suicide intellectuel du monde gréco-romain", ou bien "de langage absurde et contradictoire", expressions que les spécialistes internationaux n'ont jamais su se permettre.

Le bas niveau de l'éducation et de la culture se manifeste très vivement en Grèce: la revue mensuelle DAVLOS ("Flambeau"), diffuse les idées suivantes: "La civilisation européenne n'est qu'une caricature déformée de la civilisation grecque", "les Grecs gouvernaient le monde entier vers 15.000 avant notre ère", "la langue grecque a été formée par les bruits de la nature, le vent, la mer, etc.", la langue grecque est la seule vraie langue qui existe", "toutes les autres langues du monde dérivent du grec, qui est plus riche, puisque cette langue contient 6.000.000 mots" (!), "Saturne, Jupiter et les autres "dieux" des Grecs n'étaient pas "dieux" et les anciens Grecs ne les considéraient pas de "dieux", mais ils étaient des rois historiques vivant avant 10.000 avant notre ère et c'est seulement à cause d'une conspiration sioniste des Juifs de l'Alexandrie grécoromaine que cette histoire fut réduite à un "mythe" proprement dit". Evidemment la revue DAVLOS rassemble des néofascistes analogues à ceux de la Pen et de son parti, mais elle rassemble aussi la moitié du parti (gouvernemental) de la Nouvelle Démocratie; un professeur de philosophie à l'Université d'Athènes et candidat malheureux de la Nouvelle Démocratie en Etolie/Acarnanie, Gr. Costaras, appartient à ce circle. Mme. Anne Synodinou, ancien ministre de C. Caramanlis, se basait sur des articles de cette revue lors de ses discours antisocialistes parlementaires. Elle a également travaillé avec ce circle pour la cause commune de "l'alphabet grec", puisque DAVLOS attache une importance sans précedente à la diffusion du mensonge que l'alphabet phénicien vient de l'alphabet grec et ne veut accepter d'aucune façon l'unanimité scientifique sur l'origine phénicienne de l'alphabet grec. Mme. Anne Synodinou a demandé (en 1986-87) au ministre socialiste de l'Education d'effacer les mensonges antigrecs" de tout manuel de l'enseignement secondaire grec!

Levent Sahverdi Arşivi

DAVLOS a publié sur le livre de Jean-Baptiste Duroselle un article entitré "Ex Olympo lux" (la fameuse montagne d'Olympe résidence des "dieux" grecs, dont je viens de vous donner la connotation selon DAVLOS). Hélie Tsatsomiros, l'auteur de cet article (DAVLOS, No. 102, Juin 1990, p. 5857-5861), qui ne s'est jamais même pas inscrit à une université quelconque, a su caractériser ce livre de "monstre", "falsification de l'Histoire", "conspiration satanique contre toute chose grecque", "pseudohistoire", "modèle de l'intolérance manifestée par ceux qui sapent les fondements de la Justice Universelle, écrit par le sage de la falsification et de l'absurde qui est aussi un "exploiteur international" et "a attaqué son seul rival, la langue grecque, à cause de sa détresse". Tout cela fut répété par Mme. Anne Synodinou et bien des autres.

On devrait finalement aussi signaler le cas d'ELLOPI cette revue nationaliste et chauviniste, qui a circulé récemment. Là, on trouve beaucoup d'articles signés par des professeurs de l'Université d'Athènes; ce n'est donc pas un marginal. Dans l'article éditorial du fascicule d'avril-mai 1990, la perspective de l'unification européenne est vue comme celle d'un mégal-Etat international, totalitaire, niveleur". L'intérêt manifesté par la CEE pour les pays de l'Europe de l'Est serait (pour un autre auteur) "dangereux pour la Grèce. Un autre écrivain y demande un effort grec pour prosélytiser les Turcs de la Thrace (Grèce du Nord-Est) au christianisme. Pour un autre écrivain, non-diplômé bien sûr, "tous (même le "terrible monde des Sociétés Secrètes", les Noirs, les Jaunes, les Lapons) doivent tout à l'Hellénisme". Un professeur de l'Ecole Panteios des Sciences Politiques écrivit pour s'approprier les monuments araméens et romains de la Jordanie et pour les présenter comme "grecs"!

Ekdotiké Athénon a publié un volume de "Mythologie Universelle" dans son "Encyclopédie Pédagogique (?) Grecque", qui devrait présenter le contenu mythologique des religions considérées "mortes". La moitié du volume est dédiée aux mythes, héros, dieux grecs; le reste essaie de présenter le contenu mythologique des religions sumérienne, accadienne, assyrobabylonienne, égyptienne, hittite, hourrite, phrygienne, arménienne, canaanéenne, phénicienne, mithraiste, romaine, étrusque, celte, germanique slave, euro-asiatique, américaine, africaine et océanienne. Le déséquilibre, qui en résulte, est énorme et ses conséquences au niveau de la culture grecque moyenne s'avéreraient catastrophiques. L'esprit soi-disant proeuropéen de l'éditeur, Mr. Jean Bastias, se dégage très facilement. Il me suffit de vous signaler que l'article "Graal" est présenté dans seules 24 lignes, au lieu de 1.120 lignes pour les "Sept contre Thèbes"! Je dois vous indiquer que cela ne rélève point d'un effort commercial de "plaire" aux lecteurs mais constitue carrément un choix idéologique lié au grécocentrisme nationaliste, dont je viens de vous parler. Le Grec moyen

Levent Şahverdi Arşivi
Lèvent Şahverdi Arşivi

n'a même pas entendu parler de ces "Sept contre Thèbes" et, au contraire, les jeunes ont appris sur Graal, grâce au récent film de Spielberg "Indiana Jones and the last Crusade" et aux acteurs Sean Connery et Harrison Ford.

Un philologue helléniste grec, qui n'a jamais suivi un séminaire orientaliste, Constantin Siamakis, publia un livre de 900 pages sur "l'Alphabet" pour informer ses lecteurs que "ce que les Orientalistes disent, qu'ils ont traduit les textes préalphabétiques (égyptiens, assyriens, sumériens, hittites)" constitue un "énorme mensonge". La chronologie acceptée par tous les Orientalistes pour les souverains de l'Orient préclassique serait "ridicule"! Le fameux savant tchèque, Hrozny, devint ainsi un "idiot"!!

Il faudrait insister que tous ces cas sont représentatifs et ne concernent pas des écrivains marginaux. Le livre d'André Andrianopoulos, ex-ministre de la Nouvelle Démocratie, est très indicatif d'ailleurs; ce monsieur-là écrivit un tout petit texte d'environ 6.500 mots et il le publia en tant que livre de 51 pages! Andrianopoulos, qui n'a jamais étudié l'Islam, jamais suivi un séminaire d'islamologie, jamais effectué des recherches orientalistes, écrivit pour "Le fanatisme islamiste et les dangers qui en résultent pour la Grèce". Il fut pourtant prouvé dans une revue scientifique (Journal of Oriental and African Studies, No. 2, 1990, p. 270-272) qu'Andrianopoulos n'a même pas lu la bibliographie qu'il présenta! Pour ce député actuel la Turquie et la Syrie existaient en tant qu'Etats avant 1914 (!!), époque à laquelle il y aurait des "émirats" en Mésopotamie (!!). En plus, les Balouachis (Iran du Sud-Est et Pakistan du Sud-Ouest) qui sont des Sunnites, sont présentés en tant que "partie importante de la majorité chiite (et non pas sunnite, comme il faudrait) de la population musulmane de l'Asie Centrale Soviétique"!!!!

Le fameux livre de mon ancien professeur à l'E.P.H.E. (IVe section), Maxime Rodinson, "Les Arabes", fut malheureusement traduit en grec. Le traducteur a su traduire le terme "Sudarabique" (pour les Yéménites préislamiques) par "Arabe Saoudite", comme si la famille d'Ibn Saoud vivait avant Mahomet! Il serait ici important d'insister sur le fait qu'il n'y a pas de département "Traduction-Interprétation" dans les Universités grecques et que les maisons de publication ne demandent pas de traducteurs diplômés. Il arrive que des Grecs, qui n'ont pas obtenu même un "Certificat" (octroyé par l'Institut Francais d'Athènes) ou un "First Certificate" (octroyé par le British Council of Athens), traduisent des livres d'éminents savants et auteurs étrangers.

Il y a l'opinion que les Occidentaux, et plus particulièrement les Français, sont des idiots; il y a même le mot "Koutofranghi" pour "Français-idiots". Cela est dû à la haine antioccidentale et antifrançaise de l'église grecque.

Levent Sahverdi Arşivi

Comment pouvait-on d'ailleurs procéder autrement dans un pays, où les Lumières ont été considérées comme l'"oeuvre satanique de la Franc-Maçonnerie" et les obscurantistes ont créé pour leurs rivaux (qui étaient peu nombreux d'ailleurs) le terme "luminatistes" (fotadistès), attribué à d'excellents chercheurs, tel Mr. A. Dimaras, bien connu à l'étranger.

Depuis la décision de Caramanlis de demander l'adhésion de la Grèce aux CEE tout l'établissement politique-intellectuel-universitaire grec a pris la décision de ne plus permettre à personne de diffuser les liens, même contemporains, existant entre la Grèce et le Moyen-Orient, afin de ne pas nuire à ses intérêts politiques, économiques etc. La réponse serait pourtant facile à Martis, ex-ministre de Caramanlis, qui aussi parla contre le livre de Jean-Baptiste Duroselle: Alexandre le Grand n'est pas sorti de la frontière occidentale de son pays, tandis qu'il est allé plus de 3.500 km. (en ligne directe) vers l'Est!!!

Il y a en Grèce beaucoup de gens et de savants qui partageraient ces opinions et analyses, mais ils ne le font pas publiquement, puisqu'ils travaillent au secteur publique et ils auraient beaucoup d'ennuis. Cette situation correspondrait parfaitement bien à ce qu'on entend par *"terrorisme intellectuel"*.

Il en résulte que la Grèce n'est pas un pays européen et qu'il serait opportun de reconsidérer la politique communautaire à l'égard d'un pays du Tiers-Monde, qui se trouve sur le territoire européen grâce à un accident historique; d'autant plus que ce pays est bien plus arriéré -au niveau académique et intellectuel- que bien des pays asiatiques, africains ou sudaméricains. A la veille de la réunification du continent européen, où la Russie libérale et la Turquie à Etat laïc auraient de plein droit leur place, tout en offrant à l'Europe son universalité, il serait bien plus intéressant d'envisager l'albanisation de la Grèce, en se débarassant de la sorte du lourd et inefficace fardeau que l'aide communautaire impose à l'économie européenne.

Levent Şahverdi Arşivi

TARİH PERSPEKTİFİ İÇERİSİNDE PONTUS OLAYI: YAKIN TARİHİMİZE VE GÜNÜMÜZE ETKİLERİ

Dr. HAMİT PEHLİVANLI

GİRİŞ

Bugün Yunanlılar tarafından siyasî platformda bir mesele olarak gündeme getirilen Pontus meselesinin tarihî gelişimini inceleyerek konuyu izaha çalışalım. Eski çağlarda kurulan Pontus Devletinin Rumluk ile Yunanlılık ile ne derece ilişkili olduğunu iceleyelim. Önce Pontus adı nereden gelmektedir?

Eski çağda Grekler Karadeniz'e "deniz" manasında "pontus" adını vermişlerdir. Karadeniz'in güney sahillerine de aynı isim verilmiş ve bölge sakinlerine de Pontuslu denilmiştir[1]. Tarihî Pontus Krallığı ise M.Ö. 301 yılında Pers Satrapı'nın oğlu Mithridates I tarafından "Pontus Krallığı" olarak kurulmuştur. Son kralları Mithridates VI Evpator zamanında devletin sınırları en geniş seviyesine ulaşmıştır. Bu kralın yayılmacı siyaseti sonucu Ege adalarına hatta Yunanistan'a kadar geçmesi, Roma ile Pontus Devleti'ni karşı karşıya getirdi. General Pompeius (Pompey) idaresindeki Roma orduları M.Ö. 66'da Pontus ordusunu bozguna uğratarak bu devlete son vermiş oldular. Pontus topraklarını paylaştırılarak bir bölümü Bithynia'ya bağlandı. (Pontus-Bithynia Eyaleti) Galatia Kralı Dejotorus'a bağlanan topraklar ise Antonius zamanında Polemonlar'a verildi. (Polemon Pontus'u), Polemon II'nin Krallığı da Neron tarafından Galatia-Kapadokya Eyaletine bağlandı. Ve böylece krallık tamamen ortadan kaldırılmış oldu. (M.S. 64 veya 63)[2].

Tarihî Pontus Devletinin mirasına sahip çıkmak isteyen ve 19. yy sonlarından itibaren yeniden diriltilmeye çalışılan Pontus Devleti'nin veya Pontusluların bugünkü iddia sahipleriyle alakası nedir? Yani gerçekten tarihî Pontusluların, Yunanlıların iddia ettiği gibi Yunanlılıkla, Hellenlikle ilgisi var mıydı? Varsa ne derecedir? Bu sorunun veya soruların cevabını Stefanos Yeramos'tan öğrenelim! "... bunların büyük bölümü Ortodoks Hıristiyan idiler,

[1] P. Minas Bıjışkyan, Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası, (1817-1819) (Çev. ve notlar: ...nd D. Andreasyan), İstanbul 1969, s. 1.

[2] G. Roger Edwards, Encyclopedia International, vol: 14, p. 509-510, University Museum ...ersity of Pennsylvania; Büyük Larousse, cilt. 18. s. 9504-9505, Bıjışkyan, age. s. 8-9; "Pon... Türk Ansiklopedisi, 27. c. Ankara 1978, s. 87; "Pontus", Encyclopedia Britannica, vol. 18, ...go, 1957, p. 213.

Levent Sahverdi Arşivi

yani Ermeni değildiler. Ama o dönemde Ortodoksların Yunanlı olduklarını söylemek güçtür... Bu Ortodoks Hıristiyan nüfus kilise ile yeni burjuvazinin birlikte yürüttükleri çabaların etkisi altına girecek ve kökeni ne olursa olsun Anadolu'da yaşayan Türkçe ya da Rumca konuşan bütün Ortodoks Hıristiyanlar gibi Yunan ulusuna ait olma duygusunu benimsemeye başlayacaktır."[3]

I — PONTUS MESELESİ: ORTAYA ÇIKARILIŞI VE GELİŞEN OLAYLAR

A. PONTUS MESELESİ NEDİR?

Pontus Meselesi Tanzimatın gayri müslimlerle ilgili hükümlerinden faydalanılarak ortaya atılmıştır[4]. Pontusculuk 19. yy sonlarında özellikle İngiltere, Fransa, Rusya ve ABD tarafından zaman zaman ve gerektiği kadar destek bulan, Yunan Megali İdeasının bir uzantısı olarak Doğu Karadeniz kıyılarında kurulması planlanan bir devletin doğuşunu hazırlamak için başvurulan her türlü faaliyet (siyasî, askerî, dinî, etnik kışkırtma, kültürel v.s.) olarak tanımlanabilir.

Pontus meselesi Yunanlılar ve Batılılar için başka, başka manalar ifade etmektedir. Zaman, zaman ve icabettiği kadar desteklenen "Pontus Meselesi", batılılar için Yunanlıların anladığı manadan çok, Türkleri dünya kamuoyu önünde zor durumda bırakmak, siyasi alanda sıkıştırmak için harekete geçirdikleri, Yunanlıları da bu oyunlarına alet ettikleri bir siyasi meseledir. Stefanos Yerasimos'un deyimiyle Pontus Meselesi "... dönemin büyük göçleri tarafından Ortadoğu politikasında doğurduğu, zaman, zaman önemli sonuçlara rağmen oldukça önemsiz (marjinal) bir olay"dır. Yine Stefanos Yerasimos olayın fazla önemli olmayışını şu şekilde izah etmektedir."... arşivlerde tus belgeleri ayrı bir başlık altında sınıflandırılmamıştır. Nitekim bu ola la ilgili belgeler Türkiye, Kafkasya, Yunanistan v.b. dosyalara d durumdadır."[5]

Türkler ve Yunanlılar arasında mesele olan ve üzerinde hak id Pontus ülkenin sınırlarının içine hangi Türk şehir ve kasabaları sc teniyordu. İstanbul'da yayınlanan Patris Rum gazetesinin (17 O yazdığına göre Paris'te bulunan bir Rum heyetinin kurmayı hayal tus Cumhuriyeti'nin sınırlarını gösteren ve ilk defa Paris'te ba ya göre şu şehirler sınırları içinde gösteriliyordu: Trabzon,

[3] Stefanos Yerasimos, Pontus Meselesi (1912-1923), Toplum ve Bilim, 47 s. 34.

[4] M. Abdülhalûk Çay, İhanet Şebekeleri, Türk Kültürü, Yıl: XX-f 312 (52).

[5] S. Yerasimos, agm. s. 33.

Levent Şahverdi Arşivi

Canik, Sinop, Gümüşhane, Şarki Karahisar, Tokat, Amasya, Çorum, Yozgat sancaklarının tamamı, Erzurum vilayetinin İspir ve Bayburt kazaları, Erzincan Sancağı'nın Refahiye ve Kuruçay kazalarının tamamı, Sivas vilayetiyle, Koçgiri, Hafik, Yenihan kazaları kısmen, Kastamonu vilayetinin Tosya, Taşköprü kazalarının tamamı, İnebolu kazasını kısmen içine alıyordu. Hayali ülkenin başşehri olarak da Samsun gösterilmekteydi. Ülkenin yüzölçümü 70.000 km². olarak kabul edilmekteydi[6].

B. OLAYLARIN ORTAYA ÇIKIŞINDA ROL OYNAYAN UNSURLAR VE BAZI GELİŞMELER

Pontus hareketlerini Mütareke (30 Ekim 1918) öncesi ve sonrası diye iki ana bölüme ayırabiliriz. Pontus olaylarının patlak vermesinin kökeninde Balkan Savaşı yer almaktadır. Zira ekonomik gücü eline geçiren ve siyasi teşkilatlanmayı gerçekleştiren Rumlar, devlete başkaldırma safhasına gelmişlerdir. Savaş öncesi seferberlik ilan edilmiş ve Rumlarda diğer bütün ülke vatandaşları gibi askere çağrılmışlardır. Askere gitmek istemeyen Rumlarca bu çağrı hoş karşılanmamış ve ilk çete gruplarının da kurulmasına zemin hazırlanmıştır. Silah altına alınan Rumlar silahlı veya silahsız gruplar halinde köylerine dönmeye başlamışlardır. Ancak köylerde serbestçe yaşamaları mümkün olmadığından köylerin civarında yaşamaya ve yine ailelerine yardım etmeye başladılar[7].

Seferberlik emrine karşı çıkan veya askerden kaçan Rumların kurduğu Pontus çeteleri Müslüman nüfusu azaltmak için rastladıkları müslümanları öldürmeye, müslüman köylerini yok etmeye ve yakmaya başlamışlardır. Rum çetelerinin diğer hedefleri Türkiye'yi zayıf düşürmek, üzerlerine kuvvet çekerek düşmana dolaylı destek sağlamak, ordumuzu arkadan vurmak ve nihayet yöredeki Rum varlığını ispatlayarak Türkiye'nin yenilmesi halinde Pontus emellerini gerçekleştirmektir[8]. Balkan Savaşı yıllarında fazla açığa çıkmayan hareket I. Dünya Savaşında iyice belirginleşmiştir. Pontuscular bu savaşta her ne kadar emellerine ulaşamadılarsa da mütareke ve onu izleyen Yunanlıların Anadolu harekâtından ümide kapıldılar[9].

[6] Abdülhâluk Çay, a.g.m.; s. 312, Mustafa Balcıoğlu, Milli Mücadele'de Merkez Ordusu, s. 100-101; Balcıoğlu, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Karadeniz'de Rum Faaliyetleri ve Sivil Tepki", OTAM, Sayı: 4, Ankara 1993, s. 91; Dimitri Kitsikis, Yunan Propagandası (Çev. belli değil), s. 30; Tayyip Gökbilgin, Millî Mücadele Başlarken, I.C., Ankara 1959, s. 34.

[7] Yerasimos, a.g.m.; s. 36, Balcıoğlu, agt. s. 103-153 ve agm. s. 93.

[8] Sabahattin Özel, Milli Mücadele'de Trabzon, Ankara 1991, s. 33.

[9] Yerasimos, a.g.m.; s. 36, Balcıoğlu, a.g.t.; s. 103-153.

Levent Şahverdi Arşivi

Rumlar, I. Dünya Harbi'nde Türkleri arkadan vurdular, Ruslara casusluk yaptılar ve cephe gerisinde aktif casusluk yaptılar. Rusları Samsun'a davet ettiler. Buna karşılık Ruslar onlara bolca silah ve cephane verdiler[10].

Rumların, Trabzon ve Samsun'a devamlı çete silah ve erzak çıkardığını duyan yöre halkı Kuvay-ı Milliyeye katılmaktan başka çare kalmadığına inanmıştır. Batum'da Rum gönüllüleri toplanıyor, Rumiye Gölü'nden Karadeniz kıyılarına kadar Ermeni ve Rumlar fiilen silahlanıyorlardı[11].

Olaylar hemen, hemen aynı ile Kuzey Anadolu'da ve Karadeniz sahili boyunca da kendisini göstermektedir. Rum halkının fazla bulunduğu diğer bölgelerde olduğu gibi Türkiye'nin çöküşü, 1918 Kasım ayından itibaren burasını da şiddetli karışıklıklara sürüklemiştir. Müslüman ve Hıristiyanların çatışması birkaç hafta ara ile yüzlerce kişinin ölümüne sebebiyet vermiştir. Osmanlı mahkamları büyük yerleşim merkezlerinin dışında nizamı ve asayişi sağlamakta kesinlikle acizdirler. Kırsal kesime ve ülke içine giden yollar kanun kaçağı çetelerin elindedir[12].

1. İç Unsurlar:

Pontus olaylarının ortaya çıkarılışında dinî müessese ve din adamlarının rolü en başta gelmektedir. İstanbul'daki Rum Patrikhanesi Pontus Devleti kurma teşebbüsünde öncü rol oynayan kuruluşlardan birisidir. Pontus ile alakalı ilk kuruluş Rahip Klematyos tarafından gerçekleştirilmiştir. Klematyos Amerikalı ve Rum asıllı bir göçmendir. 1904 yılında İnebolu'da manastır denilen tepede ilk Pontus teşkilâtını gerçekleştirmiştir. Bu teşkilata bağlı olanlar ayrı, ayrı çete teşkilatı kurmuşlar ve Karadeniz bölgesini silah deposu haline getirmişlerdir[13]. Yüksek dereceli Ortodoks papazları, bilhassa Amasya metropoliti Germanos ve Trabzon metropoliti Chrysantos çetelere cesaret vermekte ve davalarını uluslararası merciler önünde savunmaktadırlar. Amerikalı misyonerlerin desteği ile asrın başında kurulmuş ve o zamandan beri muhtar bir "Pontus Devleti" fikrine kendini adamaktan geri kalmamış olan "Pontus Komitesi" fikrine kendini adamaktan geri kalmamış olan "Pontus Komitesi" bütün bu kışkırtmaları idare etmektedir. Gazeteler ve propaganda broşürleri yayınlamakta, sloganlar atmakta, kongreler tertip etmekte, Düvel-i muazzamanın diplomatlarını girişim yağmuruna tutmaktadırlar[14].

[10] Balcıoğlu, a.g.t.; s. 104.
[11] Mesut Çapa, Pontus Meselesi: Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele, Ankara 1993, s. 8.
[12] Paul Dumont, M. Kemal (Çev. Zeki Çelikkol), Ankara 1993, s. 14-15.
[13] M. Kemal Atatürk, Nutuk II. Cilt, s. 424; Mahmut Koloğlu, Anadolu'nun Millî Devleti Pontus (b.y. ve t.yok) s. 236; Balcıoğlu, a.g.t.; s. 101; Balcıoğlu, a.g.m.; s. 92.
[14] Paul Dumont, Mustafa Kemal (Çev. Zeki Çelikkol) Ankara, 1993, s. 14-15.

Levent Şahverdi Arşivi

Patrikhane ve din adamlarının dışında, Pontus Meselesinin teşkilatlanıp gelişmesinde ülke içindeki kuruluşların başında Merzifon Amerikan Koleji gelmektedir. Merzifon Amerikan Koleji bünyesinde gizli olarak Rumlar tarafından "Rum İrfanperver Cemiyeti" ve "Orpheus" adlı bir musiki cemiyeti kurulmuştur. Daha sonra bunlar 1904 yılında "Pontus Cemiyeti" adı altında birleştiler. Cemiyet, "Pontus" adı ile bir de gazete çıkardı[15].

Pontusculuk hareketini desteklemek, bölge ve bölge dışında terör olayları çıkartmak için daha başka cemiyetler de kurulmuştur. Bunlardan "Müdafaai Meşruta" 1908'de kurulmuş bir ihtilal komitesidir. Anadolu'da Ünye, Fatsa, Kavak, Havza, Bafra, Çarşamba, İnebolu, Sinop, Ürgüp ve Tokat gibi şehirlerde şubeler açmıştır[16].

Ayrıca "Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti" adı altında başka bir terör örgütü de kurulmuştur. Samsun'da Rumlar tarafından kurulan diğer cemiyetler ise şunlardır: 1. Samsun Rum Muhacîrîn Cemiyeti. 2. Pontus İdman Kulübü, 3. İrfanperverler Kulübü. 4. Rum Teceddüt ve İhya Cemiyeti[17]. Yine İnebolu ve Kastamonu'da güya yerli Rum muhacirleri için kurulan "Rum Muhacir Cemiyeti İnebolu Şubesi"nin gizlice Pontus Cemiyeti haline getirildiği, silah cephane aldığı ve Pontusluk için gelecek göçmenler için çalıştığı ve para yardımlarında bulunduğu sezilmiş ve öğrenilmiştir[18].

2. Dış Unsurlar

Ülke içinde Pontusculuk davası güden çeşitli kişi ve kuruluşlar ile bunlara yardımda bulunanların dışında bir de ülke dışından bu davaya yardım ve destekte bulunanlar vardır.

a) Yunanistan: Devletlerin başında, kurulduğu günden bu yana Türklerin ve dünyanın gündeminde kalmayı başarabilen Yunanistan bulunmaktadır. Yunanlılar, mütareke sonrası bölgeye serbestçe girip çıkan Yunan harp ve ticaret gemileri aracılığı ile bölge halkını silahlandırıyorlardı. 1919 yılı içerisinde Giresun Pontus Komitesinin ileri gelen adamlarından Mavridiye biraderler adına İstanbul'dan gelen tüccar eşyası ile dolu sandıklar içinden cephane, sözkonusu kişilerin yazıhanesinde yapılan aramada da iki sandık top mermisi

[15] Kenan Esengin, Milli Mücadele'de Hıyanet Yarışı, Ankara 1969, s. 196, Nuri Yazıcı, Milli Mücadelede Pontuscu Faaliyetler 1918-1922, Ankara 1989, s. 39-45.

[16] Kenan Esengin, Milli Mücadelede Hıyanet Yarışı, Ankara 1969, s. 196, Hamit Pehlivanlı, Tedkik, Heyetleri, s. 8 Kologlu, a.g.e.; s. 237, Balcıoğlu, a.g.t.; s. 101, Balcıoğlu, a.g.m.; s. 92.

[17] Yazıcı, a.g.e.; s. 39-45, Özel, Milli Mücadelede Trabzon, Ankara, 1991, s. 30-32.

[18] Nurettin Peker, İstiklâl Savaşı'nın Vesika ve Resimleri, İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi, Deniz ve Kara Harekâtı ve Hatıralar, İstanbul 1955, s. 137.

Levent Sahverdi Arşivi

çıkmıştır. Yunanistan'dan özel şekilde gelen subaylarca da bölgede oluşturulan Rum çetelerinin eğitimi yaptırılıyordu. Yunanistan, merkezi İstanbul Beyoğlu'nda bulunan "Pontus Merkez Cemiyeti" ile işbirliği halinde bölgeye heyetler göndererek kitlesel bir ayaklanma için şartlar oluşturulmaya çalışıyordu[19].

Yunanlı Miralay Aleksandr Simraki İstanbul'a gelerek Yunan elçiliğinde, Yunan gizli zabıtasının İstanbul teşkilatına memur olmuş ve işe başlamıştır. Bu adam yanındakilerle birlikte ve bir torpido ile Pontus Cumhuriyeti hükümetinin jandarma teşkilatını tensik etmek üzere Trabzon taraflarına hareket edecektir.[20]

b) Amerika Birleşik Devletleri: Pontus ayrılıkçı hareketinin teşvikçilerinden biri de Amerika Birleşik Devletleridir. Yunan ve İngilizlerden farklı olarak Amerika Birleşik Devletleri askerî yardımdan çok misyonerleri aracılığı ile dinî propaganda ve siyasî alanda destek sağlamaya çalışmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi bilhassa Merzifon Amerikan Koleji bu işlerde başı çekiyordu. Nitekim Ocak 1919'dan itibaren müttefikler tarafından bölgeye gönderilen subaylar, Amerikan Koleji misyonerleri, Samsun'daki Tabacco Co şirketinin memurları Hıristiyan eşrafla birlikte bölgeye dış müdahale sağlamaya çalıştılarsa da Amerika ve İngiltere temkinli davrandılar. Müdahale isteğinin gerekçesi Rumların katledilmesi idi. Ama asıl katliam yapanlar Rumlardı[21].

c) İngiltere

Osmanlı Devleti'nin parçalanarak yıkılması hususu, bilindiği gibi İngiltere'nin dış politikasında önemli bir yer tutmaktadır. Pontus meselesine çok ciddi olarak sarılan Yunanistan'ın en büyük teşvikçisi hatta bu işi başlatıp Yunanlıları ileri sürenlerin İngilizler olduğu şüphesizdir. Bu bakımdan Pontus olaylarının hemen her safhasında İngiliz siyaset adamlarını ve askerlerini görebiliriz. Mütareke sonrası Karadeniz bölgesinde bazı yerlere çıkarılan İngilizler boş durmayıp hemen Pontus fikrine kapılan yerli işbirlikçilerle temasa geçip faaliyetlere başlamışlardır. Nitekim İngiliz temsilcisi Salter Metropolit Germanos'un başkanlığında bir örgüt kurdu. Germanos çete başlarını Samsun piskoposluğunda bir, araya getirerek örgütün Samsun, Bafra, Çarşamba, Ünye, Fatsa, Tokat, Niksar, Merzifon, Hava, Erbaa, Ladik, Amasya ve Vezir-

[19] Balcıoğlu, a.g.t.; s. 106-107, Yazıcı, a.g.e.; s. 82.
[20] Tayyip Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, c. II, Ankara, 1965, s. 200.
[21] Balcıoğlu, a.g.t.; s. 106-107.

Levent Şahverdi Arşivi

köprü bölgelerinde teşkilatlanmasını kararlaştırmışlardır. Pontus ayaklanmasında en kuvvetli direniş adı geçen bölgelerde olmuştur.[22]

İngilizlerin, Karadeniz kıyılarına çıkıp bazı yerleri işgal etmeleri Pontusculara moral kaynağı olmuştur. İngilizleri gören yerli Rumlar şımarmakta ve tecavüzkâr davranışlara başlamaktadırlar. Bir raporda bu konuda şöyle denilmektedir. "9 Mart 1919'da ikiyüz kişilik bir İngiliz müfrezesinin Samsun'u ve 30 Mart'ta Merzifon'u işgal etmeleri Pontuscu çetelerin tecavüzlerini ve faaliyetlerini arttırdı"[23].

"...Pontus hülyası peşinde koşanlar Karadeniz sahillerine Rum göçmenleri namı altında silahlı çeteler çıkarıyor ve kontrol bahanesi ile iskelelerimize uğrayan İngiliz gemileri bu işleri destekliyordu. Hatta uğradıkları iskelelerde dışarı çıkarak temaslar yapan Miralay Rawlinson Erzurum'a, Binbaşı Smith Trabzon'a, Yüzbaşı Silayt Kastamonu'ya gelerek silah ve kamaları toplamak, Ermeni ve Rumlarla gizli işleri konuşmak suretiyle onlara yardım ediyorlardı." "Sinop'un tabii liman oluşundan dolayı düşman gemileri uğruyorlar. Fırtına geçinceye kadar limanda kalıyorlarsa da, daha ziyade I'nci Dünya Savaşında içerilere gönderilen Rumların mütarekeden sonra geri dönenlerinin durumlarını kontrol ve yardım bahanesi ile bu harp gemilerinden veya yolcu vapurlarından karaya çıkan sivil memurlar gizlice Pontus teşkilatını hazırlıyorlardı." "İngilizler İnebolulu Pontusçuların daveti üzerine Rumlarla meskûn Patriyos Mahallesinde Rum kızları ve kadınlarının hizmet ettiği içkili, çalgılı ziyafetler çekiyorlar ve Türkler aleyhine nümayiş yapıyorlardı"[24].

d) Fransızlar:

İngiltere gibi Fransızlar da boş oturmuyor çeşitli yerlerde yaptıkları gibi Sinop'ta da Katolik kilisesinin onarımı gerekçesi ile oraya gelip Rumlarla temas ediyorlardı"[25]

3. Bölgede Rum Nüfusu Arttırma Faaliyetleri:

a) Dışarıdan Göçü Teşvik Teşebbüsleri ve Göçler:

Pontusçular Karadeniz bölgesinde yeterli çoğunluğa sahip olmadıklarının farkındaydılar. Kurulan ihtilâl cemiyetleri, dini kurumlar ve din adamları, batılıların desteği ile Osmanlılardan kurtulmak ve bağımsız bir devlet kura-

[22] Balcıoğlu, a.g.t.; s. 107.

[23] Gotthard Jaeschke Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri (Çev: Cemal Köprülü), Ankara 1986, s. 103.

[24] Nurettin Peker, a.g.e.; s. 38-40.

[25] Nurettin Peker, a.g.e.; s. 41.

Levent Sahverdi Arşivi

bilmek için her türlü faaliyetin yanında bölgeye dışarıdan göçmen getirmek suretiyle nüfuslarını arttırmaya çalışıyorlardı. "Pontus havalisinde pek az olan Rumları çoğaltmak için Rusya'da mütemekkin ve bolşevik idaresinde yaşayamayan Rumları vapur, vapur Samsun havalisine ihraca ve bizim arazimizde iskâna başladılar. Aynı zamanda böyle hariçten doldurma suretiyle İslâm kesafetine yetişmek mümkün olamıyacağı tabii olduğundan çeteler artık bilaperva ve açıkça İslam kesafet-i kahiresini izale için rast geldikleri İslamları ifnaya ve İslâm köylerine baskınlar yaparak katliamlar yapmaya başladılar. Çetelerin mezalimine sahne olan yerleri "kaza"lara göre oniki mıntıkaya ayırıyoruz: Bu mıntıkaların sırasıyla isimleri şunlardır. Bafra, Samsun, Çarşamba, Terme, Amasya, Merzifon, Köprü, Ladik, Gümüşhacıköy, Havza, Tokat, Erbaa, Zara kazalarıdır"[26].

1918 yılının sonlarından 1919 yılı ortalarına kadar geçen zamanda Trabzon'a çok sayıda Rum göçmeni geldi. Trabzon İngiliz mümessili, valiliği ziyaret ederek, Batum'da bulunan 500 kadar Rum ailesinin Trabzon'a döneceğini haber verdi. Vali geçim sıkıntısı yüzünden bunların dönüşlerinin uygun olmayacağını söyledi. Yunanistan göçmen işini çok yönlü yürütüyordu. Mütarekenin ilk altı ayında, yerli Rumlarla birlikte çoğu silahlı olmak üzere Trabzon'a 8000'i aşkın Rum göçmeni gelmişti. Giresun'a ise Eylül 1919'a kadar gelen Rum göçmen sayısı 525 kişi idi. Bunların bir kısmı yerli Rumlardı. Göçmen Rumları kabul etmeme hususunda Giresun'un daha kararlı bir tavrı vardır. Rusya limanlarından kalkan küçük bir Ukrayna vapuru, yolcuları arasına 71 Rum'u da almış ve bunları Giresun'a çıkarmak istemişse de Giresunlular buna izin vermemişlerdir[27].

Pontusçular, bölgedeki Rum nüfusunu arttırabilmek için "Rum Muhabirin Cemiyeti" adında ayrı bir cemiyet kurarak Yunanistan ve Kafkasya'dan bölgeye Rum halkı çekebilmek için yoğun bir propagandaya girişmişlerdir[28].

Venizelos'un 200.000 Rumu Karadeniz kıyılarına yerleştirmek üzere göndereceğinin duyulması halkı sinirlendirmiştir. Sohum ve Kars civarında 200.000 Rumun bolşeviklik bahanesi ile Karadeniz sahillerine yerleştirilmek istenmesinin halkı galeyana getireceği mıntıka komutanı Osman Bey tarafından 7 Şubat 1920'de ilgililere bildirilmiştir. Bu bilgi üzerine Ali Rıza Paşa kabinesi Dahiliye Nezareti, 11 Şubat 1920 tarihli telgrafında, bolşeviklerin muvaffakıyeti ile Rumların Karadeniz kıyılarına yerleşme ihtimallerine karşı yetkililerin müteyakkız bulunmalarını bildirmiştir. Ona göre bu göçün arkası kesilmeyecek-

[26] Pontus meselesi, II. Kısım, Ankara 1338, s. 2.
[27] Mesut Çapa, Pontus Meselesi, Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele, Ankara 1993, s. 13-14.
[28] Çay, a.g.m.; s. 313.

Levent Şahverdi Arşivi

ti. Hatta Yunanistan'dan da gelecekti. Böylece Karadeniz kıyılarında kurulacak Pontus hükümeti için İtilafçıların planı gerçekleşecekti[29]. Karadeniz vilayetleri Rumlarının gizli cemaat teşkilatı gerek patrikhane, gerekse diğer düşman teşkilatlarından bazı isteklerde bulunmuşlardır. Türklerin sürekli baskıları ile Karadeniz kıyılarındaki nüfuslarının gittikçe azaldığını bununla beraber sanat ve ticarete hakim olarak Türkleri fakir ve borçlu düşürdüklerini ve Türklerin bolşevik olmaları ihtimali karşısında Doğu Karadenizde tampon olacak bir pontus hükümeti kurulması ve bu hükümet için silah, cephane, para gönderilmekle kalmayıp teşkilatçı elemanlar, subaylar yollanmasını ve Hıristiyanlardan boşalmış gayri menkullere yerleştirilecek Rum göçmenlerinin arttırılmasını istemişlerdir. Trabzon ve çevresinde Rum nüfusu çoğultmak için yoğun bir göçmen faaliyeti başlatıldı. Bu hususta Yunanistan ve İngilizlerin büyük yardımları olmuştur. Rum cemiyetleri de her türlü çabayı göstermişlerdir. Trabzon vilayetindeki Rumların azınlık olduğu ve arzu ettikleri devleti kurmak için yeterli olmadıklarını görünce patrikhane, Rusya'daki Rumlar arasında propaganda yaptırmaya başlamıştır. Para ile ikna edip, geçici olarak birçok Rumun Trabzon'a göç etmesini sağlamıştır[30].

Dışarıdan yabancı Hıristiyanlar getirip Samsun'a yerleştiriliyordu. Bütün Hıristiyanlara Rum denildiği, Rumlar da Yunanlıların Anadolu'daki bir kolu sanıldığı için nereden gelmiş olursa olsun bölgede ne kadar çok Hıristiyan olursa o kadar çok Rum, ne kadar çok Rum olursa o kadar çok da Yunan asıllı insan bulunmuş oluyordu. Anadoluyu ele geçirmek isteyenler de bu bilgisizlikten ve yanlış düşünüşten alabildiğine yararlanıyorlardı. Altı yılda dışarıdan getirilen Hıristiyanların toplamı otuzbin kadardı[31].

b) Yunanlıların Nüfus ile İlgili İddiaları ve Gerçekler

Karadeniz bölgesinde bir Rum Pontus devleti kurmak için faaliyette bulunan Rumlar bölgede yeterli nüfus çoğunluğuna sahip olmadıklarını bilerek çeşitli tedbirler almışlardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bölgede Rum nüfusu arttırmak için dışarıdan Rum olsun olmasın Hıristiyan nüfus ithaline hız verdikleri gibi, kendi nüfuslarının çokluğunu ispat için gerçeklere dayanmayan mübalağalı nüfus istatistikleri yayınlıyorlardı. İlk önce C.G. Constantinides'in başkanlığında Kasım 1918'de Marsilya'da toplanan kongrede alınan kararlar gereği ilan edilen rakamlar, Rum nüfusla ilgili tartışmaların başlamasına ve hatta uluslararası toplantılarda da kaynak olarak gösterilmesine sebep olmuştur. Bu kongrede 1.500.000 Ortodoks Pontuslu Rumun himayesi-

[29] Nurettin Peker, a.g.e.; s. 136-137.
[30] Çapa, a.g.e.; s. 12.
[31] Mahmut Goloğlu, Anadolu'nun Milli Devleti Pontus (baskı tarihi ve yeri yok), s. 237.

Levent Sahverdi Arşivi

nin İtilaf Devletlerinden istirham edilmesi kararına varıldı. Hazırlanan raporda "Komnen İmparatorluğu'nun olan bu memlekette halkın çoğunluğu hala Rumca konuşmakta olup Rum adet ve geleneklerini muhafaza etmektedir" denilmektedir. Devamında artık Türk zulmünün sonunun gelmiş olduğundan bahsedilmektedir. Ancak bu rapor eline ulaşınca Arnold Toynbee buna şu notları eklemiştir. "Bu muhtırada ileri sürülen istatistik ve hudutlar hayal mahsulüdür"[32].

Rumların yayınladıkları nüfus istatistikleri ve iddiaları hususunda Dimitri Kitsikis "Yunan Propagandası" adlı eserinde şunları yazmaktadır:

"Birinci Dünya Harbinden önce burada 800.000 Rum, 450.000 Müslüman ve 750.000 de Kürt, Ermeni, Acem, Laz, çeşitli hıristiyanlar, biraz Musevi ve pek az da olsa Avrupalı olmak üzere iki milyonluk bir nüfus yaşamaktaydı. Pavlidis bu istatistikleri Pontus liderlerinden Marsilyalı Rum Constantinides'in verdiği rakamları düzeltmek suretiyle elde ettiğini belirtiyor. Halbuki Venizelos'un muhtırasında kaydettiği rakamlarla karşılaştırıldığı zaman onun da mübalağa ettiği görülmektedir. Maccas'ın 1919'da Paris'te yayınladığı (Anadolu'nun Yunanlılığı) isimli kitabında belirtildiğine göre Venizelos Pontus'a dair şu rakamları vermiştir. Trabzon'da 353.533, Sivas'ta 99.376, Kastamonu'da 24.919 olmak üzere toplam 477.828 Ruma karşılık bu üç vilayette toplam 2.735.815 Türk'ün bulunduğunu kaydediyor"[33].

Venizelos'un tutarsızlığını yine Kitsikis'ten takip edelim."... Yunan başbakanı muhtırasında ileri sürdüğü rakamları nereden aldığını bildirmiyor. Maccas, aynı rakamları tekrarladığı kitabının 77. sayfasında 1912 tarihli Türk istatistiklerinden faydalandığını iddia ediyor. Aslında söz konusu olan Fener Patrikhanesinin 1912 tarihli istatistikleridir. Venizelos, On'lar Komisyonu önünde bu konuda şu açıklamayı yapmıştır. Anadolu nüfusu için yapılmış hiç bir resmi istatistik yoktur. Orada yaşayan her millet kendine bir nüfus yakıştırmakta ve bunlar biraraya getirilince ortaya astronomik rakamlar çıkmaktadır. Şimdi vereceğim istatistiklerin doğruluğunu temin ederim. Bunları ben Fener Patrikhanesinden aldım. Buna göre sözü geçen bölgede 100.700 Rum yaşamaktadır. Bu açıklama üzerine Başkan Wilson, Müslüman ahaliye ait rakamların Fener Patrikhanesinden mi yoksa resmi Türk kaynaklarından mı alındığını sormuş, Venizelos şu cevabı vermiştir: Yunan din adamlarından. Ama onların da resmi Türk istatistiklerinden faydalandığı kanaatindeyim"[34].

[32] Jaeschke, a.g.e.; s. 56-58.
[33] Dimitri Kitsikis, Yunan Propagandası, İstanbul, s. 30-31 (Baskı Tarihi ve Yeri Yok).
[34] Kitsikis, a.g.e.; s. 31.

Levent Şahverdi Arşivi

Justin Mc. Carthy "Muslims and Minorities" adlı eserinde[35], Fener Rum Patrikhanesinin sayımına göre Trabzon vilayetinde 353.533 Rumun yaşadığı iddiasının asılsız olduğunu oysa, o tarihlerde Kastamonu, Canik dahil Rize'-ye kadar tüm tarihi "Pontus"u kapsayan Trabzon Vilayeti'nin gerçek nüfusunun 1913 sayımına göre 260.313[36] olduğunu kaydetmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi çeşitli kaynaklarca verilen nüfus istatistiklerinin büyük bir kısmı mübalağalı ve gerçek dışıdır. Tarafsız batılı bir kısım yazarların verdiği rakamlarla Türk kaynakları çok küçük farklarla birbirini teyid etmektedirler. İddia edildiği gibi Rum nüfusu sadece Samsun Sancağından değil Pontus olarak adlandırılan bütün bir bölgede Justin M.C. Carthy'-nin vermiş olduğu 260.313 rakamına yakındır. Pontus bölgesi olarak adlandırılan Kastamonu, Samsun dahil, Rize'ye kadar olan saha ile ilgili en gerçekçi bilgiler, 1921 yılında o bölgedeki mülki amirlerce Merkez Ordusu Komutanlığı'na verilen istatistiklerdir. Söz konusu istatistiklerde, Pontus Devleti kurulması düşünülen bölgede 2.391.316 Türk'e karşılık 273.733 Rum vardır[37]. Bu rakamlar 1922 yılında yayınlanan "Pontus Meselesi" adlı eserde de yaklaşık olarak, 250.000 Hıristiyana karşılık, 2.350.000 Müslüman nüfus olarak gösterilmiştir[38]. Ayrıca Batı Anadolu'da Yunan istilasının devam ettiği yıllarda (1919-1922) Rus işgali altında bulunan Sohum ve Kars civarından 200.000 Rum da Karadeniz kıyılarına göç ettirilmiştir. Dolayısıyla bütün bu suni nüfus arttırma gayretlerinin sonunda bile Yunanlıların iddia ettikleri 700.000 Hıristiyan nüfusun 1/3 i kadar Hıristiyan nüfus olduğunu yazan yerli kaynaklar, tarafsız batılı kaynaklarca da doğrulanmaktadır. Venizelos Lozan Konferansı'nda Pontus bölgesindeki (Sinop'tan, Rize'ye kadar geniş bir bölge) Rum nüfusunu 477.828 olarak göstermiştir. Bu rakam doğru kabul edilse bile Canik Sancağı'nda 350.000 Rum nüfus yaşamadığı kendiliğinden ortaya çıkar. O halde 350.000 Rum nüfusun yaşamadığı Canik sancağında 350.000 kişinin telef edilerek soykırım yapıldığı iddiası tarihî ve ilmî gerçeklerle bağdaşmamaktadır.

Kaldı ki M.C. Carthy'ye göre mübadele sonrasında ilk sayım olan 1928 Yunan nüfus sayımına göre Yunanistan'daki "Pontus" mültecilerinin sayısı 182169'dur[39]. Bu rakama 1922'den itibaren 1928'e kadar ölenlerin sayısı da eklendiğinde ortaya çıkan miktar 200.000 civarındadır. Bu son rakama 1922-1928 yılları arasında doğrudan veya Yunanistan kanalıyla başka ülkelere (ABD ve Rusya) göçenler dahil değildir. Bunun için de yaklaşık en az 10.000 kişi ilave

[35] Justin Mc. Carthy, Muslîms and Minorities, New York 1983, p. 91.
[36] J. Mc. Carthy, a.g.e.; p. 93.
[37] Balcıoğlu, a.g.t.; s. 110.
[38] Pontus meselesi, II. ks., s. 8.
[39] Carthy, a.g.e.; s. 131.

Levent Şahverdi Arşivi

etmek gerekecektir. Demek ki 210.000 civarında Rum mübadele yoluyla Yunanistan'a göçmüştür. Tarafsız kaynakların bildirdiği Hıristiyan nüfus miktarı yaklaşık 250.000 ve yine bizzat Yunanlıların sayım sonucu tespitleriyle mübadele sonucu göçen nüfus 210.000 civarında olduğuna göre, iddia edilen "Soykırım"ın asılsız olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. 250.000 nüfusun 210.000'i Yunanistan'a sağ salim ulaştığına göre kaç kişinin öldüğünü hesap yapmasını bilenler kolayca tespit edeceklerdir. Kaldı ki öldüğü düşünülen bir kısım Rumun, Osmanlı merkezi otoritesine ve daha sonra TBMM Hükümetine savaş ilan ederek dağa çıkıp mücadeleye başlamaları ve karşılıklı mücadele sırasında ölmüş olabilecekleri en mantıklı düşünce tarzıdır. Hastalık, ecel v.s. yoluyla ölenleri de bu hesaba elbette katmak gerekecektir.

Bütün bu iddiaların yanında Türklerin kaybı hiç hesaba katılmamaktadır. Pontus bölgesi olduğu iddia edilen yerlerden Kastamonu ve Trabzon'da savaşlar olmasaydı 1922 yılında yaşaması gereken nüfus ile yaşayan nüfus arasında büyük farklar vardır. Türklerin kaybı oldukça fazladır. Bu rakam Kastamonu'da 350.053, Trabzon'da ise 204.130'dur[40]. Toplam 554.183 Müslüman Türkün tamamının savaş meydanlarında öldüğünü söylemek güçtür. Ancak bu kayıp nüfusun önemli bir kısmının "Pontusçu Çeteler"in ellerinde hayatlarını yitirdikleri de inkâr edilemez bir gerçektir.

C. YUNANLILARIN TEŞEBBÜSLERİNE KARŞI TÜRKLERİN ALDIĞI İDARİ VE ASKERİ TEDBİRLER

1. İdari Tedbirler

Karadeniz bölgesindeki Hıristiyan ahalinin isyan etmesi ve Türk halkını acımasızca öldürmeye başlamaları, casusluk, çetecilik yapmaları Osmanlı Devleti'ni daha etkili tedbirler almaya itmiştir. Bunlardan en önemlisi Türk ordusuna savaş açan ve düşmana casusluk yapan bölgedeki Rumların daha içerilere nakledilmeleri kararıdır. Harbiye Nazırı Enver Paşa nakil kararına evet demekle birlikte, sözkonusu kararın casusluk edenleri, çetecilik yapanları ihtiva etmesini, bütün Rumlara teşmil edilmemesini istemiştir. Mahalli idareciler kararın bütün Rumlara uygulanmasını istemelerine rağmen Enver Paşa bunu kabul etmemiş ve 12 Mart 1916'da yukarıda ifade edildiği şekilde emir uygulanmıştır. Verilen emirlerde tahliye sırasında hiçbir meselenin çıkmaması, naklin jandarma subayları ve muktedir memurların nezaretinde yapılması özellikle belirtilmiştir. Nakil sırasında kurallara uymayanların kurşuna dizileceği ordudan tard edileceği, divan-ı harbe verilecekleri, halktan tecavüze yeltenenlerin ise idam edilecekleri belirtilmiştir[41].

[40] Carthy, a.g.e.; s. 137.

[41] Balcıoğlu, a.g.m.; s. 94-95.

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci Dünya Harbi sırasında Osmanlı Devletini arkadan vuran Rumlar alınan bazı idari tedbirlerle geçici olarak sinmişlerse de Mondros Mütarekesi'nden sonra ihanetlerine daha şiddetli bir şekilde devam etmişlerdir.

Milli Mücadele yıllarında da Rumlar isyanlarına devam etmişlerdir. Aynı şekilde bu dönemde de tehcir kararı uygulanması yoluna gidilmiştir. Karadeniz kıyılarındaki Rum erkekleri, sonradan Rum köyleri halkı tüm olarak İç Anadolu'ya sevkedildiler. Diğer yandan İstanbul'lu ve İzmirli papazların bölge halkını zehirledikleri anlaşıldığından 9 Şubat 1921 tarihli bir kararla bunlar sınırdışı edildiler. Samsun Metropoliti Eftimos ile Başrahip Platonmatnos da İstiklâl Mahkemesine verildiler. Samsun ve Trabzon Rum Metropolit merkezleri de basılarak Müdafaa-i Meşruta Komitesinin ihtilâl belgeleri ele geçirildi. İngilizler ve diğer batılı devletler Pontus elebaşılarının asılması ve Rumların büyük kısmının Anadolu içlerine sürülmesini protesto ettiler. Karadeniz Rumlarının Türk ordusunu arkadan vurmalarını önlemek için Yunanlılarca silahlandırılan Rumlar zararsız hale getirilmek için Anadolu içlerine gönderilmişlerdir. Yalnız Samsun bölgesindeki Rum köylerinde Eylül 1921 tarihine kadar 2500 tüfek, bir milyon ikiyüzbin mermi ele geçirilmiştir. Bu nakiller sırasında Rum göçmenlerin öldürüldüğü, soyulduğu da bir iftiradır[42].

Merkez Ordusu, Pontusçulara karşı ilk tedbir olarak: 1-Ellerindeki silahların toplanması girişiminde bulundu. Ve bu konuda TBMM den izin çıkmasını bekledi. 2- Pontusçuluk davasına hizmet edebilecek Rumları etkisiz hale getirebilmek için Türkler gibi gayri müslimleri de silah altına alma kararı verdi. TBMM Hükümeti Pontuscularla ilgili tedbirler alırken, Samsun Rumları hayatlarının temini, suçlarının affı şartıyla silahlarını teslim edeceklerini mutasarrıflığa duyurmuşlardır. Ancak hükümet, otoritesinin sarsılacağı düşüncesiyle bu teklife yanaşmamıştır. Ve silahları toplamaya başlamıştır. Bunun üzerine başta Panoyat Çetesi olmak üzere silaha sarıldılar. Samsun ve Erbaa'daki Rumlar, silah toplamaya devam edilirse Bafra bölgesinde Nebiyan bölgesine çekileceklerini bildirdiler. Batı cephesinde Yunan taarruzu ve Çerkez Ethem gailesi üzerine Ankara Hükümeti geçici olarak silah toplamaktan vazgeçmiştir[43].

Merzifon Kolejindeki ABD'liler sınır dışı edildiler. Elegeçen belgelerden özellikle ABD'nin bölgedeki gayr-i müslimleri Türkler aleyhine çevirmek için uğraştığı anlaşılmaktadır. Bu faaliyet için yılda iki milyon dolar harcayan ABD'nin kontrolünde 17.000 gayri müslim vardır. ABD kolejindeki belgeler

[42] Esengin, a.g.e.; s. 204-206; Selahattin Tansel, Mondrostan Mudanya'ya Kadar, IV. c., Ankara, 1978, s. 85.

[43] Balcıoğlu, a.g.t.; s. 116-117.

Levent Şahverdi Arşivi

tercüme edilerek halka duyurulmuştur. Böylece Amerikalıların Türkiye'deki misyonerlik faaliyetleri ve Türkiye'nin bölünmesi ile ilgili stratejileri ortaya çıkmıştır.

Arkasından Merkez Ordusu, koleji kapatarak Pontusçuları tutuklu olarak Amasya'ya göndermiştir. 12 Eylül 1921'de İstiklâl Mahkemesi, kolejdeki kulübün başkanı Kuyumcuoğlu Therlides, üyelerden Haralambos, Yorgi, Anastas, Simon ve Pavlos'u Yunan emelleri doğrultusunda eğitim yaptırdıkları, otoriteye karşı gelmek için üye kaydettikleri ve Türkçe Öğretmeni Zeki Bey'in ölümünde rolleri olduğu için idamlarına karar vermiştir. Böylece Pontusculuk hareketine en önemli darbe indirilmiştir[44].

Olayların içinde yaşayan mahalli idareciler oldukca muzdariptiler. Bugün katı sayılabilecek ancak, o günkü şartlarda ve Rumların yaptıkları karşısında tabi sayılabilecek bazı tedbirler teklif etmişlerdir. Bölgede en çok sıkıntı çekenlerden Canik (Samsun) mutasarrıfı, Rum köylerinin tamamen ortadan kalkması, buralara Türklerin yerleştirilmesi ve Rum nüfusunun azaltılmasını hayati bir mesele olarak değerlendirmektedir. Boşaltılması gereken yerler Nebiyan, Kocadağ ve Kavak bölgeleriydi. Rum nüfus Nebiyan'da 5700, Kocadağ'da 7300 ve Kavak'ta 5900 kadardı. Mutasarrıf, Rum halkın Pontus dışında, Anadolu'nun bir yerinde çoğunluk oluşturmayacak şekilde iskânını teklif etmiştir[45].

Çeşitli bölgelerden Sivas, Tokat, Yozgat, Çorum ve Karahisar-ı Şarkiye gerçekleştirilen sürgünlerde, Kasım 1921'e kadar Merkez Ordusu kayıtlarına göre göçe uğratılan kadın, erkek sayısı şöyledir: Samsun'dan 27.955, Amasya'dan 14.000, Sivas'tan 1448, Ordu'dan 4910, Tokat'tan 1000, Çorum'dan 571, Sinop'tan 550, Giresun'dan 8500. Mülkiye memurları kontrolünde ve büyük bir titizlikle gerçekleştirilen bu tehcirde toplam 63.844 Rum başka yerlere sevkedilmiştir[46].

Nureddin Paşa'ya göre "Memleketimizdeki Rumlar bir yılandır ve bu yılanların zehirleri kadınlardır. Kadınlar Pontusçuluk emeli güden erkeklerine fikren, bedenen ve malca yardım etmişlerdir." Ayrıca İstiklal Mahkemelerine verilenler arasında eşkiyaya yataklık, cinayete teşvik ve muhbirlik yapmakla suçlanan kadınlar da vardır. Bu yüzden kadınların da erkeklerle aynı şeyi yaptıklarını belirten Nurettin Paşa, gönderilen kadınları çocuklarından ayırmamak için hepsini birden tehcir ettirmiştir. Rum unsuru arasında devlet olma fikri kuvvetli bir biçimde yer edinmiştir. Bu yüzden çetecilere dayanak olabilecek hiç bir unsur bırakmamak yolu tutulmuştur[47].

[44] Balcıoğlu, a.g.t.; s. 123-124.
[45] Balcıoğlu, a.g.t.; s. 136.
[46] Balcıoğlu, a.g.t.; s. 147.
[47] Balcıoğlu, a.g.t.; s. 146-147.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunun üzerine İtilâf Devletleri harekete geçerek Ankara Hükümeti katında şikayette bulundular. Verilen 15 Eylül 1921 tarihli cevapta özetle şunlar bildirilmiştir: "Anadolu'daki Rum azınlığı çoğaltmak için Yunan hükümeti ile Patrikhane, her tedbire başvurmakta ve Rusya'nın güneybatısında yaşayan Rumları Anadolu'ya göç ettirmektedirler. Mondros Mütürekesinin imzalandığı tarihten Eylül 1920'ye kadar geçen süre içerisinde Rum çeteleri yalnız Samsun çevresinde 699 kişi öldürmüş, 59 kişiyi yaralamış, 15 kişiyi dağa kaldırmış, 13 Türk kadınını kirletmiş, 41 köy ile 26 çiftlik ve değirmeni yakmışlardır. Yunanlılar tarafından silahlandırılan Samsun bölgesindeki Rum köylerinde 2500 tüfek ile birmilyonikiyüzbin mermi bulunmuştur". İtilâf Devletlerine bu cevabı veren Ankara Hükümeti hiçbir müdahaleye önem vermeyerek Pontus harekâtını sürdürmüş ve Pontusculuk işine son vermiştir[48].

2. Askerî Tedbirler:

3. ve 15. Kolordu, Topal Osman Ağa, Erzurum Milli Müfrezesi, Çarşamba Müfrezesi gibi silahlı birlik ve gruplar esaslı şekilde mücadeleye girmişler, ancak başarı sağlayamamışlardır. Batı'da Yunanlılara karşı başarı kazanmak için bu haydutların temizlenmesi gerekiyordu. Bundan ötürü Ankara Hükümeti "Anadolu Merkezindeki Asayiş Meselesini halletmek" için Sivas'taki 3. Kolorduyu kaldırarak onun yerine 19 Aralık 1920'de Merkez Ordusunu kurmuştur[49]. Merkez ordusu gerekli çalışmaları yaparak meseleyi halletmiştir. Böylece Türk ordusunu arkadan vuran ve işgalciler karşısında zor durumda bırakan bir mesele fiilen sona erdirilmiştir.

II — PONTUS MESELESİNİN GÜNÜMÜZE ETKİLERİ VE YUNANİSTAN

Batılılar bu tedbirleri protesto ederek baskı uygulamaya çalıştılarsa da, Ankara hükümeti yukarıda sıraladığımız askeri ve idari tedbirleri hiçbir dış müdahaleye aldırmadan uygulamıştır. Böylece ülkenin bir bölümünü parçalayarak ayırmak isteyen isyana son vermiştir. Bilahare Lozan Andlaşması ile isyancılar mübadele yoluyla Yunanistan'a göç etmişler ve böylece işin siyasi yönü de halledilmiştir. Zaten gerçekte Türkiye'nin böyle bir meselesi yoktur. Çünkü dış güçlerin tahriki ile bağımsız bir devlet kurma arzusuna kapılan Rumlar, mevcut kanun ve nizamlara karşı gelerek isyan etmişlerdir. Bu isyanları sırasında birçok maddi ve manevi kayba sebep olmuşlardır. Bunun da ötesinde düşmanla işbirliği yaparak savaş suçu işlemişlerdir. Türkler için mesele, asi bir topluluğun kanun ve nizamlar çerçevesine sokulabilmesi için alınan bazı tedbirlerin uygulanması yani bir iç güvenlik meselesidir. Türkiye açısından

[48] Tansel, a.g.e.; IV. c., s. 85-86, Türk İstiklâl Harbi, 6. c., İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar, Ankara, 1974, s. 286-287.

[49] Tansel, a.g.e.; IV. c., s. 85.

Levent Sahverdi Arşivi

Lozan'la birlikte mesele çözülmüştür. Ama daha sonraki olaylar ve gelişmelere bakıldığında, Yunanistan açısından meselenin çözülmüş kabul edilmediği anlaşılmaktadır.

Sözde "Pontus soykırımı iddiaları" özellikle 1985 yılından bugüne kadar geçen dönemde Yunanlılarca mümkün olduğunca canlı tutulmaya çalışılmıştır. PASOK Yönetim Kurulu üyesi ve "Halkların Hakları ve Kurtuluşu için Yunan Birliği" ileri gelenlerinden Mihalis Haralambidis ile bugünkü PASOK hükümetinin kamu düzeni bakanı Stelios Papathemelis'in başını çektikleri bu akıma ilgi duyanların sayısı, gün geçtikçe artmakta ve halka şirin gözükme çabalarında bir yoğunluk görülmektedir. Yunanistan'da bilhassa 1974'ten sonra kurulan hükümetler aracılığı ile kurulan ve Türkiye aleyhine faaliyette bulunan 450'nin üzerinde derneğin kurulduğunu biliyoruz. Bu 450 kuruluştan Türkiye'den toprak talebinde bulunan örgüt ve dernek sayısı 51'dir. "Birleşik Küçük Asya Kurtuluş Cephesi", "Gökçeada-Bozcaada-Trakyalılar Derneği", "Küçük Asya ve Kıbrıs Halkları Mücadelesini Koordinasyon Komitesi (SEALMAK)" "Küçük Asya Ispartalılar Derneği", "Milli Haçlı Orduları Örgütü" "Patra Anadolulu Mübadiller Derneği" gibi dernekler bu 51 dernekten bazılarıdır. Bir de asıl konumuzla ilgili olarak Yunanistan'ın dünyanın çeşitli yerlerinde ve Yunanistan'da kurduğu "Pontus" dernekleri vardır. Bunların da sayısı oldukça fazladır ki bu rakam 176'dır. Bunlardan bazıları ise şunlardır: "Kanada Pontus Federasyonu", "Avustralya Melbourne-Victoria Pan Pontus Komitesi", "Yunan Pontus Kurtuluş Birliği", "Hür Pontus İçin Vatan Pontus Kurtuluş Birliği", "Selanik Pontus Araştırma Merkezi", "İskeçe Pontuslular Derneği", "Selanik-Eleftherio Kordelyo Karadenizliler Birliği" gibi[50]. Yukarıda bazılarının isimlerini saydığımız çok değişik bölge ve şehirlerde kurulan derneklerin tamamı "Pan-Helenik Pontuslular Derneği ve "Güney Yunanistan Pontus Dernekleri Federasyonu" çatısı altında toplanmaktadırlar. Yunanistan dışında Doğu Karadeniz kökenli göçmenler tarafından kurulmuş Pontus derneklerinin en önemlileri "ABD ve Kanada Pontus Dernekleri Federasyonu", "Avustralya Pontus Dernekleri Federasyonu", "Rusya Yunanlıları Evrensel Birliği" ve "Almanya Pontus Dernekleri Federasyonu"dur.

Bu dernek üyeleri zaman zaman çeşitli toplantılar, yürüyüşler, sergiler açarak kuruluş maksatları doğrultusunda faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Bu amaçla yapılan bazı toplantılara göz atacak olursak şunları görürüz: Selânik'te, "Pontus Helenizmi Dünya Kongresi", 14-24 Mayıs 1992 tarihinde yapılmıştır. Bu toplantıya dünyadaki bütün Pontus dernekleri katılmıştır. Yunanistan ise bu tip toplantılara başbakan, bakan seviyesinde katılmaktadır.

[50] Cem Başar, Terör Dosyası ve Yunanistan, İNAF yay. İstanbul 1993, s. 174.

Levent Şahverdi Arşivi

Soykırımda ölenlerin anısına kiliselerde ayinler düzenlenmekte ve sık sık gösteriler yapılmaktadır. 1991'de Almanya'daki "Almanya Pontus Dernekleri Federasyonu'nca, "1916-1923 Yılları Arasında Katledilen Pontuslular Fotoğraf Sergisi" açılmıştır. "Pan Helenik Pontuslular Derneği" BM ve AGİK'e çeşitli yazılar yazıp dünyanın dikkatini çekmeye çalışmaktadır. Aynı dernekler aracılığı ile Yunanistan'a yerleştirilecek Pontuslular için Avrupa topluluğundan kredi alınmaktadır. 1990 yılında Avrupa Parlamentosunun Strazburg'daki binasında sergi düzenlemişlerdir. Yine Yunanistan'da "Pontus Küçük Asya Bankası" kurulmuştur.

Selanikte 27-29 Kasım "Küçük Asya Helenizmi Kongresi", 11 Kasım 1993'te de "Pontus Helenizmi Tarihi Sempozyumu" düzenlenmiştir. Doğu Karadeniz'e turistik geziler yapmaktadırlar. "Unutulmayan, kaybolan vatanlara gezi" adı altında yapılan bu organizasyonun amacı, Pontus meselesini sürekli olarak canlı tutmak ve "kaybolan ülkeyi" yerinde görmektir. 16 Ocak 1994'te "Sumela Pontuslular Derneği'nin Selanik'te topladığı "Soykırım Paneli" faaliyetlerinin en son örneklerinden biridir.

Çeşitli gösteri ve yürüyüşlerde kullandıkları sloganlarda da tipik Yunanlı mantığı görülmektedir. Bunlar, "Türkler Pontusluların Katilleri" "Türkler Yunan soyunun katilleri", "Soykırım hâlâ devam ediyor", "Pontus eserleri tahrip ediliyor", "350.000 kurbanı unutmuyoruz" şeklindedir.

Yunanistan SSCB'nin dağılmasıyla birlikte bu ülkeden göç eden Rumları ülkesine bilhassa Batı Trakya'ya yerleştirmektedir. 1920'li yıllarda Rusya'daki Rumları Karadeniz kıyılarına göçe zorlayarak Türk nüfusu azınlık durumuna düşürmeye çalışmıştı. Şimdi ise aynı amaçla ama bu sefer kendi ülkesinde, Batı Trakya'da yaşayan, Lozan andlaşması ile hakları teminat altına alınan Türkleri nüfus bakımından azınlık durumuna düşürmek için çalışmaktadır.

Bilindiği gibi Batı Trakya'daki Türk azınlığın hak ve menfaatleri Lozan Andlaşmasının 37-45 nci maddeleriyle teminat altına alınmıştır. Ancak Lozan Andlaşmasını müteakip çok sayıda Rumun mübadele neticesinde Yunanistan'a göçmeleri Yunan hükümetini zor durumda bırakmıştı. Yunan hükümeti bu göçmenleri Batı Trakya'daki Türklerin yaşadığı bölgelere yerleştirmeye kalkınca iki ülke arasında bir bunalım yaşanmış, yeniden savaşın eşiğine gelinmişti. Konu Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun 19 Mart 1927 tarihinde aldığı bir kararla (Karar No: 28) çözümlenmişti. Buna göre ilke itibariyle Batı Trakya'ya göçmen yerleştirilmesi yasaklanmamakla beraber bazı şartlara bağlanmıştı. Bu çerçevede göçmenlerin ancak devlete ait ve devlet tarafından iktisap edilecek yerlere iskân edilmesi ve iskân keyfiyetinin bu böl-

Levent Sahverdi Arşivi

gedeki Türk azınlığa tanınmış hakların ihlaline müncer olmaması hükme bağlanmıştır.

Ancak, Yunan hükümetlerinin, yukarıda bahsettiğimiz andlaşmalara rağmen Batı Trakya'daki Türk azınlığı zaman içerisinde tedricen eritmeyi, bir devlet siyaseti halinde sistemli bir şekilde sürdürdüklerini görmekteyiz. Maksatları Batı Trakya'nın demografik ve etnik yapısını değiştirmektir. Bu maksat çerçevesinde 1987-1992 yılları arası eski SSCB'den getirilen 42.529 Rum Batı Trakya'ya yerleştirilmiştir ki bu rakamı 100.000'e çıkarmayı planlamaktadırlar. Batı Trakya'da evsahibi yapılan veya modern binalarda gerçek değerinden çok düşük kiralarla barındırılan Pontuslu Rum sayısı bir yıl içinde % 286 oranında artmıştır. Batı Trakya'da Rumlar için inşa edilen konutlarda 1993 Mayısı sonunda 1580 Rus göçmeni otururken bu rakam 1994 Nisan ayı sonunda 4.529 olmuştur. Bu planları Kıbrıs Rum Yönetimi eski dışişleri bakanı Yorgo Yakavu yapmakta ve Yunanistan hükümeti ile "Elen Soydaşlara Yardım Vakfı" finanse etmektedir[51]. Yorgo Yakovu'nun açıkladığına göre Batı Trakya'nın nüfus yapısının değiştirilmesi amacıyla Rusya'dan göçettirilerek getirilen Rumlardan 5.000'nin iskân meselesi çözülmüş durumdadır[52]. Bu açıklama da gösteriyor ki Yunanistan bu işe çok önem vermekte ve hertürlü yola başvurmaktadır.

Ancak ülkesinin imkanlarını düşünmeden sadece politik maksatlarla kucak açtığı bu insanlara gerekli kolaylıkları ve iyi hayat şartlarını sağlayamamıştır. Bu yüzden Batı Trakya'ya yerleştirilen Rumlar, zaman içerisinde Atina'ya gitmek eğilimi içine girmişlerdir. Öte yandan asıl sebep, bu insanların Yunancanın yerli lehçelerini iyi bilmemeleri yüzünden yerli halkla anlaşıp kaynaşamamalarıdır. Bundan dolayı birçok göçmen, ülkenin ya daha müreffeh yerlerine veya geldiği yere geri dönmeye çalışmaktadır.

Bütün bunlara ilaveten Türkiye ile gerginlik ve sürtüşmeyi adeta milli politika haline getiren Yunanistan ileri bir adım daha atmış ve 19 Mayıs 1919 tarihinin sözde "Pontus Soykırımını" anma günü olarak kabul edilmesini öngören yasa tasarısı, 24 Şubat 1994 tarihinde oybirliğiyle Yunan parlamentosunda kabul edilmiştir. Kıbrıs Rum Temsilciler Meclisi de aynı yönde bir karar almıştır.

Ancak bu karar Yunanistan'da bile insaf sahiplerince inandırıcı bulunmamıştır. Bu karar Yunanlı Hukukçu Dr. Statis Evstatiadis tarafından "... iktidar ve muhalefet, reddetmelerinin neden olacağı siyasi bedeli düşünerek böyle bir isteğe teslim olmaktadır."[53] şeklinde yorumlanmıştır.

[51] Türkiye Gazetesi 23 Mayıs 1994 Pazartesi, s. 3.

[52] Zaman Gazetesi, 21 Ağustos 1994 Pazar.

[53] Statis Evstatiadis, "Pontusluların Soykırımına İlişkin Göçmenlerin İkiye Bölünmesi ve Meclisin Sapması", Avriani Gazetesi, 23 Şubat 1994.

Levent Şahverdi Arşivi

Statis Evstatiadis asıl "Soykırım" tabiri üzerinde durmakta ve şöyle demektedir: "... 1948 sözleşmesi, soykırımın tanımı için bazı koşullar öngörmektedir. Buna göre siyasi bir ilandan önce soykırımın hukuki işlemlerle kanıtlanması, faillerinin mahkûm edilmesi ve soykırımın yapıldığı ülkenin bunu tanımaya çağrılması gerekmektedir. Yunanistan 1954'te sözkonusu andlaşmayı imzalamıştır. Buna karşın yukarıda sıraladığımız hususlar kışkırtıcı (Türkleri) bir şekilde görmezlikten gelinmektedir"[54].

Aynı yazar 24 Şubat 1994 günü, 19 Mayısın "Pontus Soykırım" günü kabul edilmesinden sonra "Soykırımlar ve Anlamkırımlar" adlı bir makale yazarak aynı konulara değinmiş ve Yunan hükümetini tenkit edmiştir. Makalede "... buradaki (Soykırım) tabiri havada kalmaktadır. Çünkü o zamanki cinayetlerin 1948 anlaşmasına göre soykırım olarak tanınması için igili işlemler yapılmış değildir."[55] demektedir. Burada bir itiraf da söz konusudur. Şayet 1948 anlaşmasının öngördüğü şekilde bir soykırım sözkonusu olsaydı Yunanistan bunu o zaman gündeme getirir ve mutlaka kabul ettirmeye çalışırdı. Yunanistan'ın o zaman böyle bir soykırımdan bahsetmemesi, 1948 anlaşmasını imzaladığı 1954'ten 40 yıl sonra, 19 Mayısı, soykırım günü kabul etmesi manidardır. Yazar aynı makalede bir ilim adamı olan Profesör Neoklis Sarris'in Yunan Meclisi'nin kararı ile ilgili düşüncelerini de aktararak şunları yazmaktadır: "Profesör Neoklis Sarris, Florina Kongresinde bizim ilgili müşahedemiz üzerine o zamanki cinayetlerin, soykırım ile ilgili 1948 andlaşması baz alınarak soykırım olarak nitelendirilemeyeceğini, meclisin kararının sadece siyasal ve manevi anlam taşıdığını söylemiştir. Durum böyleyken, Pontus soykırımının tanınması için gerekli uluslararası işlemler nasıl harekete geçirilecektir? Cinayetin hukuki açıdan da delillerle kanıtlanması için gerekli bilimsel araştırmalar yapılamayacaksa, sözkonusu cinayetin savaş durumunda işlenmemiş cinayet olduğu nasıl kanıtlanacaktır? Cinayetin faili olarak hangi özel kişiler belirlenecek ve soykırımın müsebbibi olarak mahkûm edilmeleri sağlanacaktır? Topal Osman muhakkak ki soykırım unsurları içeren cinayetler işlemiştir. Fakat herhangi bir tarihçinin basit bir fikri yeterli değildir. Bilimsel araştırma yapılması, tüm belgelerin toplanması ve bunların bir etnik grubun -birşey yaptığı- için değil, -ne olduğu- için yok edilmesini amaçlayan bir cinayet olduğunu kanıtlayıp kanıtlamadığını anlamak amacıyla ilgili kanun uyarınca incelenmesi lâzımdır. -Anlamkırım- (saptırma) önkoşuluyla -soykırım-

[54] Statis Evstatiadis, "Pontusluların Soykırımına İlişkin Göçmenlerin İkiye Bölünmesi ve Meclisin Sapması" Avriani Gazetesi, 23 Şubat 1994.

[55] Statis Evstatiadis, Soykırımlar ve Anlamkırımlar, "Pontuslular Birliği Gazetesi", Mart-Nisan 1994

Levent Şahverdi Arşivi

ilân etmek sansasyon yaratabilir, duyguları tatmin edebilir fakat sorunu çözümlemez"[56].

SONUÇ

Bu tarih perspektifi içinde yaptığımız analizlerin sonuçlarını şöyle sıralayabiliriz.

1. Batılılarca eskidenberi uygulanan taktiklerden biri Osmanlıları çeşitli meseleler, sunî problemler çıkararak yıpratmak, meşgul ederek zayıf düşürmektir. Bu stratejilerini uygularken ise bazı küçük devletleri veya azınlıkları paravan olarak kullanmışlardır. Batının bu oyunlarına sürekli alet ettikleri devletlerden biri de Yunanistan'dır. Pontus olaylarında da bu stratejinin çeşitli şekillerini görmek mümkündür.

2. Yunanistan, Kıbrıs, Ege Kıta Sahanlığı ve FIR hattı konularında çeşitli iddialarla Türkiye'yi bunaltmaya çalışırken, bir baskı taktiği olarak "Pontus Soykırımı" iddialarını da gündeme getirmektedir.

3. Yunanlılar uluslararası platformlarda esası olsun veya olmasın bir konu daha ortaya atarak Türk imajını yıpratmaya çalışmaktadırlar.

4. Kuruluşundan bu yana yukarıda ana hatları çizilen taktiklerle sürekli olarak kontrol ve etkenlik sahasını genişletmeyi başarmış olan Yunanistan, bu stratejisini sürdürmektedir.

5. Geçmişte de olduğu gibi her ne zaman Anadolu'da şu veya bu azınlık problemi çıkarsa Yunanlılar hemen işbirliği veya paralel faaliyet göstererek karışıklık çıkartmaya çalışmışlardır (mesela Kürtler ve Ermenilerle işbirliğinin yürütülmesi gibi). Bu sonuçlara bakarak düşüncelerimizi şöyle değerlendirebiliriz:

Yunanlıların her yaptığını dikkate almalı ve gerekli karşılıklar verilmelidir.

Türkiye Yunanistan'ın iddiaları karşısında sürekli savunmada kalmıştır. Bunun yerine Yunanistan'ın Türklere yaptıkları araştırılarak karşı iddialarda bulunulmalıdır. Bu meyanda;

a) Girit'te, Rodos'ta, bütün Yunanistan'da, Ege bölgesinde katledilen Türklerin sayısı çıkarılmalıdır. Mesela 1821 Mora isyanını takiben 30.000 kişinin Tripoliçe'de öldürülmesinin de bir soykırımı olduğu hatırlatılmalıdır.

Yine sırasıyla 1889, 1895 ve 1897 yıllarında Osmanlı yönetimindeki Girit'te Rumların birbiri ardına ayaklanmaları sırasında adadaki Müslüman hal-

[56] S. Evstatiadis, "Soykırımlar ve Anlamkırımlar", Pontuslular Birliği Gazetesi, Mart-Nisan 1994.

Levent Şahverdi Arşivi

kın hedef haline geldiği ve Rumlarla Türklerin çarpışmalarında katliamdan kurtulabilen Müslümanların Girit'i terke mecbur edildikleri mutlaka Yunanlılara ve dünya kamuoyuna hatırlatılmaladır.

b) Yine aynı bölgelerde Yunanlıların tahrip ettikleri tüm tarihi eserlerin bir envanteri çıkarılmalı ve UNESCO'ya müracaat edilerek hiç olmazsa ayakta kalabilen Türk eserlerinin korunmaya alınması istenmelidir.

c) Yunanistan "Kaybolan Vatanlara Turistik Gezi" adıyla geziler düzenlemektedir. Böyle bir isim altında yapılan gezilere katiyen müsaade edilmemelidir.

d) Aynı şekilde Yunanistan'a, Girit'e benzer gayelerle geziler tertip edilmelidir. Tepkileri ölçülerek, yukarıda teklif ettiğimiz yasaklamaya, bu tepkiler gerekçe olarak gösterilmelidir.

e) Yunanistan'ın kurduğu derneklere benzer dernekler kurulmalı ve desteklenmelidir.

f) Dış ülkelerin anlayabileceği dil ve uslûpta kendi davalarımızı açıkça anlatan, delillere dayalı, dokümanterler hazırlanmalıdır. Ve bunların dış ülkelerde tanıtılması, yayınlanması sağlanmalıdır.

g) Yurt dışında bulunan ve akademik çalışmalar yapmakta olan Türk vatandaşlarına ve Türk sempatizanı yabancı akademisyenlere kendi tezlerimizi ispatlayacak ve aydınlatacak konularda çalışmalar yaptırmak için teşebbüslerde bulunulmalıdır. Böylece dış ülkelerde yabancı yayınlar yapılması sağlanmalıdır. İcabederse bu konularda çalışacak yerli ve yabancı araştırmacılara bilgi, belge temin edilmeli arşivlerden her türlü kolaylık sağlanmalıdır.

Sonuç olarak bu ve benzeri olaylar karşısında milli bir başarının sağlanabilmesi için Türk Dış Politikasının daha ileriye dönük, uzun vadeli, reaksiyoner olmaktan ziyade daha dinamik ve inisiyatifi ele alacak bir politika olması gerekmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ANADOLU'DA YUNAN İŞGALİNİN SEBEP OLDUĞU İÇ GÖÇLER

Doç. Dr. MESUT ÇAPA

15 Mayıs 1919 günü İzmir'de başlayan Yunan işgali, Batı Anadolu ve diğer işgal sahalarında büyük bir göçe sebep olmuştur. Yıllardan beri Rumeli'den ve muhtelif yerlerden gelen göçmen kafilelerine alışkın olan Anadolu, bu defa batıdan itibaren göçe başlıyordu.

Yunanlıların Temmuz 1919'a kadar süren ilk işgal harekâtı[1], halkın büyük bir çoğunluğunun işgal bölgesinden ayrılmaları sonucunu doğurdu. Menderes ovasına Yunan göçmenlerini yerleştirmek isteyen Venizelos, bu amaçla Kuşadası'ndaki İtalyanlardan önce Aydın'ı ele geçirmek istiyordu. Kısa bir süre sonra 27 Mayıs 1919'da Aydın Yunan işgaline uğradı.

İzmir'deki Yunan mezaliminden haberdar olan halk, yakın ilçelere doğru göçe başladılar. Ödemiş, Nazilli ve Akhisar'ın işgaliyle birlikte göçmenlerin sayısı daha da arttı. On binlerce kişi kitleler halinde İtalyan işgal bölgesine sığınıyorlardı[2]. Çine ilçesindeki göçmenlerin sayısı yirmi beş bin kişiye ulaşmıştı. Bu göçmenlerin temsilcileriyle ihtiyar heyetlerinden 177 kişinin imzaladığı ve Çine Belediye Başkanının tastik ettiği bir tutanak ile Aydın Belediye Başkanı Peştemalcızade Reşat, Aydın Kızılay Cemiyeti Başkanı Hoca Esat (İleri) ve tercüman olarak da Reşat Bey'in kayın biraderi Şemsettin Beylerden oluşan bir heyet, 1919 Ağustos'unun ilk günlerinde deniz yoluyla İstanbul'a gitti. Heyetin amacı, İtilâf Devletleri temsilcileri ve İstanbul Hükümetiyle görüşerek işgalin kaldırılmasını sağlamaktı. Ancak, Heyet beklediği yardımı göremedi, sadece Çine'ye bir tahkik heyetinin gönderileceğine dair söz alarak, Haydarpaşa-Afyonkarahisar yoluyla Çine'ye döndü[3].

[1] Aydın ilk defa 27 Mayıs 1919'da, ikinci defa da 4 Temmuz 1919 günü işgal edildi. Ödemiş 1 Haziran, Akhisar ve Çine 5 Haziran, Nazilli 4 Haziran (20 Haziran'da geri alındı ve 3 Temmuz 1920'de ikinci işgal)'da Yunan işgaline uğradı. Utkan Kocatürk, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938), Ankara 1983, s. 48, 52, 58, 65, 179.

[2] Paris Barış Konferansı'nda, Yunanlıların İzmir'e çıkarılması kararı, Türk zulmü ve İtalya'nın İzmir'i işgal etmesini önlemek gerekçelerine dayandırılarak alınmıştı., Sina Akşin, "Paris Barış Konfyeransı'nın Yunanlıları İzmir'e Çıkarma Kararı", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar)*, Ankara 1986, s. 181.

[3] Celal Bayar, Ben de Yazdım, C. 7., İstanbul 1969, s. 2102, 2105.; Asaf Gökbel, Milli Mücadelede Aydın, Coşkun Matbaası, Aydın 1964, s. 303-304.

Levent Şahverdi Arşivi

İşgalden kaçan göçmenlerle ilgili bir çok anı ve belgeye rastlamak mümkündür. Nazilli Kuva-yı Milliye Komutanlığı'nın ilk sekreteri olan Cevat Sökmensüer, Söke'nin işgali üzerine halkın nasıl göç ettiğini şöyle anlatmaktadır:

"Gece saat 4 olmuştu ki, Yunanlıların Söke'ye girmek üzere olduğu duyulmuştu. Halk paniğe uğramış, battaniyesini ve hafif tertip eşyasını sırtına vuran Menderes nehrinin kenarına dolmuş ve karşıya canlarını atmaya çalışıyordu. Bütün gece 20 kişilik sal 40'ar kişiyi ayakta balık istifi alıp karşıya geçirirken itişme neticesi geceleyin altı kadın ve çocuğun Menderes nehrine düştüğü duyuldu.... Yollar Söke ve Kuşadaşı halkı ile dolu idi. Menderes kenarında elegeçirdikleri halkın içinde evvelce Rumlarca kara deftere alınmış olan zenginlerle gençler, bilhassa Söke Türk Ocağına mensup olanlardan, yakaladıkları bir-iki tanesini anne ve babalarının gözleri önünde şehit ettiklerini, Koçarlı'da öğrendik. Bu hicretten istifade eden Rum eşkiyaları yanlarına daha bir çok yardımcı da alarak, Menderes sahilini takiben denize kadar, etrafa ateş saçıyor ve halkımızı kırıp geçiriyordu. Diğer taraftan hicret eden memurlar Koçarlı'ya kaçıyordu."[4].

Yunan işgali, aynı zamanda demiryolu ulaşımını da etkiliyordu. Nazilli'nin işgali, demiryolunu, en önemli ihtiyaç maddesi olan kömürden yoksun bırakmıştı. Göçmen asker ve Kuva-yı Milliye nakliyatı, ticarî nakliyatı azaltmıştı. Demiryolu işletme merkezleri de olaylara bağlı olarak sık sık değişmişti[5].

Göçmenlerin bir kısmı merkez olması ve kendilerini daha güvenli bulacakları düşüncesiyle İzmir'e gitmişlerdi. Bunların çoğunluğu eski Rumeli göçmenlerinden idi. İzmir'de on iki cami, yedi medrese, dört okul ve Kızılay'dan alınan bir çamaşırhaneye yerleştirilmişlerdi[6].

Göçmenlere en büyük yardımı Kızılay yapıyordu. Akhisar, Nazilli, Alaşehir ve İzmir heyetlerinin faaliyetleri, Kızılay Merkezine gönderilen raporlarda ve basında yer alan haberlerde bütün ayrıntılarıyla anlatılmıştır[7]. "Dördüncü İmdâd-ı Sıhhi Heyeti" olarak da adlandırılan Akhisar Heyeti, 28 Temmuz 1919'da teşkil olunarak 22 Haziran 1920'ye kadar göçmenlere hizmette bulunmuştur. 14 Ağustos'ta Akhisar'dan hareket edip meşakkatli bir yolculuktan sonra Nazilli'ye gelen Kızılay Heyet Başkanı Doktor Behçet Bey şunları yazmaktadır:

[4] Cevat Sökmensüer, Milli Mücadelede Aydın-Nazilli Cephesi Hatıralarım, İzmir (ty), s. 98.

[5] Murat Ergun, Bir Demiryolcunun Kurtuluş Savaşı Hatıraları, (Milli Demiryollarımızın Kısa Bir Tarihçesi), İstanbul 1966, s. 26, 40.

[6] "İzmir'deki Mülteciler", Tasvir-i Efkâr, 15 Eylül 1919, No: 2841.

[7] Basında yer alan bir kaç haber için bkz., "Nazilli'ye Hilâl-i Ahmer İmdad Heyeti", Tasvir-i Efkâr, 20 Kasım 1919.; "İzmir Bizim İçin Kanayan Bir Yaradır", Yenigün, Kasım 1919, No: 243.; "İzmir Kuvayı Milliyesi Nezdinde", 26 Aralık 1919, No: 2938.

Levent Şahverdi Arşivi

".....Nazilli, Sarayköy, Denizli, Çine taraflarında mevcut olan muhacirîn, Aydın ve civarının Yunan kuvvetleri tarafından işgal ve ihrakı üzerine firar eden ahali-yi İslâmiyeden ibarettir. Aydın'ın üçte ikisi ile civarında mevcud 60'ı mütecaviz karyenin tamamiyle ihrâk ve tahrib olduğu, yetmiş bini mütecaviz ahali-yi Müslimenin Nazilli, Denizli, Dinar, Yenipazar, Dalama, Çine'ye hicret ederek bunlardan on bin kadar biçarenin açlık ve hastalıktan vefat ettiği İstimdâd Cemiyeti'nin tanzim etmiş olduğu rapordan ve azâsının ifâdâtından müstebân olmakla, ateş ve kurşun yağmuru altında katliamdan firar eden ahalî her manası ile çırılçıplak. Yalnız üzerlerindeki elbiseleriyle evlerini, köylerini, mallarını terkederek kurtulabilmişti. Nazilli'de, cami, harap medreselerde, boş hanlarda, metruk evlerde ikamet eden 500'ü mütecaviz ailenin kısm-ı azamında ne örtünebilecek bir yorgan, ne yatacak yatak, ne de yiyebilecek bir şeyleri var. Bunların yüzde sekseni de sıtma nöbetleri içinde yatıyor"[8].

İzmir'in işgalinden sonra idare merkezini istanbul'a nakleden İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti, resmi makamlara Batı Anadolu'daki Yunan faaliyetleriyle ilgili istihbarat raporları sunuyordu. Cemiyet genel merkezince, Sadaret makamına gönderilen 3 Kasım 1919 tarihli bir yazıda, Yunan işgal ve zulmü sonunda on binlerce kişinin sefil ve perişan bir durumda olup Aydın ve havalisinden ayrılmak mecburiyetinde kaldığı belirtilerek, bu şekilde yurtlarını bırakarak, göç etmek mecburiyetinde kalanların sayısının 80 bine ulaştığı bildiriliyordu[9].

İstanbul Hükümeti Batı Anadolu'da göçmenlerin ihtiyaçlarıyla ilgilenmek üzere bir çok heyet göndermişti. Manisa, Denizli, Afyonkarahisar, Kütahya, Balıkesir'e gelen göçmenlere giyecek ve yiyecek yardımı yapılmıştı. Askeriyeden ilaç ve çadır tedarik edilerek göçmenlerin iskan ve tedavisinde kullanılmıştı[10]. Bazı tüccarlar belirledikleri günlerde gelirlerini İzmir göçmenlerine ayırıyorlardı[11]. 16 Ağustos 1919'da Çine, Nazilli, Söke, Denizli ve Soma yöresindeki göçmenlerin durumunu yerinde görmek ve bulaşıcı hastılıklara karşı aşı uygulamak amacıyla Muhacirîn müfettişi Rıfat Bey'in başkanlığında Tevfik, Ali Fehmi ve Baha Beylerden oluşan bir heyet İstanbul'dan Afyonkarahisar'a gitmişti[12].

Tasvir-i Efkar gazetesi 1919 Ekim'inde Batı Anadolu'ya Arif Oruç'u muhabir olarak göndermiştir. Arif Oruç, Yunan işgalinden kaçan göçmenler, iş-

[8] Kızılay Arşivi, Ds. 33, (1919).

[9] Cengiz Orhonlu, "Yunan İşgalinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları 'Tehcir'in Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", *Belleten*, XXXVII, 148 (1973), s. 488.

[10] "İzmir Muhacirleri", Tasvir-i Efkâr, 15 Eylül 1919, No: 2841.

[11] Yenigün, 12 Aralık 1919, No: 266.

[12] "Muhacirin Heyeti Dün Anadolu'ya Gitti", İleri, 17 Ağustos 1919.

Levent Sahverdi Arşivi

gal sahası ve yakınındaki yerler ve Kuva-yı Milliye hakkındaki haber ve gözlemlerini "Anadolu Mektupları" ya da "İzmir Kuva-yı Milliyesi Nezdinde" gibi muhtelif başlıklar altında söz konusu gazetede yayınlamıştır.[13] Aynı günlerde İstanbul basını Anadolu'ya gönderilen "İade-i Muhacirîn Heyeti"nden bahsetmekteydi.

İzmir ve yöresindeki göçmenlerin yerlerine iade ve iskân işlerine bakmak üzere 4 Eylül 1919'da iki heyet gönderildi. Mülkiye Müfettişlerinden Süleyman Hikmet ve Fahrettin Beylerin başkanlığındaki bu heyetler Bandırma yoluyla, önce Balıkesir ve yöresinde çalışmalarına başlamışlardı. "Aydın, Denizli, Çine, Bergama, Nazilli, Menemen, Manisa ve Salihli'de bulunan 140.000'i mütecaviz" göçmenin yerlerine iadesi amacıyla Dahiliye Nezaretince oluşturulan bu heyetin üyeleri yola çıkmadan önce "Dahiliye Nezaretinde Nazır Adil Bey tarafından kabul edilmiş ve kendilerine azimet edecekleri mahallerde ne suretle hareket etmeleri lâzım geleceği hakkında talimat-ı mahsusa verilmişti."[14]

Arif Oruç gazetesine gönderdiği yazıda ilk intibaları ve heyetlerin faaliyetleri hakkında şunları yazmaktaydı:

"Heyetle derhal Akhisar'a hareket mecburiyetinde bulunduğum için, Bandırma ve Balıkesir'de tedkikatta bulunmağa vakit bulamadım. Mamafih avdette Soma'ya da uğrayarak bu noksanı telafi edeceğim. Refakatinde bulunduğum Süleyman Hikmet Bey, heyetin şimal heyeti kısmını teşkil eden Fahrettin Bey'in riyaseti altındaki heyet Bandırma, Balıkesir, Soma ve havalisi muhacirinin ahvalini tedkik etmek üzere Bandırma'da bizim heyetten ayrıldı. Bandırma'da sükûnet hükümferma ise de, Kapıdağ cihetinde faaliyete başlayan 30 kişilik bir Rum çetesi tenkil edilmek üzeredir. Bandırma'da Aydın muhacirleriyle diğer hususata muavenet etmek üzere faal bir Redd-i İlhak Şubesi mevcuttur. Balıkesir istasyonunda görüşmeğe muvaffak olduğum Redd-i İlhak Heyeti Merkeziye Reisi Hacim Bey'den öğrendiğime göre, o havalide sükûnet-i tamme hükümfermadır. Ahali yeni hükümetin beyannamesine intizar ediyor. Şurasını da kaydetmeden geçemeyeceğim ki; İstanbul'dan Akhisar'a kadar temas ettiğim yüzlerce zat, Ferit Paşa Hükümeti'ne lanet ve hasseten, Dahiliye Nazır-ı sabıkı Adil Bey'e nefret etmektedirler"[15].

[13] Bu yazılardan bir kaçı için bkz., "Anadolu Mektupları: İade-i Muhacirîn Heyeti İle-I", Tasvir-i Efkâr, 11 Ekim 1919, No: 2867.; "İzmir Kuva-yı Milliyesi Nezdinde-4", Tasvir-i Efkâr, 18 Ekim 1919, No: 2874.; "İzmir Kuva-yı Milliyesi Nezdinde-19", Tasvir-i Efkâr, 26 Aralık 1919, No: 2938.; Mete Tunçay, Arif Oruç'un Yarın'ı (1933), İstanbul 1991, s. 8.

[14] "İade Heyeti", İstiklâl, 4 Ekim 1919.; "İskân Heyetinin Azimeti", İstiklâl, 5 Ekim 1919, No: 269.; "İade-i Muhacirîn Heyetinin Azimeti", Tasvir-i Efkâr, 5 Ekim 1919, No: 2861.

[15] "Anadolu Mektupları: İade-i Muhacirîn Heyeti İle-I", Tasvir-i Efkâr, 11 Ekim 1919, No: 2867.

Levent Şahverdi Arşivi

İşgal bölgelerinden iç kısımlara, İstanbul'a ve hatta İzmir'e giden göçmenlerin kesin sayılarını tesbit etmek mümkün değildir. Resmi belgeler ile gazetelerde verilen rakamlar arasında tutarsızlıklar bulunmaktadır. Muhacir Umum Müdürlüğü'nün bir raporunda göçmenlerin iskân, iaşe ve sayıları hakkında bazı bilgiler verilmektedir. Göçmenler, bulundukları yerler dikkate alınarak güney ve Kuzey mıntıkaları olmak üzere iki bölgeye iskân edilmişlerdi. İskân edilen göçmenlerin sayısı bulundukları yerler itibarıyla şöyle idi:

Kuzey mıntıkasında 17.220 göçmen bulunuyordu. Bunlar Bandırma (366 kişi), Balıkesir merkezinde (6.717), Balıkesir'in nahiyelerinde (2.653), Burhaniye (2.923), Edremit (1.309), Soma (1.029), Kırkağaç (723) ve Akhisar'da (1.500) toplanmışlardı. Güney mıntıkasında 33.644 göçmen vardı. Bunların bulundukları yerler ve nüfusları ise şöyle idi: Karahisar 2.722, Sandıklı 389, Dinar 227, Uşak 470, Denizli 2.320 ve ayrıca 358 Rum, Nazilli 2.463 ve ayrıca 450 Rum, Yenipazar 1.700, Dalama köyü 2.583, Koçarlı 12.820, Söke 3.662, Eşme 200, Bozdoğan 204 ve Çine'de 2.884 kişi[16].

Anadolu'ya bir heyet gönderilmesine rağmen, çok geçmeden göçmenlerin yerlerine iadesi teşebbüsünden vazgeçildiği görülmektedir. Ferit Paşa Hükümetince alınan ve uygulanamayan karar Ali Rıza Paşa kabinesince kaldırılmıştı. İade kararı alınırken, "halkın henüz Yunan işgalinde bulunan köylerine ve yurtlarına gitmekten ictinab edecekleri, avdetleri halinde yine düçar-ı zulm tecavüz olmaktan kurtulayacakları ve bu hususta kendilerine kanaat-bahş teminat verilemediği düşünülememişti"[17]. Göçmenlerin iadesi hususunda daha önce de bazı teşebbüsler gerçekleşmiş, ancak bir netice alınamamıştı. İzmir Valisi Ahmet İzzet, Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 16 Ağustos 1919 tarihli bir yazıda, Miralay Henderson ile yaptığı görüşmeden bahsettikten sonra, "Miralay Henderson ile mıntıka-i bitarafînin tesisini müteakip hükümet-i mülkiyenin iadesi hususunda mutabakat hasıl oldu"[18] demekteydi. Yunan işgalinin devam ettiği bir sırada bunun sözde kalacağı muhakkaktı.

Yunanlıların 1920 Haziran'ında Milne hattından itibaren taarruza geçmelerinden sonra 8 Temmuz'a kadar Salihli, Akhisar, Alaşehir, İzmit, Balıkesir, Bandırma ve Bursa işgal sahası içine girmişti. Bu işgal neticesinde yerlerini yurtlarını terkedenlerin sayısı daha da artmıştı. Bandırma ve Balıkesir'den Bursa'ya iltica eden göçmenlerin sayısı Ağustos 1920'de 8 binden ibaretti. Göçmen Müfettişi Seyfi Bey, İstanbul'daki Muhacirîn Umum Müdürlüğü'ne gönderdiği raporda, bunların memleketlerine iadeleri için Yunan temsilcileriyle

[16] "Muhacirîn Müdüriyet-i Umumîyesi'nin Raporu", Vakit, 24 Kasım 1919, No: 737.
[17] Tasvir-i Efkâr, 16 Ekim 1919, No: 2872.
[18] Başbakanlık Arşivi, DH-KMS, 54-2/70.

Levent Şahverdi Arşivi

yapılan görüşmelerin olumlu sonuçlandığını ve bunların iadeleri için iki bin lira gönderilmesini talep ediyordu. Muhacirîn Müdüriyeti, meblağın temini için Maliye Nezareti'ne müracaat etmişti.[19]

Temmuz 1921'de Yunan işgal sahası daha da genişlemiş; Afyon, Kütahya ve Eskişehir de işgal altına girmişti, Şüphesiz buralardaki halkın bir kısmı da yer ve yurtlarını terketmek zorunda kalmışlardı.

İstanbul Hükümeti ile Muhacirîn Müdürlüğü göçü engellemek ve halkı yerlerine döndermek amacıyla Anadolu'ya yeni heyetler göndermekten vazgeçmiyorlardı. Ne var ki bu teşebbüslerin hemen hepsi neticesiz kalmış, her geçen gün göçmenlerin sayısı artmıştı. Göçmen müfettişlerinden Seyfi, Celil Ali ve Hasan Tahsin Beylerden oluşan "Men-i Muhaceret Komisyonu" 5 Ağustos 1920'de İnebolu vapuruyla Bandırma'ya gitmişti. Daha öncekiler gibi, bu komisyonun da amacı, halkı yerlerinde kalmaya ikna etmekti.[20]

Yunan işgal sahasından kaçan halkın büyük çogunluğu, İtilâf Devletlerinin işgali altındaki İstanbul'da toplanıyordu. Bir yazarın deyimiyle; "1919-1922 yılları arasında İstanbul tam anlamıyla bir Babil Kulesi görünümündeydi. Bir yandan Müttefik işgal orduları, diğer yandan Osmanlı İmparatorluğunun ve Rusya'nın çeşitli yerlerinden gelen göçmenler kentin problemlerini daha da artırmışlardı". Kızlay'a göre, İstanbul'da 94 bin göçmen bulunuyordu; bunların 50 bini Türk, 40 bini Rus ve 4 bin kadarı da Rum ve Ermenilerden müteşekkildi[21]. İstanbul'daki Türk sığınmacılarının sayısının her yıl biraz daha arttığı görülmektedir. Dahiliye Nezareti'ne bağlı İskân ve Muhacirîn Müdüriyet-i Umumîliği'nin 12 Aralık 1920 tarihli bir yazısında, o sırada İstanbul'da 40 binden fazla Türk göçmeni bulunduğu belirtilmetedir. 1921 Şubat'ında bu sayı 45 bin, bir yıl sonra ise 65 bin olarak tesbit edilmişti[22].

İlk başlarda İstanbul'daki göçmenlerin büyük çoğunluğunu İzmir ve çevresinden gelenlar oluştururken, daha sonra bunlara Bursa, Gemlik ve Trakya'dan gelen göçmenler de eklenmişti.

Yunanlıların Marmara sahillerinde yaptıkları mezalim, 12-22 Mayıs 1921 tarihleri arasında Gemlik ve Mudanya'ya bir tahkik heyeti gönderilmesini zaruri kılmıştı. Heyette Uluslararası Kızılhaç Heyeti delegesi M.M.Gehri, İngiliz temsilcisi General Franks, Fransız albayı Vicq, İtalyan albayı Boletto ile

[19] "Muhacirin Müfettişinin Raporu", Dersaadet, 15 Ağustos 1920.

[20] Dersaadet, 6 Ağustos 1920.

[21] Tevfik Çavdar, Milli Mücadele Başlarken..., Milliyet Yay., 1971, s. 141-142.

[22] Kızılay Arşivi, Ds. 121.; Hakimiyet-i Milliye, 18 Şubat 1921, No: 112.; Bu konuda Fransız Débats gazetesinin 28 Şubat 1922 tarihli sayısında yer alan yazının tercümesi için bkz. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Mart 1922, No: 7, s. 155.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk ve Yunan askerî yetkililer bulunuyordu. Yunanlıların yaptıkları mezalim ve heyetin faaliyeti gerek Kızılay raporlarında, gerekse M.M.Gehri'nin raporunda ayrıntılarıyla anlatılmıştır.[23] Buradaki halkın istanbul'a sevkini Kızılay üstlenmiş ve sadece Gemlik ve Kumla'dan 2.570 göçmeni Yunan mezaliminden kurtararak İstanbul'a getirmiştir.[24]

Diğerleriyle karşılaştırıldığında, Trakya'dan İstanbul'a gelen göçmenlerin sayısının oldukça az olduğu anlaşılmaktadır. 25 Temmuz 1920'de Edirne'nin Yunan işgaline uğraması üzerine 1 nci Kolordu Bulgaristan'a iltica etmiş, 10 bin kadar göçmen de bunlara katılmıştı. Yunanlılar tarafından görevlerine son verilen Rumili memurları ve bir kısım halk İstanbul'a gelmişlerdi. Bulgaristan'a gidenlerin hemen hepsi 1921 yılına kadar gizli ve açık bir şekilde memleketlerine dönmüşlerdi[25].

İstanbul'daki mülteci Türkler Davutpaşa, Selimiye ve Eyüp'te İplikhane kışlasında, Cerrahpaşa camiinde, Harbiye Nezareti ve Gülhane cıvarında inşa edilen barakalarda barındırılıyorlardı.[26]

İstanbul'da göçmenlere Kızılay'dan başka Fransız, Amerikan, İngiliz Kızılhaç Cemiyetleriyle Hindistan Hilafet Komitesi zaman zaman yardımda bulunmaktaydı. İzmir'in işgalinden sonra genel merkezini İstanbul'a nakledilen İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti, öncelikle kendilerine müracaat eden yardıma muhtaç Batı Anadolu'lu yetim, göçmen ve işsizlerin ihtiyaçlarının karşılanmasına çalışıyor ve bu hususta Kızılay'ın yardımlarını talep ediyordu[27]. Şahısların da yardım faaliyetine katıldıkları görülüyordu. Hatta veliahd Abdülmecid Efendi, hasılatı Türk gazi ve yaralılarıyla göçmenlere harcanmak üzere iki tablosunu Kızılay'a bağışlamıştı.[28]

İstanbul'da üniversite gençliği de büyük bir yardım faaliyeti başlatmıştı. Yunan İşgali üzerine evinden, ocağından çıkarılan, dağlarda, kırlarda sefil ve perişan bir halde sürünmekte olan 140 bin Türk göçmenine yardım için ilk ciddi hareket 23 Kasım 1919'da gösterilmişti. O gün bütün fakülteler dersleri

[23] M.M. Gehri, "Une Enquéte en Anatolie (12-22 Mai 1921)", (Extrait de la Revue Internationale de la Croix-Rouge).

[24] "Samanlıdağ Şube-i Ceziresi Muhacirleri", Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Eylül 1921, No: 1, s. 13.

[25] Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Millî Mücadele, C. I., Ankara 1987, s. 368-69, 371.; Bir başka eserde Bulgaristan'a geçen göçmen sayısı 22.200 olarak verilmektedir., Nafiz Karaçam, Ulusal Kurtuluş Savaşında Trakya (Bir Mücadelenin Perde Arkası), İstanbul 1984., s. 136.; "İstanbul'da Muhacirler", Anadolu'da Yenigün, 17 Ağustos 1920, No: 388-8.

[26] Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Aralık 1921, No: 4, s. 86.; 15 Mart 1922, No: 7, s. 156.

[27] Kızılay Arşivi, Ds. 121.

[28] Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Aralık 1921, No: 4, s. 85.

Levent Sahverdi Arşivi

tatil ederek öğretim üyeleri ve öğrenciler üniversite salonunda toplanıp, heyecanlı konuşmalar yapıldıktan sonra Kızılay, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti ile Muhacirîn Umum Müdürlüğü'nün raporları okundu. Toplantı sonunda, her fakülte dekan ve öğrencilerinden oluşan dokuz kişilik bir yardım komitesi kuruldu. Üniversite gençlerinden oluşan "İane Cemiyeti" 25 Kasım'da tekrar bir toplantı yapmıştı. Bu cemiyet, Üniversite ile Kızılay arasında tavassutta bulunmak ve hesap işlerini teftiş ve kontrol etmek üzere "Darülfünûn Emini Besim Ömer Paşa ile müderisînden Edebiyat Fakültesi Müdürü Mehmet Emin, Zühtü Beylerle, Doktor Kadri Reşit Paşa ve Şükrü Bey'den mürekkeb bir heyet-i hesabiye teşkil eylemişti". Daha sonraki günlerde iane toplanmasına hız verilmiş ve gazetelerde ilânlar yayınlanmıştır. Bu ilanlardan birinde, "Cuma günü bütün İslamiyeti; Türklüğü ve insaniyeti İzmir Muhacirleri namına Hilâl-i Ahmer makbuz ve biletleriyle başlayacak olan ianeye iştirake davet ediyoruz" sözleri yer alıyordu[29].

Milli Mücadelenin sonlarına doğru, İtilâf Devletlerince İstanbul'daki Türk göçmenlere yapılan yardımda bir artış olduğu ve bu hususun İngilizler ile Fransızlar arasında bir rekabete dönüştüğü anlaşılmaktadır. 1922'ye kadar, özellikle Rus, Rum ve Ermeni göçmenler ile muhtaçlara yardım eden İtilâf Devletlerine ait yardım cemiyetleri, bu tarihten itibaren Türk göçmenlere de yardım etmeye başlamışlar ve bunu bir propaganda meselesi haline getirmişlerdi[30]. Kızılay'ın o yıllarda İstanbul'da yayınladığı dergide İngiliz ve Fransız yardımlarıyla ilgili bir çok habere rastlanmaktadır.

İstanbul'da göçmenlere en büyük yardımı, 1921 yılı sonlarında kurulan "Muhacirîn-i İslâmiye'ye imdad İngiliz Komitesi" yapmıştır. 25 Mayıs 1921'de Kızılay tarafından açılıp 4 bin göçmenin iskân edildiği Davutpaşa kışlasındaki iaşe masrafını başlangıçta Kızılay karşılarken, 16 Mart 1922'den itibaren bu masrafı tamamen İngiliz yardım cemiyeti karşılamaya başlamıştı. Davutpaşa Aşhanesinin resmî açılışına Dahiliye Nazırı Ali Rıza Paşa ile birlikte İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold ve eşi de katılmıştı[31]. Anlaşılacağı üzere bu cemiyet, İstanbul Hükümeti nezdinde de etkiliydi; hatta devletin resmî gazetesinde ilânını yayınlatabilmekteydi[32]. Cemiyetin, Türk göçmenlerini, en az bir Türk cemiyeti kadar savunur görünmesi de ilginçtir. 25 Aralık 1921'de yayınlanan bir beyannamede şunlara yer verilmekteydi:

[29] M. Tayyib Gökbilgin; Milli Mücadele Başlarken, C. II., Ankara 1965, s. 172-173.; İkdam, 25 Kasım 1919, No: 8185; 26 Kasım 1919, No: 8186.; 27 Kasım 1919, No: 8187.

[30] Bilge Criss, İşgal Altında İstanbul (1918-1923), İstanbul 1993, s. 119.

[31] Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Nisan 1922, No: 7, s. 173-176.; 15 Kasım 1921, No: 3, s. 56.; 15 Ocak 1922, No: 5, s. 110.; 15 Şubat 1922, No: 6, s. 121-122.

[32] Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, C. II., İstanbul 1986., s. 473.

Levent Şahverdi Arşivi

"Rumlar, Ermeniler, Ruslar ve Şark-ı Karib'in harb felaketzedeleri için her taraftan muavenet gelir ve gelmekte devam eder iken, çalışkan ve sabırlı bir köylü sınıfına mensup olan zavallı İslâm muhacirleri ile kimse alâkadar olmadı ve bunları hiç bir kimse evlâtlığa kabul etmedi. Bilâtefrik ırk ve mezhep bütün felaketzedelerin muavenetine şitâbân olmak maksad-ı âlîcenâbanesinin temin-i muvaffakiyeti için sütunlarını daima açık bulunduran İngiliz matbuatı, merhametsiz tâlilerini sâkit ve nevmid bir tevekkül ile karşılayan bu bedbaht muhacirlerin perişan hallerine, nedense şimdiye kadar ehemmiyet vermedi.

Balkan Harbi'nden sonra 914.000 Türk muhaciri yerlerinden yurtlarından çıkmaya mecbur olarak perişan bir halde Anadolu'ya geçtiler. Bunlardan yüzlercesi yollarda telef oldu.

Cihan Harbi'nde Rusya'nın işgal eylediği Türk arazisinde 870.900 muhacir, Garbî Anadolu'ya kaçtı. Daha geçenlerde İzmir ve civarında Yunanlılar tarafından işgal edilen araziden 350.000 muhacir terk-i dâr ve diyâr etti ve bir kaç ay evvel köyleri ve şehirleri ihrak edilen Marmara sevahilinden ve Trakya'nın harab olmuş köylerinden Türk payitahtına 60.000 İslâm nakledildi. Bu son kafilenin kısm-ı azamını aç ve çıplak kadın ve çocuklar teşkil ediyor. Sağ kalıp da eli ayağı tutan erkekler ya Anadolu ordusuna iltihak veya dağlara iltica eylediler. Öteye beriye, açık kışlalara, camilere, eski evlere veya ahırlara iltica etmiş olan elbisesiz, yataksız, gıdasız ve herşeyden tamamiyle mahrum 25.000 bedbaht muhacirin emr-i iaşesini Türk Hükümeti ve İstanbul Müslümanları daimi bir surette temin edebilmekten acizdirler.

... İngiliz-Hind Salîb-i Ahmer Komitesi bunların imdadına şitâbân olmuş ise de, şu aralık bu imdadın da arkası kesilmiştir. Bugünlerde Fransız Salîb-i Ahmer'i bu zavallı muhtaçlara muavenet etmeği teemmül ediyor. İstanbul'da bazı İngiliz kadın ve erkeklerinden mürekkep olmak üzere teşekkül eden bir komite, artık İngiliz halkının bitmez tükenmez semâhat ve alicenabına müracaat etmek zamanın hulûl ettiğine kani olmuştur.

Bu komite hiç bir maksad-ı siyasi takib etmiyor; gayesi yalnız hayrî ve insanîdir.

Cihanın en çok Müslüman tebaya malik bir memleketi olan Büyük Britanya İmparatorluğu'nun civanmerd ahalisi, bu müracaata karşı lâkayd ve bigane kalamaz. ..."[33].

27 Şubat 1922'de İstanbul'da Taksim Harbiye Mektebinde, General Harington'un hanımı tarafından, Türk göçmenler menfaatine düzenlenen balo

[33] Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Şubat 1922, No: 6, s. 122-123.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk basınında önemli bir yer tutmuştu. Balo münasebetiyle toplanan para, Muhacirîn-i İslâmiye'ye İmdad İngiliz Komitesi'ne verilmişti[34]. Veliahd Abdülmecid Efendi, 2 Mart'ta General Haringtон'a göçmenlere yaptığı yardımlardan dolayı teşekkürde bulunarak, bunu her iki ülkeyi "birbirlerine bağlayan geleneksel dostane münasebetlere biran önce yeniden devam edileceğinin mutlu bir işareti gibi görmekteyim"[35] demişti. Yunanlıların Türkiye'yi işgallerinde birinci derecede rolü olan İngiltere, yardım faaliyetleriyle İstanbul'un gözünde itibar kazanıyordu.

Batı Anadolu'da Yunan işgalinden kaçan göçmenlerin kesin sayısını tesbit etmek oldukça güçtür. Muhacirîn Umum Müdürlüğü'nün Temmuz 1922 tarihine kadar kaydettiği göçmen sayısı 90.058 kişi idi. Bunların büyük kısmı Denizli, Aydın ve Afyonkarahisar'ın işgale uğramayan yerlerinde, özellikle İzmit ve Antalya'da iskan ediliyorlardı[36].

Göçmenlerin iskanına daha ziyade, Yunan işgalinin kaldırılmasından sonra başlanabilmişti. TBMM Hükümeti'nin kontrolünde Kızılay'ın yardımlarıyla gerçekleştirilen sevk ve iskân işleri 1923 yılında da devam etti.

Hükümet, İstanbul'dan gelecek göçmenlerin sevk ve iskânlarıyla ilgili bir talimatname hazırlayarak İzmir, Bursa vilayetlerine, Balıkesir ve İzmit mutasarrıflıklarına ve ayrıca Genelkurmay Başkanlığı (Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti)'ne göndermişti. 8 Ekim 1922 tarihiyle Sıhhıye Vekili Rıza Nur imzasını taşıyan bu yazının bazı maddeleri şunlardı:

"İstanbul'daki Muhacirîn Müdüriyeti'nin vesikasını hâmil vilâyat-ı müstahlise mültecilerinin iadeten yurtlarına kabulleri takarrür etmiştir.

1. Mülteci kafileleri Hilâl-i Ahmer delâletiyle sevkedilecek ve hareketlerinden evvel telgrafla malûmat verilecektir.

2. Mülteci kafileleri için İzmir, Bandırma, Gemlik, İzmit limanları kabul kapısı ittihaz edilmiştir. Kafileler ancak bu kapılardan girebilirler.

3. Her kapıda vali ve mutasarrıflarca memurîn-i zabıta ve sıhhıyeden müteşekkil birer komisyon bulundurulacak ve bu komisyonlar her mültecinin hüviyetini tedkikten sonra, kabulünde sıhhi ve siyasi bir mahzur görülmezse yoluna devamına müsade edilecektir.

[34] Anadolu'da Yenigün, 5 Şubat 1922, No: 795-408.; Osmanlı Hilâl-i Ahmer Mecmuası, 15 Mart 1922, No: 7, s. 154.; Baloyla ilgili, 8 Şubat 1922 tarihli davet yazısının İngilizce aslı ile Türkçe tercümesi için bkz., ATESE Arşivi, Kls. 1354, Ds. 13-27. Fh. 26.; "Muhacirlerimiz Menfaatine Bir Balo", Anadolu'da Yenigün, 2 Mart 1922, No: 817-430.

[35] Gotthard Jaeschke, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara 1986, s. 20.

[36] "Muhacirîn Müdür-i Umumîsi'nin Beyanatı", İstikbal, 27 Temmuz 1922, No: 671.

Levent Şahverdi Arşivi

4. Her Türk mültecinin kabulünde memlekete bir alâka-i maddi bulunmak ve muhacirler hakkındaki muafiyet ve istisnaiyat kendisinden nez' olunarak yerli hükümete girmiş olmak meşruttur.

5. Gayri Türk mülteciler esasen bir köyde ictimâ' bir halde sakin olsalar dahi bu sefer kabullerinde mutlaka münferit bir tarzda diğer köylere tevzii olunacak ve oralarda iskân edileceklerdir. ..."[37].

Göçmenler arasında, daha önce de belirttiğimiz gibi, az da olsa Rumların bulunmasının sebepleri arasında, biraz da Yunan zulmünün etkili olduğunu düşünmek gerekir. Hükümetin, aralarında düşmanla "teşrik-i mesai" etmiş olanlar dışında tüm göçmenleri iskâna çalıştığı görülmektedir.

İstanbul'dan 400 kişilik ilk göçmen kafilesi 17 Ekim 1922'de, 672 kişilik ikinci kafile ise bir kaç gün sonra Gemlik limanına geldiler[38]. Göçmenlerin dört ay süresince memleketlerine trenle meccanen gitmeleri kararlaştırılmıştı. Bu sürenin Ocak 1923'te bitmesi üzerine, süre Şubat ortalarına kadar uzatılmıştı[39]. Göçmen sevkinin 1923 yılı baharında da devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim, Mart ayının sonlarında İstanbul'dan İzmir'e 1300 göçmenin gelmiş olduğu Anadolu basınında yer almıştı[40]. Bu tarihten itibaren basında konuyla ilgili çok az habere rastlanmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, 1923 yılının ilk aylarında son göçmen kafileleri de yerlerine dönmüşlerdi.

[37] ATESE Arşivi Kls. 1656, Ds. 33 (336), Fh. 8.; Anadolu'da Yenigün, 9 Ekim 1922, No: 991-614.
[38] Anadolu'da Yenigün, 20 Ekim 1922, No: 1001-624; 23 Ekim 1922, No: 1002-625.
[39] Anadolu'da Yenigün, 14 Ocak 1923, No: 1074-697.
[40] Anadolu'da Yenigün, 5 Nisan 1923, No: 1144-767.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN TEMELİNİ TEŞKİL EDEN DEĞERLER

Doç. Dr. MUSTAFA GÜL

Türk inkılâbı bir diriliş ve yenilik hareketidir. Türk ulusunu çağdaşlığa, modernliğe, ilmî değerlere götüren köklü ve sosyal bir değişikliktir. Bugünkü toplumumuzun yapısı bu muhteşem inkılâp hareketinin sonucudur. İnkılâbımız yepyeni kuşaklar yaratmıştır. Genç kuşaklar inkılâbın hangi şartlar altında teşekkül ettiğini bilmelidirler. İnkılâbın ve onun fikir sistemi olan Atatürkçülüğün nasıl oluştuğunu bilen Türk aydını geleceğe ait pek çok meselenin çözümünü kolaylıkla bunlar içinde bulabilir. Bu, inkılâbımızın pekiştirilmesi açısından son derece önemlidir. Atatürk tarafından yaratılan bu eserin ortaya çıkışında, eserin üzerinde yükseldiği temel düşüncelerin yeri ve önemi çok büyüktür. Bunlar esere ruh ve kişilik kazandıran unsurlardır. Böylesine eşsiz bir eserin hiç şüphesiz kendine has bir mantığı, bir düşünce dayanağı, bir sistemi vardır. Zaten olmasaydı, o en büyük Türk ne giriştiği köklü inkılâpta başarıya ulaşabilir ne de mazlum milletlerin hayatında derin izler bırakabilirdi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini teşkil eden ilke ve değerler ilhamını Atatürkçü Düşünce Sisteminden almaktadır. Atatürkçü Düşünce Sistemi, Türkiye için daima büyük bir ışık kaynağı olacak mahiyettedir. Bu düşünce sistemi Türkiye'nin istikbali için son derece önemli bir teminattır. Memleket gerçeklerinden, Türk milletinin ihtiyaç ve isteklerinden, Türk tarihinin yapraklarından ve nihayet akıl ve mantık verilerinden kaynaklanan bu düşünce sistemi bu bakımdan ferdi değil millî vicdandan kopup gelen, milletimizin müşterek eğilimlerinin simgesi olan bir düşüncedir. Türkiye'yi çağdaş medeniyet seviyesine en kısa zamanda ulaştırabilmek için aklın ve mantığın çizdiği yollardır. Millî Hâkimiyet, Tam Bağımsızlık, Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Lâiklik, İnkılâpçılık, Akılcılık, Barışçılık, Çağdaşlaşma, Atatürk Düşünce Sisteminin ve dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temel ilkeleridir. Gerek anlamları gerekse amaçları bakımından birbiri ile ilişkili, birbirini tamamlayan bu ilkeler şunlardır:

Levent Sahverdi Arşivi

a) Tam Bağımsızlık:

Tam Bağımsızlık, en önde gelen Atatürk ilkesidir. Zira Millî Mücadele adını verdiğimiz büyük olay her şeyden önce bu ilkenin gerçekleşmesi için yapılmış, sonunda başarıya ulaşmıştır. Çünkü esas olan bağımsızlığına kastedilen Türk Milletinin haysiyeti ve şerefli bir millet olarak yaşaması idi. Bu da ancak milletin hürriyet ve bağımsızlığına kavuşması ile mümkün olabilirdi. Bu nedenle millî mücadelenin parolası "Ya İstiklâl Ya Ölüm" olmuştur. Tam bağımsızlık Atatürk'ün anlatımı ile siyasî, malî, adlî, iktisadî, askerî, kültürel ve benzeri her hususta tam bağımsızlık ve serbestlik demektir. Bunların herhangi birinden mahrumiyet millet ve memleketin gerçek anlamda bütün bağımsızlığından mahrumiyetini ifade eder.[1] Tam bağımsızlık konusunda Atatürk'ün hassas olmasının sabebi biraz da Osmanlı Devleti'nin başına gelenlerle yakından ilgilidir. Tanzimat ve Meşrutiyetçiler bile Osmanlı Devleti'nin yabancı devletler tarafından kendi nüfuz bölgeleri gibi sayılmalarına itiraz etmemişler, boyun eğmişlerdi.

Atatürk ise bu konuda çok duyarlı olup, tam bağımsızlığa karşı her düşünceye ve tavıra daima en sert şekilde tepki göstermiştir. Bu görüş ve tavır çok güçlü bir sınır komşusu devletten bile gelse bunlara asla katlanmazdı. Nitekim o çağın çok güçlü bir devlet temsilcisinin Türk bağımsızlığını zedeleyen sözlerine karşı en sert tepkiyi göstermekten çekinmemiştir. Bu hususta Rus elçiliğinde geçen bir olayı Behçet Kemal Çağlar şöyle anlatmaktadır. *"Rus ihtilâlininin 1937'deki yıl dönümünden az önce Moskova elçimiz Atatürk'e Stalin'in Rus Komünist Partisi üyeleri önünde verdiği bir demecin özetini ulaştırmıştı. Stalin bu demeçte: Türkiye, İran, Yakın ve Orta Doğu'nun bütün memleketlerini Rus nüfuz bölgesi olarak belirtmişti. O akşam yıl dönümü dolayısıyla Sovyet elçiliğinde bir davet veriliyordu. Bu davette Atatürk herkesin yanında Rus büyükelçisi Kara Han'a şunları söyledi. "Stalin'e şu sözlerimi ulaştırınız. Dünyanın bugünkü şartları içinde coğrafyanın küçük bir parçasına sığınmış tarihi büyük bir millet, küçük millet muamelesi göremez. Böyle düşünenler basiretten yoksundurlar. Dünyanın gelecek gelişmelerinde biz, Rus milletinden değil, Rus milleti bizden yardım görecektir. Bir gün gelecektir ki bizim topraklarımızdan Rus düşmanı bir milletin ordusu oraya doğru yürümek isteyecektir. Ama karşısında bizim tam bağımsızlığımıza dayanarak belirttiğimiz fiili* vetomuzu bulacaktır. Bu vetonun değeri Türk Milletinin Bağımsızlık şuurudur."[2] Bu sözlerin büyük bir değeri vardı. Çünkü bağımsızlıktan mah-

[1] Enver Ziya Karal, Atatürk'ten Düşünceler, Ankara 1966, s. 8.

[2] Reşat Kaynar, "Atatürkçülük" Atatürkçü Düşünce, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yay. Ankara 1992, s. 39.

Levent Şahverdi Arşivi

rum bir millet, ne kadar zengin ve refaha kavuşturulmuş olursa olsun, medenî insanlık karşısında uşak olmak durumunda yüksek bir muameleye lâyık olamazdı.

b) Millî Hâkimiyet:

Atatürkçülüğün bağımsızlıkla içiçe girmiş ikinci büyük ilkesi Millî Hâkimiyet, yani milleti bizzat kendi mukadderatına hâkim kılmak esasıdır. Atatürkçü anlayışa göre milletin irade ve emeline uymayanların talihi acıdır, yok olmaktır.[3] Atatürk'ün bu ilkeye sımsıkı sarılmasının sebeplerinden biri de yine Osmanlı yönetiminin kötü uygulamalarıdır. Millî mücadelenin ilk günlerinde geçen ve Rauf Orbay'ın hatıratında yer alan ilgi çekici bir olay bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Rauf Bey, Balıkesir Milletvekili Abdulaziz Mecdi efendi ve Konya Milletvekili Vehbi efendi ile saraya giderek Vahdettin'i biraz yüreklendirmeye çalışırlar. Sarayın pencerelerinden Dolmabahçe önünde demirleyen düşman donanması görünmektedir. Vehbi Efendi; *"Ne yapsalar milleti yıldıramazlar, müsterih olunuz padişahım"* der. Vahdettin'in içi rahat değildir. "Rica ederim, Dikkat edin" diye cevap verir. Bu defa Mecdi Efendi; *"Padişahım bu ecnebilerin zoru işte su kenarına kadar geçer. Ötesinde sökmez. Anadolu pulattır. Atıldığı mücadelede başarılı olacaktır. Bundan emin olunuz"*. Vahdettin söylenenleri duymuyormuş gibi aynı nakaratı tekrarlar. *"Tekrar ediyorum. Akıl için yol birdir. Vaziyet meydandadır. Yarın isterlerse Ankara'ya kadar giderler."* Rauf Bey kendini tutamaz Misak-ı Milliyi hatırlatır. *"Milletin sizden istediği milletin kararı olmadan herhangi bir anlaşmayı imzalamamanızdır. Aksi takdirde geleceği çok karanlık görüyoruz"* der. Padişah bu sözler üzerine sinirlenerek kalkar, bakışlarını Rauf Beye dikerek "Rauf Bey... Bir Millet var koyun sürüsü. Buna bir çoban lâzım... O da benim."[4] Atatürk ise aynı dönemde Anadolu'nun yoksul ama yiğit halkının çilesini paylaşmakta, milletinden kuvvet almaktadır. Atatürkçü Düşünce Sisteminde Millî Hâkimiyetin, halk hâkimiyetinin önemi çok büyüktür. Atatürk bütün uygulamalarında bu esasa uymuştur. Dogmatik veya totaliter ideolojilere dayalı hiç bir rejimin kansız, savaşsız, ihtilâlsiz yerini bir demokrasiye terkettiği görülmemiştir. Nazizm ve Komünizm gibi totaliter ideolojilerin bir muhalefet düşüncesine katlanmaları mümkün değildir. Türkiye'de ise Atatürkçü Düşünce sistemi çoğulcu bir demokrasiye ulaşabilmiş, baştan beri amaçladığı demokratik rejimi doğal bir gelişmenin sonunda gerçekleştirmeyi başarmıştır. Çünkü bu düşünce sistemi dogmatik değil pragmatiktir, akılcıdır ve bilimin

[3] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 1, T.İ.T.E. Yay. Ankara 1945, s. 299.

[4] Reşat Kaynar, "Atatürkçülük Nedir", Atatürkçülük II. Kitap, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983, s. 25-26.

Levent Şahverdi Arşivi

verilerine inanır. Çünkü bu sistem dogmatik ideolojilerden farklı olarak donmuş, kalıplaşmış değildir. Şartlar ve ihtiyaçlar değiştikçe akla, bilime ihtiyaçlara uygun şekilde tekâmüle, yenileşmeye açıktır. Atatürk dönemindeki Marksist-Leninst diktayı da, Mussolini Faşizmini ve Hitler Nazizmini de ülkesinden uzak tutmuştur. Bunların temelden yanlış olduğunu görmüştür. Ona göre totaliter rejimler hukuk devletini kökünden yok edip, korkuyu iktidar olmanın başlıca aracı haline getirmek istiyorlardı. Halbuki o "*Ben kalpleri kırarak değil, kazanarak hükmetmek isterim.*"[5] diyordu.

Atatürk'ün ölümünden bir süre sonra ABD'li yazar Webster, Atatürk Türkiyesi adını verdiği eserinde şu ilginç karşılaştırmayı yapar. "*Mussolini'yi kendi yurttaşları bir sokak fenerine ayaklarından astılar. Hitler bir sığınakta kendi hayatına son verip en yakınlarına cesedini yaktırdı. Fakat Alman milletinin Nazi zulmünü lanetleyen anıtlar dikmelerini önleyemedi. Sağlığında ilâhlaştırılan Stalin'in en az on milyon masum yurttaşının katili olduğu açıklandı. Cesedi Kremlin'den atıldı. Heykelleri yıktırıldı. Adı kitaplardan ve sokaklardan kaldırıldı. Bu kişilerin çağdaşı olan Atatürk'ü köylüsü ve kentlisi, yaşlısı ve genci, kadını ve erkeği ile bütün bir millet göz yaşları ve sevgi içinde ebediyete uğurladılar.*"[6] Aradan geçen yıllar hele şu günler Lenin'in ve Mao'nun da heykellerinin yıkıldığını, şehirlerden isimlerinin kaldırıldığını bize gösterdi. Ama Atatürk'ün büyüklüğü hem Türkiye de hem de dünyada daha iyi anlaşıldı. Doğumunun yüzüncü yılında UNESCO Atatürk'ü insanlık tarihinin seçkin siması olarak andı. Yukarıdan beri belirttiğimiz gerçekler Atatürk döneminin demokrasiye doğru sağlam adımlarla yol alma dönemi olduğunu bize göstermektedir. Burada belirtmek isteriz ki, yalnız millet hâkimiyeti değil Cumhuriyetçilik ve Halkçılık ilkesi de bizi demokrasiye götürür. Bizzat Atatürk pek çok defa Halkçılık kavramını demokrasi deyimi ile eş anlamlı olarak kullanmıştır. Atatürk kendi el yazısı ile yazdığı Medenî Bilgiler adlı kitapta demokrasi prensibi, demokrasi sözcüklerinin hemen yanına parantez içinde Halkçılık kelimesini yazmıştır.[7] Bu ilke Türk milletine değişik gözlüklerle bakanlara, Türk milletine sınıfcı bir gözle bakıp millî birliğini sarsmak isteyenlere de doğrunun ne olduğunu göstermektedir.

c) Milliyetçilik:

Atatürkçülüğün önemli bir ilkesi de Milliyetçilik'tir. Bu ilke; millî mücadelenin doğuşunda ve başarıya ulaşmasında önemli rol oynamıştır. Atatürk,

[5] Turhan Feyzioğlu, "Atatürkçülük ve Millet Egemenliği", Atatürkçü Düşünce, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1982, s. 225.

[6] A.g.m., s. 226.

[7] Vatandaş İçin Medenî Bilgiler I, İstanbul 1933, s. 25.

Levent Şahverdi Arşivi

Türklüğe aşıktır. Hayatı ve eseri olan Türkiye Cumhuriyeti, Türklüğün, Türke karşı olanlara bir zaferidir. Daha askerî lise öğrenciliği yıllarında Türk olmanın, kendini Türk bilip bununla heyecan duymanın gururunu yaşadığını kendisi bizzat anlatır. O, Türk milletinin tarihini Orta Asya'ya dayandırır. Türk Milletini bölünmez bir hazine kabul eder. "*Yalnız çok açık belirtmek gerekir ki, hayatta yegâne şerefim, servetim Türklükten başka birşey değildir*"[8] diyen Atatürk'ün fikri yapısı millet sevgisiyle dopdoludur. Dünyanın en kalender ve müsamahalı insanı olan Atatürk, Türk milletinin haysiyet ve şerefi ile uzaktan yakından alâkalı milletlerarası olayları adeta bir şimşek hızıyla sezerdi. Herhangi bir gazetede aleyhimize yorumlanabilecek bir satır yazı mı neşredilmiş? Buna derhal cevap vermek lâzımdı. Elçilerimizden birisi bir hükümet başkanından istediği günde randevu mu alamamış? Bu elçiyi hakarete uğramış bir memur gibi derhal geriye çağırmalıdır. Avrupa devlet adamlarından biri Türkiye'den bahsederken gerekli hürmetkâr bir lisan kullanmamış mı? Türk devlet adamlarından biri de aynı tavır ve ifadeyle onun memleketinden söz etmek fırsatını bulmalıdır. Öyle ki, Türk Milletinin manevî vasıflarını incelemek isteyen bir araştırmacı, Atatürk'ün şahsına bu vasıfların hepsini toplamış bulabilirdi.[9] O herşeyden önce aklın ve bilimin verilerini kullanan, yaşadığı çağın gerçeklerini daima gözönünde bulunduran bir insandır. Atatürk Milliyetçiliği Türk Milletini sevmek, onu yüceltme ve yükseltme hareketi olarak şekillendi. Ama bu noktada da yeni bir mesele karşımıza çıkıyor. Millet kimdir? Türk milleti, Türk toplumu kimdir? Bütün bunlar açıklığa kavuşmalı ki, kimin sevilip yüceltileceği ortaya çıksın. Atatürk diyor ki; *Millet: Dil, tarih, kültür ve ülkü bağları ile birbirine bağlı vatandaşlardan meydana gelen bir siyasal ve sosyal topluluktur.*[10] İşte Atatürk bu yaklaşım ve anlayış ile millete bakış ve anlayışını şu muhteşem söz ile şekillendirmiştir. *Ne Mutlu Türküm Diyene.* Atatürk bu ifadeyi özellikle kullanmış ve Ne Mutlu Türk olana demekten özellikle sakınmıştır. Bunun sebebi bir bakıma engin tarih bilgisinin doğal sonucu, bir bakıma da ülkemizde oynanmak istenen oyunları bozma arzusudur ki, zannederim asıl sebep budur. O'nun, Milliyetçiliği kuru bir ilke ya da başka bir amaca araç olarak düşünülmemiştir. Her konuda fikir ve eylem alanına girmiş dinamik bir Milliyetçiliktir.

d) Devletçilik:

Atatürkçü düşünce sisteminin temelinde yer alan güçlü ve çağdaş bir devlet yaratma hedefiyle yakından ilgili ilkesi, Devletçilik'tir. Atatürk çok haklı

[8] Atatürkçülük, Birinci Kitap, Gnkur. Basımevi, Ankara 1983, s. 83.
[9] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Atatürk, Birikim Yay. İstanbul 1981, s. 104.
[10] Atatürkçülük, Birinci Kitap, s. 49.

Levent Sahverdi Arşivi

olarak güçlü bir devletin güçlü bir ekonomi ile mümkün olabileceğini görmüştür. Bu bağlama özellikle 1930'lardan sonra uygulanan devletçilik politikası Türkiye'nin şartlarından ve ihtiyaçlarından doğmuştur. Falih Rıfkı anlatıyor: *"Yakup Kadri ve ben İzmir'den Bursa'ya gelirken Kütahya'da görüştüklerimiz, çarşımız kapalı, hiç olmazsa sanatkâr, hıristiyanları geri gönderseler"* demişlerdi. Değil Bankamız, bankalarda çalışan Türk memuru yoktu. Şirketimiz yoktu. Fabrikamız yoktu. Biz Türkler iş denen şeyde yoktuk. Yalnız ticaret değil verimli topraklar da hıristiyanlardaydı. Limanlar, rıhtımlar, denizyolları, bankalar, yıkanma suyu, ithalât, ihracat hepsi yabancıların elindeydi. Türk'ün parası yoktu.[11] İşte böylesi bir ortamda devletçilik uygulaması başlamıştır. Bununla birlikte devletçilik Komünizme hiç benzetilmemiş ve aynı zamanda mevcut özel sektörü daima korumuştur. İsmet İNÖNÜ bu konuda şöyle demektedir: *"Atatürk'ün görüşlerinde meçhul bir yer yok. Başından beri özel teşebbüsü esas tutmuş ve ölünceye kadar bu prensibi uygulamıştır."*[12]

Atatürkçü düşüne sisteminde devletçi politikaların muhtevâsı dondurulmuş değildir. Şartların ve zaruretlerin değişmesi ile devletçilik politikalarının muhtevâsında gerekli değişikliklerin yapılabileceği açıktır. Atatürk'ün hayatı boyunca da böyle olmuş, bazen daha devletçi, bazen daha liberal ekonomik politikalar izlenmiştir.

e) Laiklik

Türk Milletinin Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirdiği Türk inkılâbının temel direklerinden biri Laiklik'tir. Bu ilke Türk inkılâbını oluşturan köklü değişikliklerin çoğunda etkisini gösterir. Padişahlıktan Cumhuriyete geçişin bile, laiklik ilkesiyle ilişkisi vardır. Çünkü Cumhuriyet siyasî iktidarın dinî ve ilahî kaynak yerine millet iradesine dayandığı gereğinden hareket edilerek kurulmuştur. Türk inkılâbı devlet yapısını, hukuk sistemini, eğitimi, kültür hayatını, donmuş ve statik kalıplardan kurtarıp, aklın ve çağdaş bilimin ışığında, yüzyılımızın gereklerine uygun bir hale getirmek mecburiyetinden doğmuştur. Tek tek ele alındıkları zaman aralarında ilişki kurulamayacak hatta bazılarının asıl amaç ve sebepleri kolayca anlaşılamayacak olan bir çok inkılâp hareketlerinin ortak kaynağını, ortak sebebini laik devlet ve toplum anlayışında bulmak mümkündür. Laikliği felsefî açıdan, siyasî açıdan, hukukî açıdan değişik şekillerde tarif edebiliriz. Buna göre;

[11] F. Rıfkı Atay, Atatürkçülük Nedir?, Bateş Yay., Ankara 1990, s. 40.
[12] Abdi İpekçi, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, İstanbul 1973, s. 36.

Levent Şahverdi Arşivi

1. Laik devlette kişiler din ve vicdan hürriyetine, ibadet hürriyetine sahiptirler. Laik devlet fertlerin bu hürriyetlerini sağlar ve korur. Bir din veya mezhep mensuplarının başka din veya mezhep mensuplarına karşı baskı ve tahakkümünü önlemek laik devletin görevidir. Hiç şüphesiz dinî inanç ve kanaat hürriyetine devletin karışması düşünülemez. İnanç insanın iç alemindedir. Devletin eli oraya uzanmaz. Bu karşılıklı ibadetler dinî âyin ve törenler kamu düzeni ve genel ahlâk bakımından devletçe düzenlenir.

2. Laik devlette, devletin siyasî yapısını, hükümet ve idarenin işleyişini, toplumun yaşayışını düzenleyen kanun ve kuralları dinî prensipler değil akıl, mantık, ihtiyaç ve hayatın gerçekleri tayin eder. Laiklik bu yönü ile dinin devlet işlerine karıştırılmamasıdır. Dinle devlet işlerinin birbirine karıştığı dönemlerde ülkeler bundan büyük zararlar görmüşlerdir. Osmanlı tarihi bunun acı örnekleri ile doludur. 1839'da Nizip savaşından Moltkenin karşısına dikilerek gece taarruzu yaptırmayanlar, dolayısıyla, Mısır ordusunun zaferini sağlıyanlar din işleri ile devlet işlerini birbirine karıştıranlardır. Matbaadan, telgraf, telefon, çatal ve kaşığa kadar akla hayale gelen her türlü medenî vasıtaya dine aykırıdır diye fetva verenler de bunlar arasından çıkmıştır. Osmanlı tarihinin bir çok sayfalarını kana boyayan, isyanların başı bu cahil fetvacılardır. İşte laiklik Türk milletini bu kara inanç sömürücülerinin etkisinden kurtarmış, toplumun aklın yolundan yürümesini sağlamıştır.

3. Laik devlette eğitim kurumları ve eğitimin muhtevası din kurallarına göre düzenlenemez.[13] Eğitimin dinin kurallarından ve din adamlarının etkisinden kurtarılması Türk inkılâbının önemli atılımlarından birisi olmuştur. Teokratik düzen zamanında, müsbet bilimin çözmesi gereken konular dahil, her konu dinî fetvalarla çözülmeye çalışılmıştır. Osmanlı tarihi bunun örnekleri ile doludur. Pırasının, yılan balığının yenilip yenmeyeceği fetvalarla çözülmüştür. Düğünlerde davul çalmanın dine uygunluğu bile fetva konusu yapılmış ve bütün Anadolu'da evlenme töreninde, davul çalmak bir millî adet iken, nikâhta davul çalmanın haram olduğu hükmedilmiştir. Balkan savaşı yenilgisi üzerine, bütün okullara bu fetva makamı, bir dua göndererek bunun 4444 defa okunmasını istemiştir. Bunun üzerine bir dergi, çalışıp ülkelerini güçlendirmekle en âlâ duayı, Bulgarların yaptığı çocuklara manasını bile anlamadıkları bir duayı binlerce defa okutmak yerine, kafalara bilim doldurmak ve durmadan çalışmak gerektiğini yazmıştır. Suçlu bir kimseye bıldırcın eti yedirilirse, suçlarını itiraf edeceği; karnıbahar tohumunun dört sene sonra dikilmesi halinde, bu tohumdan şalgam ve şalgam tohumundan da karnıbahar

[13] Turhan Feyzioğlu, "Türk İnkılâbının Temel Taşı Laiklik", Atatürk Yolu, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1987, s. 173-174.

Levent Şahverdi Arşivi

çıkacağı bu fetvalara konu olmuştu. Tıp, botanik bilimleri bir yana bırakılıp dogmatizme ve hurafeye saplanılırsa bilim dışı sonuçlara ulaşılması kaçınılmaz olur.

Atatürk bir takım çevrelerin dine karşı ya da dinsiz olduğu şeklindeki yanlış değerlendirmelerin aksine Müslümanlığa bağlı, dinin toplumların hayatındaki önemini bilen bir insandı.[14] Atatürk'ün din hakkındaki görüşlerini açıklamasına vesile olan bir olay şudur. Yer, Ankara Orman Çiftliği.... Çeşitli konular üzerinde görüşülmektedir. Asaf İlbay'da bu gezide beraberdi. Atatürkle başbaşa kaldığı bir andan faydalanarak sorar: "*Paşam din hakkındaki düşüncelerinizi öğrenmek istiyorum.*" Atatürk cevap verir. "*Din vardır ve lâzımdır. Temeli çok sağlam bir dinimiz var. Malzemesi iyi. Fakat bina uzun asırlardır ihmale uğramış bir çok yabancı unsur binayı fazla hırpalamış.*[15] Din bir vicdan meselesidir. Biz dine saygı gösteririz. Biz sadece din işlerini millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyor, taassupkâr hareketlerden sakınıyoruz. Mürtecilere asla fırsat vermeyeceğiz. İslâm dinî akla ve mantığa uygun bir din olup bilimsel faaliyetleri de desteklemektedir. Bir şey akıl ve mantığa, milletin çıkarına, İslâmın çıkarına uygunsa kimseye sormayın o şey dinidir. Eğer bizim dinimiz akıl ve mantıkla uyuşan bir din olmasaydı en mükemmel din, en son din olmazdı."[16]

Bugün Türk aydınlarına ve hiç bir toplumun geri kalmayı yok olmayı göze almadıkça donmuş ve statik kalıplara hapsedilmeyeceğini gören gerçek din adamlarına düşen bir görev, Atatürk'ün esaretten ve donmuşluktan kurtularak 20 nci yüzyılda islâmiyete de, en büyük hizmeti yaptığını anlayıp anlatmaktır. Akılcılığa, çağdaş medeniyete yönelmek zorunluluğu ile milletin büyük çoğunluğunun İslâm dininin özüne bağlılığı, arasında gerekli uyum ve sentezi gerçekleştirmektedir. Bu mümkündür. Çünkü çağdaş ve akılcı şekilde yorumlanan dinin özündeki Allah inancı iyi ahlâk prensipleri ile akıl ve bilim arasında bağdaşmaz bir çelişki yoktur. Bu sentez, Atatürkçü yolun ve laikliğin gerilikten kurtulma yolu olduğunun iyice anlaşılması ve anlatmasıdır. Böylece laik devlet anlayışı halk kitlelerinde daha kökleşecek, milletin bütünleşmesini de sağlayacaktır.

[14] Atatürk hakkında son derece ciddî bir eser kaleme almış olan, Yusuf Hikmet Bayur, sözkonusu Atatürk Hayatı ve Eseri adlı kitabının 347-352. sayfalarını Atatürk ve Din konusuna ayırmıştır. Atatürk dönemini çok iyi değerlendiren yazar, Atatürk'ün hiç bir şekilde dine muhâlif bir tutum içinde olmadığını dinin Türklük ve Müslümanlık yararına kullanılmasında, bunu yapanları desteklediğini, aksi davrananları önlediğini vurgulamaktadır. Bk. Yusuf Hikmet Bayur, Atatürk Hayatı ve Eseri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1990, s. 347-352.

[15] Atatürkçülük, Birinci Kitap, s. 459.

[16] A.g.e., s. 455.

Levent Şahverdi Arşivi

f) İnkılâpçılık:

Atatürkçü düşünce sisteminin en önemli ilkelerinden birisi de İnkılâpçılık'tır. Türk milletini son asırlarda, geri bırakmış olan kurumları yıkarak, yerlerine milletin en yüksek medenî icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni kurumları kurmuş olmaktır, diye tarif edilen bu ilke eskiyi, kötüyü, çirkini yıkıp yerine, yeniyi, iyiyi ve güzeli koymaktır. *"Bugün eriştiğimiz nokta gerçek kurtuluş noktası değildir. Kurtuluş cemiyetindeki hastalığı ortaya çıkarmak ve iyileştirmekle elde edilir. Hastalığın iyileştirilmesi, ilim ve fennin yol gösterdiği yolla olursa hasta kurtulur. Yoksa hastalık tedavisi imkânsız hale gelir. Sosyal hayat akıl ve mantıktan uzak bir takım inanış ve gelenekle doluysa, cemiyet felce uğrar"*[17] diyen Atatürk, Türkiye'nin çağdaş bir devlet haline gelmesini önleyen engelleri tam bir cesaretle yıkıp atabilen akıl ve bilim çağına geçmenin tek kurtuluş yolu olduğunu tam berraklıkla görüp bu gerçeği gözler önüne seren lider olmuştur. İnkılâp yıllarında ilim, fen, medeniyet Atatürk'ün bütün konuşmalarında değişmeyen temel konulardır. Yaşar Nabi, Atatürk bize neyi öğretmeye çalıştı sorusuna; Şu cevabı vermekle haklıdır. Her ele aldığımız işte geleneğe, göreneğe saplanmadan aklımızı kullanmayı, her şeyi müsbet bilimlerin ışığında aklın ve bilincin süzgecinden geçirmeyi...[18] Atatürk'ü doğru yorumlayan yazarlar ve bilim adamları onun bütün icraatlarının özünde, temelinde akılcı ve bilimci yaklaşımın bulunduğunu görmüşlerdir.

İnkılâpçılık'ta hareketlilik esastır. Hareketlilik inkılâpçılığın ruhunda vardır. Zamanın akışı içinde daima bir ilerlemeyi ifade eder. Nitekim, Atatürk der ki: *"Yorulmadan beni takip edeceğinizi söylüyorsunuz. Fakat arkadaşlar, yorulmadan ne demek? Yorulmamak olur mu? Elbette yorulacaksınız. Benim sizden istediğim şey, yorulmamak değil, yorulduğunuz zaman dahi, durmadan yürümek, yorulduğunuz dakikada da beni takip etmektir. Yorgunluk her insan, her mahlûk için tabiî bir haldir. Fakat insanda yorgunluğu yenebilecek manevî bir kuvvet vardır ki, işte bu kuvvet yorulanları dinlendirmeden yürütür. Sizler, Yeni Türkiye'nin genç evlâtları, yorulsanız dahi beni takip edeceksiniz. Dinlenmemek üzere yürümeğe karar verenler asla ve asla yorulmazlar. Türk Gençliği, gayeye, bizim yüksek idealimize durmadan, yorulmadan yürüyecektir."*[19] İnkılâpçılık, büyük bir canlılıktır. Her zaman ve her yerde hareketliliktir. Ülkemizin dünya milletleri arasında seçkin bir yere sahip olması için devamlı çalışmaktır. Bu anlayışla hareket eden Atatürk yenilik vadisinde pek

[17] Atatürkçülük, Birinci Kitap, s. 115.

[18] Yaşar Nabi, Tek Yol Atatürk Yolu, İstanbul 1980, s. 23.

[19] Bekir Tünay, "Atatürk'ün İnkılâpçılık İlkesi", Atatürkçü Düşünce, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1992, s. 429.

Levent Şahverdi Arşivi

büyük atılımlar yapmıştır. Öğrenim kurumlarında birliğin sağlanması, eğitimin millî karakter alması, Türk hukukunun skolastik mihverinden çıkarak medenî ve modern bir niteliğe kavuşması, kadınlara sosyal ve kültürel hayatta aktif bir rol verilmesi, Türk tarihi ve Türk dili sahasındaki atılımlar, tekke ve zaviyelerin kapatılması, soyadı kanununun kabulü, uluslararası ölçü ve ağırlık birimlerinin kabulü hep Atatürk'ün inkılâpçı, akılcı ve bilimci yaklaşımının güzel örnekleridir.

SONUÇ

Atatürk tarih boyunca bağımsız yaşamış Türk milletine güvenerek onu severek, aklın ve bilimin yolunda yürüyerek gerçeklikten ayrılmayarak, azim ve sebatla en güç engellerin aşılabileceğini göstermiştir. O, Türkiye'yi ortaçağdan kurtarıp modern çağın içine sokmuştur. O, Yalnız milletine değil bütün insanlığa da yararlı olmasını bilmiştir. Şimdi artık Atatürk yok. Fakat Atatürk'ü, Atatürkçü düşünce sistemini, gönüllerinde ve kafalarında yaşatan uyanık, canlı ve kuvvetli yepyeni nesiller var... Atatürkçülüğün yolu Atatürk'ün yoludur. Onun emanetlerini ve hedefleri Atatürkçü kuşakların, Mustafa Kemaller'in ellerinde birer güneş gibi yükselecek, nice nice başları aydınlatıp, gönülleri ısıtacaktır. Onun deyişiyle "*Büyük davamız en uygar ve en zengin bir millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu Büyük Türk milletinin dinamik bir ülküsüdür. Bu ülküyü en kısa zamanda kavramak için fikir ve hareketi birlikte yürütmek zorundayız. Bu yolda başarı, ancak sürekli bir plânla ve rasyonel bir çalışma ile gerçekleştirilebilir. Yurt davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak kuşaktan kuşağa yaşatacak kişi ve kurumları yaratmak büyük ve ağır yükümlülüklerdir. İşaret ettiğim ilkeleri Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin bilincinde daima canlı bir halde tutmak başlıca görevdir.*"[20]

[20] Atatürk, Birinci Kitap, s. 511.

Levent Şahverdi Arşivi

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN DOKUZUNCU ORDU MÜFETTİŞLİĞİNE TAYİNİNDE OSMANLI GENEL KURMAYININ ROLÜ

Doç. Dr. SALİM KOCA
Yrd. Doç. Dr. E. SEMİH YALÇIN

"Kendilerine bir milletin talihi tevdî olunan adamlar, o milletin kuvvet ve kudretini yalnız ve ancak yine milletin hakikî ve kabil-i istihsâl menfaatleri yolunda kullanmakla mükellef olduklarını bir an hatırdan çıkarmamalıdırlar."

Kemal ATATÜRK

Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine tayini, Ali Fuad (Cebesoy) Paşa'dan başlayıp, zamanın Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey, Sadrazam Damad Ferid Paşa ve Sultan Vahideddin'e kadar uzanan bir tavsiye zinciri sonucunda gerçekleşmiştir[1]. Mustafa Kemal Paşa'yı uygun bir göreve tayin için, o zaman Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ileri gelen şahsiyetlerinden Mehmet Ali Bey'e tavsiye eden Ali Fuad Paşa'dır. Mehmed Ali Bey'in Ali Fuad Paşa'nın ailesi ile dünür olması ve bu arada Ali Fuat Paşa'nın rahatsızlığı dolayısıyle Ankara'dan İstanbul'a gelmesi, ona bu tavsiyede bulunma fırsatını vermiştir. Ali Fuad Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın uygun bir göreve tayini için sadece tavsiyede bulunmakla kalmamış, aynı zamanda onun İttihatçı olmadığına Mehmet Ali Bey'i ikna etmiştir. Öte yandan, Samsun ve havalisinde asayişsizlik

[1] Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine tayini için bkz. Gotthard Jaeschke, Mustafa Kemals Sendung nach Anatolien, No: 1, *Geschichte des İslamischen Orients,* Tübingen, 1949; aynı yazar, Auftrag und Vollmacht Mustafa Kemals vom 6 Mai 1919, No: 62, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes,* 1969; Beitraege zur Geschichte des Kampfes der Türkei um ihre Unabhaengigkeit, *Die Welt des İslams,* No: 1, 1957; *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri,* Ankara, 1971, s. 96-118; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da,* İstanbul, 1981, s. 91—110; Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali,* İstanbul, 1965, s. 186-194; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam,* C. I, İstanbul, 1981, s. 397-419; Tahsin Ünal, Milli Mücadele Başlarında Mustafa Kemal, TK, s. 73; Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele,* İstanbul, 1983, s. 276-296; D.A. Rustow, The Army and the Founding of the Turkish Republic, *World Politics,* XI. (1959), s. 537-538; Salahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,* C. I, Ankara, 1973, s. 81-89; Salim Koca, "Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişliğine Tayininde Vahideddin'in Rolü", *Milli Kültür,* S. 50, 1985, s. 1-5; aynı yazar, "Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine Tayininde Damad Ferid Paşa'nın Rolü Var Mıydı?", *Türk Dünyası Tarih Dergisi,* S. 41, 1990, s. 3-9.

Levent Sahverdi Arşivi

durumu ortaya çıkınca, Mehmed Ali Bey, Sadrazam Damad Ferit Paşa'ya meselenin halli için bölgeye Mustafa Kemal Paşa'nın gönderilmesini teklif etmiş ve ayrıca onu bu hususta ikna etmeyi de başarmıştır. Damad Ferid Paşa meseleyi Padişah'a arzederken, göreve Mustafa Kemal Paşa'nın tayini için ayrıca Vahideddin'i ikna etmesi gerekmemiştir. Zira, Sultan Vahideddin Mustafa Kemal Paşa'yı çok yi tanımakta olup şahsî kabiliyetini takdir etmekte ve değerini bilmektedir. Ayrıca ona güveni de tamdır[2].

[2] Gotthard Jaesche, Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine tayininde *"Padişahın kendisine olan büyük itimadını görmemezlikten gelmemek gerekir"* derken Tevfik Bıyıklıoğlu da, *"Aksi takdirde bu tayini tasvip etmeyeceği muhakkaktır"* diyerek, âdeta onun ifadesini tamamlamaktadır (G. Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Ankara, 1971, s. 96; T. Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, İstanbul, 1981, s. 100).

Mustafa Kemal, daha veliaht iken Vahideddin'in 15 Aralık 1917-4 Ocak 1918 tarihleri arasında Almanya'ya yaptığı seyahatte refakatinde bulunmuştu. Vahideddin, Çanakkale savaşlarında gösterdiği başarılardan dolayı hayranlık duyguları dolu olduğu Mustafa Kemal Paşa'yı, bu vesile ile daha yakından tanıma fırsatını bulmuş, fikirlerini ve şahsî kıymetini takdir etmişti (F. R. Atay, *Çankaya*, İst., 1980, s. 104; G. Jaeschke, *a.g.e.*, s. 97).

Mustafa Kemal Paşa Karlsbad'dan tedaviden döndükten sonra yeni bir göreve tayin edilinceye kadar İstanbul'da kalmış ve bu arada âdet olduğu üzere Sultan Vahideddin'in Selamlık törenlerine katılmıştır. 16 Aralık 1981 tarihli Selâmlık töreninde Sultan Vahideddin onu iki Alman generaline, "Çok takdir ve emniyet ettiğim bir kumandan" diye takdim etmiştir. Hatta o, bu güvenin bir nişanesi olarak 22 Eylül 1981'de cephede iken ona fahrî yaverliğini *(Fahrî Yaver-i Hazret-i Şehriyarî)* tevcih etmiştir. Mustafa Kemal de bu unvanı, uzun süre yazışmalarda bir iftihar vesilesi olarak kullanmıştır (G. Jaeschke, *a.g.e.*, s. 97; aynı yazar, *Auftrag und Vollmacht Mustafa Kemals vom 6 mai 1919*, s. 265).

Mustafa Kemal Paşa, Mondros Mütarekesini müteakip 13 Kasım 1918 tarihinde cepheden İstanbul'a döndükten sonra Sultan Vahideddin ile görüşme isteğinde bulunmuş ve 15 kasım 1918'de huzura kabul olunmuştur. Bu görüşmede Vahideddin, *"Bilirim ki, ordunun zabitleri ve kumandanları sizi severler. Bana teminat verebilir misin ki, onlardan bana bir fenalık gelmeyecektir"* gibi bir ifade ile endişesini ihtiyatkâr bir dille belirttikten sonra, ona güvenin bir belirtisi olarak, *"Siz akıllı bir kumandansınız. Tecrübesiz arkadaşlarınızı tenvir edeceğinize eminim"* demiştir *(Hakimiyeti Milliye*, 12 Nisan 1926). Bu konuşmadan anlaşılacağı gibi, Sultan Vahideddin güvendiği bir komutan olarak Mustafa Kemal Paşa vasıtasiyle orduyu elinde tutmak istemektedir.

Hiçbir olay Sultan Vahideddin'in Mustafa Kemal Paşa üzerindeki büyük güvenini sarsmamıştır: Mustafa Kemal Paşa, kendisine fikren yakın saydığı Ahmed İzzet Paşa ile birlikte iktidara gelebilmek için arkadaşları ile bazı politik teşebbüslerde bulunmuştu. Hatta bu gaye ile arkadaşlarıyla toplantılar bile düzenlemişti. Öyle ki, bir gün arkadaşları ile İttihat ve Terakki Hükümeti Dahiliye Nazırlarından İsmail Canbulat'ın evinde toplandıkları ve hükümet aleyhinde kararlar aldıkları ihbar edildiğinde Sultan Vahideddin, -şüphesiz kendisine duyduğu büyük güvenin tesiriyle- onun böyle teşebbüslerin içinde olmasına ihtimal vermediğini o zaman sadrazam olan Tevfik Paşa'ya söylemiştir (Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Haz. C. Kutay, İst. 1981, s. 263).

Söylemeye bile gerek yoktur ki, bu olay Sultan Vahideddin'in Mustafa Kemal Paşa üzerinde güveninin derecesini açıkca göstermektedir. Anlaşılacağı üzere, Sultan Vahideddin'in Mustafa Kemal Paşa üzerindeki güveni herhangi bir olay karşısında silinip gidecek kadar köksüz değildir.

Levent Şahvedi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliğine tayininde başta Sultan Vahideddin olmak üzere, zamanın sadrazamı Damad Ferid Paşa, Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey, Harbiye Nazırı Şakir Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Cevad (Çobanlı) Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye İkinci Reisi Diyarbekirli Kâzım (İnanç) Paşa gibi büyük devlet erkanından bazıları *'şahsi kaygılarını'*, bazıları da *'millî menfaatleri'* gözeterek, bu tayin üzerinde, şüphesiz, hepsi de müsbet rol oynamışlardır. Her ne sebeple olursa olsun, Mustafa Kemal Paşa'nın tayini meselesi, başlangıçta normal bir idari-askeri karar gibi gözükmüş, fakat sonuçları itibariyle yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan bir milletin istiklal mücadelesinde hareket noktasını oluşturmuştur.

Şahsî kaygı ve korkuların ön plana çıktığı günlerde *"Milli Mukavemet"* fikrini en üst düzeyde düşünen ve bunun uygulaması için çaba gösteren Mustafa Kemal Paşa'dır. O, daha İstanbul'a gelmeden önce sahip olduğu bu düşüncesini bir sır gibi vicdanında saklamış, Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa bu kararı Nutuk'ta şu şekilde dile getirmektedir: "... ben milletin vicdanında ve geleceğinde hissettiğim büyük gelişme kabiliyetini, bir millî sır gibi vicdanımda taşıyarak, yavaş yavaş bütün bir topluma uygulatmak mecburiyetinde idim"[3].

Biz bu yazımızda, söz konusu tayinin gerçekleşmesinde Osmanlı Genel Kurmayının rolünü belirtmeye çalışacağız.

MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN 9. ORDU MÜFETTİŞLİĞİNE TAYİNİ İLE İLGİLİ İŞLEMLERİN TAMAMLANMASINDA ROL OYNAYAN DEVLET ERKANI VE BUNLARIN MUSTAFA KEMAL'E KARŞI TAVIRLARI

Başta Harbiye Nazırı Şakir Paşa olmak üzere Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey, Bahriye Nazırı Avni Paşa, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi (Genel Kurmay Başkanı) Cevad (Çobanlı) Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye İkinci Reisi

---

Sultan Vahideddin, Mustafa Kemal Paşa'ya duyduğu büyük bir güvenin bir diğer belirtisi olarak, ona kızı Sabiha Sultanı vermek istemiştir. Fakat Mustafa Kemal Paşa bu evliliği istememiş olacak ki, karşı tarafın kabul edemeyeceği bir teklifte bulunmuştur (Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi,* Ank., 1958, s. 273 vd.).

Yukarıdan beri izah etmeye çalıştığımız bu *"büyük güven"*in tesiri ile Sultan Mehmed Vahideddin; *"Samsun'a bir müfettiş gönderileceğini öğrenince, yaveranımdan Erkanı-Harp Mirlivası* (Tuğgeneral) *Mustafa Kemal Paşa'yı da namzetler meyanında nazar-ı itibara alınız"* diye zamanın *"hükümetini ikaz"* etmiştir. Böylece, tarihin Türk milletine en büyük ihsanı olan bu tayin gerçekleşmiştir (S. Koca, Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişliğine Tayininde Vahideddin'in Rolü Var mıydı?, *Milli Kültür* S. 50, 1985, s. 3).

[3] Mustafa Kemal ATATÜRK, *Nutuk,* C. I (Haz. Zeynep Korkmaz), Ankara, 1984, s. 11.

Levent Sahverdi Arşivi

Diyarbekirli Kâzım (İnanç) Paşa gibi büyük devlet erkânı, Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişlik görevi ile ilgili işlemlerini görülmemiş bir sürat ve çabuklukla tamamlamışlar ve Paşa'yı 15 gün içinde Samsun'a uğurlamışlardır. Eğer adlarını zikrettiğimiz büyük devlet erkânından biri veya birkaçı Paşa'ya karşı menfi bir tavır alsaydı veya en azından bu işe ilgisiz kalsaydı, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi tehlikeye düşebilirdi. Çünkü zaman aleyhimize işliyordu. 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar İzmir'e çıkmışlardı. İşgal sınırlarını nerelere kadar genişletecekleri insaflarına kalmıştı. Ayrıca, işgal komutanları Osmanlı idaresini her gün daha fazla kontrolleri altına alıyorlardı. Öte yandan, Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıktığı gün Kafkaslar'dan İstanbul'a dönen İngiliz Karadeniz Ordusu Komutanı General Milne, bu tayinden şüphelenmiş olmalı ki "... *Bu subayların ne gibi görevler yapacaklarını ve düşünülen tensîkatın* (düzenlemenin) *mahiyetinin neden ibaret olduğunun lütfen açıklanmasını istirham ederim*"[4] diye Harbiye Nazırlığı'ndan durumu sormuştur. General Milne 6 Haziran 1919 tarihli yazısında da, "*Kemal Paşa ile maiyetinin derhal İstanbul'a dönmeleri için emir buyrulmasını talep ederim*"[5] diyerek, asıl niyetini açığa vurmuştur.

General Milne'nin bu yazıları bize tayin ile ilgili işlemlerin tamamlanmasında acele edilmekle ne kadar isabetli davranıldığını göstermektedir. Yoksa bu iş daha başlamadan bitebilirdi.

1- ŞAKİR PAŞA (Harbiye Nazırı) ve MUSTAFA KEMAL PAŞA

Millî Savunma Bakanı (Harbiye Nazırı) Şakir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçı olmadığını öğrenince, "Bunun üzerinde duralım" diyor.

Şakir Paşa da Mustafa Kemal Paşa'nın şahsî kabiliyetini takdir etmesine rağmen, onun İttihatçı olmasından çekiniyordu. Karakol Cemiyeti Erkânından, daha sonra Halk Partisi İstanbul müfettişi olan avukat Refik İsmail Bey, o zaman bir görüşme sırasında onun bu endişesini ortadan kaldırmayı başarmıştır. Refik İsmail Bey'in anlattığına göre, Şakir Paşa ile aralarında geçen konuşma şöyle cereyan etmiştir: "Mütareke esnasında, kurtuluş çareleri arayarak birşeyler yapmak istediğimiz günlerde, pek yakın dostum olan Harbiye Nazırı Şakir Paşa'yı ziyarete gitmiştim. Hoş beşten sonra şuradan buradan konuşurken, sözü Anadolu'ya intikal ettirerek:

— "*Paşam, bu tezebzüb (karışıklık) ne olacak? Düşmanların bu halleri vesile edip her tarafa el uzatmalarından korkuyorum*", dedim. Paşa da:

[4] *Harp Tarihi Vesikalar Dergisi*, s. 1, Belge No: 15; Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, TTK Yayını, Ankara, 1989, s. 41.

[5] *Harp Tarihi Vesikalar Dergisi*, s. 1, Belge No: 17.

Levent Şahverdi Arşivi

— *"Ya, hakkın var. Ama bu işleri kavrayıp lâyıkıyle düzeltecek adam yok"*, deyince ben de:

— *"Aman Paşam, genç Anafartalar kahramanı ne güne duruyor?"* dedim. Paşa hemen irkildi:

— *"Mustafa Kemal mi?... Evet, muktedir bir kumandandır; ama İttihatçı imiş, öyle diyorlar."*

— *"Ne münasebet Paşam, dehşetli İttihatcılık düşmanıdır. Enver'i bulsa, bir kaşık suda boğar..."*

— *"Sahi öyle mi?... Tabii sen daha iyi bilirsin, bu zatın İttihatçı olmadığını söylediğin iyi oldu. Bunun üzerinde duralım"*[6].

İngilizlerin raporu ve görev teklifi

Herhalde o günlerde Harbiye Nazırlığı, hükümeti en çok meşgul eden Samsun ve havalisindeki asayişsizlik durumu üzerinde durmakta ve meselenin halli için çareler araştırmaktadır. Harbiye Nazırı Şakir Paşa'nın son sözleri bu durumu belli ettiği gibi, aynı zamanda aradığını bulmuş bir insanın ifadesini de yansıtmaktadır. Öyle ki, o, son sözleri ile Samsun ve havalisindeki asayişsizlik olayının araştırılmasına Mustafa Kemal Paşa'nın memur edilebileceğini o zaman âdeta ifşa etmiştir. Nitekim aradan çok geçmeden Şakir Paşa görev teklifinde bulunmak üzere Mustafa Kemal Paşa'yı makamına davet etmiştir. Mustafa Kemal hatıralarında bu görüşmeyi şöyle nakleder: "Bürosunun tam karşısında oturdum. Bir tek kelime söylemeksizin bana dosyayı uzattı: *"Bunu okur musunuz?"* dedi. Dosyayı baştan nihayete kadar gözden geçirdim. Hülasası şu idi: *"Samsun ve havalisinde birçok Rum köyleri Türkler tarafından hergün tecavüze uğramaktadır. Osmanlı hükümeti bu vahşi tecavüzlerin önüne geçememektedir. Bu havalinin emniyet ve huzurunu temin etmek insaniyet namına borcumuzdur."* Raporlar İstanbul hükümetine verilirken bir de protesto ilâve edilmişti: *"Bu tecavüzleri menetmek lâzımdır. Eğer siz âciz iseniz, vazifeyi biz üstümüze alacağız!"* Dosyayı okuduktan sonra Harbiye Nazırının yüzüne baktım: *"Emriniz Paşam"*, dedim. *"Bu böyle midir, zannedersiniz?" "Zannetmiyorum, fakat birşeyler olmak ihtimali vardır."* Bunun üzerine asıl bahse geçti: *"İşte, böyle midir, değil midir, evvelâ bunu ortaya çıkarmak için oralara bir zatın gidip tetkiklerde bulunması lâzımdır. Ben Sadrazam Paşa ile* (Damad Ferid Paşa) *görüştüm. Sizi münasip gördük. Oraya gidesiniz ve meselenin mahiyetini anlayasınız." "Memnuniyetle giderim. Ancak ben oraya Türkler Rumlar zulmediyor mu, etmiyor mu, yalnız bunu anlamak*

[6] Feridun Kandemir, *Rauf Orbay*, İstanbul, 1965, s. 35.

Levent Sahverdi Arşivi

için mi gideceğim, memuriyetim bu mu olmak lâzımdır?'' ''Evet, konuştuğumuz budur!'' ''Pekâlâ, yalnız müsaade buyurursanız memuriyetime bir şekil vermek lâzım!'' Sizi üzmeyeyim, arzu ederseniz Erkân-ı Harbiye Reisinizle görüşerek bunu tespit edeyim.'' ''Hay Hay!'' dedi[7].

Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nazırlığı makamından ayrıldıktan sonra Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi (Genel Kurmay Başkanı) Fevzi (Çakmak) Paşa'yı aramış; fakat makamında bulamamıştır. Ancak, hasta olduğunu ve yirmi günden beri gelmemekte olduğunu öğrenebilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın sonradan öğrendiğine göre, meselenin aslı şöyle imiş: "Suriye fatihi General Allenbi İstabul'a geleceği zaman, Harbiye Nazırı Fevzi Paşa'yı çağırmış ve karşılamaya gitmesini istemiş. Fevzi Paşa:

"Ben bunu yapamam" demiş, "Yapmak lâzımdır!" cevabını alınca da: "Hastayım, evime gidiyorum!" demiş ve o günden beri evinden çıkmamıştır"[8].

Şakir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın Genel Kurmay İkinci Başkanı Diyarbekirli Kâzım (İnanç) Paşa'ya hazırlattığı 9. Ordu Müfettişliği ile ilgili talimatnameyi imzalamakta tereddüt geçiriyor.

Durum böyle olunca, Mustafa Kemal Paşa meseleyi Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Diyarbekirli Kâzım (İnanç) Paşa'ya açmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Kâzım (İnanç) Paşa'ya hükümetin ve kendinin isteklerinden meydana gelen bir talimatname hazırlatarak Harbiye Nazırı Şakir Paşa'ya verilen yetkinin genişliğinden dehşete düşen Şakir Paşa, Kâzım Paşa'ya hitaben: *''Paşa oğlum, siz Üçüncü (9.) Ordu Müfettişliği değil, bütün Anadolu'da sahib-i nüfuz bir müfettişlik ihdas etmişsiniz, bu nasıl birşey?''* demiştir[9]. Mustafa Kemal'in daha sonra *''Bu rahmetlide vicdanı seziş olmak lâzımdı''* dediği Şakir Paşa, talimatname için *''İmza edemem''*, fakat *''Mührümü basarım''* demiştir[10].

Bu kadarını da yeterli bulan Mustafa Kemal Paşa, mühürlü talimatnâmeyi almış ve cebine koymuştur. Mustafa Kemal daha sonra hatıralarında, o andaki duygularını şu sözlerle dile getirmektedir: *''Ne âlâ şey... Talih bana öyle müsait şartlar hazırlamış ki, kendimi onların kucağında hissettiğim zaman* ne kadar bahtiyarlık duydum, tarif edemem. Nezaretten çıkarken, heyecanımdan dudaklarımı ısırdığımı hatırlıyorum. Kafes açılmış, önünde geniş bir âlem, kanatlarını çırparak uçmağa hazırlanan bir kuş gibi idim''[11].

[7] F. Rıfkı Atay, *19 Mayıs*, Ankara, 1944, s. 19; *Yakın Tarihimiz*, C. III., s. 16.
[8] F. R. Atay, *19 Mayıs*, s. 19.
[9] *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1933, Kâzım İnanç Paşa'nın açıklaması.
[10] F. R. Atay, *A.g.e.*, s. 20 vd.
[11] F. R. Atay, *19 Mayıs*, s. 22.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal'in bu sözlerinden, müfettişlik talimatnamesini alıncaya kadar çok endişeli ve zor günler geçirmiş olduğunu anlamak güç değildir.

Mustafa Kemal'in Erkân-ı Harbiye-i Umumiye İkinci Reisi Diyarbekirli Kâzım (İnanç) Paşa'ya yazdırdığı ve Harbiye Nazırı Şakir Paşa'ya da ancak mühürletebildiği talimatname, 6 Mayıs 1919 tarihinde Meclis-i Vükelâ (Bakanlar Kurulu)'da okunup uygun görülmüş[12] ve aynı gün Mustafa Kemal Paşa'ya resmen tebliğ edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen bu talimatnamenin üst yazısında özellikle *''Yola çıkmakta acele buyrulması rica olunur''*[13] denmektedir.

Mustafa Kemal 6 Mayıs 1919 tarihli talimatnameyi aldıktan sonra, Şakir Paşa tarafından Sadrazam Damad Ferid Paşa'ya 9. Ordu Müfettişi olarak takdim edilmek üzere tekrar makamına davet edilmiştir. Harbiye Nazırı Şakir Paşa davetine icabet eden Mustafa Kemal Paşa'ya, *''Çocuğum, beni utandırma. Beni mesuliyet altında bırakma. Şimdi seni Damad Ferid Paşa'ya götüreceğim. Kendini iyi tut. İyi konuş. Ona söz verdim''* dedikten sonra, birlikte Sadrazam'ın makamına gitmişlerdir. Şakir Paşa, "Efendimiz, yeni vazife ile Anadolu'ya giden Mustafa Kemal Bey'i zat-ı devletinize takdim ederim" dedikten sonra oturulup, karşılıklı konuşulmuştur. Görüşme Şakir Paşa'yı endişelerinde haklı çıkarmayacak kadar iyi geçmiştir. Sadrazam'ın yanından ayrıldıktan sonra, Şakir Paşa Mustafa Kemal'in elini sıkarak, *''Dikkatinize teşekkür ederim. Bu dikkat çok sürmeyecektir. Ben vazifeyi yaparım. Tarih bunu yazacaktır. Fakat senin de benim yaptıklarımı unutmamaklığını istiyorum''* demiştir. Mustafa Kemal, "bu namuslu adamın elini öpmüş" ve *''Yaptıklarınız büyüktür. Bunu bir gün gözlerinizle görmenizi temenni ederim''* diye karşılıkta bulunmuştur.

Sadaret konağının koridorlarında birlikte yürürlerken Şakir Paşa Mustafa Kemal Paşa'ya, "İster misiniz, Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey'le sizi konuşturayım?" demiş ve O da daha önce tanışmış olduğunu söylemeden "Çok

[12] 6 Mayıs 1919 tarihli vesikada talimatname Vükelâ Meclisi'nde müzakere edilmiş deniyorsa da, 17 Mayıs tarihli vesika ise, bunun böyle olmadığını gösteriyor. Öyle anlaşılıyor ki, Harbiye Nazırı Şakir Paşa ilgili makamlara bir an önce emir verebilmek için, talimatname daha Bakanlar Kurulu'nda görüşülmeden rica ile almıştır. Şakir Paşa bunu böyle yapmakla, herhalde Mustafa Kemal Paşa'nın bir an önce Samsun'a hareket etmesini istemiş olmalıdır. Talimatnamenin üst yazısında *''yola çıkmakta acele edilmesi rica olunur''* denmesi, bunu açıkca göstermektedir. 7 Mayıs'ta ilgili makamlara tebliği yapılan talimatname, 17 Mayıs'ta, yani Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a hareketinden bir gün sonra, Bakanlar Kurulu'nda okunmuş ve uygun görülmüştür. Talimatname, Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey'in 18 Mayıs'ta yaptığı "Kayseri ve Maraş müstakil mutasarrıflıklarının müfettişlik bölgesine eklenmesi teklifi ile birlikte Harbiye Nezaretine gönderilmiştir *(Harp Tarihi Vesikalar Dergisi*, s. 1; No: 4; *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, s. 2.).

[13] *Harp Tarihi Vesikalar Dergisi*, s. 1, No; 4.

Levent Şahverdi Arşivi

münasip olur, efendim. Vazifemin o makamla alâkası vardır" diye karşılık vermiştir. Şakir Paşa, "Samsun'daki vakanın tahkikine memur Mustafa Kemal Paşa" deyince, Mehmed Ali Bey sevinç alâmetleri göstererek, *"Sizi tebrik ederim. Çok isabetli bir intihapta (seçimde) bulundunuz. Ben zaten Paşa'yı tanıyıp, takdir etmiştim. Kanaatime siz de iştirak etmiş olduğunuz için bahtiyarım"* diye konuşmuştur. Mehmed Ali Bey, bakanlığı ile ilgili işlerinde kolaylık sağlayacağından, doğrudan doğruya muhaberede bulunabileceklerinden bahsetmiş ve pek samimi olarak ayrılmışlardır[14].

Pontusçuların hareketinden bir hayli endişeye düşen Şakir Paşa'nın, Dahiliye Nazırı Mehmed Ali Bey tarafından meselenin halli için tavsiye edilen Mustafa Kemal Paşa üzerinde Sadrazam ile anlaşması oldukca kolay olmuştur. Onun, talimatnamenin üst yazısında Mustafa Kemal Paşa'nın yola çıkmakta acele etmesini istemesi, Pontusçuların hareketleri ile ilgilidir. Ancak Şakir Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya verilen yetkinin genişliğinden tereddüde düşmüş; fakat yine de talimatnâmeyi mühürleyerek bu meseleyi halletmiştir. Şurası muhakkaktır ki, Şakir Paşa asıl büyük rolü tayin ile ilgili işlemlerin tamamlanmasında oynamıştır. O, Vükelâ Meclisi'ne gönderilen talimatnâmeyi daha müzakere edilip onaylamadan, alıp ilgili makamlara tebliğlerde bulunmuştur. Böylece, Mustafa Kemal Paşa'nın bir an önce Samsun'a hareket etmesini sağlamıştır.

2- DİYARBEKİRLİ KÂZIM (İNANÇ) PAŞA VE 6 MAYIS 1919 TARİHLİ TALİMATNAME

"Mesuliyet yükü herşeyden, ölümden de ağırdır."
"Her an tarihe karşı, cihana karşı hareketimizin hesabını verebilecek bir vaziyette bulunmak lâzımdır."

Kemal ATATÜRK

Kafasında taşıdığı fikirleri Kâzım (İnanç) Paşa'ya âdeta açıklarcasına anlatan Mustafa Kemal Paşa: "Ben zaten şu veya bu suretle Anadolu'ya geçmek fırsatını arıyordum" diyor.

Mustafa Kemal Paşa, müfettişlik yetki ve sorumluluklarını ihtiva eden 6 Mayıs 1919 tarihli talimatnameyi Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi (Genel Kurmay Başkanı) Fevzi (Çakmak) Paşa'nın o zaman raporlu olması dolayısıyle İkinci Başkan Diyarbekirli Kâzım (İnanç) Paşa'ya hazırlattırıp, Harbiye Nazırı Şakir Paşa'ya mühürlettirmiştir. Profesör Gotthard Jaeschke'nin de be-

[14] Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım*, İstanbul, 1964, s. 40 vd.; Atay, s. 22 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

lirttiği gibi, Mustafa Kemal'in 1926'da yazdırdığı ve 1944'de yayınlanan hatıralarında anlattıkları ile Kâzım İnanç Paşa'nın 1933 yılında Cumhuriyet Gazetesi'ne yaptığı açıklama, esas itibariyle birbirine uymaktadır[15]. Böylece her iki hatıra vasıtasiyle bu tarihi talimatnamenin nasıl meydana getirildiğini ve bu arada Kâzım İnanç Paşa'nın bu konuda oynadığı rolü tereddütlere yer vermeyecek şekilde öğrenmek mümkün olmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa gerçekten, o zaman sık sık görüştüğü Kâzım (İnanç) Paşa'dan arzu ettiği talimatnameyi hazırlatmak hususunda büyük anlayış ve yardım görmüştür. Hatta O, Kâzım Paşa'yı fikren kendine yakın görmüş olmalı ki, ona düşüncelerini ihsas etmekten çekinmemiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nazırı Şakir Paşa'dan Samsun ve havalisindeki olayların araştırılmasına dair görev teklifi alınca, Genel Kurmay Başkanlığı Dairesi'ne gitmiş ve durumu Genel Kurmay İkinci Başkanı Kâzım Paşa'ya açmıştır. Orada ona hemen hemen bütün düşüncelerini anlatan Mustafa Kemal, sözlerini, *''Ben zaten şu veya bu suretle Anadolu'ya geçmek fırsatını arıyordum. Madem ki onlar teklif ettiler, fırsattan mümkün olduğu kadar istifade etmeliyiz''* şeklinde cümlelerle bitirmiştir[16].

İtilâf Devletlerinin dikkatlerini üzerine çekmemek düşüncesiyle o günlerde orduyu küçültmek ve yeni makamlar ihdas etmekle meşgul olan Genel Kurmay Başkanlığı'nın, Mustafa Kemal Paşa'ya Samsun ve havalisindeki olaylarla ilgili bir görev bulması pek güç olmamıştı. Öte yandan daha önce Mersinli Cemal Paşa'nın Konya'da Yıldırım Kıtaatı Müfettişliği'ne tayin edilmiş olması (2 Şubat 1919), bu hususta önemli bir kolaylık sağlamıştı. Fakat, Mustafa Kemal Paşa memuriyetin şekline değil, verilecek yetkinin mümkün olduğu kadar geniş olmasına önem veriyordu. Kâzım Paşa, "Zaten ordu müfettişlikleri meselesi var. Sen o taraflara ordu müfetişi unvaniyle gidebilirsin" deyince, O *''Unvanın ehemmiyeti yok. Şimdi Harbiye Nazırı ile konuş; benden ne istiyorlar tespit et; üst tarafını kendimiz yaparız''* diyerek bu konuda asıl düşüncesini açığa vurmuştur.

Mustafa Kemal Paşa arzu ettiği talimatnameyi hazırlatıp imzalatmak hususunda Diyarbekirli Kâzım İnanç Paşa'dan büyük anlayış ve yardım görüyor.

Kâzım (İnanç) Paşa Harbiye Nazırı Şakir Paşa'nın görüşünü alıp döndükten sonra, Mustafa Kemal ona: *''Onlar ne istiyorlarsa, azamisini ilâve ederek bir talimatname kaleme alınız; yalnız bir noktayı ben not ettireyim''* demiştir.

[15] G. Jaeschke. *Auftrag und Vollmacht Mustafa Kemals vom 6 Mai 1919,* c. 62, s. 270; G. Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İngiliz Belgeleri,* Ankara, 1971, s. 270.

[16] F.R. Atay, *19 Mayıs,* s. 19.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal 1926 yılında yazdırdığı hatıralarında o zaman talimatnameye eklettirdiği maddeler hakkında şunları söylemektedir: *"Mümkün olduğu kadar Anadolu'nun her tarafına emir vermeli idim. İstediğim bir madde, Samsun'dan başlayarak bütün şark vilâyetlerinde bulunan kuvetlerin kumandanı olmaklığım ve bu kuvvetlerin bulunduğu vilâyetler ve valilerine doğrudan doğruya emir vermekliğimdi. Bir başka madde, bu mıntıka ile herhangi bir temasta bulunan askerî ve idarî makamlara işarlarda* (yazı ile bildirme) *bulunabilmekliğimdi."*

Mustafa Kemal Paşa talimatnamede yer almasını istediği bu maddeleri dikte etirdikten sonra, Kâzım Paşa'ya tekrar; "Onların arzularını bir araya topla; fakat sonuna bu iki maddeyi ilâve et" demiştir. Kâzım Paşa o zaman, onun esas gayesi hakkında bir şeyler sezinlemiş olacak ki, *"Birşey mi yapacaksın"* diye sormaktan kendini alamamıştır. Mustafa Kemal Paşa da, *"Evet... Birşey yapacağım. Bu maddeler olsada olmasa da yapacağım"* şeklinde karşılık vermiştir. Kâzım Paşa gülerek *"Vazifemiz, çalışacağız"* demiştir[17].

Mustafa Kemal bu sözleri söylediği sırada herkes herşeyden ümidini kesmiş bulunuyordu. Bu ortam içinde, onun söylediği bu sözler, Türklüğün azim ve iradesini göstermesi bakımından dikkate şayandır.

Mustafa Kemal Paşa ertesi gün müsveddeyi okuyup, tekrar bazı tashih ve ilâvelerde bulununca, Kâzım Paşa dayanamamış ve *"Salâhiyetin bu kadarı da çok fazla olmaz mı Paşam? Çünkü korkarım ki, Nazır kabul etmemezlik eder"* diye onu ikaz etmek ihtiyacını duymuştur.

Kâzım (İnanç) Paşa son şeklini alan talimatnameyi Harbiye Nazırı Şakir Paşa'ya götürmüş ve imzasına arzetmiştir. O gün hasta bulunan Harbiye Nazırı Şakir Paşa, talimatnameyi Kâzım Paşa'ya okutmuş; fakat okuma işi daha bitmeden "Paşa oğlum, siz üçüncü (9.) Ordu Müfettişliği değil, bütün Anadolu'da sahib-i nüfuz bir müfettişlik ihdas etmişsiniz, bu nasıl şey" diye yetkinin genişliği karşısında hayretini belirtmekten kendini alamamıştır. Kâzım Paşa, "Hayır efendim, müfettişliklerin kendi hududuna mücavir (komşu) kıtaat ve vilâyetlerde de temasta bulunması vazifemizin mesul ve mevzuuna dahildir. Tabirimiz umûm Anadolu müfettişliği sarahatinde ifade etsek dahi yeniden bir şey ihdas etmiş olmuyoruz" gibi bir açıklamada bulunduysa da, Şakir Paşa'yı ikna etmesi mümkün olamamıştı. Ancak Paşa, "İmzaya lüzum yoktur; yalnız mühürlersin" diyerek ona mührünü vermiştir[18]. Mustafa Ke-

[17] F.R. Atay, *19 Mayıs*, s. 20.

[18] *Cumhuriyet*, 17 Mayıs 1933; Almanca trc. için bkz. G. Jaeschke, *Mustafa Kemals Sendung Nach Anatolien*, s. 23 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

mal Paşa bu kadarını yeterli bulmuştur. Ayrıca o, Kâzım Paşa'nın itirazlarına rağmen, son olarak talimatnameye *''Müfettişlik lüzum gördükçe doğrudan doğruya Sadrazam Paşa ile muhabere eder''* kaydını koydurmuştur[19].

6 Mayıs 1919 tarihli tarihî talimatname âdeta Mustafa Kemal Paşa'nın eseri olarak ortaya çıkıyor.

Mustafa Kemal Paşa'yı tasavvur ve gayesine ulaştıracak olan tarihi talimatnamenin tam metni şöyledir:

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Dairesi
Şube
I
Numara
Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliğine
verilecek talimat suretidir.

Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne ait vezaif Zât-ı âlinizin Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne tayini İrade-i Seniyye-i Cenab-ı Padişahi şeref-südur (Padişah emri) buyrulmuştur. Ancak işbu müfettişlikteki vezaif-i âlileri), yalnız askerî olmayıp müfettişliğin ihtiva eylediği mıntıka dahilinde aynı zamanda da mülkîdir.

1. İşbu müşterek vezaif (görevler) şunlardır:

a) Mıntıkada asayiş-i dahilinin iade ve istikrarı ve bu asayişsizliğin esbab-ı hususunun (ortaya çıkış sebebinin) tespiti.

b) Mıntıkada ötede beride müteferrik (ayrı ayrı) bir halde mevcudiyetinden bahsedilen esliha (silâhlar) ve cephanenin bir an evvel toplattırılarak münasip depolara iddiharı (yığma) ve muhafaza altına alınması.

c) Muhtelif mahallerde birtakım şûralar mevcut olduğu ve bunların asker toplamakta bulunduğu ve gayr-ı resmî bir surette ordunun bunları himaye eylediği iddia olunuyor. Böyle şûralar mevcut olup da asker topluyorlarsa, kat'iyyen men'i ile bu kâbil (gibi) müteşekkil şûraların da lâğvı.

2. Bunun için:

a) İki fırkalı olan Üçüncü ve dört fırkalı olan Onbeşinci Kolordular müfettişlik emrine verilmiştir. İşbu kolordular hareket ve asayiş hususatında doğrudan doğruya müfettişlikle ve muamelât-ı cariye (günlük işler), yani muamelât-ı zatiye (özlük işler) kuvve-i umûmiye (genel kuvvet) vesaire gibi hususatta kemâfissabık (eskisi gibi) Harbiye Nezareti'yle muhabere edecek-

[19] F.R. Atay, *19 Mayıs*, s. 21.

Levent Sahverdi Arşivi

lerdir. Fırka (tümen) veyahut mıntıka (bölge) kumandalığı veya bir vazife-i hususiyeye tayin edilecek zabıtanın tayin ve tebdilleri (değiştirme) müfettişliğin muvafakat (onayı) ve talebiyle olacaktır. Maahaza (bununla beraber) sair (diğer) hususatta lüzum ve menfaat görerek müfettişliğin verdiği talimatı kolordu kumandanları aynen tatbik edeceklerdir. Bilhassa ahval-i sıhhiyye pek mühimdir. Bu zemindeki tetkikat ve icraatın ahaliye de teslimi lâzımdır.

b) Müfettişlik mıntakası Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilâyetleri ile Erzincan ve Canik[20] müstakil livalarını (sancak) ihtiva eylediğinden müfettişliğin yukarıda ta'dât edilen (sayılan) vezaif-i tedvir (idare) için vereceği bil-cümle talimat işbu vilâyetlerle mutasarrıflıklar doğrudan doğruya ifa edeceklerdir. Müstakile (bağımsız sancaklar) (Diyarbekir, Bitlis, Mamüretülaziz (Eflâziz), Ankara, Kastamonu vilâyetleri) ile kolordu kumandanlıkları da müfettişliğin ifa-ı vazife sırasında re'sen (doğrudan doğruya) vâki olacak müracaatlarını nazar-ı dikkate alacaklardır.

4. Müfettişliğin hususat-ı askeriyyeye ait merci Harbiye Nezareti olmakla beraber hususat-ı saire (diğer konular) için makamat-ı âliye-i aidesiyle (yüksek makamlarla, yani başbakan) muhabere edecek ve işbu muhabereden Harbiye Nezareti'ne de haber verecektir[21].

Şifreye tahvil edildi
(değiştirildi)
7.5.(1919)
Refet

Harbiye Nazırı
Mehmed Şakir bin
Numa Tahir
Mühür

Genel Kurmay İkinci Başkanı Diyarbekirli Kâzım (İnanç) Paşa İngiliz İşgal subayının şüphelerini dağıtmayı başarıyor.

Söylemeye bile gerek yoktur ki, bu talimatnamede Mustafa Kemal Paşa'nın o zaman Kâzım (İnanç) Paşa'ya dikte ettirdiği maddeler açıkça belli olmaktadır.

Diyarbekirli Kâzım (İnanç) Paşa, sadece 6 Mayıs 1919 tarihli talimatnâmeyi hazırlayıp Harbiye Nazırına onaylatmakla kalmamış, İngiliz işgal komutanlığının, Mustafa Kemal Paşa'nın beraberinde götürmek üzere teşkil ettiği karargâhındaki[22] subayların çokluğu üzerinde uyanan şüphelerini de dağıt-

[20] Trabzon vilâyetine bağlı dört sancaktan biri. Merkezi Samsun idi.

[21] Vesika, No: 3,; *Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1982, s. 23-24, (Belge-21).

[22] 9. Ordu Müfettişliği Karargâhından başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere 17 yüksek rütbeli subay ve iki askeri memur görev yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa beraberinde götürdüğü erkân-ı harbiyesini, o zaman Genel Kurmay İkinci Başkanı olan Diyarbekirli Kâzım İnanç Paşa ile an-

Levent Şahverdi Arşivi

mayı başarmıştır. O, 1933 yılında Cumhuriyet Gazetesi'ne yaptığı açıklamada, bu hususta şunları söylemektedir. "Gazi Hazretlerinin hareketleri günü dairemdeki yerimde bulunmadım. Erteki günü İngiliz irtibat zabitlerinin beni çok aradığını ve nihayet İngiliz Komutanlığı'nın bir mektubunu bıraktığını söylediler. Mektup cevaplı bir protesto idi. Muazzam bir ordu karargâhı gönderdiğimizden ve bunun ahkâmı mütareke ile taban tabana zıt bulunduğundan ve hemen cevap talep edildiğinden bahsediliyordu.

İngiliz irtibat zabitini gördüm. İngiliz ordusu karargâhında kaç zabit bulunduğunu sordum. İyi hatırlamıyorsam da iki yüze yakın bir rakam söyledi. *"Halbuki muazzam gördüğünüz bu karargâhta 20 zabit bile yok"* mukabelesinde bulundum ve o gün cevabı tehir ile ertesi sabah gönderdim"[23].

Gerçekten bu tayin, *"şu veya bu suretle Anadolu'ya geçmek fırsatını"* arayan Mustafa Kemal'e bu hususta büyük kolaylık sağlamıştır. O, yetki ve sorumluluklarını ihtiva eden 6 Mayıs 1919 tarihli talimatnameyi hazırlatmak ve ilgili makamın onayından geçirmek hususunda da, o zaman Genel Kurmay İkinci Başkanlığı makamında bulunan Diyarbekirli Kâzım İnanç Paşa'dan büyük anlayış ve yardım görmüştür. Öte yandan O, bizzat Kâzım Paşa'ya talimatnamede yer almasını istediği maddeleri dikte ettirmekle, işi tesadüflere bırakmayan, olaylar ve kişiler üzerinde kolayca hakimiyet kurabilen büyük adam olma özelliğini daha o zaman göstermiştir. Böylece talimatname hükümetin değil, onun eseri olarak ortaya çıkmıştır.

---

laşarak bizzat kendisi teşkil etmiştir. Bunların adları rütbe sırasıyla şöyledir: *1. Mustafa Kemal Paşa* (9. Ordu Müfettişi), *2. Kurmay Albay Refet* (Bele) (3. Kolordu Komutanı). *3. Kurmay Albay Manastırlı Kâzım* (Dirik) (Müfettişlik Kurmay Başkanı). *4. Dr. Albay İbrahim Tali* (Öngören) (Müfettişlik Kurmay Başkanı). *5. Kurmay Yarbay Mehmed Arif* (Ayıcı) (Kurmay Başkan Yardımcısı - 1926 yılında İzmir'de idam edildi). *6. Kurmay Binbaşı Hüsrev* (Gerede) (Karargâh Erkân-ı Harbiyesi İstihbarat ve Siyasî Şube Müdürü 1939-42 yılları arasında Berlin'de Büyük Elçilik görevinde bulunmuştur). *7. Topçu Binbaşı Kemal* (Doğan) (Müfettişlik Topçu Komutanı). *8. Dr. Binbaşı Refik* (Saydam) (Sağlık Başkan Yardımcısı). *9. Yüzbaşı Cevad Abbas* (Gürer) (Müfettişlik Başyaveri). *10 Yüzbaşı Mümtaz* (Tünay) (Kurmay Mülhakı), *11. Yüzbaşı İsmail Hakkı* (Ede), (Kurmay Mülhakı), *12. Yüzbaşı Ali Şevket* (Öndersev), (Müfettişlik Emir Subayı). *13. Yüzbaşı Mustafa Vasfi* (Süssoy), (Karargâh Komutanı). *14. Üsteğmen Hayati* (Kurmaybaşkanı Emir Subayı ve Müfettişlik Kalem Amiri). *15. Üsteğmen Arif Hikmet* (Gerçekçi), (Kurmay Mülhakı). *16. Üsteğmen Abdullah* (İaşe Subayı). *17. Teğmen Muzaffer* (Kılıç) (Müfettişlik İkinci Yaveri). *18. Birinci Sınıf Katip Faik* (Aybars) (Şifre Katibi). *19. Dördüncü Sınıf Katip Memduh* (Atasev) (Şifre Katibi Yardımcısı). (Genel bilgi için bkz. Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar,* Ankara 1971). Daha sonra Amasya'ya gelip Mustafa Kemal Paşa'ya katılanlar da şunlardır: *1. Hüseyin Rauf* (Orbay), *2. İbrahim Süreyya* (Yiğit), *3. Yüzbaşı Osman Nuri, 4. Asteğmen Recep Zühtü, 5. Teğmen Afganlı Abdurrahman.*

[23] *Cumhuriyet,* 17 Mayıs 1933.

Levent Sahverdi Arşivi

Talimatname üzerinde, onun daha o zaman neler yapmak istediğini, yani tasavvur ve gayesini anlamak güç değildir. Ancak onun, daha sonra yaptıklarının hepsini, talimatnamenin kendisine tanıdığı yetkilere bağlamak doğru olmaz. Zira O, daha o zaman *"bu maddeler olsada olmasa da"* birşeyler yapmak azim ve kararında idi. Talimatnamedeki yetkiler, ancak Samsun'a çıkışının ilk aylarında kendisine büyük kolaylık sağlamıştır. Nitekim Erzurum Kongresinden az önce görev ve yetkileri tamamen elinden alınmıştır (9 Temmuz 1919).

3- MUSTAFA KEMAL, MUSTAFA FEVZİ (ÇAKMAK) ve CEVAD (ÇOBANLI) PAŞALAR

"Bir millet, bir memleket için necat (kurtuluş) ve selâmet ve muvaffakiyet istiyorsak, bunu yalnız bir şahıstan hiçbir vakit talep etmemeliyiz."

Kemal ATATÜRK

Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dan ayrılmadan önce, ilerisi için, daha sonra Harbiye Nazırlığı'na getirilecek olan Fevzi (Çakmak) ve o zaman Erkân-ı Harbiye-i Umumiye-Reisliği'ne (Genel Kurmay Başkanlığı) tayin edilen Cevad (Çobanlı) Paşaların destek ve yardımlarını temin etmişti. Gerçekten, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da başarıya ulaşmasında bu iki milliyetçi şahsın destek ve yardımlarının büyük payı vardır. Özellikle Fevzi (Çakmak) Paşa Harbiye Nazırı iken Mustafa Kemal Paşa'ya sağladığı büyük destek ve yardımla âdeta Türk İstiklâl Savaşı'nın başlangıcında İstanbul'da başı olmuştu.

Mustafa Kemal'in Fevzi (Çakmak) ve Cevad (Çobanlı) Paşalar ile karşılaşması ve ilerisi için aralarında plân yapmaları şöyle vuku bulmuştur: 15 Mayıs 1919 tarihinde, Fevzi Paşa üzerindeki Genelkurmay Başkanlığı görevini devretmek üzere Cevad Paşa ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nde buluşmuşlar ve uzun müzakerelerden sonra aralarında şunlara karar vermişlerdir.

1. Zaten kararlaşmış olan üç ordu müfettişliğinin bir an evvel teşkili ile ordunun emir ve kumandasının tanzimi.

2. Mümkün olduğu kadar çok miktarda silâh ve mühimmatın Anadolu'da toplanması ve İtilâf Devletlerine teslim edilmemesi.

3. İstanbul Hükümeti tamamen İşgal Kuvvetlerinin elinde esir olduğundan burada verilecek emirlerin icra edilmemesi için Anadolu'da bir millî irade vucuda getirilmesi.

4. Millî galeyandan istifade olunarak (Kuvay-ı Milliye) teşkili ve millî iradenin buna istinat ettirilmesi.

Levent Şahverdi Arşivi

5. Artık mutlak müdafaa da kalınmayarak tecavüzkâr düşmanlarımız üzerine mukabil taarruza geçilmesi[24].

Üç Büyüklerin Yemini

Bu beş maddenin tahakkuku için lâzım gelen teşebbüslerin ayrıntılarına geçtikleri sırada, Samsun'a hareket etmek üzere bulunan Mustafa Kemal Paşa veda için Erkân-ı Harbiye-i Umumiye dairesine gelmiştir[25]. Burada Mustafa Kemal Paşa'nın karşılaştığı manzara şudur: Masanın üzerinde bir harita bulunmaktadır. Fevzi Paşa'nın gözlerinden, yüzünden ve tavrından çok dolgun o lduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, Cevad Paşa'nın ne düşündüğünü bir gece önce Sadrazam'ın konağındaki buluşmada öğrenmiştir. Şimdi de Fevzi Paşa'nın ne düşündüğünü merak etmektedir. O bu düşünce ile Fevzi Paşa'ya, *"Paşam vaziyeti nasıl mütalâa ediyorsunuz?"* diye sormuştur. Fevzi Paşa da âdeta gök gürler gibi bağırarak, *"Anlamıyorum ki efendim,* (sağ elinin şehadet parmağı ile haritada İstanbul noktasını göstererek) *buradaki rahatımızı feda etmemek için koskoca memleketi veriyoruz"* demiştir. Böylece Fevzi Paşa'nın da fikrini öğrenen Mustafa Kemal Paşa, "İçinden sevinmiş ve ferahlamıştır"[26].

Herhalde, Fevzi ve Cevad Paşalar da Mustafa Kemal Paşa'yı kendilerine yakın görmüş olmalılar ki, biraz önce aralarında tespit ettikleri beş maddelik kararlarını ona da açıklamışlardır. Mustafa Kemal Paşa da bu beş maddelik kararı tamamen uygun ve yerinde bulmuştur. Aralarında, Anadolu'da *milli iradenin* nasıl yaratılabileceği konuşulurken Mustafa Kemal Paşa büyük bir metanetle: *"Ben bunu tahakkuk ettirmek üzere Anadolu'ya gidiyorum. Kahraman milletimin sinesinde hayatımı feda edinceye kadar çalışacağım"* deyince, bu sözlerden duydukları heyecanla ayağa kalkmışlar; *vatanın kurtarılması için beraber çalışacaklarına ve bu uğurda hiçbir şeyden çekinmeyeceklerine yemin etmişlerdir"*[27].

Fevzi (Çakmak) ve Cevad (Çobanlı) Paşaların destek ve yardımlarını temin eden Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a gönül rahatlığı ile hareket ediyor.

Bunu takiben Mustafa Kemal Fevzi ve Cevad Paşalara, *"Yalnız sizlerden bir şey bekliyorum, bana yardım edeceksiniz..."* demiş ve onlar da, *"Tabii... Evet..."* karşılığında bulunmuşlardır. Bu defa Cevad Paşa'ya dönen Mustafa Kemal, *"Bilhassa siz Paşam... Asıl salâhiyet makamında siz bulunuyorsunuz.*

[24] Erik Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İstanbul, 1987, s. 198; Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul. 1953, s. 37.

[25] Süleyman Külçe, *Mareşal Fevzi Çakmak*, İstanbul, 1953, s. 108; *Akın*, 20.5.1948.

[26] F.R. Atay, *19 Mayıs*, s. 26.

[27] Süleyman Külçe, *A.g.e.*, s. 108; *Akın*, 20 Mayıs 1948.

Levent Sahverdi Arşivi

Beraber yürüyebilecek miyiz?'' diye sormuş ve ondan da, *''Elbette..''* cevabını almıştır. Böylece Mustafa Kemal Paşa, *''O halde ilk iş olarak, Ulukışla tarafında bulunurken şimendiferle nakillerine müsaade olunmayan Yirminci Kolordunun yürüyerek Ankara'da hareket etmelerini emir buyurunuz''* diyerek ilk istekte bulunmuş ve Cevad Paşa da, *''Emir vereceğim''* şeklinde bir cevapla onun bu arzusunu yerine getireceğini vaadetmiştir. Mustafa Kemal Paşa son olarak Cevad Paşa'dan bizzat kendisi ile muhabere edebilmek üzere özel bir şifre istemiş ve O da, bunu hemen temin etmiştir[28].

Çok faydalı geçen bu görüşmeden sonra Mustafa Kemal Paşa arkadaşlarına veda ederek oradan ayrılmıştır.

Gerçekten Mustafa Kemal Paşa'nın Cevad Paşa'dan temin ettiği özel şifre, Samsun'a varışından kısa bir süre sonra çok işine yaramıştır: Damad Ferid Paşa hükümetinin aldatıcı vaadlerle Mustafa Kemal'i Anadolu'dan İstanbul'a çağırdığı zaman, O, gerçek sebebi bu şifre vasıtasiyle Cevad Paşa'dan sormuş ve İşgal Kuvvetleri Komutanlığı tarafından bunda ısrar edilmekte olduğunu öğrenmiştir[29].

Öte yandan, Cevad Paşa'nın Ulukışla'dan Ankara'ya hareketini emrettiği 20. Kolordu, Mustafa Kemal Paşa'nın İstiklâl Mücadelesi'nde en büyük güç kaynaklarından biri olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Erkân-ı Harbiyesi'nin başında bulunan Cevad ile Fevzi, Kâzım (Karabekir), Ali Fuad ve Diyarbekirli Kâzım (İnanç) Paşaların, ilerisi için yardım ve desteklerini daha İstanbul'dan ayrılmadan temin etmiştir. Ayrıca Şakir, Cevad ve Diyarbekirli Kâzım Paşalardan böyle bir anlayış ve yardım görmemiş olsaydı müfettişlik yetkilerini ihtiva eden talimatın yazılıp, İşgal Komutanlığı'nın haberi olmadan, Osmanlı Vükelâ Meclisi'nin tasdikinden geçirilmesinin mümkün olmayacağı şüphesizdi[30].

Böylece, arkasını bu iki milliyetçi şahsa dayayan Mustafa Kemal, Samsun'a gönül rahatlığı içinde hareket etmiştir.

Cevad Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa ile ilişkisi ortaya çıkınca, görevinden alınmış ve üstelik Malatya'ya sürülmek suretiyle cezalandırılmıştır.

Fevzi Paşa Harbiye Nazırlığı süresince (3 Şubat 1920-5 Nisan 1920) Anadolu'ya silâh sevketme işini büyük bir gizlilik ve sessizlik içinde başarıyla yürütmüş ve İstanbul'un işgalinden sonra da Anadolu hareketine katılmıştır.

[28] F.R. Atay, *19. Mayıs*, s. 26 vd.
[29] F.R. Atay, *A.g.e.*, s. 27.
[30] Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da*, İstanbul, 1981, s. 102.

Levent Şahverdi Arşivi

İMPARATORLUKTAN CUMHURİYETE TÜRKİYE: BİR İSPANYOL YAKLAŞIMI

Prof. Dr. VICTOR MORALES LEZCANO
Çeviren: MEHMET NECATİ KUTLU

I
GENEL ÇERÇEVE : İSPANYA'DA YENİLENMENİN SEBEBİ

İspanya'da yenilenme çabaları, XX. yüzyılın ilk otuz yılını kapsar. Joaquin Costa, oligarşi ve önderlerin otoriteleri hakkında konferanslarını 1902 yılında Madrit'de Ateneo'da vermiştir. Ünlü hatip ülkenin sorunlarına karşı, yazılı ve doğrudan formüllere eğilimiyle daha sonraları gereğinden fazla yüceltilen "okul ve kiler" formülünü ortaya artmıştı.

İspanyol yenilenme hareketlerinde diğer bir kilometre taşından bahsetmek gerekirse -ki o, döneminin Katalan ve Portekizli düşünürlerini ve politikacılarını da sarsmıştır- Ortega y Gasset *"España Invertebrada" (Omurgasız İspanya)*'sında (1921) bizlerin sorun olduğumuzu ve kurtuluşun yalnızca Avrupa'dan gelebileceğini gözlemlemiştir. Günümüz İspanya'sının temel yönü olan -yüzyılın ilk yarısında yarımada toplumunun başarısız modernleşmesi- hakkında fazlaca ısrarcı duruma düşmemek için İspanyol yenilenme hareketlerinin bin dokuzyüz seksenler sonrasının en anlamlı atılımına değinmek istiyorum. Bu atılımın çıkış noktası Manuel Azaña'nın kalemidir. Doğduğu şehir olan Alcala de Henares'deki halkevinde verdiği "El Problema Español" *(4.11.1911) adlı konferansından, Primo de Rivera diktatörlüğünün askeri sansürü nedeniyle Buenos Aires basınında çıkan "La Dictadura en Espana" (İspanya'daki diktatorya)* hakkındaki makalelerine kadar, 1930-1940 arasındaki değişik yazılı eserlerini, makalelerini, savaş konuşmalarını, parlamento görüşmelerini hiç saymıyorum. Azaña geçmişten toplayarak, beyninde yumuşatarak bir yenilikçi söylem yaratıyor ve bununla İspanyol toplumunun zihinsel, siyasi ve maddi yenilenmesine uygun bir gıda oluşturuyordu.

Madrit, Lizbon ve Barselona çıkışlı çeşitli milli iyileşme formülleri XX. yüzyılın ilk otuz küsür yılı sürecinde ertelendiler (ne kadar da çok yıl geçmiş aradan). Yine de İspanyolcada 14 Nesli deyimiyle anılanlar arasında entellektüel bir kaygının dayanağı vardır, bu kaygı Katalunya'da Prat de la Riba, Al-

Levent Sahverdi Arşivi

mirall ve Margall'larda, Portekiz'de Eça de Quieros, Castelo Branco ve Alfonso Casta'larda yansımasını bulmuştur. Borja Riquer'in, A. Balcells'in, A.H. Oliveira Marquez ve Hipolito de la Torre'nin çalışmaları, İspanya sınırları içinde dokuzyüzlü yıllar İspanyol yenilenme hareketlerinin akıl hocaları arasındaki farklılıkları ve kıyaslamaları ortaya çıkarma açısından aydınlatıcıdır. Hatta askeri ya da sivil kıyafetler içinde milli yenilenme politikalarıyla uğraşan yönetilciler için de böyledir. Bunların arasında Portekiz'de Sidonio Paes, Sa Cardoso ve Oliveira Salazar; Katalunya'da Prat de la Riba, Cambó, Macia y Companys; Madrit'de Melquiades Alvarez, Santiago Alba, Primo de Rivera sayılabilir. Tümü birbirinden farklı ideolojilerle ve çoğu zaman aynı yerde birleşmeyen somut politik formüllerle devleti, bölgeyi ve sonuç olarak, İber Yarımadasının sosyal dokusunu yenilemeye çalıştılar.

Adı geçen yenilikçilerden bazılarının, aradaki uzaklığa rağmen, 1908'deki Jön-Türk ihtilaliyle ("leading-man" Enver Paşa'dır) başlayan ve Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde (1932-1938) kurulan ve halâ yaşayan Türk Cumhuriyetini ortaya çıkaran, Türk-Osmanlı aydınlarının bağrında şekillenmiş olan eşdeğer harekete duydukları ilgi gözönünde bulundurulursa burada kısaca taslağı verilen bu genel çerçevenin boş olmadığı ortaya çıkar.

Doğu meselesinin ortaya çıkışından, Cumhuriyetin kuruluşuna dek (1908-1923) süren, Türk medeniyetinin çalkantılı döneminin ve Kemal Atatürk'ün yeni başkenti Ankara'dan esinlediği reformlardan kaynaklanan değişimlerin, köklü yeniliklere pek susamış olan Portekiz, Katalan ve İspanyolca konuşan aydınlar arasında, İber Yarımadasında bir yansımasının olup olmadığı konusundaki geçici tahkikata verilen emekler boşa çıkmadı; sözkonusu olan, bugün sıkça görülen ve Akdeniz boyunca yanlamasına yol alan bir dersti. Diğer bir deyişle görülmeye çalışılan, asırlık geçmişten alınan hayali mirasın aşağı yukarı ne kadar ağırlığı olduğu ve içinde bulunduğumuz yüzyılın tarihi sallantılarının, daha önceden var olan düşsel berraklığı ne denli bulandırdıkları idi.

"Last but not least", konu edilen, sel gibi akan, önceleri basılı, sonra da görsel-işitsel bilgilerin, Akdeniz toplumlarının geçmişten edindikleri görünümlerini değiştirip değiştirmedikleri, bu yüzyılın sonuna dek neden ve nasıl korundukları ya da nasıl değiştikleri sorusudur. Bu uzun araştırmayı başka bir zamana bırakıp burada şimdi, bu konuyu çağdaş tarihin çok özel bir dönemine (1914-1939) ait kılan, önemli özelliklere değinilecektir.

Profesör Jover Zamora, çok özlü bir konu olan, Avrupa sorunsalının İspanya'da algılanışı konusunda önemli bir şey söylemiştir. Bu satırların yazarı da İspanya'nın bir takım sosyal kesitlerinde, pozitivist tarih biliminin Doğu Me-

Levent Şahverdi Arşivi

selesi adını verdiği, çöküş dönemindeki Türk-Osmanlı İmparatorluğuna yönelik meydana gelmiş olan imgesel değişimleri bir çereveye oturtmaya yardımcı olmuştur.

O halde bu çok eski meselenin, 1923'de Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce nasıl göründüğüne bakalım.

II

DOĞU MESELESİNİN İSPANYA'DAN GÖRÜNÜMÜ

Osmanlı İmparatorluğuna yönelik eski muhalif görüşler, XVIII. yüzyıl İspanyasında yerlerini, dağılması Avrupadaki güçlerin dengelerini bozabilecek büyük, karmaşık ve çökme sürecindeki bir imparatorluk olduğuna dair görüşlere bıraktı.

Bizim görüşümüze göre, Domingo Badia'nın (Ali Bey) *"Viaje por Asia y Africa"* adlı eserinde ortaya koyduğu düşüncelerini, bir Andres Borrego'nun *"La guerra de Oriente considerada en si misma y bajo el punto de vista de la parte que Espana puede verse llamada a tomar en la contienda europea, 1855"* adlı eserlerinden ya da Castelar'ın denemelerinden *(La Cuestion de Oriente 1876)* ve yahut da Rafael Maria de Labra'nın uluslararası nitelikteki konferans ve konuşmalarından *(Turquia y el Tratado de Paris de 1856 y un aspecto de la cuestion de Oriente ambos opusculos de 1877)* ayıran, maddi farklılığın köklerinde bu husus yatar.

Doğrusu aralarında Osmanlı İmparatorluğunun kleidoskopik görüntülerini veren, diplomatik, konsüler, dini (Kudüsteki dini mekanların korunması ve gözetimi) ve doğubilimci (Opisso, Blasco Ibañez, Gomez Carillo) literatürlerden ayrı olarak, bazen içerden (İmparatorluğun bir eyaletinde yerleşik din adamları, gezginler), bazen de İspanya'dan (siyasi vakanüvisler, yazarlar) olmak üzere Doğu meselesi hakkında İspanyolca bibliografyaya çok özgün katkılar olmuştur ve katkıları taktire şayandır.

Askeri yönü olanlar yani tartışmalı bir bölgenin savaşla ilgili, siyasi, coğrafi açıdan araştırması ve tanınması amacıyla yapılan geziyi ortaya koyma amacı güdenler de vardır. Burada bahsedilen II. İsabel döneminde, genelkurmay tarafından teşvik edilen ve Avrupanın yolu izlenerek, Birinci Dünya Savaşına dek süregelen bir faaliyet ve edebiyattır.

Kırım Savaşı (1853-55) Türk-Rus Savaşı (1877), Balkanlardaki çatışmalar (1912-13) ve Ermenistan, Kürdistan, Libya, Mısır sınırlarında yaşanan savaş durumları, bu edebiyatın yazarlarına bol bol ilham verdiler.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk-Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki, İspanyol biyografisini, o devirde Reus kontu olan Juan Prim, imparatorluğun bağrında kaynayan gerek Müslüman gerekse Hristiyan milletlerin, Tuna sınırında, Prut geçidinde, Sivastopol şehrinde, Trakya, Makedonya, Sırbistan, Transilvanya, Bukovina bölgelerinde potansiyel casus belli (ÇN)[1] oluşturabilecek birer mazeret teşkil ettikleri bir kaç on yılda oluşturdu.

Bu eserin sayfaları, 1880-1914 arasında Doğu meselesini Avrupa ittifak sistemlerinin üzerinde durduğu kırılgan bir kubbe haline getiren nedenlerinin analizine girmekten uzaktır. Jose Pilar Moralez'in *(Turquia teatro de la guerra de Oriente 1876)* Modesto Navarro Gracia'nın *(La campaña de Moskowa Ensayo historico-militar, 1883)* Martin Arrue'nin *(Guerra de Crimea, 1889)* adlı eserleri ise bu subayların geziyi gerçekleştirip, hafızalarında kalanları, rapor ya da gözlemler halinde getirdikleri dönemde yaşanan ya da bir süre önce yaşanmış çatışmalar hakkında askeri birer katkıdan öteye gitmezler. Sadece örnek teşkil etmesi için, Barrios Carrion'un Doğu meselelerinin genel çerçevesini, modası geçmiş, açık olmayan ama olası haliyle nasıl ortaya koyduğunu görelim.

"Dahası içten içe çürümüş olan Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışı, bir kaç yılda, başladı ve korkunç gelişmelerle devam etti: Aynı dönemde, Rus İmparatorluğunda, öldürücü bir kanser misali, nihilizm ortaya çıktı; Almanya üzerindeki üstünlük hayallerini yitiren Avusturya, Koeniggraetz'de yitirdiklerinin telafisinin orada olduğunu düşünerek, gözlerini Doğuya çevirdi; Avrupada en küçük haline indirgenmiş Türkiye mücadele etmiyor, artık mücadele edemiyor; ancak mirasçı namzetleri olan Rusya ve Avusturya birbirlerine meydan okurcasına bakıyorlar; bugün Doğu meselesi şu soruyla ortaya konabilir: Bu iki güçten hangisi Ayasofya'ya haçı dikecek? Geleceğin ve bir çok diğer sorulara ne gibi cevaplar getireceğini söyleyebilmek ise çok güç".

Epidauros'daki Yunan bağımsızlık ilanı (1822) ile Petroviç Karadjordje'nin başkaldırısının (1804-1813) Sırplara sağlamış olduğu özerkliğin izinden giden, kaynamakta olan, ve egemen, bağımsız devlet oluşumunun eşiğindeki Balkan milletleri hakkında ise, bu yazar şunları ekliyor:

"Küçük Balkan devletlerinin, şimdilik Rus ve Avusturya'nın etkisiyle oluşan çalkantılara boyun eğdiklerini görmekteyiz; bunlar, politik şahsiyetlerini güvence altına alamamış küçük devletler, devletlerin kurulmasından önce yaşanan sallantılı dönemi geçerek, yaşamlarına başlıyorlar, çıktığı zaman iki rakip devletle sınırlı olmayacak savaş için binlerce bahane öne sürmeliler. Evet, görünen neden ne olursa olsun, daha önceden belirlemiş oldukları, Türkiye üzerindeki nihai yönetim hakkını elde etme amaçlarını gerçekleştirebilmek

[1] Savaş hali

Levent Şahverdi Arşivi

için mutlaka savaşacaklar; ama, Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya'da hiç kimsenin ne olduğunu bilmediği o esrarengiz, Avrupa dengesinin korunması için mücadele edeceklerdir".

Diğer bir örnek vermek gerekirse, Romen kralı I. Carol (esas ismi, Prens Charles de Hozenzollern-Sigmaringen) tarafından bizzat generallik rütbesi verilen mühendis albay Jose de la Llave y Garcia eserinin ilk 126 sayfasında krallığı anlatmış ve Romanya'nın o dönemde içinde bulunduğu siyasi, sosyal, entellektüel durumu hakkında derin bilgiler içeren güzel bir anlatım sergilemiştir. Ayrıca Macaristan, Rusya, Bulgaristan ve Sırbistan arasında kaybolmuş bu Latin ülkesinin mali ve iktisadi durumuna da değinmiştir.

Balkan savaşları ve I. Dünya Savaşının çıkışı, eskimiş orientalizm katkılı ve casusluk literatürü kaynaklı yarı diplomatik, yarı olay yerinde siyasi gözlemlere dayalı, melez görevlerin doğması için bir takım fırsatlar yarattı.

İspanya'nın Marques de Mulhacen (Mulhacen Markizi) ünvanı verdiği Paris Üniversitesinden de "Docteur es-lettres" (Edebiyat Doktoru) ünvanı bulunan, İspanyol diplomatı Carlos Ibanez de Ibarra'nın eseri, kanımca bu ögeleri bünyesinde barındıran bir örnektir *(D'Athenes a Constantinople La situation politique en Orient, Paris-Neuchatel, s.a, yayım tarihi muhtemelen 1917'dir).*

Ibanez de Ibero, I. Dünya Savaşı esnasıda Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye'de dolaşmıştır. Eseri iki yönden önem taşır; öncelikle dikkatini yoğunlaştırmış olduğu konu, bu üç ülkedeki siyasi hayatın anlatımıdır, öte yandan, eserinde, Mondros Mütarekesinden sonra, Atina ile İstanbul arasındaki çekişmeyi anlama konusunda temel taşı olabilecek, Türk ve Yunan dünyaların önde gelen isimleriyle yaptığı görüşmeler de yer alır.

Kral I. Konstantin'den, gönüllü müttefik Eleutario Venezilos'a, tartışmalara konu olan, meşruti Osmanlı hükümetinin başkanı (ÇN)[2] Enver Paşa'dan, İttihat ve Terakki'nin fikir babalarından Mithat Şükrü'ye kadar herkes, Mulhacen Markizi'nin, savaş dönemi notlarında yer alıyor.

Yazarın aşağı yukarı 1916 yılında koyduğu teşhis, içinden gelen Alman sempatisi nedeniyle ittifak devletleri arasında yer alan yaşlı Türkiye'nin çaresiz yenilgisini ilan ediyordu.

"Donç, il faut viser a atteindre directement le militarisme prussien en l'attaquant dans son rapaire; c'est une entreprise difficile, mais non pas irrealisable; une offensive heureuse dans les Balkans faciliterait singulierement

[2] Enver Paşa, o devirde Harbiye Nazırı Vekili görevinde bulunuyordu.

Levent Sahverdi Arşivi

cette tache; l'effondrement de son reve d'hegemonie en Orient atteindrait l'Alemagne dans ses oeuvres vives, l'isolerait completement et, desormais, les Imperiaux devraitent songer a paser de l'offensive a d'une invasion par le Sud''.

Rusya'nın Dardanellos (Gelibolu)'dan geçerek Balkanlar üzerinden kurtarılması ve bundan önce de Konstantinopolis'in işgali Ibañez de Ibero'nun öngördüğü şekilde gerçekleşmedi. Almanların Doğu cephesindeki idare merkezi olan Brest-Litovsk'da Troçki önderliğinde bir Sovyet heyeti ile, Almanya, Avusturya, Macaristan, Türk-Osmanlı askerleri ve diplomatları arasında, Bulgar elçisi Papov'un katılımı olmaksızın yapılan görüşmeler barış görüşmelerinde bir parantez açtı. (17 Aralık 1917-22 Mart 1918). Üçlü ittifaka mensup orduların Selanik'den saldırıya geçerek, Tuna boylarına ulaşmaları ise 1918 yılının Eylül ve Ekim aylarını buldu. Ancak bu olaydan sonra, savaşın sonunun yıldırım hızıyla yaklaşmakta olduğu anlaşıldı. Görülen odur ki, Büyük Paris Konferansından önce yapılan ateşkesler ve imzalanan anlaşmalar - Versailles (Alman İmparatorluğu), Neuilly (Bulgaristan), St. Germain (Avusturya), Trianon (Macaristan) ve Sevr (Türk-Osmanlı İmparatorluğu)- savaş sonrasında da geçerli olacak bir nihayete varma amacı taşıyorlardı.

Buna rağmen zafer, Ibañez de Ibero'nun tam ve şartsız olarak bağlanmasa da haklı nedenlerden ötürü sempati duyduğu tarafın oldu. Kitabında bölgedeki karmaşık savaş haline ve dünya savaşına karışan ülkeleri bekleyen yakın gelecek hakkındaki yaklaşımları burada daha önce bahsedilen kitaplara göre daha yoğun ve zariftir.

III

TÜRKİYE'DE CUMHURİYETİN İLANININ PORTEKİZ VE KATALUNYA'DAKİ YANSIMALARI

Türk-Osmanlı İmparatorluğunu yenileşme konusundaki kararsızlığından ve durgunluğundan, 1908'deki meşruti politik çalkantılarına, I. Dünya Savaşının yıkıcı depremine ve sonunda 1923 yılında Kemal Atatürk tarafından cumhuriyetin kuruluşuna sürükleyen olayların Iber Yarımadasında yarattığı yansımalar iki bölgede yoğunlaşmıştır.

Bunlardan birincisi yüzyıllardan beri bağımsız bir devlet olarak yaşamış olan yaşlı ülke Portekiz'di. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kral II. Manuel tahttan indirilerek 5 Ekim 1910 günü I. Cumhuriyet ilan edilene dek, düşünen Portekizli nesiller arasında onmaz bir yeniden canlanma ve yenileşme ihtiyacı hüküm sürdü. Joao Chagas bu dönemde şöyle yazmıştı:

Levent Şahverdi Arşivi

"Portugal salve-se com a Republica ou nao se salva". Kendisini söylem açısından adalet yanlısı, laik ve ruhban sınıfı karşıtı sayan yeni Lusiten rejimine önde gelen bir çok siması da böyle düşünüyordu.

İdeolojik savunucuları tarafından sabırsızlıkla beklenen bu tarihi değişim zamanının önemli iki isminden biri, hükümetin başı ve Portekiz Demokrat Partisinin ruhu ve beyni olan Alfonso Costa (1871-1937), diğeri ise Portekiz'in üçlü ittifakın yanında yer aldığı I. Dünya Savaşının kritik dönemlerinde savunma bakanı olan topçu generali Ernesto De Sa Cardoso'dur (1864-1950). Öte yandan geçmiş yüzyıllarda İngiltere ile olan ilişkiler gözönünde tutulduğunda, bu dönemde Portekiz'in başka türlü davranması da sözkonusu olamazdı.

Sa Cardoso bu dönemde sahip olduğu bilgilerden ötürü en aşırı cumhuriyetçi ve antifaşist askeri kanadın birleşme noktası haline gelmişti. Diğer bir deyişle Galicia'daki ardçılar tarafından desteklenen ve Kuzey eyaletlerindeki entrikalar nedeniyle kaygılı olan o dönem Portekizinin mutlakiyet karşıtlarının. İlk anda uzlaşmaz bir tutum sergileyen Alfredo de Magalhaes gibi cumhuriyetçiler kendilerine mecazi olarak Genç Türkler adını veren cumhuriyetin demokratikleşmesi ve ilerlemesi yanlısı Portekizli subaylarla amaç birliği ettiler. Bunların arasında Helder Ribeiro, Americo Olavo, Alvao Pope gibileri araştırmaya değer isimler bulunur.

Bu aşamada kendilerini, 1908-1914 arasında, Atatürk'ün yürüttüğü milli atılımın öncesinde Türk yenileşme hareketlerinin temellerini Selanik, İstanbul ve İzmir'de atan Genç Türklerin yerine koyan politik ilerleme bayraktarlarının basın ve yayın hareketlerinin üzeride durmak yerinde olacaktır. Bu saptama bilimsel bir hatırlayışın bir parçası olarak kalabilir ya da öte yandan Akdeniz çerçevesinde yer alan çağa aykırı toplumlarda ilerlemenin bayraktarlığını yapan, yenileşme hareketlerinin sevinciyle kendi düşünce, davranış, oluş tarzlarının arasında gidip gelen subay sınıfları arasında karşılaştırmalı bir çalışmanın başlangıç noktası haline gelebilir.

Bu notları yazarken, Antonio Ferreiro *(A volta con as Dictaduras, Lisboa, 1927)* ile Licinio Rendeiro'nun *(Tres Homens de Historia Contemnporanea, Lisboa, 1938)* çalışmalarından bahsetmemek haksızlık olur.

Ferreiro Avrupayı gezmiş ve Oliveira Salazar'ın fikirlerine yakın bir yayıncıydı. Türkiye'deki değişimler hakkında eserinde yeralan bölümler, hayranlık ile alay, yaşlı Hıristiyanlarda görülen Türk karşıtı sabit fikirlerle Gazi'nin cüretkar politikalarını takdir arasında gider gelir.

Oysa Licinio Rendeiro'da eserin üçte birini kaplayan bilimsel ve övgü nitelikli yorumlarla karşılaşıyoruz (geri kalan üçte ikilik bölüm Oliveira Salazar'a ve Polonya'nın güçlü adamı Pilsudski'ye ayrılmıştır).

Levent Sahverdi Arşivi

Eserin bilimsel yönünde bir takım hatalar görülür. Takdirin sözkonusu olduğu kısımlarda ise Atatürk'ün reformizmine destansı bir yaklaşım görülür:

"A obra realizada pelo Ghazi e tao vasta, e tao grandiosa, que quasi ultrapassa os limites do poder humano".

Bu Portekizli yazar yeni Türk rejiminin milliyetçi reformlarında içten içe yenilenen ve aynı zamanda otuzlu yıllar Avrupasında etkili olan uluslararası gerginlik ortamından uzaklaşan bir ülkenin temellerini görme eğiliminde olan çağdaşlarıyla fikir birliği içindeydi.

"Ate la, -diyordu Rendeiro-, vive a sua divisa. Tudo pelo povo, nada contra os outros".

Sonuç olarak birinci Salazarist dönem Portekiz yayıncılığında Kemalist olgunun yansımalarında Gazi'nin askeri-siyasi şahsiyetinin altı çiziyor, 1924 ile -1914'deki tutumunun tersine altı yıllık anlaşmazlık süresince tarafsız kaldığı- II. Dünya Savaşı öncesinde Atatürk'ün ölüm yılı olan 1938 yılları arasında Türkiye Cumhuriyetinin oynadığı barışçı rol ve reformlarının ilerici yönlendirmesi vurgulanıyordu.

Türkiye'nin dış görünümünü değiştiren olayların yansımalarının görüldüğü diğer bir bölge İspanyol devleti içinde özel bir yeri olan Katalunya idi. Bu yansımalar Francesc Cambó'nun şahsında çok belirginleşti (1876-1947).

Cambó, yüzyıl başlarında prenslikte kamuoyunu oluşturan gazete niteliğindeki, *"La Veu de Catalonya"*nın sayfalarında seçkin bir Katalanist olarak dikkati çekmişti. İşte bu dönemde Cambó, Prat de La Rıba ile birlikte "Lliga Regionalista"yı kurdu. "Solidaritat Catalana" adlı politik konfederasyonda birleşen yerel menfaatler ve güçler "Programa del Tivoli"ye alındılar (Nisan 1907). Programın yönetim maddeleri arasında, Katalan yerel hareketinin yenileşme ve canlanma isteği defalarca dile getirilmiştir. Cambó, kendisine sadece Katalunya'da değil, 1918-1923 yılları arasında Maura, Garcia Pieto ve Sanchez Guerra'nın sözde milli kurtuluş ve konsantrasyon hükümetlerinde de güç odaklarına tırmanma imkanı veren bu ilkelere sadık kalmıştır.

1923-1930 yılları arasında parlamentonun çalışmalarına ara verdiği Primo de Rivera döneminde Cambó, yirmili yıllar ve bir çok pazarlıkla, politik manevralarla, düzeyli koleksiyonlarla ve sembolik olarak "Cataluña" ismi konmuş olan kendi yatıyla yaptığı Akdeniz gezileriyle geçen bizzat Cambó'nun kendi yaşantıları hakkında önemli noktaları aydınlığa kavuşturan iki eser yazar. Bunlardan birincisinin adı *"En torno del Fascismo italiano. Meditaciones y comentarios sobre problema de politica contemporanea" (Barcelona, Editorial Catalana, 1925)'dır.* Cambó'nun Mussollini'ye ve Italyan toplumunun ye-

Levent Şahverdi Arşivi

nileşme yanlısı politik hareketine gösterdiği ilgi, faşizmin, kendi yükselişini kamuoyu önünde süslemekte kullandığı yenileşmeci karakteri hakkında az da olsa bilgi sahibi olan kişileri şaşırtmamalıdır.

Bu denemenin XVIII. bölümünde ("Devletin görevi nasıl değişti") -her seferinde daha Minotauros, daha müdahaleci, daha hükmedici-, Cambó, içlerinde ciddi düzen ve denge sorunları bulunan endüstriyel dönem karmaşık toplumlarının yönetilebilirliği hakkındaki düşüncesinin harikulade bir anahtarını vermektedir. Bu da, halkı kazanmak için demagojinin kullanımı ve böylelikle ülkenin politik hayatını kurtararak onu belli bir vadeyle bir diktatörün ya da bir partinin eline bırakmaktan ibarettir *(Bkz. Las Dictaduras, Madrid-Barcelona, Espasa-Calpe, 1929)*. Bu fikir Cambó'nun Ispanya'nın ikinci cumhuriyetinin gelişiyle nihai olarak sağa yönelmesinden önce, henüz içinde bulunduğu liberal-muhafazakar ortama aittir. 1923 ortasında Cambó yatıyla, bazı arkadaşlarını da yanına alarak Adriyatik sularında bir yolculuğa çıktı. Tekne Trieste limanından demiraldı; Atina, Korfu, İstanbul "Cataluña"nın başlıca durakları oldular. Mudanya ve Bursa bu seyahatin son bulduğu yerler oldular. Bu anlatıma, bizzat Cambó tarafından *"Memories"* adlı eserinde *(Barcelona, Editorial Alpha, S.A, V.I, PP 512)* yer verilmiş ve içinde arkadaşı arkeolog Sadurni Jimenez de bol bol geçmiştir *(L. Asie Mineure en ruines, Paris, Plon, 1925)*.

Cambó'nun gezi izlenimleri adıyla kaleme aldığı ortak eserler, "Visions d'Orient" adlı küçük bir kitapta toplandı (Barcelona, Editorial Catalana, S.A. 1924).

Cambó'nun barış anlaşmaları ve savaşın sonuçları nedeniyle Doğu Akdeniz'in bu bölümünün o dönemde geçirmekte olduğu değişimleri, bağımsız ve özgün bir şekilde anlattığı eser, *"Visions d'Orient"*dir. Cambó bu kitapta (Venizelos'un dört elle sarıldığı) Yunan "Megali Idea"sının yenilgisiyle beraber Ankara'daki milliyetçi hareketin zaferini de özetler.

Cambó aşağıdaki parçada Kemalist deneyimin cumhuriyetin kurulmasından önceki başarısız reformcularla, I. Constantin'in Yunanistanıyla hatta sadece bunlarla değil 14'deki savaşın sonlarından itibaren Balkanları doldurmaya başlayan cumhuriyetçi devletlerle karşılaştırıldığında getirdiği yeniliği özetlemiştir:

"I el moviment d'Angora comptava amb un cabdill que aplegava, al hora, el prestigi i l'aptitud. Mustafa Kemal no era solament un gran general: Era i es un formidable politic; un home la cualitat suprema del qual es de saber manar i de saber infondre confiança cega i devocio fanatica a aquells que comanda. La intensitat del seu fervor patriotic no Il obscuri mal uan visi

Levent Sahverdi Arşivi

exactissima de lagrealitats, tant militars com politiques. I cuan home estudia detalladament la seva accio des de Samsun al traktat de Lausana, no sap que admirar mes: Si l'apostol desvetilador de la consciencia nacional d'un poble, o el militar que crea un exercit i el porta constantment a la victoria, o el politic que, sense una feblesa i sense una imprudencia, sap governar els seua, sap guaniar-se alitats obtenint molt i no donant res, i sap despres de la victoria, mesurar exactment fins on poden arribar i en quin punt han d'aturar-se les seves pretensiones".

Cambó Katalanist bir Katalan olarak Atatürk'ün kişiliğinde, riskli siyasi macerasının tümünü yalnızca düzenini kurmak ve amaçlarına ulaşmak için, silahların kullanımına ayırmayan doğuştan başbuğ olan şahsiyeti görmüyor, Gazi'de Türklüğün özünü, imparatorluğun başşehrinin (İstanbul) kozmopolitizminin zararlarından ve yabancıların (Yunanlılar, İtalyanlar, İngilizler) müdahaleci hilelerinden kurtaran, Anadolu'nun yenileştirici liderini görüyordu. Sonuç olarak Atatürk kendi tarzında modern aleme girişinin başlangıcında olan, sürekli kurumsal bir geleneğin -Türkiye Cumhuriyeti- kurucusuydu.

Cambó'nun 1914-1919 yılları arasında dünyanın geçirdiği tüm değişikliklerin görülebilen izleriyle dolu olan 1923 İstanbul'u hakkında yazdıkları ise ayrı olarak değerlendirilmeye değerdir. Bunlar çağdaş Doğunun esin kaynağı olduğu İspanyol hayalgücünün sayfaları arasına girer; gelecekte de onu bu çerçevede değerlendirmek gerekecektir.

Bu arada, Cambó'nun kitabında öncelikle askerlerden, sonra memurlardan oluşan Türk dünyasının kurnaz asalaklar ve vatansız fırsatçılarla dolu, ihtiyar ve baştan çıkarıcı İstanbul'a uyuşmazlığını vurgulayışını incelemekte yarar vardır.

"Constantinople i Turquia son coses no sols diferents sino gairebe contraries: que la força i la prosperitat de l'una recolzen sobre la decadencia i l'afebliment de l'altra."

Yıllar sonra Emilio Garrigues, Ankara'da yerine getirdiği diplomatik görevinin, esin kaynağını teşkil ettiği, Türkiye hakkındaki önemli kitabında bu düşünce çizgisinde israr etmiştir.

Cambó'nun savaş sonrası Türkiye'sindeki değişimleri algılayışı kanımca biraz da, bizzat yazarın içine zerk etmiş olduğu burjuva Katalanizmine ait milliyetçi tutumdan kaynaklanan, tazelikten yoksun olamayan kültürlü gezginlerin kaleminin verdiği cesaretten yoksun değildir.

Cambó'nun metninde bunlardan öteye aranıp bulunabilecek saptamaları tarih bilimi her zaman haklı çıkarmıştır. Halen Kraliyet Tarih Akademisinin

Levent Şahverdi Arşivi

başkanı olan ve bazı Müslüman Doğu ülkelerinde İspanya büyükelçiliği yapmış olan Arapbilimci D. Emilio Garcia Gomez'in aşağıdaki alıntı yaptığım sözleri de onu haklı çıkarır niteliktedir.

"Türkiye Atatürk ile, İspanya'nın arada neredeyse bir yüzyıllık bir süre olduğu halde iki kerede yaptığı bir şeyi bir kerede halletmiştir: Bağımsızlık savaşı ve 98 hareketi. Asker olarak Atatürk ülkeyi neredeyse yenilen durumundan çıkarıp yenen durumuna geçirerek vatanı kurtarmıştır. Kültürel inkılapçı olarak ise eşi benzeri olamayan ürpertici bir cüret göstermiştir. Onun ellerinde Türkiye, Avrupa olmak için Asya olmaktan vazgeçmiş, İslam hilafetinin merkezinden laik bir cumhuriyete dönüşmüştür; kozmopolitizm tartışma götürebilecek Hitit akrabalığını içeren bir Türkçülük haline gelmiş; bir kasırgaya maruz tutulan dil Arapça ve Farsça sözcüklerin yer aldığı sayfaların hemen tümünü birer birer kaybetmiş, bunun yerine Ural-Altay sentaksının özünü canlandırmıştır; görkemli kıyafetleri Avrupa düzeyine indirgenmiş (yedi kaftanlı paşalar frak giymişler ve başlarına da, türbanı bırakıp şapka ya da kasket takmışlardır); Arap alfabesi ölmüş yerine Latin alfabesi konmuştur. Loti'nin Aziyadeleri -tabii eğer Loti'nin Aziyadeleri gerçekten Aziyade idiyseler- peçeyi unutup salonlarda fokstrot yapmaya ve parlamentoda nutuk atmaya başladılar, tüm Türk vatandaşları soyadlarını değiştirdiler, dini tarikatlar kapatıldı, kanunlar, takvimler, uzunluk ölçüleri, adetler örfler değişti. Kısacası her şey değişti, taş üstünde taş kalmadı. Bu nitelikte bir değişimin hiç bir millete kendi içinden biri tarafından yaptırılmadığına gerçekten inanıyorum..."

Böylesine güzel bir sonucun ardına, imgeleme, bir uygarlığın, bir ülkenin, bir şehrin, ya da öne çıkan bir kişinin, bir zaman politik analizlerine hedef olduğu, kliomanisini uygulamak için tarihi bir bahane haline geldiği ya da edebi anlatımlarına ilham kaynağı olduğu diğer bir toplumun "Kültürtragor"leri, alıcıları, analistleri ve izleyicilerinin imgelemeleri, doğrudan ya da hayali algılayışları hakkında pek fazla bir şey ekenebileceğini sanmıyorum.

Bu konu, uygun bir zamanda tekrar açmak üzere şimdilik kapatmayı uygun bulduğum çok uzun ve derin bir konudur. Son olarak burada, Türkiye'nin, İslamdan kaynaklanan kültürel ve dini mirasını değiştirmeye yönelik isteğinde, siyasi sisteminde ve devlet şeklinde bir kaç onyılda tamamladığı değişimlerin bazı İber yazarlarına uyandırdığı ilginin sürekliliğini de kaydetmek isterim.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TURQUÍA, DEL IMPERIO A LA REPÚBLICA: UNA PERCEPCIÓN ESPAÑOLA

Prof. Dr. VICTOR MORALES LEZCANO

I
TELÓN DE FONDO: EL LEIT-MOTIV DEL REGENERACIONISMO EN ESPAÑA

La preocupación regeneracionista en España atraviesa los treinta primeros años del siglo XX. Joaquín Costa, dictó sus conferencias sobre *Oligarquía y Caciquismo* en el Ateneo de Madrid (1902). Contra los "males de la patria", el egregio tribuno propuso, con su gusto por fórmulas lapidarias y=directas, aquella receta de "escuela y despensa" tan archicitada después fuera de contexto.

Luego, por hablar de otro hito memorable en la trayectoria regeneracionista española -que también sacudió a políticos y pensadores portugueses y catalanes de la época-Ortega y Gasset avizoró en *España invertebrada* (1921) que nosotros somos el problema y que sólo de Europa puede venir=la redención. Y por no resultar repetitivo sobre este aspecto inicial de la España contemporánea -la "modernidad fallida" de la sociedad peninsular en la primera mitad del -siglo- quiero referirme al más significativo brote postnoventayochista del regeneracionismo hispano: el que surgió de la pluma de Manuel Azaña. Desde la conferencia que pronunió=en la "Casa del Pueblo" de su ciudad natal -Alcalá de Henares-, titulada "El Problema español" (4/11/1911), hastasus artículos sobre "La Dictadura en España" (1924), publicados en la prensa bonaerense a causa de la censura militar del Directorio de Primo de Rivera, por no hablar de las intervenciones parlamentarias, discursos de guerra, artículos y escritos varios correspondientes al período 1930-40, Azaña recolecta del pasado, macera en su mente, y produce un discurso regeneracionista con el que intenta proporcionar sustento racional a la renovación material, política y mental de la sociedad española.

Las diferentes fórmulas de mejoramiento nacional procedentes de Madrid, Lisboa y Barcelona difirieron a lo largo de los primeros treinta y tantos años de este siglo XX (hoy, ya, tan añoso). Hay, sin embargo, un substrato de preocupación intelectual en los miembros de la que ha venido a denominarse gene-

Levent Sahverdi Arşivi

ración del 14, de expresión en castellano (Ortega, Azaña, Madariaga) que tuvo su correspondencia en los Maragall, Almirally y Prat de la Riba en Cataluña, y en los Eça de Queirós, Castelo Branco y Alfonso Costa en Portugal. Los estudios de Borja Riquer, A. Balcells, A.H. Oliveira Marques, e Hipólito de la Torre son iluminadores para llevar a cabo una aproximación comparatista, dentro de los límites ibéricos, en torno a las analogías y diferencias existentes entre los mentores del regeneracionismo ibérico novecentista. E incluso, entre los-gobernantes que vistiendo uniforme militar o traje de calle, practicaron políticas de regeneración nacional, casos que fueron los de Sidonio Paes, Sa Cardoso, y Oliveira Salazar en Portugal; Prat de la Riba, Cambó, Maciá y Companys en Cataluña; Melquíades Álvarez, Santiago Alba, Primo de Rivera y Manuel Azaña desde Madrid; todos intentaron, con signo ideológico dispar y en fórmulas políticas concretas no siempre convergentes ni mucho menos, regenerar el Estado, la región, el tejido social de la Península Ibérica, en suma.

Este telón de fondo brevemente esbozado aquí, no es ocioso si nos preguntamos por el grado de interés que algunos de estos reformadores experimentaron por el movimiento-equivalente -todas las diferencias respetadas- que se produjo en el seno de las élites turco-otomanas desde que se manifestaron con la revolución de los Jóvenes turcos" (Enver Pasha como *leading-man)* en 1908 hasta la fundación y andadura efectiva- de la República turca bajo el mandato de Mustafa Kemal Atatürk (1923-38).

La pesquisa provisional a realizar en torno a si hubo=alguna repercusión ibérica -tan sedientas como parecían estar las élites portuguesas, catalanas y catellano-parlantes= de una regeneración profunda- del agitado período de la civilización turca que se extiende desde la fase final de la Cuestión de Orienta hasta la fundación de la República (1908-1923) y las consecuencias transformadoras que se derivaron de las reformas desde arriba que inspiró Kemal Atatürk desde la nueva capital de Ánkara, ha valido el esfuerzo, toda vez que se trata de un ensayo de lectura transversal -a lo largo del Mediterráneo, hoy tan traído y llevado-ahora-. De este modo, se pretende contribuir con algún material de acarreo concreto a la recuperación de las imágenes de circulación colectiva en el circuito de las culturas ribereñas, pero referidas al siglo XX. Es decir, se pretende ver aproximadamente cuánto ha pesado la herencia "imaginaria" recibida del pasado secular y en qué medida las sacudidas históricas del siglo actual han alterado la cristalización imaginológica previamente existente.

Last but not least, se trata de si la lluvia torrencial de información impresa, primero, y audiovisual, después, ha ido transformando la imagen que las sociedades mediterráneas han recibido del pasado, cómo y por qué se conservan o transforman a lo largo de este fin de siglo. Esta=prolongación de la encuesta

Levent Şahverdi Arşivi

habrá que posponerla para otra=ocasión, mientras que aquí y ahora se abordará *a grandes rasgos* la que compete a un tramo muy caracterizado de la historia contemporánea (1914-1939).

El profesor Jover Zamora ha dicho algo de interés en torno al substancioso tema de cómo ha percibido en España la conflictividad en Europa. El autor de estas líneas ha contribuido a poner de relieve los cambios de imagen acaecidos en algunos sagmentos sociales de España en torno al Imperio Turco-Otomano en su fase declinante (1853-1914), aquélla que la historiografía positivista denomina época de la Cuestión de Oriente.

Veamos, en breve, cómo se vió la cuestión de marras, antes de la fundación de la República en Turquía en 1923.

II

LA CUESTION DE ORIENTA VISTA DESDE ESPAÑA

La percepción antigua, antagónica, del Imperio Turco-Otomano había ido cediendo paso en la España del siglo XVIII a la contemplación de un vasto, complejo y declinante imperio cuyo desmembramiento ponía en peligro el equilibrio de las potencias en Europa. Ahí radica, desde nuestro punto de vista, la diferencia substancial que separa el relato de domingo Badía (Ali Bey) en su *Viaje por Asia y Africa* (1814, en edición original en francés) de las reflexionesde un Andrés Borrego (*La Guerra de Oriente considerada en si misma y bajo el punto de vista de la parte que España puede verse llamada a tomar en la contienda europea,* 1855), de los ensayos de Castelar (*La Cuestión de Oriente,* 1876), o=de las conferencias y alocuciones de carácter internacionalista que pronunció Rafael María de Labra (*Turquía y el Tratrado de París de 1856 y Un aspecto de la cuestión de Oriente,* ambos opúsculos de 1877).

Hay por medio, en puridad, el hiato histórico del ingreso del Imperio Turco-Otomano en su fase de pulso agónico con las reformas administrativas necesarias para levantar cabeza en las fronteras imperiales, llenas las arcas del Tesoro en la metrópoli constantinopolitana y acometer la instrucción cívica y militar de la variopinta población tanto de Anadolu como de las provincias árabes y balcánicas del imperio. Salvando, de esta manera, una fortaleza en estado desitio desde Besarabia y Serbia; Crimea y el Cáucaso (presión rusa desde la firma del tratado de Kucuk-Kainark en 1774) hasta Egipto, Chipre, Monte Líbano, Mesopotamia y Grecia (presión de la Europa centro-occidental a partir del Congreso de Berlín y de la penetración anglo-franco-alemana-en la periferia insular y asiática del mundo otomano).

Levent Sahverdi Arşivi

Aparte de la literatura diplomática y consular, religiosa (custodia y protección cristiana de los Santos Lugares en Jerusalén) y orientalista (Opisso, Blasco Ibañez, Gómez Carrillo), que nos proporciona una visión caleidoscópica del imperio, a veces desde dentro (religiosos residenciados en algunas provincias de aquel imperio, viajeros ocasionales), a veces desde España (caso de los cronistas políticos, de publicistas y divulgadores del tres al cuarto), hubo, además, una aportación peculiar a la bibliografia en castellano, a la Cuestión de Oriente, que merece por si sola un punto y aparte.

La de naturaleza militar. Es decir, aquélla que tiene=por finalidad plasmar el viaje de reconocimiento y exploración geográfica, política y bélica de un territorio polémico. Se trata, en rigor, de una actividad y literatura que fomentó el Estado Mayor del ejército durante el reinado de-Isabel II y que, siguiendo una pauta europea, se prolongó sin solución de continuidad hasta la Primera Guerra Mundial.

La guerra de Crimea (1853-55), la guerra ruso-turca (1877), los conflictos armados en los Balcanes (1912-13) y las coyunturas belicosas que se produjeron en las fronteras de Armenia, Kurdistán, Libia y Egipto proporcionaron copiosa inspiración a los autores de aquella literatura. Juan Prim, Conde de Reus entonces, inauguró esa etapa de la bibliografía militar española en torno al Imperio Turco-Otomano en unos decenios (en los) que las nacionalidades en ebullición en su seno,) (tanto cristianas como islámicas,) (eran pretexto) para convertir la frontera del Danubio, el paso del Pruth, la ciudad de Sebastopol, las regiones de Bucovina y Transilvania, Serbia, Macedonia, y Tracia, amén de algún que otro puerto, acceso fluvial, desfiladero de montaña o apeadero insular en *casus belli* virtual.

Las páginas de esa literatura no suelen ser muy penetrantes en el análisis de las causas de fondo que hicieronde la Cuestión de Oriente el arco de bóveda más frágil sobre el que reposó el sistema europeo de las alianzas entre 1880-1914. Las obras de José Pilar Morales (*Turquía, teatro de la Guerra de Oriente,* 1876), de Modesto Navarro García (*La campaña del Moscowa. Ensayo histórico-militar,* 1883), Martín Arrue (*Guerra de Crimea,* 1889) y Barrios Carrión (*Una ojeada geográfico-militar sobre las naciones balcánicas,* 1889), son meras aportaciones militares a los hechos de armas que se estaban dando -o se habían dado no hacía mucho- cuando estos oficiales realizaron el viaje que inspiró la memoria, informe u "ojeada" de turno.

A título meramente ilustrativo, veamos cómo Barrios Carrión planteó el telón de fondo de la Cuestión de Oriente, de acuerdo a una óptica occidental bastante rancia, no exenta, empero, de verosimilitud:

Levent Şahverdi Arşivi

"Mas el desmoronamiento del carcomido edificio otomano, empezó y ha continuado con aterradores progresos en pocos años; al propio tiempo el nihilismo ha surgido como cáncer devorador en el imperio moscovita; y el Austria, perdidas las ilusiones de supremacía en Álemania, ha convertido los ojos hacia el Oriente, sospechando que alli se le ofrecía hermosa compensación de lo que perdiera en Koeniggraetz; Turquía, reducida a minimos limites en Europa, no lucha, no podria luchar ya; pero los dos presuntos herederos, Rusia y Austria, se han miradoen desafio; y hoy la cuestión de Oriente pudiera formularse en esta pregunta: Quién de las dos clavará la cruz en Santa Sofia? Dificil es adivinar lo que el porvenir reserva como contestación á ésta y á otras muchas cuestiones."

A lo que añade este autor con respecto a las nacionalidades balcánicas en ebullición que, siguiendo el precedente sentado por la declaración de independencia griega en Epidauros (1822) y las consecuencias autonómicas que tuvo para Serbia la insurrección de Petrovic Karadjordje (1804-13), se encontraban entonces en vísperas de su acceso casi definitivo a la entidad de Estado soberano, independiente:

"Por lo pronto, estamos viendo á los pequeños estados balkánicos, ceder ante los alternativos vaivenes de las influencias rusas ó austriacas; naciones pequeñas que no tienen asegurada su personalidad politica y gue comienzan su vida atravesando el periodo de agitaciones que precede á la constitución de los pueblos, deben ofrecer miles de pretextos para la guerra, que el dia en que estalle no limitará sus temibles estragos á las dos potencias rivales. Reñirán si, el imperio austriaco y el ruso, cualquiera que sea el motivo aparente, con el intento preconcebido de recoger la última manda de Turquía; pero intervendrán, seguramente, para conservación de ese misterioso equilibrio europeo, que nadie sabe en qué consiste, Alemania, Francia, Inglaterre é Italia."

El coronel de Ingenieros, José de La Llave y García, por abundar en otro ejemplo, llevó a cabo una estancia en Rumanía y Bulgaria para redactar un estudion de la organización militar de aquellos países (*Memoria sobre el ejército=rumano,* 1913). Ha de predicarse de este autor -recipiendario del grado de general por concesión de la Corona rumana=encarnada en la persona del rey Carol I (originariamente llamado Principe Carlos de Hohenzollern-Sigmaringen)- que supo sintetizar en las 120 primeras páginas de su obra una=descripción amena y erudita del reino, del estado político, social e intelectual de la Rumanía de entonces, y de unas pinceladas sobre la vida económica y hacendística de aquella perdida nación latina, enclavada entre Hungría, Rusia, Bulgaria y Serbia.

Levent Sahverdi Arşivi

Las guerras balcánicas y el estallido de la Primera Guerra Mundial ofrecieron una serie de oportunidades para que floreciera la misión "híbrida", mitad diplomática, mitad=de observación política *in situ*, con sus ribetes de orientalismo transnochado incluido, y con gérmenes de literatura de espionaje. La obra de Carlos Ibáñez de Ibero, diplomático español con título de docteur es-Lettres por la Universidad de París y grande de España (Marqués de Mulhacen) constituye, desde nuestro punto de vista, un dechado de aquellas características (*D'Athènes à Constantinople. La situation politique en Orient*, Paris-Neuchatel, s.a. -pero probablemente publicada en 1917-).

Ibáñez de Ibero viajó, de hecho, por Grecia, Bulgaria y Turquía en plena guerra mundial. Su obra posee un doble valor, no sólo por las descripciones que hace de la vida politica de las tres naciones sobre las que centra su atención, sino por las entrevistas que celebró con figuras cardinales del mundo greco-turco en una coyuntura-clave para entender el antagonismo que presidió las relaciones entre Atenas y Estambul a partir de la firma del armisticio de Mudros.

Desde el rey Constantino I hasta el voluntariosamente aliadófilo Eleuterio Venizelos, desde el discutido Enver Pasha, primer ministro del gobierno constitucional otomano, hasta Midhat Chukry, *alma mater* del *Comité para la Unión y el Progreso,* desfilan todos por las páginas de la crónica en tiempos de guerra que escribió el Marqués de Mulhacen.

El diagnóstico del autor, que data aproximadamente de finales de 1916, anunciaba ya la irreversible derrota de la vieja Turquia, aliada a los Imperios centrales de Europa por germanofilia de caserna:

"Donc, il faut viser à atteindre directement le militarisme prussien en l'attaquant dans son repaire; c'est=une entreprise difficile, mais non pas irréalisable; une offensive heureuse dans les Balkans faciliterait singulièrement cette tâche; l'effondrement de son rêve d'hégémonie en Orient atteindrait l'Allemagne dans ses oeuvres vives, l'isolerait complètement et, désormais, les Impériaux devraient songer à paser de l'offensive à la défensive afin de couvrir le sol national menacé dúne invasion par le Sud."

La liberación de Rusia por los Balcanes, a través del paso de los Dardanelos (Gallípoli) y previa capitulación de Constantinopla, no se produciría tal y como previó Ibáñez de Ibero. La reunión en Brest-Litovsk, sede del mando alemán en el frente del Este, entre una delegación soviética encabezada por Trotski con representantes diplomáticos y militares de los imperios alemán, austro-húngaro y turco ottomano, amén del ministro búlgaro Popov, abrió un paréntesis a la paz negociada (17 de diciembre, 1917-22 de marzo, 1918). No

Levent Şahverdi Arşivi

seria hasta los meses de septiembre y octubre de 1918 cuando las tropas de la Triple Entente lograron irrumpir a partir de la ciudad de Salónica, para alcanzar la frontera fluvial del Danubio. "Sólo entonces se *avecinaría el período final de la guerra con botas de siete leguas.*" La serie de armisticios que precedieron a la granconferencia de París y, evidentemente, la redacción de los Tratados -Versalles (Imperio Alemán), Neuilly (Bulgaria), St. Germain (Austria), Trianon (Hungría) y Sèvres (Imperio Turco-Ottomano)- intentaron fijar una línea de sutura válida para la postguerra.

No obstante ello, *(toujours arrive l'inattendu)*, la victoria cayó del lado hacia el que Ibáñez de Ibero, por razones obvias, experimentaba una simpatía, cuando no adhesión, incondicional. En su libro, la aproximación a la compleja situación bélica en la zona y los interrogantes sobre el futuro inmediato de los países involucrados en la guerra mundial, aparece más densa y sutil que en los otros libros evocados anteriormente.

III

LA REPERCUSIÓN PORTUGUESA Y CATALANA DE LA PROCLAMACIÓN DE LA REPÚBLICA EN TURQUÍA

En dos territorios de la Península Ibérica encontranon eco los econtecimientos que arrastraron al Imperio Turco-Otomano de su estancamiento e indecisión reformadora a los balbuceos políticos de tipo constitucional que se dieron en 1908, al seismo destructivo de la Primera Guerra Mundial, y, finalmente, al período de la fundación de la República por Kemal Atatürk en 1923.

El primero de ellos fue Portugal, viejo país y Estado independiente desde hacía siglos. Una necesidad de regeneración, de revigorización imposible recorrió el ánimo de generaciones de portugueses pensantes en la segunda mitaddel siglo XIX, hasta que fue destronado el rey Manuel II y proclamada la Primera República el 5 de octubre de 1910. João Chages escribirá entonces:

"Portugal salva-se com a Republica ou não se salva" Y así pensaron bastantes pro-hombres del nuevo régimen lusitano, que se quiso en su retórica: "justiciero", secularizador y anticlerical.

Dos figuras relevantes de aquella hora de cambio histórica tan esperada por sus abogados ideológicos, fueron, de una parte, la de Alfonso Costa (1871-1937), cabeza y alma del partido democrático portugués y presidente del gobierno; de otra, la de Ernesto Alfredo de Sa Cardoso (1864-1950), general del arma de artillería y Ministro de la Guerra en el crucial peíodo de la Primera Guerra Mundial, cuando Portugal se pronunció de la Primera Guerra-Mundial, cuando Portugal se pronunció beligerante a favor de la Triple Entente.

Levent Sahverdi Arşivi

Como no podía ser menos si se tienen en cuenta las relaciones de siglos con Inglaterra.

Sa Cardoso, en cuestión, fue -por la información que poseo- el punto de convergencia del ala militar republicana más radical y anti-facciosa. Es decir, anti-monárquica, del Portugal de entonces, recelosa de la conspiración que se temía en las provincias del norte, apoyadas en la retaguardia de Galicia. Los republicanos intransigetes de primera-hora, como Alfredo de Magalhaes, convergieron, en efecto, con los oficiales portugueses afectos al progreso y democratización de la República, denominados metafóricamente "los jóvenes turcos": Helder Ribeiro, Americo Olavo, Alvaro Pope, y otros cuantos, son nombres para la indagación.

Habría que indagar en este extremo, ciertamente; hurgar más en la publicística y prensa en las que los abanderados del progreso político y material de Portugal se subrogaron a los jóvenes turcos que desde Salónica, Estambul y Esmirna incubaron el regeneracionismo turco anterior al movimiento nacionalista de Atatürk entre 1908-1914. Esta anotación puede quedar en mera pincelada de evocación erudita; o, por el contrario, convertirse en punto de inflexión erudita; o, por el contrario, convertirse en punto de inflexión para el despegue de un trabajo comparativo entre cuerpos de oficiales abanderados del progreso en sociedades anacrónicas insertas en el marco nediterráneo y a caballo con frecuencia entre el éxtasis de sus ideales de renovación y la tenaz pervivencia de sus modos y maneras de ser, hacer y pensar.

No sería justo, sin embargo, dejar de mencionar en estas notas las obras de Antonio Ferreiro (*A volta con as Dictaduras*, Lisboa, 1927) y de Licinio Rendeiro (*Tres homens da Historia Contemporanea* Lisboa, 1938).

Ferreiro fue un publicista viajado por Europa y próximo a los medios afectos a Oliveira Salazar. Las pinceladas que proporciona en su libro a las transformaciones de Turquía y a su artífice oscilan entre la ironía y la admiración, el prejuicio antiturco de los cristianos viejos y el reconocimiento de la audacia política del *Ghazi*.

En cambio, en Licinio Rendeiro nos topamos con unos comentarios entre eruditos y elogiosos que constituyen un tercio del opúsculo (los otros dos tercios están consagrados a Oliveira Salazar y al hombre fuerte de Polonia, Pilsudski).

El aspecto erudito del opúsculo peca de algunos errores en los datos, mientras que en el aspecto de las apreciaciones se apunta a la dimensión epica del reformismo de Atatürk:

Levent Şahverdi Arşivi

"A obra realizade pelo Ghazi é tão vasta, é tão grandiosa, que quasi ultrapassa os limites do poder humano".

Este autor portugués se alinea con aquellos contemporáneos que tendieron a ver en las reformas nacionalistas del nuevo régimen turco los orígenes de un país que se rejuvenecía desde dentro y que, al mismo tiempo, se alejaba de las tensiones internacionales que dieron el tono en Europa a los años treinta, muy en particular.

"Até lá,-escribía Rendeiro-vive a sua divisa. Tudo pelo povo, nada contra os outros".

En suma, repercusión del fenómeno kemalista en la publicística del Portugal del primer salazarismo en la que se subraya la estatura político-militar del *Ghazi*, la orientación progresista de sus reformas y el papel pacifista de la *Cumhureyet* turca entre 1924-38, fecha de la muerte de Kemal Atatürk justo en vísperes de la Segunda Guerra Mundial en la que Turquía -a diferencia de lo que ocurriera en 1914- permaneció neutral durante los seis años de duración de aquel conflicto armado.

El otro territorio en el que hubo eco de los acontecimientos que cambiaron la fisonomía del mundo turco, fue Cataluña, región singular del Estado español. Y, muy en concreto, en la figura de Francesc Cambó (1867-1947).

Cambó había destacado pronto como un selecto catalanista en las páginas de *La Veu de Catalonya*, periódico configurador de la opinión pública en el Principado de comienzos de siglo. Fue por entonces cuando Cambó co-fundó la *Lliga regionalista* con Prat de la Riba. La convergencia de fuerzas e intereses regionales en la confederación política llamada *Solidaritat Catalana* quedó recogida en el "Programa del Tívoli" (abril, 1907). En sus líneas directrices se repite por activa y pasiva la vocación regeneradora, renovadora, del movimiento regional catalán, al que Cambó siguió siendo fiel y que le permitió alcanzar cimas de poder altas, no sólo en Cataluña, sino también en los gobiernos de concentración y -sedicente- salvación nacional de Maura, García Prieto y Sánchez Guerra entre 1918-1923.

Durante el interregno primorriverista (1923-30), Cambó escribe dos obras muy reveladoras del asendereado decenio de los veinte y de la trayectoria misma de Cambó, hecha de pingües negocios, maniobras políticas, coleccionismo de gran estilo y cruceros por el Mediterráneo en su yate propio, emblemáticamente bautizado con el nombre de *Catalonia*. La primera de aquéllas se tituló *En torno del Fascismo italiano. Meditaciones y comentarios sobre problemas de política contemporánea* (Barcelona, Editorial Catalana, 1925). La atención

Levent Sahverdi Arşivi

que Cambó concede a Mussolini y al movimiento político "regenerador" de la sociedad italiana, no puede sorprender a nadie que sepa un mínimo del carácter novedosco con que el fascismo supo aureolar su despliegue ante la galería. Ahora bién, en el capítulo XVIII de este ensayo ("Cómo se ha transformado la misión del Estado") -cada vez más Minotauro, más intervencionista, más avasallador-, Cambó proporciona una clave preciosa de su pensamiento sobre la gobernabilidad de las sociedades complejas del período industrial conserios problemas de orden y equilibrio en su interior: la de la utilización de la demagogia para ganarse al pueblo y terminar así, por amortizar la vida política de la nación y terminar así, por amortizar la vida política de la nación y depositarla a plazo fijo, invariable, en manos de un dictador o de un partido (Véase *Las Dictaduras*, Madrid-Barcelona, Espasa-Calpe, 1929). Esta percepción pertenece a la raigambre liberal-conservadora en la que todavía se movía Cambó antes de su "derechización" final con el advenimiento de la Segunda República española.

En la mitad de 923, Cambó emprende con algunos amigos, un crucero en su yate por aguas del mar Adriático. La nave zarpa del puerto de Trieste; Atenas, Corfú y Constantinopla fueron los puertos de escala principales, en los que *Catalonia* hizo escala. Mudania y Brusa redondearon el periplo. Toda esta descripción la hizo el propio Cambó en su *Memories* (Barcelona, Editorial Alpha, s.a., v. I, pp. 512 y stes.) y abundó en ello Sadurní Ximénez, su amigo y arqueólogo de oficio (*L'Asie Mineure en ruines*, Paris, Plon, 1925).

La serie de colaboraciones que redactó Cambó a título de impresiones de viaje se transformaron en un breve libro que llevó por título *Visions d'Orient* (Barcelona, Editorial Catalana, s.a., 1924).

Es en *Visions d'Orient* donde Cambó practicó una lectura original e independiente de las transformaciones que sufría por entonces aquella parte del Mediterráneo oriental de resultas de la guerra -y de los tratados de paz- (Maynard Keynes *dixit*). Cambó escribió en aquel libro un epítome tanto de la derrota de la *Gran Idea* griega, (que hizo suya con pasión Venizelos) como del triunfo del movimiento nacionalista de Angora (Ankara).

En el pasaje que sigue, Cambó comprimió la ineditez de la experiencia kemalista si comparada con los amargos renovadores, anteriores a la fundación de la República, y si comparada no sólo con la Grecia de Constantino I, sino incluso con los Estados republicanos que empezaron a poblar los Balcanes a partir del final de la Guerra del 14:

"I el moviment d'Angora comptava amb un cabdill que aplegava, al hora, el prestigi i l'aptitud. Mustafà Kemal no era solament un gran general: era

Levent Şahverdi Arşivi

i és un formidable polític; un home la qualitat suprema del qual és de saber manar i de saber infondre confiança cega i de voció fanàtica a aquells que comanda. La intensitat del seu fervor patriòtic no li obscurí mai una visió exactíssima de les realitats, tant militars com polítiques. I quan hom estudia detalladament la seva acció des de Samsun al tractat de Lausana, no sap què admirar més: si l'apòstol desvetllador de la consciència nacional d'un poble, o el militar que creà un exèrcit i el portà constantment a la victòria, o el polític que, sense unafeblesa i sense una imprudència, sap governar els seus, sap guanyar-se aliats obtenint molt i no donant res, i sap, després de la victòria, mesurar exactament fins onpoden arribar i en quin punt han d'aturar-se les sevespretensions.''

Cambó, como catalán catalanista, vió en la persona de Atatürk al caudillo nato que no apostó sólo y todo el tiempo de su arriesgada aventura política por el uso de las armas para consequir sus fines e implantar su orden, sino que vió en el *Ghazi* al regenerador de Anatolia, al que salva las esencias del turquismo de los estragos cosmopolitas de la capital del imperio (Estambul) y de las insidias intervencionistas de los extranjeros (griegos, italianos, británicos). En suma, Atatürk como fundador de una tradición institucional duradera -la república de Turquía-, que a su modo y manera iniciaba la inserción en la modernidad.

La lectura que Cambó hizo de la Constantinopla de 1923, llena de huellas visibles de todos los avatares que había sufrido el mundo entre 1914-1919 merece capítulo aparte. Entra dentro de las páginas de la imaginología hispana inspirada por el Oriente contemporáneo; y a ello habrá que aplicarse en el futuro.

Conviene, empero, poner de relieve cómo Cambó enfatizó ensu libro la incompatibilidad del mundo turco -hecho de soldados primero, de funcionarios después- y de la vieja y seductora Constantinopla -saturada de truchimanes, apátridas y parásitos astutos-:

''Constantinople i Turquía son coses no sols diferents sino gairebé contraries: que la força i la prosperitat de l'una recolzen sobre la decadencia i l'afebliment de l'altra''.

En esta línea de reflexión abundó años después Emilio Garrigues en su importante libro sobre Turquía, inspirado por la misión diplomática que desempeñó en Ankara.

La percepción que Cambó tuvo de las transformaciones de la Turquía de postguerra posee, desde mi punto devista, el valor que le confiere la pincelada del viajero culto, no exenta de frescura, motivada en parte por la dosis nacionalista de catalanismo burgués que inyectó en el texto su propio autor.

Levent Sahverdi Arşivi

Más allá de éstas -u otras connotaciones- que se busquen en, y encuentren al, texto de Cambó, la historiografia ha venido a darle razón. La sabiduría de D. Emilio Garía Gómez ha venido también en su auxilio cuando el docto arabista, embajador de España en algún que otropaís del Oriente musulmán y presidente actualmente de la Real Academia de la Historia, escribió las líneas que reproduzco:

"Con Atatürk, Turquía hizo al par lo que España había hecho en dos veces, con casi un siglo de distancia: la Guerra de la Independencia y el movimiento del 98. Como militar, Atatürk libertó la patria, haciendo casi que pasase de vencida a vencedora. Como renovador cultural, mostró una audacia sin parangón estremecedora. Turquía, en sus manos, dejó de ser Asia para ser Europa y pasó de sede del Califato del Islam a república laica; el cosmopolitismo se redujo a turquismo hasta con discutibles entrongues hititas; la lengua, sometida a un huracán, perdió una a una casi todas las hojas del vocabulario árabe y persa, vigorizando en cambio el tronco de su sintaxis uraloaltaica; los ponposos atavíos decayeron al nivel europeo (los pachás de siete colas vistieron de frac y las cabezas trocaron el turbante por el sombrero o la gorra); murió el alfabeto árabe, reemplazado por el latino; las Aziyadés de Loti -si es que las Aziyadés de Loti eran Aziyadés, que parece que no- perdieron el velillo y se pusieron a bailar el foxtrot en los salones y a perorar en el Parlamento; todos los ciudadanos turcos cambiaron de apellido; se suprimieron las cofradías religiosas; se alteraron códigos, calendarios, sistemas métricos, leyes, usos, costumbres. Todo. No quedó títere con cabeza. Sinceramente creo que mutación de esta indole no ha sido hecha jamás en ningún pueblo, por alguien de ese mismo pueblo..."

No creo que después de un colofón tan señero quepa añadir mucho más a este apunte sobre imaginología, percepción directa o imaginaria de la trayectoria de una civilización, de un país, de una ciudad, de una figura descollante por observadores, analistas, receptores y *Kultur-trager* deotra sociedad (afin, o no) a la que se ha convertido por unos instantes en objeto de análisis políticos, de pretexto histórico para ejercitar la clío-manía, o en musa inspiradora de narraciones literarias.

Este es un capítulo inmenso y abisal que, por el momento, propongo cerrar para abrirlo en ocasión propicia. Quede en estas páginas, sin embargo, constancia del interés que suscitó en algunos autores ibéricos la transformación que Turquía se aprestó a sufrir a lo largo de unas decenios en los que se solaparon el cambio en la forma de Estado, en el sistema político y en la voluntad reformadora de su legado religioso y cultural de abolengo islámico.

Levent Şahverdi Arşivi

BIBLIOGRAFIA

BÁDENAS DE LA PENA, PEDRO, "Antagonismo, Vecindad y Convivencia. Elementos para un análisis de las relaciones greco-turcas", *Erytheia. Revista de Estudios bizantinos y neogriegos* núms. 11-12 (1990-91), pp. 141-74.

FERREIRO, ANTONIO, *A volta con as Dictaduras*, Lisboa, Impr. Anuario Comercial, 1927.

GARCÌA GÓMEZ, EMILIO, Prólogo a la obra de Emilio Garrigues, pp. III-XVIII.

GARRIGUES Y DÍAZ-CANABATE EMILIO, *El Segundo viaje de Turquía* Madrid, Revista de Occidente, 1976.

GAY DE MONTELLA, R., *España ante el problema del Mediterráneo*, Barcelona, Bloud y Gay eds., 1917.

JOVER ZAMORA, J.M., "La percepción española de los conflictos europeos: notas históricas para su entendimiento", *Revista de Occidente*, (febrero, 1986), pp. 5-42.

MORALES LEZCANO, VICTOR, *España y la Cuestión de Oriente*, Madrid, Biblioeca Diplomática Española, Ministerio de Asuntos Exteriores, 1992. Prólogo de Bernard Lewis; *España, de pequeña potencia a potencia media*, Madrid, UNED, col. Aula Abierta, 1991. Prólogo de Fernando Morán.

PABÓN Y SUÁREZ DE URBINA, JESÚS, *Cambó*, Barcelona, Alphaed., 1952-69. Cfr. en particular, t. I-II.

PLÁ, JOSEP, *Cambó, materials per una historia d'aquest ultims anys*, Barcelona, Edicions La Nova Revista, 1928-30, 3 vols.

RENDEIRO, JOSE LICINIO, *Tres homens da Historia Contemporanea (Salazar, Pilsudski, Atatürk)*, Lisboa, 1938.

TORRE GÓMEZ, H. de la-OLIVEIRA MARQUES, A., *Contrarevoluçao. Documentos para a Historia da primeira republica portuguesa*, Lisboa, Perspectivas y Realidades, s.a.; del primero de los autores, consúltese *Antagonismo* y fractura peninsular. Espa*ña-Portugal: 1910-1919*, Madrid, Espasa-Calpe, 1983.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

NUTUKTA AZINLIKLAR MESELESİ VE ATATÜRK'ÜN AZINLIKLAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

SUAT AKGÜL

GİRİŞ:

Osmanlı Devleti 17. y.y.'dan sonra çeşitli bakımlardan zayıflamaya başlayınca, devrin bazı büyük devletleri İmparatorluk topraklarını parçalayarak paylaşma yarışına girmişlerdir[1].

20. y.y.'ın başlarına kadar değişik şart ve şekillerde devam eden bu paylaşma yarışında, devletin bünyesindeki azınlıkların büyük devletler tarafından bir araç olarak kullanıldıkları ve kışkırtıldıkları bilinmektedir. Gerçekten de "azınlıklar konusu büyük devletlerin Türkiye'yi paylaşmalarında kullandıkları araçtan başka birşey değildi"[2].

Azınlık kelimesi Temel Türkçe Sözlükte; "1. Bir toplulukta sayı veya özellik bakımından diğerlerinden az olan 2. Bir memleketin hâkim unsurlarına göre sayıları az olan ve kendilerini ayrı bir milletten sayan topluluk" olarak ifade edilmektedir[3].

Mehmet Ali AYNİ Milliyetçilik adlı kitabında "Mahkûm Milletler" başlığı altında azınlıkları cins bakımından, Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Sırplar, Karadağlılar, Hırvatlar, Yahudiler, Nasturiler, Keldaniler, Süryaniler ve Koçovalaklar olarak belirtmektedir[4].

Lord Curzon da Lozan Konferansında yaptığı konuşmada Türkiye ile harbe girdiklerinde amaçlarının "Anadolu'daki Hristiyan azınlıkları himaye etmek, mümkün ise kurtarmak, Ermeniler'e yurt sağlamak" olduğunu belirterek,

[1] Ayrıntılı bilgi için bk. Y. Tekin KURAT, Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması, 2. bsk. Ankara 1986 ve Lavrance EVANS, Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924) Çev: T. ALANAY, İstanbul 1971.

[2] Bk. İzzet ÖZTOPRAK, Kurtuluş Savaşında Türk Basını, Ankara 1981 ve Ali GÜLER, İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilâtları, Ankara 1988.

[3] Temel Türkçe Sözlük, Tercüman Yayınları, İstanbul 1985. Ayrıca, Hidayet VAHAPOĞLU, Azınlık ve Yabancı Okulları, adlı kitabında azınlıkların "içinde yaşadığı toplumun genel yapısında, ırk, din, dil, kültür veya millet olarak ayrılan ve genel nüfusa oranla daha küçük toplulukları ifade ettiği" görüşündedir. (s. 5)

[4] M. Ali AYNİ, Milliyetçilik, İstanbul, 1943, s. 293 vd.

Levent Sahverdi Arşivi

Türkiye'deki himaye görmesi gereken azınlıkları Rumlar, Yahudiler, Asuriler, Keldaniler, Nasturiler ve özellikle Ermeniler olarak göstermektedir[5].

Türkiye'deki Katolikler genellikle Fransa, İtalya ve Avusturya, Protestanlar İngiltere, Almanya ve A.B.D., Ortodokslar da Rusya tarafından himaye ediliyorlardı. Böylece Hristiyan azınlıklar büyük devletler tarafından kendi gizli maksatları için paylaşılmış bulunuyordu. Rusya, İstanbul ve Boğazlar ile Doğu illerini ele geçirmek için Ortodoks ve Gregoryan Hristiyanları kullanıyor; İngilizler, Ortadoğu, Mısır, Arabistan ve Irak'taki etkisini koruyup yaymada Protestanları alet ediyor; Fransa ise Çukurova, Lübnan ve Suriye'deki çıkarları için Katolik ve Gregoryanleri kullanıyordu.

Büyük devletlerin bu şekilde bazı azınlıkları himaye etmeleri, onlara azınlıkların haklarını koruma bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma fırsatını veriyordu. Bu maksatla büyük devletler, Osmanlı İmparatorluğu'nda etki sağlamak için veya "Avrupa'nın hasta adamı" ölünce onun mirasına konmak için birbirleriyle yarış ediyorlardı. Onun çökmesini hızlandırmak için İmparatorluk bünyesindeki bazı milletleri de kışkırtarak "milliyetçilik" akımını teşvik ediyorlardı.

Trakya'da Yunanlılar, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da Sırplar ve Slavlar, daha sonra da Anadolu'da Rumlar ve Ermeniler, Ortadoğu ve Balkanları hakimiyetleri altına almak isteyen büyük devletlerin gizli veya açık yardımlarıyla bağımsızlık için mücadeleye başlıyorlardı[6].

İşte bu ortamda Mondros Mütarekesi imzalanmış azınlıklara büyük hak ve imtiyazlar verilmişti. Üstelik bu imtiyazlarda yetersizmiş gibi başta Rumlar ve Ermeniler olmak üzere bir takım azınlıkların Anadolu üzerinde yurt kurmaları için kararlar alınmıştı. Paris Barış Konferansı ve Sevr Andlaşmasında azınlıkların hamiliğini isteyen "güçler" uygulama sahası buldu. İzmir Rumlar tarafından işgal edildi. Anadolu'nun içerilerine doğru bir Yunan hareketi başlatıldı. Karadeniz'de de Pontus çeteleri bir Rum devleti kurmak maksadıyla faaliyete geçmişti[7].

Aynı amacı taşıyan Ermeniler de Doğu'da bir Ermenistan için Türk topraklarını tehdit eder hale gelmişlerdi[8].

[5] Cemil BİLSEL, Lozan c. II., İstanbul 1933, s. 93.

[6] Salahi R. SONYEL, "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü", Belleten C: XLIX s. 195 (Aralık 1985), s. 651-652 ve A. GÜLER, a.g.e., s. 1 vd.

[7] Nuri YAZICI, Milli Mücadelede Pontosçu Faaliyetler, Ankara, 1989.

[8] Esat URAS, Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, İstanbul 1987, s. 656 vd.

Levent Şahverdi Arşivi

Bütün bu olumsuz şartlar M. Kemâl Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasıyla değişik bir çehreye büründü.

I. BÖLÜM

M. KEMAL PAŞA'NIN AZINLIKLAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

M. Kemâl Paşa'ya göre azınlıklar gayr-i müslimler idi. O'nun bu konu ile ilgili görüşlerini birkaç örnekle belirtirsek yeni Türk Devleti'nin azınlık politikasının da ana fikrini tespit etmiş oluruz.

O'na göre "Mister Wilson'un isteği, azınlıkların can ve mal güvenlikleri ve her türlü hakları ve gelişme imkanları için gereken herşeye, zaten öteden beri devletimiz ve milletimiz tarafından saygı gösterilmiş idi. Gerçekten azınlıkların Osmanlı Devleti ve milletin bağrından sahip oldukları ayrıcalıklar üçyüz yılı aşkın bir süreden beri fazlasıyla vardı. Şu halde bu sınırlama (Wilson'un 12. maddesi. S.A.) bizim için yeni bir şey değildir"[9].

"Yabancı unsurların inançlarına ve törelerine hiçbir millet, milletimizden daha çok saygı göstermemiştir. Hatta denebilir ki, başka dinden olanların dinine ve halkına saygılı olan tek millet bizim milletimizdir.

Fatih İstanbul'da bulduğu dini ve milli teşkilatı olduğu gibi bıraktı. Rum patrik'i, Bulgar egzarhı ve Ermeni kategigosu gibi Hristiyan dini başkanları ayrıcalıklı oldu. Kendilerine her türlü serbestliği bağışladı.

İstanbul'un fethinden beri, gayr-i müslimlerin yararlandıkları bu geniş ayrıcalıklar, milletimizin dini ve siyasi dünyanın en hoşgörülü ve cömert bir milleti olduğunu belirtir ve bunun en açık delilini oluşturur[10].

"Osmanlı Devleti'nin son dakikaya kadar gösterdiği manzara şu idi. Memleket dahilinde bütün Hristiyan unsurlar, esas unsurun üstünde birçok istisna ve imtiyazlara sahip. Bu unsurlar, devleti mahvetmek için her türlü hususi teşkilata sahip ve haricin daimi teşviklerine ve himayesine mazhar. Devlet ve Hükümet ise bunu menetmekten âciz. Çünkü, bütün bu imhakâr teşebbüslerin dayanak noktası hariçte bir takım kuvvetli devletler idi. Hariçteki devletler hem bir taraftan dahildeki unsurları, devlet ve memleketi tahrip etmeğe ve bir takım istiklâllere meydana getirmeye teşvik ediyor, harekete getiriyor; bir taraftan da onların nam ve hesabına müdahale ediyor, çalışıyor ve bu suretle bütün dünya nazarında Osmanlı Devleti'nin hiçbir kıymet ve fazilet ve haysiyeti kalmıyor, devlet haysiyeti namına hiçbir şey kendisinde mevcut ka-

[9] M. Kemal ATATÜRK, Nutuk, C. III. Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984, s. 172, Belge: 220.

[10] A.g.e., s. 175

Levent Sahverdi Arşivi

bul edilmiyor, adeta himaye ve vesâyet altında bir toplum gibi farz olunuyordu"[11].

M. Kemal Paşa'nın azınlıklarla ilgili görüşleri bu konulardaki uygulamalarıyla da kendisini göstermiştir. Özellikle Sevr'in reddedilmesi ve Lozan Andlaşmasında bunları görmekteyiz.

II. BÖLÜM

NUTUK'A GÖRE AZINLIKLAR MESELESİ

a) Erzurum Kongresi'ne Kadar Azınlıklar Meselesi:

1919 yılı Mayısının 19'uncu günü Samsun'a çıktığında ülkenin genel durumu ve görünüşünü anlatan M. Kemal, azınlıklarla ilgili olarak da şöyle düşünüyordu: "memleketin her tarafından Hristiyan azınlıklar gizli veya açıktan açığa kendi özel emel ve maksatlarını gerçekleştirmeye, devleti bir an önce çökertmeye çalışıyorlar"[12]. Bunun için de İstanbul Rum Patrikhanesinde kurulan Mavri Mira Heyeti illerde çeteler kurarak gösteri, toplantı ve propagandalar yaptırıyordu. Yunan Kızılhaç'ı ve Resmi Göçmenler Komisyonu Mavri Mira Heyeti'ne yardımcı oluyordu. Yine bu Cemiyetin yönetimindeki Rum Okullarını, İzci teşkilâtları gençleri de içine almak üzere heryerde kuruluşunu tamamlıyordu.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de, Mavri Mira Heyeti ile birlikte çalışıyordu. Ermeni hazırlığı da "tıpkı Rum hazırlığı gibi" ilerlemekteydi. Trabzon, Samsun ve bütün Karadeniz sahillerinde örgütlenmiş olan ve İstanbul'daki merkeze bağlı bulunan Pontus Cemiyeti hiçbir engelle karşılaşmadan kolaylıkla ve başarıyla çalışmaktaydılar[13].

M. Kemâl Paşa, Rum ve Ermeniler'in bu faaliyetleri karşısında çeşitli kurtuluş çareleri düşünüldüğünü ve bir takım cemiyetler kurulduğunu belirtmektedir. Özellikle Vilayât-ı Şarkiye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin faaliyetlerinden bahseden M. Kemâl, Ermeniler'in Müslümanlara gaddarca davranmış olduklarının ve Ermeniler'in kötülüklerinin belgelerle tüm dünyaya cemiyet tarafından duyurulacağını belirtmektedir[14].

M. Kemal bu cemiyetin niyetini ise şu şekilde açıklamaktadır: "Cemiyetin kuruluşuna yol açan asıl sebep ve düşünce, Doğu illerinin Ermenistan'a verilmesi ihtimali oluyor. Tarihi ve ilmî olarak millî hakları savunmaya çalışıyor."

[11] M. Kemal ÖKE, Ermeni Meselesi, İstanbul 1986, s. 221.
[12] M.K. ATATÜRK, Nutuk C. I., s. 1.
[13] A.g.e., s. 1-2. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bk.: A. GÜLER, a.g.e., s. 36, vd.
[14] A.g.e., s. 3.

Levent Şahverdi Arşivi

Ayrıca Karadeniz sahilindeki bölgelerde de bir Rum-Pontus Hükümeti korkusunun Trabzon ve Havalisi Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni doğurduğu düşüncesindedir[15].

Samsun ve dolaylarında Rum çetelerinin Müslüman halka saldırması ve zaten vasıtasız brakılmış olan bölge yöneticilerinin yabancıların da işe karışmaları yüzünden hiçbir tedbir alamamalarının durumu güçleştirdiğini belirten M. Kemal, o bölgede millî teşkilât kurulmasına karar verdi[16].

İşte bundan sonra M. Kemal'in Anadolu'da millî teşkilât kurmak için büyük bir faaliyet içinde olduğunu ve çeşitli telgraflaşmalar-yazışmalar yaptığını görüyoruz. Kendisinin bu faaliyetlerinden azınlıklarla ilgili görüşlerini anlamak mümkündür[17].

İzmir, Manisa ve Aydın'ın işgal edilmesine, yapılan saldırı ve zulümlere, yeterince tepki gösterilmediğini düşünen M. Kemal, işgalcilere ve onların destekçilerine karşı nasıl hareket edilmesi gerektiğini 28 Mayıs 1919 tarihinde bir genelge ile yayınladı. Genelgede ayrıca "düzenlenen millî gösterilerde terbiye ve ağırbaşlılığın titizlikle korunması, Hristiyan halka karşı saldırı, gösteri ve düşmanlık gibi tavır ve davranışlardan sakınılmasının zaruri olduğu" belirtildi[18].

Bu genelgenin bazı yerlerde yersiz korkularla uygulanmadığını eleştiren M. Kemal, "miting sırasında Rumlar'ın uygunsuz davranışlarda bulunabilecekleri nin, miting heyetinde Rumlar'ın bulunmalarının ciddiyetsizliğe ve gevşekliğe delil sayıldığı, bunun da elbette İstanbul ve düşmanlar için pek değerli olduğu" görüşündedir[19].

Bu genelge üzerine yapılan miting ve gösterilere İstanbul Hükümeti'nden de tepkiler gelmekteydi. Harbiye Nazırı Şevket gönderdiği yazıda "Ermeni mültecilerin güvenliği ile ilgili olarak son günlerde oldukça kaygı verici haberler almış olduğunu, Ermeniler'in iyi korunması ve himayeleri için elden gelen bütün tedbirlerin alınması gerektiğini" tehditvari bir ifade ile M. Kemal Paşa'ya bildirdi[20]. Ortada kaygı verici bir durum olmadığını, bu yaygaraların milletçe yapılmaya başlanan gösterilerden korkuya düşen Hristiyan azınlıkların, yabancıların dikkatini kendi üzerlerine çekmek için kasıtlı olarak yaydıkları uy-

[15] A.g.e., s. 4.
[16] A.g.e., s. 12.
[17] Genel Kurmay Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, C. XXX/79 Mayıs 1981 Belge No: 1745 ve Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. 3. Ankara 1983, s. 4.
[18] Nutuk, s. 16.
[19] A.g.e., s. 16.
[20] A.g.e., s. 17.

Levent Sahverdi Arşivi

durma haberler olarak kabul edilmesi gerektiğini belgeleriyle birlikte açıklayan M. Kemal[21], Harbiye Nezaretine gönderdiği cevabî telgrafında, "Sivas ve çevresinde eskiden beri bulunan Ermeniler'i ve sonradan gelen mültecileri yılgınlığa düşürecek hiçbir olay geçmemişti. Ne Sivas'ta ne de çevresinde kaygı verici herhangi bir durum yoktur. Herkes sükûnet içinde iş ve güçleriyle meşguldür. Bunu kesinlikle bilginize sunar ve sizi temin ederim. Bu bakımdan İngiliz notasındaki haberlerin nereden kaynaklandığı bendenizce bilinmek gerekir. İzmir ve Manisa'nın işgâli ile ilgili acı haberler üzerine Müslüman halk tarafından yapılan ve Hristiyan azınlıklar hakkında hiçbir düşmanlık duygusu gütmeyen toplantılardan belki de bazılarının ürkmüş olması hatıra gelebilir. İtilaf Devletleri milletimizin haklarına ve bağımsızlığına saygılı kaldıkça, millet de vatanın saldırıya uğrayıp parçalanmayacağından emin oldukça, Hristiyan azınlıkların korkuya kapılmalarına hiçbir sebep yoktur. Bu konuda devlete karşı her türlü sorumluluğu yüklenir ve buna kesinlikle güven buyurulmasını istirham ederim. Ancak, milletin bağımsızlık ve varlığını yok eden ve millî varlığı tehlikeye düşüren işgal, cana kıyma ve zulüm gibi İzmir bölgesinde görülmekte olan olayların ve benzerlerinin tekrarlanmasına karşı, ne milletin heyecanını ve içindeki acıları ne de bundan doğacak millî gösterileri engelleyip durdurmak için kendimde ve hiç kimse de bir güç ve kudret göremeyeceğim gibi, bu yüzden çıkacak olayların karşısında da sorumluluk kabul edebilecek ne bir komutan ne bir sivil yönetici ve ne de bir hükümet tasavvur edebilirim", denilmekte ve bütün komutanlara, vali, ve musasarrıflara bir genelge ile bildirilmektedir[22]. Ayrıca Ermeni muhtariyeti konusunda da Damat Ferit Paşa'nın Paristeki konuşmalarını eleştirmekte, bir Ermeni muhtariyetine karşı Doğu illeri halkının duyguları belirtilmektedir[23].

b) Erzurum Kongresinde Azınlıklar Meselesi:

M. Kemal Paşa vatanın bütünlüğünün ve milletin bağımsızlığının tehlikede olduğunu bir genelge ile bildirdikten sonra millî teşkilâtı Anadolu'da yaygınlaştırmak için çeşitli faaliyetlerde bulundu.

Sivas'ta millî bir kongrenin toplanmasına karar veren M. Kemal, daha önce; özellikle Doğu'da bir Ermeni, Karadeniz'de ise bir Pontus devleti kurulması girişimlerini engellemek maksadıyla Erzurum'da toplanan kongreye katıldı. Bu kongrede bir açış konuşması yapan M. Kemal, millî bir devletin kurulması gerekliliğini tarihi bir perspektiften değerlendirirken millî harekâtın azınlık politikasını da belirtmiş oluyordu.

[21] Nutuk, C. III., Belge: 22-23 ve 24.
[22] Nutuk, s. 18.
[23] A.g.e., s. 19.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu açış konuşmasında M. Kemal; "Osmanlı uyruğunda olan Rum ve Ermeni azınlıklar gördükleri kışkırtma ve desteklerle millî namusumuzu yaralayacak taşkınlıklardan başlayarak sonunda, acı ve kanlı olaylara dönüşecek kadar küstahca saldırılara koyuldular. Fakat derin bir acıyla söylemeliyiz ki, küstahlıklar sekiz aydır gelişmiş ve yayılmıştır. Vatanımızın bölünüp parçalanması söz ve karar konusu olmuş, Doğu illerimizde bir "Ermenistan" Adana ve Kozan yöresinde "Kilikya" adlarına bir başka Ermenistan kurulması, Batı Anadolu'nun İzmir ve Aydın yöresinde Yunanistan; Karadeniz kıyılarımızda bir "Pontus Krallığı" ve geri kalan anayurt bölgelerinde de yabancıların işgal ve koruyuculuğu gibi tasarılarla artık 650 yıldır bağımsız olarak saltanatını sürdürmüş, tarihte hak severliği ve yiğitliğini bir zamanlar Hindistan kapılarına, bir yandan Afrika ortasına ve Macaristan'ın batısına kadar götürmüş olan bu milletin artık tutsaklığa ve köleliğe indirilmesi ve en sonunda bu devletin tarihinin sayfalarını kapatarak sonsuzluk çukuruna gömmek gibi insanlık ve uygarlıkla, hale milliyet ilkesiyle bağdaştırılamayan, istekler uygun görülmüş ve görülüyor ki, hemen uygulama dönemi de başlamıştır" demektedir[24]. Devamla "Şurada acıklı bir gerçek olmak üzere belirteyim ki, memleketimizde aşırı derecede yabancı parası ve yoğun birçok propagandalar vardır. Burada varılmak istenen gaye açıkça görülmektedir ki, milli harekatı engelleme ve millî emelleri kötürümleştirme Yunan ve Ermeni isteklerini ve vatanın önemli bazı yerlerini ele geçirme niyetlerini kolaylaştırmaktadır" demektedir[25].

Kongre aldığı kararlarda azınlıklar konusuna da önemli bir yer verdi. Buna göre "Milli sınırlar içinde bulunan vatan parçalarının bir bütün olduğu bölünemeyeceği, hristiyan azınlıklara siyasî hakimiyet ve sosyal dengemizi bozacak imtiyazlar verilemeyeceği, manda ve himayenin kabul olunamayacağı kararı alındı[26]. Böylece millî bir devlete doğru ilk ciddi ve önemli adım atılmış oldu.

c) Sivas Kongresi Sıralarında Azınlıklar Meselesi:

Sivas Kongresinin gündemini, Erzurum Kongresinin tüzük ve bildiri metinleri ile M. Kemal Paşa'dan önce Sivas'a gelmiş olan 25 üyenin hazırladığı bir muhtıra oluşturmuştur.

Bu duruma göre Erzurum Kongresinde azınlıkları ilgilendiren kararlar ve azınlıklarla ilgili düşünceler aynen kabul edilmiştir. Sadece Erzurum Kong-

[24] Nutuk, C. III, s. 18, Belge, 38. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bk.: Bekir Sıtkı BAYKAL, Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler, T.İ.T.E. Yay. Ankara, 1969.

[25] Nutuk, C. III. Sayfa: 20, aynı belge.

[26] Nutuk, C. I., s. 46.

Levent Sahverdi Arşivi

resinde "her türlü işgal ve müdahaleyi Rumluk ve Ermenilik kurma gayesine bağlı sayacağımızdan, topyekûn savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir" yerine; "Her türlü işgal ve müdahalenin özellikle Rumluk ve Ermenilik kurma gayesine yönelmiş faaliyetin reddi konularında topyekûn savunma ve direnme ilkesi kabul edilmiştir", denildi[27].

Bu cümleden de anlaşılacağı gibi İtilâf Devletlerinin herhangi bir düşmanca tavrına karşı direnilecektir.

Sivas Kongresi'nin 8 Eylüldeki toplantısında Amerikan mandası ile ilgili bir muhtıra tartışıldı. M. Kemal, Nutuk'ta bu muhtıranın tartışılmasıyla ilgili olarak daha önce kendisine Amerikan mandası konusunda yapılan propagandalardan örnekler verdi. 5. inci Kafkas Tümeni Komutanı Vekili Arif'in Amasya'dan 25/26-7-1919 tarihli telgrafını aynen okudu.

Bu telgrafa göre Amerika temsilcisiyle yapılan görüşmede Wilson'a, Amerikan Senatosu'na ve Amerikan Kongresi'ne bazı şartlarla başvurulması teklif edilir. Bu şartlar arasında ise öğretim ve eğitimin yayılması ve genelleştirilmesi ile din ve mezhep hürriyetinin sağlanması isteği de vardır[28].

M. Kemal Paşa bu iki öneriye kuşkulu ve dikkatli bir şekilde yaklaşarak karşı bir telgraf gönderdi. Buna göre; "öğretim ve eğitimin yayılmasından ve genelleştirilmesinden maksat nedir? İlk anda hatırımıza gelen, memleketin her tarafında okullarının açılmasıdır. Çünkü daha şimdiden yalnız Sivas'ta yirmi beş kadar okul açmışlardır ki, yalnız bir tanesinde binbeşyüz kadar Ermeni öğrenci vardır[29]. Bu durum karşısında Osmanlı ve İslâm eğitim ve öğretiminin yayılması ve genelleştirilmesi ile bu teşebbüs nasıl bağdaştırılacaktır.

Din ve mezhep hürriyetinin sağlanması maddesi de önemlidir. Patrikhanelerin imtiyazları devam ederken bunun farklı yanı ve anlamı nedir." diye sormaktadır[30]. Aslında bu bir soruş değil bir teşhistir. M. Kemal bu konu ile ilgili yazışmaların sonucu olarak Halide Edip'in 10 Ağustos 1919 tarihli, yazısını da Nutuk'ta belirtir.

Halide Edip bu yazısında "aramızda hangi şartlarda olursa olsun Hristiyan azınlıkların kalacağını, bunun için de güçlü ve çağdaş bir idare kurulmasını ve patrikhaneye siyasi imtiyazlar verilmesini" ister. H. Edip böylece

[27] A.g.e., s. 61. Sivas Kongresi sıralarında azınlıklarla ilgili belgeler için bk. Bekir Sıtkı BAYKAL, Heyet-i Temsiliye Kararları Ankara, 1974.

[28] Nutuk, C.I., s. 62-63.

[29] Hidayet VAHAPOĞLU, Azınlık ve Yabancı Okulları, adlı kitapta Ermeni öğrenciler ve faaliyetleri hakkında belgelere dayalı ayrıntılı bilgiler vardır.

[30] Nutuk, C.I., s. 64.

Levent Şahverdi Arşivi

azınlıkların kuvvetli devletler vasıtasıyla yaptıkları sürekli tehditlerin ortadan kalkacağı inancındadır[31]. Ayrıca Amerika'nın Hristiyanlar konusunda tarafsız kalacağını, Ermenistan konusunda da korkulacak birşey olmadığını söyler[32].

13 Ağustos tarihinde 12 nci Kolordu Komutanı Selahattin'in gönderdiği bir yazıda İstanbul'daki çeşitli partilerin Amerikan heyetine verilmek üzere aldıkları karar belirtilir. Kararda; "azınlıkların yaşadıkları toprakların bütünlükleri istenmekle birlikte Ermenistan'ın Amerika tarafından manda yönetimine alınması kabul edilir." M. Kemal Paşa bu kararı "son derece üzüntü ve esefle karşılar". Özellikle Ermeniler'e toprak verilmesi düşüncesine şiddetle karşı çıkar[33]. Çünkü Ona göre artık varlığından söz edilecek sayıda Ermeni yoktur[34].

22 Eylül tarihinde Sivas'a gelen General Harbord'a da Millî Mücadelenin maksat ve gayesi ile Müslüman olmayan azınlıklara karşı gösterilen duygular anlatıldı[35].

d) Sivas Kongresi'nden T.B.M.M.'nin Açılışına Kadar Azınlıklar Meselesi:

Sivas Kongresi'nde yeni devletin temelleri atılırken İstanbul Hükümeti'nin de millî mücadele taraftarlarına karşı bir takım olumsuz propagandaları olmaktaydı.

Bu propagandaların temelinde ise Batılı devletleri yanlarına çekmek maksadıyla "millî mücadele taraftarlarının Rumlara, Hristiyanlara, yabancılara karşı olduklarını" belirtmekteydiler. Bu maksatla da Ali Kemâl ve Mehmet Ali Bey'lerin gayretleriyle Ermeni Patrikhanesinde toplantılar ve Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin teşebbüsleri vardı. M. Kemal Nutuk'ta bu durum üzerine Harbiye Nazırı vasıtasıyla, İstanbul Hükümeti'nin dikkatini çektiğini belirtmektir[36].

Millî teşkilâtın ve Heyet-i Temsiliye'nin İstanbul Hükümeti tarafından resmen tanınmış bir siyasi varlık olduğunun kanıtlanması maksadıyla Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Amasya'da bir görüşme kararlaştırılmıştı. M. Kemal bu görüşmenin ikinci protokolünde Sivas Kongresi kararlarının madde madde

[31] Nutuk, C.I., s. 66-67.

[32] A.g.e., s. 67, Ayrıca ayrıntılı bilgi için bk: Mine EROL, Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi, Giresun, 1972.

[33] A.g.e., s. 69.

[34] A.g.e., s. 70.

[35] A.g.e., s. 118. Ayrıca bk. Seçil AKGÜN, General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Raporu, İstanbul 1981.

[36] Nutuk, s. 166.

Levent Sahverdi Arşivi

tartışıldığını anlatmaktadır. Sivas Kongresi'nin dördüncü maddesindeki, azınlıklara siyasi hakimiyet ve sosyal dengemizi bozacak nitelikte imtiyazlar verilmesinin kabul edilmeyeceği konusu üzerinde dikkatle durur. Bu kaydın, bağımsızlığımızı fiilen sağlamak için, elde edilmesi zaruri bir istek olarak düşünülmesini ve bundan yapılacak en küçük bir fedakârlığın bağımsızlığımızı derinden zedeleyeceğini, bundan dolayı azınlıklara fazla imtiyazlar verilmemesinin hedef olduğunu belirtir[37].

Gizli sayıldığı için imza altına alınmayan dördüncü protokolde ise, Ermeni zulmü ile ilgili görülenlerin mahkemeye verilmesinin Meclis'e bırakılması kararı da alınır[38].

Amasya'da bu görüşmeler olurken aynı tarihte Ali Kemal ve Sait Molla gibi kişiler azınlıkları sürekli olarak Kuvayı Milliye aleyhine kışkırtıyorlardı. Rum ve Ermeni Patriği Zaven Efendi, Neologos gazetesinde yayınladığı bir mektupla, son milli mücadele hareketinden dolayı Ermenilerin göç etmekte olduklarını ilân etti[39]. Harbiye Nazırı Cemal Paşa Amasya'da bulunan M. Kemâl Paşa'ya gönderdiği telgrafta Milli Mücadele hareketinin çeşitli uygulamalarının kötü niyetliler ve azınlıklar tarafından değişik yorumlandığını bildirdi[40].

M. Kemal Paşa 24 Ekim 1919 tarihinde gönderdiği karşı telgrafta "İnglizler ile İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin, İtilâf ve Hürriyet ve Nigehbancıların, Hristiyan azınlıklarla işbirliği yaptıklarını, Anadolu'ya birçok bozguncular göndererek millî teşkilâtı sakatlamak istediklerini belirtti[41].

Sait Molla'nın Hikmet adında bir kişiyi ayartarak onu, Hristiyanlara karşı bir isyan için kandırdığını bildirdi. Bu durumun Hristiyanlar aleyhinde bir tertip olduğunu söyledi[42]. Harbiye Nazırı Cemal Paşa bu gibi kişilerin hainliklerinin anlaşıldığını belirtti[43].

M. Kemal Paşa Amasya Protokolü gereği milletvekili seçimleri ve Meclis-i Mebusan'ın toplanması ile ilgili olarak İstanbul Hükümeti ve kendileri arasındaki tartışmalardan, görüş alışverişlerinden bahsederek bu konunun üzerinde titizlikle durmaktadır. Ayrıca milletvekillerini aydınlatmak için verilen bilgi ve direktiflerde Millî Mücadelenin ve M. Kemal Paşa'nın azınlıklar poli-

[37] A.g.e., s. 168. Ayrıca bk. Şerafettin ZEYREK, "Amasya Mülâkatı" A.A.M.D. Cilt: V, Mart 1989, Sayı: 14, s. 467-477.
[38] Nutuk, C.I., s. 170.
[39] A.g.e., s. 178.
[40] A.g.e., s. 179.
[41] A.g.e., s. 180, ayrıca bk. Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, c. II, İstanbul, 1986.
[42] A.g.e., s. 181.
[43] A.g.e., s. 182.

Levent Şahverdi Arşivi

tikasının ana ilkelerini görmek mümkündür. Bu direktiflerin 1. nci maddesinde: "İstanbul'un, İtilâf Devletleri'nin ve özellikle İngiliz kara kuvvetlerinin işgâli altında ve deniz kuvvetlerince kuşatılmış olduğu, güvenlik kuvvetlerinin de yabancılar elinde ve karmakarışık durumda bulunduğu bilinmektedir. Bundan başka, Rumların kendi aralarından İstanbul milletvekili adıyla kırk kişi seçtikleri ve Atina'dan gelmiş Yunan lider ve komutanlarının yönetimi altında olmak üzere, gizli polis ve ihtilâlci örgütler kurarak, devletimize zamanı gelince isyan edecekleri anlaşılmıştır. Maalesef, hükümetin İstanbul'da serbest olmadığını itiraf etmek mecburiyeti vardır. İşte bu sebeplerle, Milli Meclis'in toplanma yerini tartışmak gibi bir konu ortaya çıkmış bulunuyor. Milli Meclis İstanbul'da toplandığı takdirde, milletvekillerinin yapacakları vatan görevi dikkate alınırsa, tehlikeye uğramalarından cidden korkulur. Gerçekten de İtilâf Devletleri'nin Ateşkes Anlaşması hükümlerini bozarak barış anlaşmasını beklemeye gerek duymadan, vatanımızın önemli bölgelerini işgal etmek ve Hristiyan azınlıklara haklarımızı çiğneme fırsatını vermek suretiyle yapılan haksız muamelelerini eleştirip reddedecek, toprak bütünlüğümüzü ve bağımsızlığımızın dokunulmazlığını yılmadan isteyecek ve savunacak olan Meclis-i Mebusan'ın dağıtılması ve üyelerinin tutuklanması veya sürgün edilmesi, uzak bir ihtimâl değildir. Tıpkı Kars'ta toplanan Millî İslâm Şûra'sına İngilizler'in yaptıkları gibi, seçimlere katılmamış olan Hristiyan azınlıkların, onlara uyan İngiliz Muhipleri ve Nigehban Cemiyetleri'nin, bu konuda düşmanların gayelerine hizmet ederek her türlü kötülüğü yapabilecekleri de akla gelebilir. Bu bakımdan, Millî Meclis'in İstanbul'da toplanması, Meclis'ten beklenen ciddî ve tarihî görevin yerine getirilmesini imkansız kılacağından ve Millî Meclis de devlet ve milletin bağımsızlığının temsilcisi olduğundan, ona vurulacak darbe ile bağımsızlığımızın da zedeleneceğini belirtmeye gerek yoktur." denilmektedir[44].

Cemâl Paşa milletvekili seçimlerine azınlıkların katılmamasıyla ilgili görüşlerin M. Kemal Paşa tarafından açıklanmasını ister[45]. Buna verilen cevapta; "Azınlıklar ile, bu vatan ve bu millet için azınlıklardan daha da zararlı olan bazı siyasî partilerin seçimlere katılmayışlarını, onların kasıtlı ortaya attıkları sebeplere dayandırmak elbette doğru olmaz. Hristiyan azınlıkların, daha millî teşkilatın adı bile yokken, seçimlere katılmayacaklarını ilân ettikleri bilinmemekte midir[46]? dedikten sonra Özlük İşleri Müdürlüğü gibi önemli bir görevde bir Ermeninin bulunmasını da eleştirmiştir[47].

[44] Nutuk, C. I., s. 189.
[45] A.g.e., s. 193.
[46] A.g.e., s. 194.
[47] A.g.e., s. 197.

Levent Sahverdi Arşivi

Meclis-i Mebusan'ın toplanmasıyla ilgili bu faaliyetler yürütülürken işgal altında bulunan İzmir'de halkın gördüğü zulüm ve öldürmelerden de bahsedilmekte; "Yunanlıların zulüm ve zorbalıklarının devam etmesi halinde, aynı şekilde karşı konulmasının zorunlu olacağı" belirtilmektedir[48].

Cemâl Paşa Barış Konferansı'nın arifesinde Hristiyanlara karşı daha dikkatli davranılması gerektiğini bildirdiği telgrafında şöyle demektedir: "Anadolu'da bir katliama uğrayacakları endişesiyle korku ve dehşet içinde olan Hristiyan halkın, bölük bölük işgal altında bulunan yerlere sığınmakta oldukları etkili ve dikkat çeken bir dille söyleniyor. Gerçi işgal altındaki yerlere ve özellikle Adana bölgesine gidenler, o bölgedeki Ermeni nüfusunu artırmak maksadıyla gitmekte iseler de, Anadolu'da güvenlik ve huzurun bozulmuş olduğu ileri sürülerek, hükümet tarafından yapılan red ve yalanlamanın etkisini azaltıyor"[49].

M. Kemal Paşa bu telgrafa 11-12-1919 tarihinde verdiği cevapta sert ve kesin konuşarak Anadolu'da güvenlik ve huzurun bozulmuş olduğunun doğru olmadığını belirterek, özlük işleri Müdürü'nün hâlâ Ermeni olmasını eleştirmektedir[50].

Sivas'ta bu yazışmalar olurken Barış Hazırlık Komitesi üyesi olan Çürüksulu Mahmut Paşa'nın Tasvir-i Efkâr gazetesine Ermenilerle ilgili yayınlanan demecini okuyan M. Kemâl, bu konuyla ilgili görüşlerini de şu şekilde anlatmaktadır: "Ermenilerin aşırı isteklerine hak vermemekle birlikte, sınırlarda bazı düzeltmelerin yapılmasına razı oluruz ifadesi dikkatimi çekti. Doğu Anadolu'da Ermenistan lehine toprak tavizlerinde bulunulacağına söz verme anlamı taşıyan bu cümlenin Barış Komisyonu üyesi olan bir devlet adamı tarafından söylenmiş olması, gerçekten üzerinde düşünülmeye ve hayretle karşılanmaya değerdi". "Doğu Anadolu halkı haklı olarak pek kırgın ve üzgündür. Milletin Ermenistan'a vereceği bir karış toprağı yoktur"[51].

M. Kemal Paşa'nın Sivas'ta bulunduğu sıralardaki görüşmeler ve yazışmalarından anlaşıldığı ve kendisinin de belirttiği gibi "iç ve dış düşmanların uygulamaya çalıştıkları plânın önemli bir noktası da, memleket içinde güvensizlik olduğunu ve Hristiyan azınlıklara saldırılarda bulunulduğunu, elle tutulur, gözle görülür delil ve olaylarla dünya kamuoyuna ispat etmek, bu olayların Kuva-yı Milliye tarafından yapıldığına inandırmaktı. Bu gizli ve iğrenç maksadın gerçekleşmesi için de bildiğiniz gibi, bir takım çeteler kura-

[48] Nutuk, C.I., s. 191.
[49] A.g.e., s. 208.
[50] A.g.e., s. 209.
[51] Nutuk, C.I., s. 211, Belge: 196.

Levent Şahverdi Arşivi

rak, bunları özellikle Hristiyan halk üzerine saldırtmak ve bu çetelerin işleyecekleri cinayetleri, millî teşkilâta yüklemek yolunu tutuyorlardı." demektedir[52].

e) Misak-ı Millî ve Azınlıklar

M. Kemal Paşa Sivas'tan sonra daha güvenli ve İstanbul'la irtibat sağlamanın daha kolay olduğu gerekçesiyle Ankara'ya geçer ve Millî Mücadele hareketini orada yürütmeye başlar. Burada Misak-ı Millî programının ilk müsveddeleri kaleme alındı. İstanbul Meclisi'nde bu ilkeler toplu bir şekilde yazıldı ve tespit olundu. Tespit edilen bu ilkeler Millî Mücadele hareketinin ve kurulacak olan yeni Türk devletinin temel esaslarını oluşturacaktır.

Misak-ı Millî'nin özellikle 5 nci maddesi yeni Türk devletinin azınlıklar politikasının temeli olmuştur. Bu madde şöyledir: "Yenen devletlerle düşmanları ve bazı ortakları arasında yapılan anlaşmalardaki esaslar çerçevesinde azınlıkların hukuku, civar ülkelerdeki müslüman ahalinin de aynı hukuktan yararlanmaları şartı ile tarafımızdan garanti edilecektir[53].

İşte bu ilkeleri tespit eden Milli Mücadele taraftarı milletvekilleri Mebusan Meclisi'nde İstanbul Hükümeti'ni düşüreceklerdi. Ancak bu gerçekleşemedi. Üstelik güvenoyu alan Ali Rıza Paşa yaptığı konuşmada: "yabancıların imtiyazlarını genişleteceğiz. Azınlıkların haklarını korumak için nisbî temsil yönetimini uygulayacağız. Adalet, maliye, bayındırlık ve güvenlik işlerinde ve hatta sivil yönetimde yabancılara yeteri kadar kontrol yetkisi vereceğiz" demektedir[54]. Ayrıca 19 Şubat 1920 tarihli İstanbul'dan gönderilen bir yazıda; "Ermeni katliamının durdurulması ve Yunanlılarla bütün İtilaf Devletleri'nin kuvvetlerine karşı olan tutumun değiştirilmesi" istenmekteydi[55].

M. Kemal Paşa, Nutuk'ta bu görüşe şiddetle karşı çıkar. "Ermeni katliamı konusundaki sözlerin gerçeğe uygun olmadığı, aksine güney bölgelerinde, yabancı kuvvetler tarafından silahlandırılan Ermeniler, gördükleri koruyuculuktan cür'et alarak bulundukları yerlerdeki Müslümanlara saldırmakta idiler"[56]. Öte yandan Yunan eşkıyalığı da artmakta idi[57].

M. Kemal Paşa aslı olmayan Ermeni katliamı hikayesinin İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgal etmek isteklerine bir bahane olduğu görüşündedir[58].

[52] A.g.e., s. 212, ve 215, 217-220.
[53] Kültür Bakanlığı, Atatürk'ün Millî Dış Politikası, Ankara, 1981, s. 133.
[54] Nutuk, C.I., s. 259.
[55] A.g.e., s. 260.
[56] A.g.e., s. 261-264.
[57] A.g.e., s. 277.
[58] A.g.e., s. 261.

Levent Sahverdi Arşivi

Bu görüşün doğruluğu İstanbul'un 16 Mart tarihinde işgal edilmesiyle gerçeğe dönüştü. M. Kemal Paşa aynı tarihte ivedi olarak bütün vali ve mutasarrıflara yayınladığı telgrafta; "Bugünlerde yurdumuzdaki Hristiyan halka karşı göstereceğimiz insanca davranışın değeri pek büyük olduğu gibi, hiçbir yabancı kuvvetin açıktan veya dolaylı yoldan yardımını görmeyen Hristiyan halkın tam bir huzur ve sükûn içinde yaşamaya devam etmeleri, ırkımızın yaratılıştan bezenmiş olduğu medeni kabiliyetine kesin bir delil olacaktır"[59].

Görüldüğü gibi Hristiyan azınlıklara baskı yapmakla suçlandıkları milli mücadele hareketinin İstanbul'un işgali gibi çok önemli ve halkı galeyana getirebilecek bir olayda bile sükûnet ve ağırbaşlılık tavsiye etmesi dikkate şayandır.

İşgalci güçler ise yayınladıkları bildiride Osmanlı vilayetlerinde bulunan Hristiyanların hayatlarını tehlikeye sokmamak, İtilâf Devletleri ile müttefiklerin askeri kuvvetleri aleyhinde yapılmakta olan sürekli hücumlara son vermek için bu işgalin gerçekleştiğini belirttiler[60].

Böylece Osmanlı Devleti'nin yediyüz yıllık hayat ve hakimiyetine son verilmişti[61]. Öyle ise Ankara'da olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclis kurulmalı[62] bunun için de seçimler yapılmalıdır[63].

İşte bu gelişmeler sonucu yapılan seçimler ve oluşan Meclis, azınlıklar katılmadığı ve seçilmediği için millî nitelikli ilk meclis olmuştur.

f) T.B.M.M.'nin Azınlıklar Politikası:

Nutuk'ta T.B.M.M.'nin azınlıklarla ilgili görüşlerine Londra Konferansı'nın toplanması aşamasında rastlamaktayız.

T.B.M.M. Sevr Andlaşmasını reddetmişti. Bunun için de Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi Paşa bu andlaşmanın değiştirilerek millî çıkarlarımıza en elverişli sonuçlar elde edilmesi maksadıyla Londra Konferansı'ndan olumlu sonuçlar alınmasının B.M.M. delegelerine bağlı olduğunu Sadrazam Tevfik Paşa'ya bildirdi[64]. Sadrazam Tevfik Paşa, Sevr Andlaşması'nın Rumların lehinde olduğunu kabul eder[65]. Ayrıca Yunanlıların "Avrupa'da, Türkiye'deki

[59] A.g.e., s. 283.

[60] A.g.e., s. 284, ayrıntılı bilgi için bk. Paul C. HELMREICH, From Paris To Sevr, İtilâf Devletlerinin emperyalist politikalarını belgelerle anlatmaktadır. P. Helmreich, "Türkiye düşmanlarca çepeçevre sarılmıştı. Büyük güçler, doğal zenginliklerle dolu olan Türkiye'nin etrafında, kamp ateşinin çevresinde aç gözlerle sinsice bekleyen kurtlar gibi dolaşıyorlardı ve emperyalizm doymak bilmezdi" demektedir. s. 31.

[61] Nutuk, C. I., s. 286.

[62] A.g.e., s. 287.

[63] A.g.e., s. 288.

[64] Nutuk, C. II., s. 386.

[65] A.g.e., s. 388.

Levent Şahverdi Arşivi

Hristiyanların toplu olarak öldürülmekte olduğu propagandasını yapmakta olduklarını söylerek, bu iddiaların doğru olmadığının M. Kemal Paşa tarafından süratle yalanlanması tavsiyesinde bulunur[66].

Londra Konferansı'na B.M.M. Hükümeti temsilcileri de resmen davet edilmiş bulunuyordu. Bunun üzerine delege heyetimize Sevr Andlaşması hükümlerinde yapılabilecek değişikliklerle ilgili olarak İtilâf Devletlerinin verdiği projede, kapitülasyonlar devam ederken, Ermenistan sınırının tespiti işi de Milletler Cemiyetine bırakılmaktaydı[67]. Tabii ki bu proje B.M.M. Hükümeti tarafından kabul görmedi.

M. Kemal Nutuk'ta azınlıklarla ilgili olarak Pontus Rumlarına özel bir yer açar. Pontus meselesini tarihi seyir içinde anlatan Gazi, Rumların bağımsız bir Pontus hükümeti emeline düştüklerini kaydeder. Ayrıca yabancılar tarafından da nasıl teşvik ve destek gördüklerini, nasıl silâhlanarak yerli halkın üzerinde baskı oluşturduklarını bir bir anlatır. Teşkilât merkezlerinin de sık sık toplandıkları kiliseler olduğunu söyler. Asıl merkezin ise İstanbul'daki Rum Patrikhanesi olduğu görüşündedir[68].

Pontusçu çetelerin faaliyetlerine karşı tedbir olarak 15 nci Kolordunun faaliyetleri ve halkın silahlandırılarak milli teşkilâtın kurulduğunu söyler[69]. Ayrıca aralarında Pontusçu Rumların faaliyetlerinin de bulunduğu iç karışıklıkların önlenmesi maksadıyla Nurettin Paşa komutasında Merkez Ordusu'nun kurulduğunu açıkladı[70].

İçeride Rumların faaliyetlerine karşı bu tedbirler alınırken Yunanlıların taarruzlarına karşı da büyük mücadeleler verilmekteydi. Diğer taraftan İtilâf güçleri Yunan ileri harekâtını destekleyici faaliyet içinde idiler. Türk direncini kırmak maksadıyla çeşitli ateşkes teklifleri öneriyorlardı. Bunlardan 26 Mart 1922 tarihli notada şu teklifler vardı: "Gerek Türkiye'de gerek Yunanistan'da azınlıkların haklarının korunmasına ve bu maksatla konulacak kuralların uygulanmasına Milletler Cemiyeti'nin de katılması. Doğuda bir Ermeni yurdunun kurulması ve bu işe de Milletler Cemiyetinin katılması"[71] 23 Eylül tarihli notada da aynı isteklere rastlamak mümkündü[72].

[66] A.g.e., s. 389.
[67] A.g.e., s. 392.
[68] A.g.e., s. 424-426.
[69] A.g.e., s. 426.
[70] A.g.e., s. 427, ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa BALCIOĞLU, Belgelerle Millî Mücadelede Ayaklanma Hareketleri ve Merkez Ordusu, Ank. 1991.
[71] Nutuk, C. II., s. 440.
[72] A.g.e., s. 460.

Levent Sahverdi Arşivi

Görüldüğü gibi İtilâf Devletleri azınlık ve Ermeni meselesine özel bir önem veriyordu. Bunun sebebi ise bu devletlerin çıkarlarının bu kişiler tarafından sağlanacak olacağı düşüncesiydi. Millî Mücadelenin gittikçe başarıya ulaşmaya başladığı bir aşamada bile itilâf güçlerinin bu istekler üzerinde ısrarla durması çok manidardır.

Nutuk'ta azınlıklarla ilgili olarak Lozan Barış Konferansıyla ilgili gelişmeler de önemli bir yer tutmaktadır. Konferansla ilgili görüşlerini açıklayan M. Kemal, Osmanlı devletinin son dönemde azınlıklarla ilgili tutumunu eleştirmekte ve şöyle demektedir: "Hristiyan halkın birçok hakları ve ayrıcalıkları vardır. Osmanlı Devleti, Osmanlı ülkesinde oturan yabancılara karşı yargı hakkını uygulayamazdı. Osmanlı vatandaşlarından aldığı vergiyi, yabancılardan alması engellenmiş bulunuyordu. Devletin varlığını kemiren ve kendi sınırları içinde yaşayan azınlıklarla ilgili tedbirler alması mümkün değildi[73].

İşte bu gibi sebeplerden dolayı Konferansta isteğimiz Türk milletinin varlığı, istiklali ve hakimiyetinin tanınması idi[74].

Lozan Antlaşmasının imzalanmasını ve alınan kararları daha önceki Sevr Andlaşması ve ateşkes teklifleriyle karşılaştıran M. Kemal, azınlıklar konusuyla da ilgili açıklayıcı bilgiler vermektedir[75].

SONUÇ:

Nutuk'a göre azınlıklar ve azınlık kavramına girebilecek gruplar hakkında yaptığımız bu incelemede bir hayli malzeme ve bilginin olduğu görülmektedir. Bu da şunu göstermektedir ki; M. Kemal azınlıklar konusuna özel bir yer ve önem vermektedir.

Atatürk'ün Türk milliyetçiliği vasfının en belirgin örnekleri Nutuk'ta görülmektedir. Ona göre öncelikle Türk milletinin bağımlığı ve hakimiyeti sağlanmalı idi. Azınlıkların hakları da Türkiye dışında bulunan Türklerin tâbi olacağı muameleye bağlı idi. Atatürk'ün azınlık politikası, Dış Türkler politikasıyla paralel bir manzara göstermektedir.

Milli Mücadele döneminde Atatürk, azınlıklara oldukça ihtiyatla yaklaşmıştır. Bu konuda dikkatli ve hassas olmuştur. Onları potansiyel bir tehlike olarak görmüştür. Ancak buna rağmen azınlıklara karşı herhangi bir olumsuz kitlesel harekette bulunmaktan özenle kaçınmıştır. Yaptığımız incelemede Atatürk, azınlıkları Türkiye dışındaki Türklere karşı teminat olarak görmüştür.

[73] A.g.e., s. 475.
[74] A.g.e., s. 476.
[75] Nutuk, C. II., s. 507-517.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK İNKILÂPLARI VE SİVAS

HÜSEYİN YILDIRIM

Milli Mücadele'nin başlangıç tarihi olarak kabul edilen Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkmasından önce adından fazla söz edilmeyen Sivas, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçip Millî Mücadele'yi başlatmasından sonra her Anadolu vilâyeti gibi kısa sürede ona katılmakta gecikmedi ve bir anda kendini Millî Mücadele'nin merkezi olarak buldu.

Sivas, Anadolu'nun o günkü ortamı içinde Amasya Genelgesi'nde de belirtildiği gibi "Anadolu'nun her bakımdan en güvenli yeri" idi[1]. Erzurum Kongresi ile başlayan Anadolu hareketi, Sivas Kongresi ile devam etti. 4 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongeresi pek çok zorluğa rağmen 11 Eylül'de çalışmalarını bitirmiş, İstanbul'la bağlantısını kesmiş, Anadolu'daki yönetimi ele almıştı. Basınıyla *(İrade-i Milliye)*[2], erkeğiyle özellikle kadınıyla[3], Millî Mücadele'nin ilk hareketleri burada başlamış, bunlar Heyet-i Temsiliye'nin buradan ayrılmasından sonra da devam etmişti.

Kongre öncesi hayli olaylara sahne olan ve hemen hemen herkesin bir heyacan ve telâş içinde bulunduğu Sivas, bu durumunu kongre sırasında bir bekleyişe bırakmıştı. Daha sonra ise o eski sessiz, sakin günlerine geri dönmüştü. Tüm bu süreç için Sivas vilâyeti tüm kadroları ve halkıyla elinden geleni yapmış, Atatürk'ün de dediği gibi *"CUMHURİYETİN TEMELİNİ BURADA ATTIK"* sözüyle tarihte lâyık olduğu yeri almıştır[4].

Cumhuriyetin ilânından sonra başlayan Türkiye'yi çağdaşlaştırma sürecinde yapılan inkılâp hareketleri Sivas'ta da ilgiyle takip edilmiş ve benimsenmişti. Bu yazının konusu işte bu inkılâplardan bazılarının, özellikle Sivas basınına dayanarak Sivas'ta nasıl karşılandığıdır.

[1] Mustafa Kemal Atatürk; Nutuk, Cilt I, İstanbul, 1980, s. 38.

[2] Hüseyin Yıldırım; İrade-i Milliye, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, sayı 23, Mart 1992, Ankara, ss. 325-330.

[3] Bekir Sıtkı Baykal; Millî Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1986. Cemiyetin Nizamnamesi için bakınız; İrade-i Milliye 22 Kanun-u evvel 1335.

[4] Hüseyin Yıldırım; İstiklâl Harbinde Sivas, 19 Mayıs 1919-23 Nisan 1920 (basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1986.

Levent Sahverdi Arşivi

ŞAPKA İNKILÂBI

24 Ağustos 1925 tarihinde Kastamonu'da kendisini karşılayanları Panama türü bir şapkayla selâmlayan Atatürk böylece şapka inkılâbını başlatmış oluyordu. Atatürk'ün Kastamonu seyahati ile gündeme gelen şapka meselesi bir yenilik olarak Sivas'ta nasıl karşılandı, Sivas'ta şapkayı ilk defa kim giydi? Bu ve benzeri bilgileri o günün Kızılırmak[5] gazetelerinde bulmak mümkündür[6].

Sivas'ta ilk defa şapkayı giyen Darülmuallimin Müdürü Mahmut Bey olmuştur. Kızılırmak gazetesinin 28 Eylül 1925 günkü nüshasında *"Şapkalar Geldi"* başlığıyla; "Heyet-i Vekile'nin tarihî kararı üzerine Sivas münevverânı da derhal şapka giymek istemişler fakat evvela mağazalarda bulamadıkları gibi yapacak terzi de yoktu. Bir iki serpuş yapan terzi, zabitan ve polislerin şapkalarını yapmakla meşguldü. Bu sırada fırsat bulup burada yaptırarak Sivas'ta ilk defa şapka giyen Darülmuallimin Müdürü Mahmut Bey olmuştur. Bilâhare muallimlerden Eyüb Hamidi, Talha Beyler, talebeden Cevdet Efendi, burada yaptırılan serpuşlar bu suretle tamim etmeye başlamıştır. Telgrafla sipariş edilen şapkaların -ki dört tane idi- vürudunda Vali Beyefendi, Cinayet müdde-i umumisi, Maarif ve Polis Müdürü beyler ilk defa fötr şapka giymişlerdir. Dün Türk şirketine altmış şapka gelmiş, bir saat zarfında bir tane kalmamıştır. Bugünlerde bir çok ticarethanelere de mühim miktarda şapka gelecektir. Bir haftaya, memur ve muallimlerden şapka giymeyen kalmayacaktır"[7].

Gazetenin aynı nüshasında *"Şapka ile Selâmda Dikkat Edilmesi Lâzım Gelen Noktalar"* başlığı altında şapka muaşeretine dair uzunca bir yazı neşredilirken *"Hem Acırım Hem Gülerim"* başlığı altında kaleme alınan imzasız

[5] 15 Teşrin-i Evvel 1909 tarihinde yayın hayatına başlayan Kızılırmak gazetesinin kurucusu Kâmil Kitapçı'dır. Kâmil Kitapçı gazetenin kuruluşunu şöyle anlatıyor: "1325 senesinde gençler ve memleketin işleriyle alakadar olan münevveran bir toplantı yaparak Sivas şehrinde hususî bir gazete çıkarmaya karar vermiş, imtiyaz ve idaresini de bana tevdi etmişlerdi. Gazetenin ismi Pınarbaşı (Aziziye) kazası kaymakamı olan Muammer Beyin buluşuyla Kızılırmak oldu." 1325'den 1326 senesi sonuna kadar düzenli çıkan gazete daha sonra neşriyatını 1914 yılına kadar durdurmuştur. İkinci çıkışı 1914-1917'dir. Üçüncü çıkışı 1925 senesidir. 15 Haziran 1940 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi ve halkevi adına çıkan gazete bu tarihten sonra *"Sivas Postası"* ismini alacaktır. Daha sonra yeniden çıkmak için hazırlık yapıldı ise de *"Ülke"* onun yerine çıkacaktır. Başlangıçta haftalık, bazı dönemlerde haftada iki gün, bazen de günlük olarak çıkan gazete Sivas halkını aydınlatmak için elinden gelen bütün imkanları kullanmıştır. (Gazetenin büyük bir koleksiyonu Kâmil Kitapçı'nın varisleri tarafından 28 Şubat 1983 tarihinde Cumhuriyet Üniversitesi Kütüphanesi'ne bağışlanmıştır.)

[6] A. Turan Alkan, İstiklal Mahkemesi'nin Sivas Günleri ve Muhaliflerin Tasfiyesi I, Tarih ve Toplum, sayı 62, Şubat 1989, cilt 11, İletişim yayınları, s. 82.

[7] Kızılırmak, 28 Eylül 1341.

Levent Şahverdi Arşivi

fıkralarda Sivas'da şapkalar ve şapkalılar hakkında ilk intibalar şöyle dile getiriliyordu:

Hem acırım, hem gülerim

"— Gündüz akşama kadar şapkalı iken, akşam üzeri fesli olarak çarşıya çıkanlara...

— Şapkasını rüzgâra kaptırıp da arkasından koşanlara[8].

— Şapka mı giysem, âzalıktan mı çekilsem, imam mı olsam diye istihâreye yatanlara...

— Başına fötr şapka koyarak, kravatsız gömlek ve basık pabuçla gezen memurların asrî kıyafetine[9]...

— Ermenilerin (sabahın hayır)ına mukabele edip de, Türk'ün şapkası var diye selâmını almayan ham sofulara[10]...

— Şapkasını çamura yuvarlayanlara...

— Acîb ve gârib-üş şekl kasketlilere..."[11].

Şapka inkılâbını takip eden günlerde pahalılığa rağmen şapka hızla yayılıyordu. Kızılırmak gazetesi Sivas'da şapka âdetinin yayılmasını memnuniyetle kaydediyordu:

"Sivas'da bütün memurlar kısm-ı azamı fötr olmak üzere şapka giydiler, Mekteplerde talebenin bir kısmının tesbit edilen model tarzda şapkaları izhar edilmiştir. Terziler yetiştirdikçe diğeri de giyeceklerdir. Yalnız, Meclis-i İdare âzâlarından bazılarının henüz şapka giymediklerini görüyoruz, hatta meclislerde başlarını açmadıklarını işitiyoruz. Eğer bu vaki ise katiyen doğru değildir. Sermuharririmiz Hayri Bey bilâ-tereddüt şapkasını giydi, hakikî inkılâpçılığını gösterdi. Bugüne kadar hükûmetin her türlü müzâheret ve teshilâtına mazhar olan zevâtın bu hususta en ufak bir tereddüt göstermesi bile nimet-nâ-şinaslık olur. Vali Beyefendi'nin nazar-ı dikkatini celb ederiz."[12].

Sivas Meclis-i Umûmi Vilâyet Riyaseti daha kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tartışılırken, ilginç bir teklifi değerlendirmek üzeredir. Sığırcızâde Hayri Bey'in imzasını taşıyan bu teklifte özetle, Heyet-i Vekile kararnamesinin isabetinden bahisle "... şapkanın bizde yalnız sunûf-u münevveriyeye

[8] Kızılırmak, 13 Teşrin-i Evvel 1341.
[9] Kızılırmak, 20 Teşrin-i Evvel 1341.
[10] Kızılırmak, 29 Teşrin-i Evvel 1341.
[11] Kızılırmak, 10 Kanun-u Evvel 1341.
[12] Kızılırmak, 13 Teşrin-i Evvel 1341.

Levent Sahverdi Arşivi

inhisârı memlekette yeknesaklığı ihlâl ettiğinden ötürü beynelmilel bir kisve olan şapkanın bilumum halka teşmili bu itibarla lazım ve zaruridir" denilerek "bilhassa sunûf-u münevver arasında bu teşmil kararını bekleyenler"in çoğunluğundan dem vurulmaktadır. Teklife göre şapka kararnamesi hemen halka teşmil edilmeli, aksine hareket edenler ise İdare-î Vilâyet Kanunu'nun madde-i mahsûsası icâbınca cezalandırılmalıdır. Hayri Bey'in teklifinde ilginç bir özellik daha var: Meselenin esasen beledî bir problem olduğuna dikkat çeken Hayri Bey, Belediye Kanunu'nun "bu babdaki mevadd-ı ahkâmına göre evâmir-i belediyeye itaat etmeyenler hakkında yapılacak muamelenin, şapkaya muhalefet edenler hakkında da" uygulanmasını talep etmektedir[13].

Meclis, bu takriri "Mevadd-ı müstâ'celen add ederek" 24 Kasım 1925'de hemen kabul etmiş ve şu kararı almıştır: "Meclis-i umumi-i vilâyete takdim olunan kisve-i medeniyenin umuma teşmili hakkında takrir mevadd-ı müstâcelen add olunarak o günkü ruznâme-i müzakerâta idhali müttefikan kabul olunmuş, her vech-i âti mukarrerat ittihaz edilmiştir.

Şapkanın resmî kıyafetler müstesna olmak şartıyla bilumum halka teşmili ve buna muhafelet edenlerin idare-i vilâyet kanununun madde-i mahsusası vechile tecziyesi veyahut mesele esasen beledî bir şekilde bulunduğu cihetle beledî kanunun bu babdaki mevaddı ahkâmına göre evâmir-i belediyeye itaat etmeyenler hakkında dahi aynen tatbiki takarrür etti ve sûret-i tatbiki hakkında cereyan eden müzakere neticesinde:

[13] Alkan, A.g.e. s. 83. Hayri Bey'in teklifinin tam metni şöyledir: Meclis-i Umûmi-i Vilâyet Riyaset-i Celilesine, "Sevgili Cumhuriyetimizin memleketi asrî ve medenî bir gayeye yürütmek azmiyle intizam ve ısdar ettiği pek mühim mukarrerat arasında ciddi bir surette nazar-ı itibâre alınmağa lâyık bir de kisve kararnamesi var. Hükümet bu kararıyla kendi memurlarına ve memur hukukundan istifade eden müntehib ve gayrimüntehib bilumum mensubîne yeni kisveyi giymelerini emr etmiştir. Bütün medeni milletlerin iksâ etmekte olduklara şapkanın bizde yalnız sünûf-u münevveriyeye inhisarı memlekette yeknesaklığı ihlâl etmekte ve takib edilen nokta-i nazara... etmemektedir. Beynelmilel bir kisve olan şapkanın bilimum halka teşmili bu itibarla lazım ve zaruridir. Bilhassa sünûf-u münevver arasında teşmil kararını bekleyen pek çoktur. Binaenaleyh kararname-i mâruzun madde-i mahsusuyla gösterildiği üzre şapkanın resmi kıyafetler müstesna olmak şartıyla bilumum halka teşmil ve buna muhalefet edenlerin idare-i vilayet kanununun madde-i mahsusası vechile tecziye veyahut mesele esasen beledî bir şekilde bulunduğu cihetle, Belediye kanunun bu babdaki mevaddı ahkâmına göre evâmir-i belediyeye itaat etmeyenler hakkında yapılacak muamelenin şapkaya muhalefet edenler dahi aynen tatbiki suretiyle, pek çirkin bir halde ve yekdiğerine benzemeyen halk kisvesinin de yeknesak bir hale ifrağı hususunun meclis-i umumi heyet-i muhteremesince bir karara rabtını rica eylerim efendim."

Meclis-i umumi vilayet azası
Sığırcızade Hayri
Alkan, A.g.e., s. 86. (Kızılırmak, 24 Teşrin-i Sani 1341)

Levent Şahverdi Arşivi

Merkez vilâyette bir, kaza merkezlerinde birbuçuk nevâhi ve karyelerde iki ay zarfında tarihli ilânından muteber olmak üzere kisve-i medeniye iksâsı bilûmum halka teşmili müttefikan kabul olundu.

Meclis-i umûmi reis-i sânisi Hayri"[14].

Sivas Vilâyet Meclisi, TBMM aynı konuyu görüşür ve tartışırken, kanunla tanzim edilmesi gereken bir mesele hakkında bütün vilâyetleri inkılâp yarışında geride bırakarak, öncü bir karar çıkartmış bulunmaktadır. Alınan kararın mer'î hukuka uygun olup olmadığı hakkında herhangi bir itiraz ya da tartışmanın yapıldığına dair bir malûmat yoktur. Bu bilgileri veren Alkan, bu şaşırtıcı karar hakkında bazı tahminlerde bulunuyor: "23 Kasım 1925 tarihinde Ankara İstiklâl Mahkemesi Sivas'a müteveccihen Ankara'dan ayrıldığını haber alan Meclis, Sivas'ın yüzüne sürülen bu kara lekeyi (14 Kasım'daki yafta olayı) temizleyip Sivas halkının böyle çirkin eylemi tasvip etmediğini ispat etmek için, böyle şaşırtıcı bir kararı alelacele çıkarmış olabilir. Buna rağmen, Sivas Vilayet Meclisi'nin, TBMM'ni geride bırakarak tam bir gün farkla aynı mahiyette bir karar almış olması, en azından hukuk usulü bakımından misline az rastlanır bir örnek olsa gerektir."[15].

Sivas'ta şapka inkılâbı yolunda bu tür olumlu adımlar atılırken, Anadolu'nun çeşitli illerinde olduğu gibi Sivas'ta da olumsuz bir hareket görülüyordu. Bu, 14 Kasım 1925'de Taşhan'ın duvarına asılan yafta idi. Bu konulara bakmak için 25 Kasım 1925 tarihinde Sivas'a gelen Ankara İstiklâl Mahkemesi'nin[16] çalışmaları basında Kızılırmak gazetesinde sürekli yer almıştır. Üç gün devam eden yargılamalar sonucunda verilen hüküm şöyledir:

"İnkılâp ve selâmet ve saadet-i vatan ve cumhuriyetin istikbali namına verdiğimiz hükümleri okuyorum:

"Çil Mehmed'in idamına, Şekeroğlu, Gani, Evliya efendilerin onbeş sene küreğe Edirne hapishanesine, sabık erkân-ı harp Ziya, Hamid, Dava Vekili Sabuncuzade Ahmed, Kürt Aziz, Bayraktarzade Hakkı beyler onar sene küreğe Kırklareli hapishanesine, Belediye Reisi Abbas, Aza Şeyh Ömer, Abdürrahim efendiler yedibuçuk sene Kütahya hapishanesine, Nalbantzade Ali Bey üç sene müddetle Sinop'a, Emir Paşa üç sene müddetle Isparta'ya nefy, diğer maznunların da beraatlerine karar verilmiştir."

[14] Alkan, A.g.e., s. 86.

[15] Alkan, Ay. es. s. 84.

[16] Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, Cilt I-II (1920-1927) Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1988, s. 408.

Levent Şahverdi Arşivi

Üç sayfanın tamamını kaplayan zabıt özetlerinin en sonunda iki satırlık bir not göze çarpıyor: Ertesi sabah Çil Mehmet idam edilmiş (28 Kasım 1925), diğer mahkûmlar da Çarşamba gecesi sevk edilmişlerdir[17].

A. Turan Alkan bu olayları şu şekilde değerlendiriyor: "Zabıt özetlerinden edindiğimiz intibâ şudur ki: Hükümet ve şapka aleyhine ibâreler taşıyan yafta meselesi, kendi başına mahallî bir vaka olarak kabul edilmemiş, bilakis bu yaftanın gerisindeki güçler, yurt çapında teşkilatlanmış tehlikeli bir muhalefetin temsilcileri olarak görülmüştür. Şapkanın bütün halka teşmil edilmesiyle ilgili kanunla, İstiklal Mahkemesi'nin Sivas'a varışının aynı güne rastlaması, esas meselenin şapkaya karşı yaygın bir direnişi bastırmak ve kırmaktan çok, şapka meselesini ön planda tutarak organize muhalefeti yıldırmak gayesine önem verildiğini hatırlatıyor... Böyle bir bakışla Sivas'taki Yafta hadisesinin sonuçları değerlendirilirse şu gerçek ortaya çıkacaktır: Muhaliflerin tasfiyesi! Ama bu iki başlı bir tasfiye olmuştur; bir yandan hükümet muhaliflerini tasfiye ederken, diğer taraftan mahallî nüfuz sahipleri de yine aynı şekilde siyasî ve sosyal rakiplerini etkisiz hale getirmeyi başarmışlardır."[18].

Aradan yıllar geçtikten sonra da yine basında "Ülke" gazetesinde[19] şapka kanununa aykırı hareket edenlerle ilgili haberlere rastlamaktayız: "Şarkışla, Kangal, Yıldızeli, Zara kazalarında... şapka kanununa aykırı bulunduklarından haklarında tahkikat yapılmaktadır."[20] "Şehrimiz, Paşabey mahallesinde oturan Mehmet Bozatlı şapka kanununa muhalif harekette bulunduğundan Cumhuriyet Savcılığı'na verilmiş, haklarında gereken işlem yapılmıştır."[21]

HARF İNKILÂBI

Sivas, harf inkılâbında da şapka inkılâbında olduğu gibi öncü bir rol oynamıştır. Kızılırmak gazetesinde harf inkılâbıyla ilgili yazılara, henüz inkılâba karar verilmediği 17 Mayıs 1928 tarihinden itibaren başlandığı görülmektedir. O tarihlerde gazetede yer alan *"Latin Harfleri Kabul Edilirse"* başlıklı yazı latin harfleriyle yayımlanmıştı. İstanbul gazeteleri bile basımda latin harflerine 9 Ağustos 1928 tarihinden itibaren yer vermeye başlamışlardı. Sözü edilen yazıda bir çok yazım hatası bulunduğu gibi, yazının bazı kısımla-

[17] A. Turan Alkan, İstiklal Mahkemesi'nin Sivas Günleri ve Muhaliflerin Tasfiyesi III, Tarih ve Toplum, sayı 64, Nisan 1989, cilt 11, İletişim yayınları, s. 207.

[18] Alkan, A.g.e. ss. 207-211.

[19] İlk sayısı 1 kasım 1945 de çıkan gazete, isim hakkı Kâmil Kitapçı'ya satılan Kızılırmak gazetesinin yerine C.H.P'nin yayın organı olarak kuruldu. Gündelik, siyasî olarak çıkan gazete 1959 yılına kadar aradaki kesintilere rağmen yayınını sürdürdü. (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Kütüphanesi'nde koleksiyonu mevcuttur.)

[20] Ülke, 21 Ekim 1947.

[21] Ülke, 18 Aralık 1947.

Levent Şahverdi Arşivi

rında elde yeterli harf bulunmadığı için arap harfleri kullanılmıştır. Yazıda ayrıca yazarın haftada beş saat halka latin harflerini öğretmeye hazır olduğunu bildirmesi harf inkılâbının gerçekleşmesini ne kadar arzu ettiğini açıkça göstermektedir. Kızılırmak gazetesi harf inkılâbıyla ilgili gelişmeleri, yetkililerce bu konuda yapılan açıklamaları zamanında halka duyurarak onları bilgi sahibi yapmayı görev saymıştır. Dil Encümeninin faaliyetlerini, almış olduğu her türlü kararı ve tebliği, Anadolu Ajansı ve diğer gazetelerden aldığı haberler aracılığı ile halka anında iletmiştir[22].

Harf inkılâbının başlamasıyla birlikte Sivas'taki hareketlenme daha da artacaktır. Millî Eğitim Müdürü Kazım Bey tarafından şehirde bulunan muallim ve maarif memurlarına yeni harf öğretilmek üzere İsmet Paşa İlkokulu'nda kurs açılacaktır[23]. Yine Milli Eğitim Müdürlüğü'nce, daire müdürleri tarafından memurlara yeni yazıyı öğretmek için hükümet dairelerinde kurslar düzenlenmişti. Harfleri az çok tanıyanlar için ise ikisi lisede, ikisi İsmet Paşa, biri Cumhuriyet, biri Hafız Recep ilkokulunda, biri fırkada, biri belediyede, günde sabahleyin ve gece birer saat olmak üzere sekiz kurs düzenlenmişti. Harfleri hiç tanımayanlar için de üç kurs açılmıştı. Bundan başka halk için dört dershane daha açılmıştır[24].

Sivas il merkezindeki bu faaliyetler devam ederken kazalarda da dershaneler açılmış, öğretim başlamıştı. Sivas milletvekilleri hem halkı aydınlatmak hem de çalışmaları kontrol etmek için kazaları ziyaret etmişlerdi. Kızılırmak gazetesi bu haberi şöyle duyuruyordu:

"Muhterem mebuslarımız kazalarımızı dolaşarak seçmenleriyle görüşmekte ve yeni harfler hakkında halkı aydınlatmak ve bu hususdaki faaliyeti kontrol etmektedirler.

Mebuslarımızdan Necmettin Sâdık, Şemsettin, İbrahim Alaaddin beyefendiler evvelki gün Kangal ve Divriği kazalarına gidip gelmişlerdir.

Rahmi Beyefendi Şarkışla, Yenihan, Hafik, Zara kazalarına giderek halkla sohbette bulunmuşlar ve yeni harflerin faydalarını izah eylemişlerdir. Haber aldığımıza göre Rasim, Ziya beyefendiler de Zara, Hafik, Gürün, Darende kazalarına gidecek ve buralarda okuma yazma işlerini düzenleyeceklerdir."[25].

Daha sonraki günlerde yine basında kursların devam ettiği, yenilerinin açıldığı, kursların nerelerde ve kimler tarafından verileceği haberlerini duyuyoruz:

[22] Burhan Paçacıoğlu, Sivas Basınında Harf İnkılâbı, Cumhuriyet Üniversitesi yayınları, Sivas, 1990. s. 33.

[23] Paçacıoğlu, A.g.e. s. 41.

[24] Kızılırmak, 24 Eylül 1928.

[25] Kızılırmak, 24 Eylül 1928.

Levent Sahverdi Arşivi

"Harfleri tanıyanlar için yedi, tanımayan memurine üç, toplam on dershane, ayrıca bir dershane de jandarmaya ayrılmıştır. Bunlardan başka halk için, üç erkeklere, bir kadınlara dört dershane açılmıştır. Yıldızeli, Şarkışla, Gürün, Darende, Zara, Divriği, Kangal kazalarında muallimler için ayrı, halk için ayrı birer dershane açılmıştır..."[26]. 30 Eylül'den itibaren kahve gazinolarda halkımıza yeni harfleri öğretmek için tayin edilen muallim beylerin isimleri aşağıdaki gibidir:

"Gündüz saat 12'den 13 ve gece 19'dan 20'ye kadar Meydan Camiî ve civarındaki sıra kahvelerde muallim Seyid Ahmed, Mahmut, Mustafa Şahin beyler, Hükümet Çarşısı'ndaki kahve ve gazinolarda Şemsettin, Rıfat beyler. Nalbantlarbaşı'ndaki kahvede Tevfik Bey, Hükümet Caddesi'ndeki kahve ve gazinolarda Yahya Hikmet, Şükrü, Bahattin beyler tarafından öğretim yapılacağı ilân olunur."[27].

Açılan kursların sonuçları da yine Kızılırmak gazetesinde büyük bir övünç kaynağı olarak verilmiştir:

"Şehrimizde açıldığını haber verdiğimiz kurslardan memurlara ait olanlar öğretimi tamamlamıştır. Memurlar imtihan edilmektedir. Şimdiye kadar 129 kişi belge almıştır.

Hanımlar için ve halk için açılan kurslar da 10 güne kadar nihayet bulacak ve yeniden halk dershaneleri açılacaktır.

İmam ve hatipler için açılan dershanede öğretim ilerlemektedir."

"Ekim ayı başlangıcından itibaren vilayetimiz yeni harflerle resmî yazışmaya başlamıştır. Memurlarımız hemen hiç bir zorluk çekmiyorlar. İşlemler de evvelce olduğu gibi günü gününe devam etmektedir."[28].

Kızılırmak gazetesi harf inkılâbı açısından en önemli faaliyetlerinden olan yeni harfler hakkındaki çalışmaları da yakından takip ederek Dil Encümeni'nin tespit ettiği harfleri 20 Ağustos 1928 tarihli nüshasında "Yeni Yazımız Hakkında İzahat" başlığı altında halka şu satırlarla tanıtmıştır:

"Dil Encümenince tespit edilen yeni Türk harflerini sesli ve sessiz olarak iki kısımda yukarıda yazıyoruz. Yüce dahimiz Gazi Hazretleri'nin işaret buyurdukları gibi her vatansever Türk, bu yazıyı pek az bir zamanda öğrenmeyi kendine en büyük bir vazife bilmelidir.

[26] Kızılırmak, 4 Teşrin-i Evvel 1928.
[27] Paçacıoğlu, A.g.e. s. 46.
[28] Paçacıoğlu, A.g.e. s. 47-48.

Levent Şahverdi Arşivi

Kızılırmak, aziz rehberinden aldığı ilham ve işaret üzerine okuyucularını aydınlatmayı millî bir vazife bilir.

Halkımız, yakın bir alâka ile yazılarımızı takip etmeyi ve yeni yazımız hakkındaki malumatı pek az zaman zarfında öğrenmeyi vatanî bir borç bilmelidir..."

Yine 20 Ağustos 1928 tarihli Kızılırmak gazetesinde halka, yeni harflerin imlâsıyla ilgili bilgiler de verilmektedir. "Başlıca İmlâ Kaideleri" başlığı altında yayımlanan ve iki sayı devam eden yazıda, bazı eklerin kelimeden (-) tire işaretiyle ayrıldığına dikkat çekilmiştir. Kelimelerin bu şekilde yazılışı ile ilgili uygulama, Atatürk'ün 21 Eylül 1928 tarihinde Başbakanlığa verdiği şu tebligatla kaldırılmıştır:

"Yeni harflerin yazımı konusunda alınan bu kararlar, okur yazarlara büyük kolaylık sağlamıştır. Kızılırmak gazetesi bununla ilgili görüşlerini 24 Eylül 1928 tarihli nüshasında şöyle ifade etmektedir:

"Aziz kurtarıcımızın son emirlerine dayanılarak bağlama çizgisinin kaldırılması umum tarafından şükranla karşılanmış ve istek ve gayretini artırmıştır."[29]

Mustafa Kemal Paşa, 23 Ağustos 1928 tarihinde Tekirdağ'dan başlayarak Bursa, Çanakkale, Gelibolu, Sinop, Samsun, Amasya, Tokat, Sivas ve Kayseri'yi içine alan bir yurt gezisine çıkmıştır. Gazi'nin bu geziden amacı, 9 Ağustos 1928 tarihinde Sarayburnu'nda yapmış olduğu konuşmadan sonra yeni harflerin memur ve halk arasındaki öğrenilme derecesini kontrol etmek ve halkı bu konuda aydınlatmaktır.

Kızılırmak gazetesi de Gazi'nin bu gezisi hakkında okuyucuya sık sık haberler yayımlayıp, O'nun Sivas 'a geleceğini 17 Eylül 1928 tarihli nüshasında halka müjdelerken, şehirde yapılan hazırlıklarından da söz etmektedir. Bu haberde yer alan son cümle "Aziz Gazi Geliyor" yeni harflerle basılmıştır[30].

Atatürk'ün Sivas'a gelişi ve buradaki temasları yine basında yer almıştır. Hükümet Meydanı'nda toplanan Sivas halkını âdeta tahta başında imtihan etmiştir: "Gazi Hazretleri, halk arasından Abidin isminde bir kasabı tahta başına davet buyurdular. Abidin geldi, yeni harfleri henüz öğrenemediğini derin bir utanç duyarak arz etti. Gazi Hazretleri, kasap Abidin'e on dakika zarfında sedalı harfleri öğrettiler, ismini yazdırdılar.

Abidin her harfi öğrendikçe, hükümet meydanı alkışla çınlıyordu. Abidin ismini yazdığı zaman, meydan müthiş bir alkışla çınladı. Yaşa, varol büyük

[29] Paçacıoğlu, A.g.e. s. 50-52.

[30] Paçacıoğlu, Ay. es. ss. 85-86.

Levent Sahverdi Arşivi

Gazi sesleri ufkumuzu sarsıyordu. Tahrirat Müdürü Basri Bey, Gazi Hazretlerinin şu cümlesini yazdı.

"Memnuniyetle görülüyor ki, muhterem Sivas halkı yeni harflerle okuma ve yazmayı az zamanda kolayca öğreneceklerdir."

Bunu müteakip İsmet Paşa Hazretleri'ne saygı göstererek "Öğrenmişler Paşa" buyurdular ve "Teşekkür ederim, allaha ısmarladık" hitabıyla halka veda ettikleri anda da her taraftan yükselen alkışlar ve yaşa sesleri halkın gönlünden kopan sevgi hislerini gösteriyordu."

Sivas'tan Şarkışla'ya gelen Gazi burada hükümet konağının önünde durarak, ayakta kahve içmişler ve memurları imtihan etmişlerdir. Halk arasında bir hocayı yanlarına davet ederek yeni harfleri öğrenip öğrenmediklerini sormuşlardır:

— Yaşım ilerledi. Henüz yeni harfleri öğrenmeye vakit bulamadım, diye sebep ileri sürmüştür.

Gazi Hazretleri:

— Şimdi size Kur'an da okutsam yanlış okursun. Bu hâl ile nasıl halka doğru yolu gösterebilirsin, demişler ve bir haftaya kadar yeni harfleri kesinlikle öğreneceksin buyurmuşlardır.

Kaza kaymakamı beye de:

— Hafta nihayetinde hoca efendiyi imtihan et! Neticeyi bizzat bana yaz, diye emir buyurmuşlardır.

Bu esnada diğer bir hoca efendiyi çağırarak, yeni harfleri yazmışlar ve bir köy hocası olmasına rağmen harfleri öğrenmiş olmasından dolayı takdirlerini söylemişlerdir."[31]

3 Kasım 1928 tarihli resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Türk harflerinin kabulü hakkındaki kanun da 6 Kasım 1928 tarihli Kızılırmak gazetesinde yer almıştır. Harf inkılâbının son hamlesi de böylece Sivas'ta noktalanmış oluyordu.

DİĞER İNKILÂPLAR

1925 yılından sonra hız kazanan inkılâp hareketlerinde yukarıda da açıklandığı gibi Sivas asla geri kalmamış, bir çoğunda önceden hareket dahi etmiştir. Bu başlık altında ana hatlarıyla, yapılan diğer inkılâpların Sivas'taki yansımaları ele alınacaktır.

[31] Paçacıoğlu, A.g.e. s. 100-103.

Levent Şahverdi Arşivi

Çağdaş uluslar seviyesine ulaşabilmek için, kullanılan ortak dili yakalamak gerekiyordu. Bunlardan birisi uluslararası saat ve rakamların kullanılması idi. Bu iki konu Sivas basınında şöyle yer alıyordu:

"Sivas'ın bir eski kalesi önünde bir eski saati var. Bu saat alaturka çaldığı zaman civar mahalleler çok istifade ediyordu. Saatler alafranga olunca saat de şaşırdı. Halkda şimdi bu saatlerin vuruşları başlı başına bir âlem. Saatin muntazam işlemesi için bir adama evkaf dairesi maaş veriyor."[32].

6 Haziran 1928 tarihli 88-124 numaralı Kızılırmak gazetesinde başlıkta yer alan bu rakamlar latin rakamları ile yazılmıştı[33].

Ezanın Türkçe olarak okunması da Sivas'da ilgiyle karşılanmıştı. "Türkçe Ezan" başlığı ile verilen haberde "Vali Süleyman Sami Beyefendi, Ali Ağa Camiînde (ezan okuma) dersini alan müezzin efendileri ve ezan talim ettiren lise musiki muallimi Sarı Hatipoğlu Muzaffer Bey'i dinlemiş ve muvaffakıyetlerine memnun kalmışlardır. Pazartesi gününden itibaren bütün camilerde okunan Türkçe ezan ve kaameti daha müessir bulan yüzlerce halk vecihle dinlemiştir."[34]

"Mahalle adlarının Türkçeye çevrilmesi, belediyenin olağanüstü yaptığı bir toplantıda kabul edilmiş ve mahalleler Türkçe adlarını almıştır."[35] Bu mahallelerin isimleri basında bir liste olarak da yer alacaktır[36].

Eski toplumsal düzenimizde soyadlarının olmaması, bunun yerine, sadece bazı ailelerin dinî, sosyal ve asalet kaynaklı bazı lakaplar taşıması Türk milletinin çağdaşlaşmasındaki engellerden biri idi. Bu bakımdan 21 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan soyadı kanunu[37] ile her aile bir soyadı almak zorunda idi. Bu çağdaş atılım da Sivas'da ilgi ile izlenmişti. "Valimiz Bay Süleyman Sami, soyadı töresine göre kendisine "Kepenek" soyadını almışlardır[38]." Kepenek, Sivas'a beş kilometre uzaklıkta bulunan bir suyun adıdır. Vali Bey bu suyun Sivas'a getirilme işiyle çok uğraşmıştır. "Bu işle çok meşgul olduğumdan soyadı kanunu çıktığı zaman bu suya izafeten ben de "Kepenek" soyadını

[32] Kızılırmak, 10 Şubat 1927.

[33] Kızılırmak, 6 Haziran 1928.

[34] Sivas, 29.12.1932. Sivas Gazetesi 1878 yılında çıkmaya başlayan vilayet gazetesidir. Vilayet Matbaasında basılan gazete haftalık, bir ara haftada iki defa yayınlanmıştır.

[35] Sivas, 21 Eylül 1933.

[36] Sivas, 9 II. Teşrin 1933.

[37] Düstur-Üçüncü Tertip, Cilt 15 (Teşrin-i Sani 1933-Teşrin-i Evvel 1934), Ankara, 1934, s. 1282-1283.

[38] Sivas, 13 I. Kanun 1934.

[39] Meşhur Valiler-Elli Ünlü, Ankara, 1969, s. 612.

Levent Sahverdi Arşivi

aldım."[39] Posta Telgraf ve Telefon Umum Müdürü Nazif kendine soyadı olarak "Ergin"'i almıştır."[40]

Soyadı alanların listesi basında yer almaktadır. Herkesin bir an önce soyadı alması için de çağrı yapılacak ve almayanların cezalandırılacağı bildirilecektir. "Soyadı almayanlara ilbaylar ve ilçelerde ilçebaylar birer ad verecektir. Vakit geçirmeden şu uğurlu kutsal işi yapalım."[41] "Soyadı kanunu müddeti 21 Temmuz 1936 günü bitecektir. Yapmayanlara 5 liradan 15 liraya kadar para cezası var."[42].

"... Bir toplum, bir millet, erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelir. Kabil midir ki, bir kütlenin bir parçasını ilerletelim, diğerini öylesine bırakalım da kütlenin hepsi yükselme şerefine erişebilsin? Mümkün müdür ki bir topluluğun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı göklere yükselebilsin?"[43]

Bu anlayışla hareket eden Atatürk, ard arda yaptığı inkılâplar ve kanunlarla kadın ve erkeği eşit duruma getirirken kadını da çağdaş düzeye ulaştırıyordu. Basında yer alan bir yazıda "Çarşaf ve Peçe Son Günlerinde" başlığı altında Türk kadınının dış görünüşü de biçimleniyordu.

"Sokak başlarında, çarşı içinde gözlerimize çarpan, kaideleri orta yerde birleşmiş mahrut manzarasını belirten kadınların sayısı günden güne azalıyor. Sahnelerde kullanılan maskeler gibi her fenalığı gizleyen bu çarşaflar içinde ne kadınlar yok ki... Çünkü başına bir çarşaf, yüzüne çifte peçe geçirdi mi artık kim olduğu bilinmez. Uray kurumu geçen salı günü toplantısında 30 Ağustos Zafer Bayramı'nda peçelerin ve 29 İlk Teşrin Ulusal Bayramı'nda çarşafların kaldırılmasını onayladı. Bu onaylama çarşaf giyip de şurada burada sürünen ve bu gizli perde içinde her türlü fenalığı yapanların işine gelmez. Fakat dünyanın özlü bir varlığı ve en değerli bir anası olan özayen Türk kadını bu çarşafı atmaktan hiç bir zorluk duymayacaktır."[44]

Atatürk'ün Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine çıkarmak amacıyla yaptığı inkılâpları, Sivas'da basına yansıdığı şekilde incelemeye çalıştım. Bir kısmına değindiğim inkılâplar karşısındaki tepkiler ise başka yazı ve araştırmaların konusu olacaktır.

[40] Sivas, 20 I. Kanun 1934.
[41] Sivas, 21 Mart 1936.
[42] Sivas, 27 Haziran 1936.
[43] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, 2. basım, Ankara, 1959, s. 216.
[44] Sivas, 24 Ağustos 1935.

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLET MEKTEPLERİNİN YAPISI VE ÇALIŞMALARI (1928-1935)

Dr. MUSTAFA ALBAYRAK

Osmanlı İmparatorluğu döneminde gözardı edilen konulardan biri de eğitim olmuş, özellikle imparatorluğun son dönemlerine doğru, öteki işlerde olduğu gibi, bu konuda önemli bir çalışma yapılmamıştır. Bu ihmalin bir sonucu olarak bu olumsuzluklardan önemli bir bölümü Cumhuriyet'e de yansımıştır.

Kendisi savaştan sonra çok daha büyük sorunların beklediğini bilen Mustafa Kemal (Atatürk), Sakarya Savaşı öncesinde, 16 Temmuz 1921 tarihinde toplanan Eğitim Kongresi'nde yaptığı konuşmada, bu noktaya değinerek, "Silahıyla olduğu gibi dimağiyle de mücadele mecburiyetinde olan milletimizin, birincisinde gösterdiği kudreti ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur."[1] diyerek, bu noktaya işaret etmek istemişti. Savaşın kazanılmasından sonra, kendisine "şimdi ne yapmak isterdiniz?" diye sorulduğu zaman, "Maarif Vekili olarak milli irfanı yükseltmek en büyük emelimdir."[2] diye yanıt vermişti. Atatürk "mektep" le ilgili görüşlerini açıklarken de şunları söylemişti;

> "İlim ve fen teşebbüsatının merkezi faaliyeti ise mekteptir. Binaenaleyh mektep lazımdır. Mektep namını hep beraber hürmetle, tazimle zikredelim. Mektep genç dimağlara, insanlığa hürmeti, millet ve memlekete muhabbeti, şerefi istiklali öğretir... İstiklal tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmak için, takibi muvafık olan en samimi yolu belirtir... Bunu temin eden mekteptir."[3]

Atatürk, eğitimde rasyonel düşünceyi, eğitimin kişiye uygulamada sağlayacağı yararları gözler önüne sererken, bilimin tek yol gösterici olması gereği üzerinde durmuş, bu yöntemle özgür düşünceye sahip, yaratıcı, barışçıl, üretici demokrat insanların yetiştirilebileceği kanısına sahip olmuştur ki; bu amaç ve yöntem bilgi toplumuna ulaşmanın en kısa, en sağlıklı yoludur. Mustafa Kemal'e göre; bunu sağlamak için, öncelikle bilmezliğin ortadan kaldırılması, halka okuma-yazmanın yanı sıra ulusunu, yurdunu, dünyasını tanıtacak kadar tarihi, coğrafi ve ahlaki bilgiler verilmesi ve matematik esaslarının öğ-

[1] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (1906-1938), Cilt: II, Ankara, 1959, s. 18.
[2] Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Cilt: IV, Devlet Basımevi, İstanbul, 1931, s. 247.
[3] ASD, Cilt: II, s. 43.

Levent Şahverdi Arşivi

retilmesi gerekmektedir[4]. Atatürk, "bir ulusun gerçek kurtuluşunun eğitim işlerinde baarılı olmakla", olabileceğini savunmuş ve "eğitim programlarının toplumsal yaşantımızın gerçeklerine ve yaşadığımız çağın gereklerine bağlı olması" konusu üzerinde durmuştur[5].

Cumhuriyet'in eğitim düzeninde bu amaçlara uygun bir yöntem geliştirebilmek amacıyla, Türkiye'ye dünyaca tanınmış bilim adamları ve eğitimciler davet edilmiştir ki; bunlardan biri de Colombia Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. John Dewey'dir. Dewey, Türk eğitimi ile ilgili olarak 1924 yılında hazırladığı raporunda;

> "Vatandaşların heyeti mecmuası, memleketin siyasi, iktisadi ve harsi (ekonomik ve kültürel) inkişafına (gelişmesine) iştirak edecek bir terbiye almalıdır"[6] demiş ve bazı önerilerde bulunarak;
>
> "...Bilhassa zirai tedrisatı ve ikmal tedrisatı (olgunlaştırma eğitimi), halk mektepleri ve iktisadi teavünü (ekonomik yardımlaşmayı) gibi meseleleri tetkik etmek üzere Danimarka'ya bir komisyon göndermelidir"[7] şeklinde görüşlerini açıklamıştır.

Türkiye'de, özellikle yetişkinlerin eğitimi amacıyla kurulan Millet Mektepleri'nin, Danimarka Halk Okulları'ndan etkilenmesinin bu gerekçe ile açıklanabileceği kanısındayım. Millet Mektepleri açılmadan önce, Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa (Özler) zamanında (1923'te), İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı bir Halk Eğitim Bürosu kurulmuş ve bu Genel Müdürlük, halk eğitimi çalışmalarını yürütmekle yükümlü tutulmuştur[8]. Bu Genel Müdürlük, eğitim ve öğretimin birleştirilmesinden sonraki yıllarda çalışmalarına hız vermiş ve 1927-28 yılları arasında 3.304 adet Halk Dershanesi açarak, 64.302 kişinin belge almasını sağlamıştır[9]. Bu deneme, Arap harfleri ile yaygın bir eğitim çalışmasının gerçekleştirilemeyeceğini, bir kere daha ortaya koymuştur. Türk diline ve yazım kurallarına uygun olduğu kadar, öğrenilmesi de kolay olduğu bilinen ve adeta uluslararası bir alfabe durumunda olduğu anlaşılan Latin kökenli yeni harfler, 1 Kasım 1928 tarihinde kabul edilmiştir[10]. Aynı gün, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bir konuşma yapan Başbakan İsmet Paşa (İnönü), yeni harfleri öğretmek amacı ile Hükümetin bütün memlekette "Millet

[4] A. Afetinan, Türkiye Cumhuriyeti Rejimi ve Türk Devrimi, Ankara, 1970, s. 136.
[5] ASD, Cilt: II, s. 44.
[6] John Dewey, Türkiye Maarifi Hakkında Rapor (1924), s. 6.
[7] John Dewey, Türkiye Maarifi Hakkında Rapor, Seri: B, No: 1, 1939.
[8] Şevket Gedikoğlu, Halk Eğitimi, 2. Baskı, Ankara, 1978, s. 258.
[9] Cevat Geray, Halk Eğitimi, 2. Baskı, Ankara, 1978, s. 258.
[10] Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Cilt: V, (1 Teşrinisani 1928), s. 11-12.

Levent Şahverdi Arşivi

Mektepleri" adı altında halk eğitimi kurumları açacağını ve vatandaşların işlerini aksatmadan bu harflerle onların okur-yazar duruma getireceklerini müjdelemiştir[11].

Başbakan 8 Kasım 1928 tarihinde yaptığı açıklamada da, bu okullardaki eğitim süresinin iki, dört ya da altı ay devam edeceğini belirli yerlere gelemeyecek durumda olan vatandaşlar için, gezici Millet Mektepleri açılacağını, en büyüğünden en küçüğüne kadar bütün bürokratların buralarda görev alacaklarını belirttikten sonra, bu yöntemle yılda bir kaç yüzbin kişinin okutulmasının planlandığını söylemiştir. Başbakan, bu "Mekteplerin" Genel Başkanlığını ve Başöğretmenliği'ni de Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın kabul ettiğini duyurmuştur[12].

Bakanlar Kurulu, 11 Kasım 1928 tarihinde, Millet Mektepleri Yönetmeliği'ni onaylamış ve bu yönetmelik 24 Kasım 1928 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir[13]. Böylelikle Millet Mektepleri resmen kurulmuştur. Ancak bu yönetmelik bir yıl sonra, Milli Eğitim Bakanlığı'nın önerisi ve Bakanlar Kurulu'nun 22 Eylül 1929 tarihli oturumunda kabul edilen değişikliklere uğramıştır. Bu değişiklikleri içeren yeni yönetmelik aynı tarihte Cumhurbaşkanı tarafından da onaylanarak yürürlüğe konmuştur[14]. (Bu araştırmamızda her iki yönetmelikte incelenerek, özellikle 1929 yönetmeliği esas alınmıştır.) Bu yönetmeliklere göre açılan Millet Mektepleri'ni kısaca incelemekte yarar vardır.

A. Millet Mekteplerinin Amaçları ve Yönetim Örgütleri[15]:

1928 yılında yapılan yönetmeliğe göre, (A) ve (B) derslikleri olmak üzere iki derslik açılması ve (A) dersliklerinde hiç okuma-yazma bilmeyenlerin; (B) dersliklerinde ise, Arap harfleri ile okur-yazar olanlara yeni Türk harflerinin öğretilmesi amaçlanmıştır. (md.1) 1929 yılında hazırlanan yönetmeliğe göre ise, (A) dersliklerinin yalnızca yeni harfleri öğretmesi; (B) dersliklerinde de okuma-yazma öğrenmiş olan vatandaşlara "hayat ve maişetlerinin (geçimlerinin) ve vatandaşlık sıfatlarının istilzam ettiği (gerektirdiği) ana bilgilerin verilmesi amaçlanmıştır. (1929-md.1, 4, 45). Başka bir deyişle bu eğitim kurumlarında "iyi vatandaş, iyi insan" yetiştirilmesi felsefesine bağlı kalın-

[11] A.g.e., s. 9.
[12] A.g.e, s. 31.
[13] Resmi Gazete, (24 Kasım 1928), sayı: 1048.
[14] Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi, Ankara, 1928.
[15] Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi, Ankara, 1929 (Millet Mekteplerinin yönetim örgütü ve yapısı konusunda 1928 ve 1929 tarihli yönetmeliklerden yararlanılmış ve bu nedenle sık sık dipnot verilmemiştir).

Levent Sahverdi Arşivi

mıştır. Eğitim süresi 1928 yönetmeliğine göre; (A) dersliklerinde dört, (B) dersliklerinde iki ay iken bu süreler, 1929 yönetmeliğinde her iki derslik için de, dörder ay olarak belirlenmiştir. (1928-md.2)-(1929-md.4-5).

1. Yönetim örgütleri ve görevleri: Millet Mekteplerinin Genel Başkanlığı ve Başöğretmenliği'ni Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) kabul etmiştir. (1928-md.4; 1929-md.9). TBMM Başkanı, Başbakan, Bakanlar Kurulu Üyeleri, Genel Kurmay Başkanı ve CHP Genel Sekreteri bu kuruluşun başkanları olarak kabul edilmiştir. (1928-md.5; 1929-md.10). Ayrıca kadın-erkek her Türk vatandaşı bu kuruluşun üyesi ve yardımcı organları olarak kabul edilmiştir. (1928-md.3); (929-md.8). Milli Eğitim Bakanlığı'nın bu kuruluşlar için yol göstermesi, emirler vermesi ve çalışmaları denetlemesi, her üç ayın sonunda genel başkanlığa bir rapor vermesi, İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı olan Halk Eğitimi Şubesi'ni verilen emirleri uygulaması ve Millet Mektepleri'nin Maarif Eminlikleri'ne bağlı olması öngörülmüştür. (1928-md.6, 7, 8). 1929 yönetmeliğine göre, Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetkileri arttırılmıştır. (1926'da sayıları 13 olan Maarif Eminlikleri 1931'de kaldırılmıştır).

a) Millet Mektepleri'nin en önemli bölümlerini iller oluşturmakta idi. (1928-md.10; 1929-md. 14). İl Yönetim Kurulları; Vali'nin başkanlığında, Savcı, Defterdar, Baş Mühendis, Sağlık Müdürü, Jandarma Komutanı, Özel İdare Müdürü, İl Encümeni'nden bir üye, Emniyet Müdürü, Belediye Başkanı, CHF Saymanı, Milli Eğitim Müdürü'nden oluşuyordu. (1928-md.10). 1929 yönetmeliğinde İl Yönetim Kurulu'ndan Savcı, Defterdar, Baş Mühendis, Sağlık Müdürü, Jandarma Komutanı, Emniyet Müdürü, Özel İdare Müdürü gibi devlet görevlilerinin üyeliğine son verilmiş, bu arada Türk ocağı Başkanı bu kurula alınmıştır (1929-md.15). Aynı madde ile bu kurulun yetki ve sorumluluklarını Vali, Milli Eğitim Müdürü ve CHF Saymanı'ndan oluşan bir komiteye bırakabileceği kabul edilmiştir.

İl Yönetim Kurullarının görev ve sorumlulukları 1929 yönetmeliği ile genişletilmiştir. Bu kurulların kendi sınırları içinde en çok vatandaşı eğitebilmek amacıyla yer sağlamak, il özel bütçesinden parasal kaynak ayırmak, öğretim araçlarının ve yayınların zamanında sağlanması, özendirme çalışmalarının etkin bir biçimde yürütülmesi; Halk Okuma Odalarının açılması; buraların döşenmesi, aydınlatılması, ısıtılması, CHP ve Türk Ocağı gibi ulusal kuruluşlarla işbirliğine gidilmesi, bu kuruluşlardan ve yardımsever vatandaşlardan bağış toplanması, parasal koşulların uygun olması durumunda, il ve ilçe merkezlerinde Köy Yatı Dershanelerinin açılması ve buraların yönetilmesi gibi görev ve sorumlulukları vardı. (1929-md.15). İl Yönetim Kurullarının başkanı olan valilerin; birincisi 15 Aralık tarihine kadar gönderilmesi gereken

Levent Şahverdi Arşivi

rapor olup, bu raporda; açılmış olan Millet Mektebi sayısı, görevlendirilen öğretmen ve devam eden öğrenci sayısının yer alması istenmiştir. İkinci rapor ise, 14 adet hazırlanarak 15 Marta kadar postaya verilmiş olacaktı. Bu raporda da, birinci rapordaki değişikliklerin ve belge alanların sayısı ile halkın eğitilmesine ilişkin genel görüşlerin yer alması öngörülmüştür (1929-md.17). İl Yönetim Kurulları'nın genel sekreterliği görevini Eğitim Müdürü'nün üstlenmesi ve bu kişinin yönetim kurulunun işlerini kolaylaştıracak önlemleri alması, bir çalışma programı hazırlaması ve öğretim kurumlarını bitirenlere belge verilmesi gibi görevleri vardı (1929-md.18).

b) İlçe Yönetim kurulları: 1928 yönetmeliğine göre bu kurulun üyeleri, Kaymakamın başkanlığında; Savcı, Mal Müdürü, Jandarma Komutanı, Polis Komiseri, Belediye Başkanı, CHP Saymanı'ndan oluşmakta iken; 1929 yönetmeliğine göre, Savcı, Jandarma Komutanı, Polis Müdürü ve Mal Müdürü gibi görevlileri bu kurulların dışında bırakılmış ve Türk Ocağı Başkanı bu kurula alınmıştır. Kurulun genel sekreterliğini Eğitim Müdürlerinin yapması ve bu kurulun, kendi yönetim birimleri içinde, il yönetim kurullarının görevlerini yapmaları planlanmıştır (1928-15; 1929-19).

c) Bucak Yönetim Kurulları: Bu kurulun üyeleri arasında, Bucak Müdürü, Başöğretmen, Öğretmen, varsa Belediye Başkanı, CHP Bucak Saymanı ve 1928 yönetmeliğine göre Jandarma Komutanı gibi görevliler yer almışlardır. Jandarma Komutanı, 1929 yönetmeliğinde bu kurulun dışında bırakılmıştır (1928-md.13; 1929-md.20).

d) Köy ve Mahalle İhtiyar Kurulları: Bu kurullarda muhtarlar, ihtiyar kurulların üyeleri ve öğretmenler görev almışlardır. Gerek bucak yönetim kurulları ve gerekse köy vemahalle yönetim kurullarının görevleri, kendi alanlarında, il yönetim kurullarının görevlerine benzemektedir (1929-md.21).

B. Millet Mekteplerinin Yapısı:

Millet Mektepleri sabit, gezici ve özel olmak üzere üçe ayrılmakta olup, daha öncede belirttiğimiz gibi, bunlar kendi içinde (A) ve (B) derslikleri diye adlandırılmakta idi. 1929 yönetmeliğine göre, bunlara ek olarak Köy Yatı Dershaneleri ve Halk Okuma Odalarının açılması öngörülmüştür.

1. *Sabit Millet Mektepleri:* Genellikle okul olan yerlerde açılan eğitim kurumları olup, 1929 yılından itibaren buralarda açılan (A) ve (B) dersliklerinde öğrenim süresi dört ay olarak belirlenmiştir. Bu dersliklerden ihtiyaca göre kadın, erkek ve karışık cinslerin devam edebileceği sınıfların açılabilmesi yetkisi, yönetim kurullarına bırakılmıştır. Derslere her yıl 1 Kasım'da bayram havası içinde başlanması haftada, üç gün ve en az altı saat ders yapılması;

Levent Sahverdi Arşivi

Pazar-Perşembe günleri de saat 15.30'dan sonra kadınların, aynı günlerin akşamları saat 19.30'dan sonra da erkeklerin derslere girmeleri uygun görülmüştür[16]. Ancak bu gün ve saatler zorunlu olmayıp, yönetim kurullarının kararı ile uygun zamanlara alınabilmekteydi. Derslere devam konusuna büyük önem verilmiş ve üçte iki devam etmeyenlerin bitirme sınavlarına alınmamasına ve öğrencilerin devam durumlarının karnelerine işlenmesine özen gösterilmiştir. Dikkati çeken bir başka önemli nokta da, gerek basın yolu ile ve gerekse konferanslar aracılığı ile propaganda çalışmalarına gösterilen özendir.

2. *Gezici Millet Mektepleri:* Okulu olmayan köylerde yalnızca bir dönem için açılan ve 1928 yönetmeliğine göre öğretim süreleri en az bir buçuk ay olup, dersleri, Sabit Millet Mekteplerinde olduğu gibi yapılmaktaydı. 1929 yönetmeliği ile öğretim süreleri dört aya çıkarılmıştır (1929-md.32-34). Bu eğitim kurslarında, öğleden önce 12-16 yaş arasındaki çocukların, öğleden sonra da 16-45 yaş arasındaki yetişkinlerin devam etmeleri ve yetişkinler için ayrı kurlar düzenlenmesi (1929-md.36), buralara atanacak öğretmenlerin kadro fazlası öğretmenlerden ve öğretmenlik yapmaya elverişli aydın kişilerden seçilmesi ve bunlar için sınavlar yapılması öngörülmüştür (1929-md.37-38). Eğitim yapılacak yerin, yönetim kurulu tarafından belirlenmesi, buraların ısıtılması, aydınlatılması, döşenmesi gibi giderlerin, varsa köy sandığından, bu yoksa köy halkının katkıları ile gerçekleştirilmesi, ders araç-gereçlerini götürmeleri ve köye en yakın bucak merkezi ile sıkı ilişki içinde bulunmaları, götürdükleri bu malzemeler için, ayda elli lirayı geçmemek üzere, yönetim kurulunca uygun görülecek miktarda bir ücret alabilmeleri, ancak bu gibi öğretmenlerin köylü için yük olacak ve onu sıkıntıya sokacak isteklerden kaçınmaları zorunluluğu getirilmiştir (1929-md.41, 42, 43, 44).

3. *Özel Millet Mektepleri:* Bu kurslar, Devlet Kuruluşları, Belediyeler, Tekel Müdürlükleri, Bankalar, Demiryolu ve Liman İdareleri, Hapishaneler, sermayesinin yarıdan fazlası devlet tarafından karşılanan şirketlerde çalışanlarla, sürekli olarak en az yirmi memur, işçi veya rençber çalıştıran fabrika iş adamı ve çiftlik sahiplerinin bu kişilere okuma-yazma öğretmeleri zorunluluğu getirilmiştir. Bu gibi yerlerin denetleneceği ve sorumluluklarını yerine getirmeyenlar hakkında soruşturma açılacağı belirtilmiştir. Bu kursların her türlü giderlerinin ilgili kuruluşlar tarafından karşılanması öngörülmüştür (1928-md.36, 37; 1929-md. 45, 46, 47). Bu kursların da ders programları, öğretim süreleri ve sınavları da Sabit Millet Mekteplerinde olduğu gibidir.

[16] Hakimiyet-i Milliye, (1 Kasım 1930).

Levent Şahverdi Arşivi

4. *Köy Yatı Dershaneleri:* Okulu olmayan köylerde yaşayan 12-18 yaşları arasındaki köy çocuklarını okutmak ve aydın birer insan olarak yetiştirmek amacıyla, il ve ilçe merkezlerinde açılması planlanmıştır. Bu okullara devam eden yoksul köy çocuklarından ücret alınmamakla birlikte durumu uygun olan öğrencilerden yılda dört taksitte olmak üzere, 100 lira alınmıştır. Bu okulların giderlerinin bir bölümü de Millet Mektepleri bütçesinden karşılanmıştır. Bu okullardan 1930 yılında, Afyon ilinde 5, Kastamonu, Tosya ve Tekirdağ'da ise 1'er tane olmak üzere, toplam 8 adet açılmıştır[17]. Bu okullar, daha sonra açılacak olan Köy Enstitülerinin de habercisi olmuştur.

5. *Halk Okuma Odaları:* 1930 yılında açılmasına başlanan bu odaların amacı; okuma-yazmayı öğrenmiş olan vatandaşlara okuma-yazmayı sevdirmek, yetişkinlerin ilgilendikleri konularda bilgi sahibi yapılmaları idi[18]. Bu odalardan 1933 yılına kadar 119'u kentlerde, 659'u da köylerde olmak üzere, toplam 778 adet açılmıştır. Buralara 5885'i kadın, 51294'ü de erkek olmak üzere, 57179 kişi devam etmiştir[19]. Bu odalar Millet Mekteplerinin bir yan kuruluşu olarak kabul edilebilir.

C. Millet Mekteplerinin Gelir Kaynakları ve Giderleri:

Millet Mekteplerinin gelir kaynaklarından en önemlileri arasında; genel bütçeden eğitim için ayrılan ödenek, il özel bütçesinden ayrılan para, yönetim kurullarının yöre halkından topladığı bağışlar, ziraat, ticaret odaları, CHP, Türk Ocağı ve benzeri kuruluşlardan alınan yardımlar, yöre belediyelerinden yapılan katkılar, devam etmeyenlerden alınan para cezaları ve "Gazi Hitabesi Plağı"ndan elde edilecek gelirler, yer almıştır[20](1928-33).

Bu kurumların en önemli giderleri arasında ise, ders araç-gereçleri; ısıtma aydınlatma giderleri ve öğretim kadrolarına verilen dönem ücretleri geliyordu. Öğretmenlere, Başöğretmenlere ve Eğitim Memurlarına bir dönem ücreti olarak 50, İlköğretim Müfettişlerine 60 ve Eğitim Müdürlerine 90 lira verilmesi uygun bulunmuştur (1929-22).

D. Millet Mekteplerinde Okutulan Dersler:

Yetişkinlerin günlük yaşamlarında en çok yararlanabilecekleri konulara ait bilgilerin verilmesi amaçlanmıştır. Bu dersler arasında şunlar yer almıştır:

[17] Hakimiyet-i Milliye, (23 Şubat 1930).

[18] Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif (1933-34), Halk Okuma Odaları ve Umum Kütüphaneler İstatistiği, İstanbul, 1935.

[19] A.g.e.

[20] Cumhuriyet, (2 Kasım, 1929).

Levent Sahverdi Arşivi

1. Okuma-Yazma: Yeni harflerle okuma-yazmayı öğrenmiş olanların düzgün bir biçimde okumalarını ve düşüncelerini en iyi biçimde anlatabilmelerini sağlamaya yönelik olan bu derslerde, halk kültüründen ilginç örnekler, günlük gazete haberleri, kadınlar için ev bilgileri, dergi yazılarının yanı sıra, gündelik yaşamda en çok kullanılan yazışmalar mektup-dilekçe-telgraf-senet v.b. öğretilmekteydi. O günlerde gazetelerin yayımladığı "Halk Sayfaları" büyük bir özenle okunmakta idi[21].

2. Hesap ve Ölçüler: Günlük yaşamda en çok gerekli olan basit hesap işlemleri, dört işlem, uzunluk ölçüleri (metre, arşın, okka, dirhem, gram, kilogram), para birimleri (lira, kuruş, santim, para), arazi ölçüleri (ar, dönüm, evlek) ve bunların kullanılmaları öğretiliyordu[22].

3. Sağlık Bilgileri: Bu dersin amacı kişilere insan vücudu ile ilgili temel bilgilerin kazandırılması, bulaşıcı hastalıklarla savaş yöntemlerinin öğretilmesi, içkinin zararları, hava, su, gıda maddeleri hakkında temel bilgiler, çocuk bakımı, açık hava ve güneşin yararları, gündelik yaşamda karşılaşılması olası kazalar (zehirlenme, hayvan ısırmaları vb.), çevrenin temiz tutulması ve korunması gibi konular üzerinde bilgiler verilmekteydi.[23]. Başka bir deyişle bu dersin amacı sağlıklı insan yetiştirmektedir.

4. Yurt Bilgisi: Bu derslerde vatandaşlara Türk bayrağı, tarihi, vatanı, coğrafyası, komşularımız, Cumhuriyetin kuruluşu, Atatürk'ün yaptığı hizmetler, Bağımsızlık Savaşımız, Anayasa, seçimler, TBMM, Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın görevleri, Belediyelerin görevleri, vergiler ulusal bayramlar askerlik, yargı, devlete dilekçe verme, sultanların baskı ve zulümleri ile ilgili bilgiler vermekteydi. Bu bilgilerin gerçek amacının, bireylere ulusal bilinci aşılamak, Cumhuriyet'e ve devrimlere bağlı aydın düşünceli insanlar yetiştirmek olduğu söylenebilir. Bu derslerde söylenen şu cümle bu amacı özlü bir biçimde anlatmaktadır: "İyi bir Türk vatandaşı; vatanını sever, milletini sever, ödevini bilir, çalışır, insancıldır"[24].

Bütün bu derslerin genel amacı ise; Atatürk'ün daha Sakarya Savaşı öncesinde toplanan Eğitim Kongresi'nde, gündeme getirdiği "bilmezliğin ortadan kaldırılması" idi.

[21] A. Bedri Edis, Milli Eğitim Düsturu, Cilt: III, 3. Baskı, İstanbul, 1949, s. 189-190.
[22] A.g.e., s. 190-192.
[23] A.g.e., s. 192-193.
[24] A.g.e., s. 193.

Levent Şahverdi Arşivi

E. Sınavlar ve Belge Alanların Kazanacakları Haklar:

Sınavlar her dönem sonunda (A) dersliklerinde Alfabe, okuma, yazma, yazım kuralları ve basit hesap işlerinde; (B) dersliklerinde ise okuma-yazma, hesap ve ölçüler, sağlık bilgileri ve yurt bilgisi derslerinden yapılmaktaydı. Sınavlarda ilk üç dereceye girenlere Atatürk'ün imzasını taşıyan birer Anayasa armağan edilmekte ve bu kişiler halk yayınlarından bedava olarak yararlanmaktaydılar. Dışarıda özel okullarda ve evlerinde ders alanlarında bu sınavlara katılarak belge almaları zorunlu tutulmuştur. Millet Mekteplerine devam ederek belge almayanların, 1931 yılı Mayıs'ından itibaren köy ve mahalle kurulları, devlet kuruluşları, belediye, şehremaneti, banka, tekel, demiryolu, liman idareleri, bankalar, en az yirmi memur, işçi yada rençber çalıştıran şirket, fabrika ve çiftliklerde görev alamayacakları belirtilmiştir. Ancak sağlık koşulları ve geçim durumu uygun olmayanlar bu zorunluluk dışında tutulmuşlardır (51929-49). Millet Mekteplerine devam edenlerin, halka mesleki ve teknik bilgiler vermek amacıyla açılan Halk Dershanelerine, dil, ticaret ve sanat kurslarına öncelikle alınması karara bağlanmıştır. Derslere devam etmeyenlerden 5-60 lira arasında değişen miktarda para cezası alınması da kabul edilmiştir (1929-40)[25].

Bu bilgilerden de kolaylıkla anlaşılacağı gibi, Millet Mekteplerine halkın devamını sağlamak için, her türlü özendirici önlemler alınmış, ceza da caydırıcı bir uygulama olarak konulmuştur.

Türkiye'de yeni harflerle halka okuma-yazma öğretme çalışmaları, yeni Türk Harfleri Yasası kabul edilmeden ve Millet Mektepleri Yönetmeliği hazırlanmadan önce başlatılmış ve Atatürk'ün yanı sıra, çok sayıda bürokrat ve öğretmen derslere başlamış, hatta milletvekilleri bile bu konuda çalışmalarda bulunmak üzere, kendi seçim bölgelerine gitmek yolunu seçmişlerdi. Bunlar arasında; Ali (Rize), Ahmet (Kars), Mehmet Ali (Artvin), Mehmet Emin (Karahisar), Kazım (Giresun), Rana (Samsun), Bekir Lütfü (Tokat), Recai (Ordu), Adil (Samsun) Beylerden oluşan dokuz kişilik bir grubun da Karadeniz yöresine gitmeleri, Başöğretmen Atatürk'ü çok mutlu etmiş ve bu gruba, 14 Eylül 1928 tarihinde bir telgraf çekerek kendilerini kutlamışlardır[26]. Yeni harfler konusunda Türkiye'de başlayan çalışmalar, Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere, bir çok ülkede ilgi ile karşılanmıştır[27].

[25] Cumhuriyet, (2 Kasım 1929).

[26] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Tamim ve Telgrafları, Cilt: V, Ankara, 1972, s. 162.

[27] American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM Records), Unit: 5, Vol: 8, Reel: 507, 1928.

Levent Sahverdi Arşivi

Yeni Harfler Yasası'nın kabulü ve Millet Mektepleri Yönetmeliği'nin hazırlanması ve kabul edilmesinden sonra 1 Ocak 1929 tarihinde Millet Mekteplerinin resmen açılışı yapılmıştır. Türk tarihinde tam anlamıyla bir "eğitim seferberliği" diye nitelendirebileceğimiz bu dersliklerden bir gün içinde, yalnızca İstanbul'da 2500 adet açılmış ve aynı gün 1208 derslikte eğitim çalışmalarına başlanmıştır[28]. Bu arada, yeni harfler ve Millet Mektepleri konusunda büyük çabalar harcayan genç ve idealist Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey'in aniden ölümü üzerine, bu görevi de üstlenen Başbakan İsmet Paşa, 1 Şubat 1929 öğretmenlere gönderdiği bir kitapçıkta, yetişkin öğrencilerine özenle yaklaşmalarını istemiş ve "derslerinden bir öğrencinin azalmasının bile, kendileri tarafından bir izzeti nefis meselesi" yapılması gereğine dikkati çekmiştir[29]. Büyük bir disiplin içinde başlayan bu çalışmalardan elde edilen sonuçları, kısaca incelemekte yarar olduğu kanısındayım.

F. (A) Dersliklerinin 1928-1935 Öğretim Döneminde Yaptığı Çalışmalar:

Bu dersliklerden kentlerde 9812 erkek, 4198 kadın ve 26'sı da karma olmak üzere toplam olarak 14036 adet açılmış, buralarda 19089 öğretmen görev yapmıştır. 367731'i erkek, 249457'side kadın olmak üzere 617280 öğrenci devam etmiş ve bunlardan 190852'si erkek, 125443'ü de kadın olmak üzere, 316295 kişi belge almıştır. Dışarıda özel öğrenim gören 64635 erkek ve 11041 kadın olmak üzere, 75676 kişi belge almıştır. Toplam olarak kentlerde öğretim veren (A) Dersliklerinden toplam olarak, 255487'si erkek ve 116484'ü kadın olmak üzere 391966 yetişkin belge alınmıştır[30]. Bu duruma göre; kentlerdeki başarı oranı % 51.2 dir

Aynı yıllar arasında açılan ve köylerde çalışmalarını sürdüren (A) dersliklerinden 26163'ü erkek, 8655'i kadın ve 139'u da karma olmak üzere toplam 34957 adet açılmıştır. Bu dersliklerde 32727 öğretmen görev almış, dersliklerde 1008331'i erkek ve 480361'i kadın olmak üzere 1488692 kişi devam etmiştir. Bunlardan 493709'u erkek ve 160136'sı kadın olmak üzere 653845'i belge almıştır. Dışarıda özel öğrenim görenlerden de 28996'sı erkek, 11347'si kadın olak üzere belge alan 40343 kişiyi buralardan belge alanlara katarsak, toplam olarak bu dersliklerden de 522705'i erkek ve 171480'i kadın olmak üzere 694185 kişinin belge aldıkları anlaşılır ki[31], köylerde sağlanan başarı oranının da % 46.6 olduğu anlaşılır.

[28] Bilâl N. Şimşir, Türk Yazı Devrimi, Ankara, 1992, s. 236.

[29] Maarif (1933-34), Halk Okuma Odaları...

[30] T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif (1928-1935), Millet Mektepleri Faaliyetler İstatistikleri, İstanbul, 1935. s. 70 (Millet Mektepleri ile ilgili sayısal bilgiler bu kaynaktan alınmış, oranlar tarafımdan hesaplanmıştır. M.A.).

[31] A.g.e., s. 70-71.

Levent Şahverdi Arşivi

1928-1935 öğretim yılları arasında kent ve köylerde toplam olarak 35957'si erkek, 12853'ü kadın ve 165'i de karma olmak üzere 48993 adet (A) Dersliği açılmış; buralarda 1376074'ü erkek, 729818'i kadın olmak üzere 2105892 yetişkin devam etmiş ve bunlardan 684561'i erkek, 285579'u da kadın olmak üzere 970140 kişi belge almıştır. Dışarıda özel öğrenim görenlerden ise, 93631'i erkek, 22388'i kadın olmak üzere 116019 kişi belge almıştır. Başka bir deyişle, bütün (A) dersliklerinden belge alanların genel toplamı 1086159'u bulmuştur[32]. Bu dersliklerin Türkiye genelindeki başarı oranı da % 51.5'i bulmuştur. Bu dersliklerden 1928-29 öğretim döneminde 485632 kişi belge almıştır ki; bu toplam, yedi yıllık öğretim döneminde belge alanların % 44.7'sini oluşturmaktadır. Daha sonraki yıllarda karşılaşılan başarı oranındaki düşüş, ilk yıllardaki ilgi ve coşkunun giderek azalmasından ileri gelmiştir.

G. (B) Dersliklerinin 1928-35 Öğretim Döneminde Yaptığı Çalışmalar:

Bu dönem içinde bütün Türkiye'deki kentlerde 4402 erkek, 1101 kadın ve 6 karma olmak üzere 5509 derslik açılmış; 130798'i erkek, 66141'i kadın olan 196939 yetişkin devam etmiştir. Devam edenlerden 84200'ü erkek, 41143'ü kadınlar olmak üzere toplam 125343 ve dışarıda özel öğrenim görenlerden de 20583'ü erkek, 2785'i kadın olmak üzere 23368 yetişkin belge almıştır[33]. (B) dersliklerinden kentlerde belge alanların genel toplamı ise 104784'ü erkek, 43927'si kadın olmak üzere 138711'i bulmuştur. Bu dersliklerin başarı oranı % 53.2'yi bulmuştur. Köylerde açılan (B) dersliklerin sayısı da 26163 erkek, 8655 kadın ve 139 karma olmak üzere toplam 34957'yi bulmuş, bu dersliklerde 32727 öğretmen görev almıştır. Köylerdeki dersliklere de 142191'i erkek, 42308'i kadın olmak üzere 184514 yetişkin devam etmiştir[34]. Dersliklere devam edenlerden 90902 erkek, 24737 kadın olmak üzere, 115639 kişinin yanı sıra, dışarda özel öğrenim görenlerden de 3204 erkek, 542 kadın olan 3746 kişinin belge aldığı düşünülürse, buralardan belge alanların sayısının toplam olarak 119385'i bulduğu anlaşılır. Köylerde belge alanların 94111'i erkek, 25279'u kadınlardan oluşturmaktadır. Köylerde sağlanan başarı oranı da % 64702'dir[35].

Yedi dönemlik çalışmalar sırasında kentlerde ve köylerde açılan (B) dersliği sayısı, 9080 erkek, 2222 kadın ve 78 karma olmak üzere 11380 derslik açılmış ve buralara 266989 erkek, 107964 kadın olarak toplam 380953 yetişkin devam etmiştir. Dersliklere devam edenlerden 174202 erkek, 65880 kadın olmak üzere 240982 yetişkin belge almıştır. Dışarda özel öğrenim gören 23787'si

[32] A.g.e. 70-71.
[33] A.g.e. s. 70-71.
[34] A.g.e. s. 70-71.
[35] A.g.e. s. 70-71.

Levent Sahverdi Arşivi

erkek, 3327'si kadın olan 27114 yetişkini de belge alanlara katacak olursak, 198895 erkek ve 69206 kadın olmak üzere (B) dersliklerinden toplam olarak 268096 belge alındığı görülecektir[36]. Bu dersliklerin Türkiye genelindeki başarı oranı ise, % 70.3'ü bulmaktadır.

Bu çalışmalar sonucunda, 1927 yılında Türkiye'de okur-yazarlık oranı % 10.5 iken, bu oranın 1935 yılında % 20.4'e yükselmiştir[37] 1927 yılında erkeklerde okur-yazarlık oranı % 13, kadınlarda % 4 iken, bu oranlar 1935 yılında erkeklerde % 29.3'e, kadınlarda ise % 10.5'e çıkmıştır. Başka bir anlatımla, erkeklerdeki okur-yazarlık düzeyi % 16.9, kadınlardaki okuryazarlık düzeyinde ise % 6.5'lik bir artma dikkati çekmektedir[38]. Bu oranlarda 1928-35 öğretim dönemlerinde ilkokulları bitiren öğrencilerin sayısı da dahildir. Ancak bunların belirtilen oran içindeki yeri ancak % 1.3'tür. Bu oran düşüldükten sonra ortaya çıkan 19.1'lik oran Millet Mekteplerinin çalışmaları sonucunda sağlanabilmiştir. Bu ise, Türkiye'de okur-yazar oranının yılda ortalama olarak % 2.7 yükseltildiği anlamına gelmektedir[39]. Öte yandan % 19.1'lik orandan, daha önce Arap harfleri ile okur-yazar olan nüfusu düşmemiz gerekse bile, yedi yıllık dönem içinde % 8.6'lık bir artış sağlandığı anlaşılır ki, bu artış, Cumhuriyet'in devraldığı okur-yazar oranından daha fazladır[40]. Bu artış, daha sonraki yıllarda da sürdürülebilmiş olsaydı, 1960 yılına gelindiği zaman Türkiye nüfusunun % 100'ünün okur-yazar hale getirilebileceği savunulmuştur ki[41], bunda belli ölçüde gerçek payı vardır.

Millet Mekteplerinde elde edilen olumlu sonuçlar giderek düşüş göstermiştir. Bu olumsuzlukta merkezi yönetimlerin ilk yıllardaki ilgi ve desteği göstermemelerinin etkisi olmuştur. Örneğin; 1928-29 döneminde (A) dersliklerinden 485632, (B) dersliklerinden de 111378 yetişkinin belge alması Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk'ü çok mutlu etmiş ve 1 Kasım 1929 tarihinde TBMM'ni açarken yaptığı konuşmada bu mutluluğunu; "Millet Mektepleri normal tedrisat haricinde kadın ve erkek, yüzbinlerce vatandaşın nurlanmasına hizmet etti."[42] diyerek, dile getirmiştir. Gerçekten de Millet Mekteplerinin ilk yıllarında, başlangıçta sözünü ettiğimiz merkezi yöneticileri, her

[36] A.g.e. s. 70-71.

[37] Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50. Yılı, Ankara, 1973, s. 79.

[38] Mustafa Albayrak, Millet Mektepleri (1928-1935), Ankara Üniversitesi DTCF, T.C. Devrim Tarihi Kürsüsü'nde 1978 yılında yapılmış lisans tezi, s. 58.

[39] A.g.e., s. 58-59.

[40] İlhan Başgöz-Howard E. Wilson, Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk, Ankara, t.y., s. 31.

[41] M. Nuri Kodamanoğlu, Türkiye'de Eğitim (1923-1960), 2. Baskı, Ankara, 1964, s. 31.

[42] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: I, (1919-1938), 2. Baskı, Ankara, 1961, s. 361.

Levent Şahverdi Arşivi

yıl Nisan ayı içerisinde Başbakan'ın başkanlığında ve Milli Eğitim Bakanı'nın rapörtörlüğünde toplanarak, bir durum değerlendirmesi yaparken (1929-md.54); Milli Eğitim ve Mülkiye Müfettişleri sıkı bir denetim uygulaması içinde bulunurken, çalışmaların daha verimli olduğu görülmektedir. Bu ilgi ve denetimlerin azalması ile, verim de azalmıştır.

Bu olumsuzluklarda, dünya ekonomik bunalımı sırasında, Türkiye'de de yaşanan önemli ekonomik sorunlar, Osmanlı'dan devralınan dış borçların getirdiği yük, var olan kaynakların sanayileşme konusuna yöneltilmesi, Millet Mekteplerine genel bütçeden gerektiği kadar payın ayrılamaması ve bu kuruluşların yerel yönetimlerce finanse edilmesinin öngörülmesi gibi nedenler, etkili olmuştur. Öte yandan 1932 yılında çalışmalarına başlayan ve büyük umutlarla kurulan Halkevlerinin altıncı şubesi "Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi" adı verilerek[43], halkın eğitilmesi, bu kuruluşlara bırakılmıştır. Halkevleri, Türkiye'nin siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamına önemli katkılarda bulunmakla beraber, Millet Mektepleri Yönetmeliği ile ulaşılmak istenen amaç, bütünüyle gerçekleştirilememiştir.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, Millet Mektepleri, yazı değişimi ile sonrasında, bizzat Cumhuriyetin kurucusu ve Türk Devrimi'nin önderi Atatürk tarafından örgütlenmiş ve önemli bir işlevi yerine getirmiştir.

[43] C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, Ankara, 1932, s. 15-16.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ KONFERANSLARI

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE ATATÜRKÇÜLÜK KONUSUNDA BAZI GÖRÜŞ VE DÜŞÜNCELER*

CİHAT AKÇAKAYALIOĞLU

Önce, ATATÜRK'ün ve Dâva Arkadaşlarının manevî huzurlarında minnet ve şükranla eğiliyorum.

Toplantıya şeref veren sizleri, siz ATATÜRKÇÜLERİ saygılarla selamlıyorum; Bana bu görevi veren Yüksek Kurum Başkanı Sayın Prof. Dr. Reşat GENÇ'e ve ilgili arkadaşlarına şükranlarımı sunuyorum.

Sunuşlarımı, serbest konuşma ve bu toplantımızda yanımda bulunan eserlerden birlikte inceleme yapma usulu ile uygulayacağım.

Önce, bir giriş yapmak istiyorum:

Zamanımızda, hatta uzun yıllardan beri, ATATÜRK'ün şahsına; çeşitli hizmetlerine, Atatürk İnkılâbı ve İlkeleri'ne türlü olumsuz eleştiriler, saldırılar yapılagelmektedir.

Ülkemizin, Milletimizin çok gelişip büyümesinden; kendi yorumları etkisiyle korkan bazı milletler, Türkiye'yi her bakımdan bölmek, parçalamak, hatta yıkmak çabasındadırlar.

Kendi özel yöntemleriyle örgütlendirip faaliyete geçirdikleri iç ve dış düşmanlar, önce ATATÜRK'ü hedef almışlardır.

Ayrıca, ideolojik, ya da maddî-manevî inançları, çıkarları sebepleriyle Atatürk İnkılâbı ile ilkeleri'ni de ortadan kaldırmayı amaçlayan kişiler, zümreler, örgütler büyük bir faaliyet içindedirler; bunu hepimiz biliyoruz.

Atatürk'ün fikir ve inançlarına, özellikle eserlerini tahrip ya da yoketmek için ilk hedef olarak onun şahsına yönelmişlerdir. Maksatları, milletin büyük çoğunluğunun kendisine, eserlerine bağlılık ve saygısını zedelemek veya etkisizleştirmektir. Böylece, ilk aşamada her yönüyle *Atatürk İnkılâbı* ile *İlkeleri*'ni sarsacaklarına; ikinci aşamada da "Halkın ATATÜRK'e karşı nefretleri sağlanınca; işte böyle bir adamın fikirleri ve eserleri de kendisi gibi kötüdür; yıkılmaları gerekir" diyerek başarıya ulaşacakları inancındadırlar...

* Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığınca düzenlenen bu konferans, 9 Haziran 1994 tarihinde Türk Tarih Kurumu'nda verilmiştir.

Levent Sahverdi Arşivi

Kişisel Özellikleri:

Bizim gibi yaşlı vatandaşların anılarımızla veya ilgili yayınlardan öğrendiğimiz gerçek bilgileri, bu günkü gençler, o arada öğrenciler öğretmenlerinden, çeşitli kaynaklardan öğrenmektedirler. Şimdi bunlardan bazılarını anımsayalım:

Bilindiği üzere, Mustafa Kemal mütevazı bir ailenin oğludur. İlk öğrenimini sivil okullarda tamamladıktan sonra, uzun zamandan beri sevgi ve saygı duyduğu Askerî Okula girmek istemiş, şimdiki gibi kayıt kabul işlemleri uygulanmış; o dönemin titizliği içinde ailesinin ve kendisinin genel durumu incelenerek, şerefli bir Askerî Öğrenci ve subay adayı olmaya lâyık görülmüştü.

Mustafa, başarılı bir öğrenci olarak çılışırken, ona Kemal adını, Matematik öğretmeni Mustafa Bey, "bilgi ve erdemliğine de işaret olacağını ifade ederek, vermiş" gerekli resmî işlemi de Mustafa Kemal olarak yaptırmıştı.

Şimdi de, karakterinin en önemli yönünü kendi ifadesiyle sunuyorum (özetleyerek)

Hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir. Ben, milletin en büyük ve atalarımın en değerli mirası olan İstiklâl aşkı ile dolu bir adamım. Bence, bir millette şerefin, onurun, namus ve insanlığın doğup yaşayabilmesi, mutlaka o milletin hürriyet ve istiklâline sahip olmasına bağlıdır. Ben, yaşayabilmek için mutlaka bağımsız bir milletin evlâdı olmalıyım."[1]

Mustafa Kemal'in Gençlik Çağından beri en önemli ruhsal niteliği olan bu karakter, maddî hayata gözlerini kapayıncaya kadar bütün hareket, eylem ve eserlerinde önemli etken olmuştur. Evvelce belirttiğimiz gibi, konumuz Atatürk diye başlamaktadır. Bu bölümde kişisel özelliklerine değinmek esas olduğu için, okullarda öğrendiğimiz diğer bilgilerin anımsanmasını diledikten sonra, yakın çevresinde uzun zamanlar bir yer almış bulunan çok değerli yazarlarımızdan Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU'nun ATATÜRK adlı eserinden bazı bölümler sunacağım:[2]

"...yanıbaşımdaki zat kulağıma eğilip, dedi ki: bu kadar büyük, yüksek bir şahsiyet bu acayip insanlarla temasa nasıl tahammül ediyor" Cevap olarak; O, Deniz gibidir, hiç pislik tutmaz, demiştim.

Yüzüne baktıkça onun için bulduğum bu teşbih, kendi gözlerimin önünde canlı bir imaj gibi tebessüm ediyor, onu, göğsündeki süprüntüleri mavi dalgalarıyla uzak kıyılara doğru iten bir gerçek deniz hâlinde görüyorum" diyen yazar şunları da belirtmektedir.

[1] Prof. Enver Ziya Karal, Atatürk'den Düşünceler, 1969, s. 165.
[2] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, ATATÜRK, Remzi kitabevi, 1946, s. 132-142.

Levent Şahverdi Arşivi

"Atatürk siyasî hayatında olduğu gibi, hususi yaşayış uslubunda da üstün insandı."

Bu eseri bütün Atatürkçülerin okudukları inancını taşırken, son olarak şu bölümlerini sunuyorum:

Her hareketi mantıkî bir muhakemenin, uzun hesap ve kitapların neticesi olan ve mutlaka bir politik sebebe dayanan Mustafa Kemal, dostluk ve insanlık sahasında da yalnız kalbinin sesini dinlerdi ve imdadına koştuğu kimsenin ızdırabı üstüne bir ana-baba şefkati ile eğilirdi.

O'nun muhitinde, onun manevî müfuzu dairesindeki hayat, hepimiz için tatlı ve mutlu sürprizlerle dolu bir peri masalını andırırdı. Görülüyor ki, Mustafa Kemal, insanlığında da, ya bir destan, ya bir efsane kahramanı olmaktan kurtulamıyor".

Yakup Kadri, eserinin sonlarında Atatürk'e şöyle sesleniyor:

Atatürk, mezarında rahat uyu, bu âni duruş yeni bir hıza hazırlanmak içindi. Eğer senin yolunda, senin adımlarının temposunda bir lahza şaşarsak, ayaklarımız kötürüm olsun.

Ey dirilerin ebedî yoldaşı, eğer seni gerçekten ölmüş farzedip emirlerini yerine getirmekte bir lahza geç kalırsak, feleğin bütün vebali boynumuza dolansın; eğer senin adını yalnız ağlamak için anarsak dilimiz tutulsun, gözlerimizin nuru sönsün...

Atatürk, senin ebedî cevherin Anavatan'ın topraklarına karıştıktan sonra, bu topraklar bizim için daha aziz, daha mübarek oldu. Onu hiç bir kâfire çiğnetmiyeceğiz".

Beni bu salonda dinlemek lutfunda bulunan sayın Atatürkçüler, ölümsüz Önderimiz'in kişisel özelliklerinden bazı hususları daha birlikte anımsamalıyız. Atatürkçülüğe giden yolun kilometre taşları, bir bakıma da kavşak noktaları ve geçitleridir, bunlar... O'nun şu yönlerini, bütün yaşamı boyunca doğal görünümü içinde yansıtmış olduğunu takdir ve saygı ile gören tanıklar pek çoktur[3]:

"1. İnsanlığı (İnsan olarak yaradılışındaki özellikler, ruh ve beden yapısı)

2. Üstün insanlığı (O, kendisini insanüstü bir kimse olarak tanıtmaya çalışanlara çok kızardı. Mustafa Kemal insanüstü bir yaratık değil, en üstün insanlardan biriydi.)

[3] Cihat Akçakayalıoğlu, Atatürk ve Atatürkçülük Üzerine Bir İnceleme, Atatürk Arş. Merkezi Dergisi, sayı: 4, s. 179-181.

Levent Sahverdi Arşivi

3. Kişisel, insancıl görüş düşünce ve istekleri ile bu yoldaki çabaları; yaptıkları ve yapmak istedikleri.

4. Maddî ve manevî bütün varlığıyla ülkesine bağlı ve üstün derecede yararlı olan Atatürk'den alınan, alınacak dersler, örnekler."

Atatürk'ün yukardakiler gibi kanıtlanmış şu özelliklerini de bilmeli ve unutmamalıyız:

a) Ülkeye hizmet yolunda çok dayanıklı, feragatli, azimli ve kararlı idi.

b) Onun için en kötü nitelik kötümserlik, karamsarlık ve umutsuzluk idi. Kendisi her olay ve bunalımı cesaret, umut ve iyimserlikle karşılardı. Ancak, gerçeklerin kötü, çirkin, zararlı yönlerini, hatta hiyanetleri çok iyi görür, kötümserlik karamsarlık ve umutsuzluğa kapılmadan tedbirlerini alır, geleceğe umutla bakardı. Olumlu sonuca ulaşmak için durmadan çalışır, o yolda çaba gösterenleri desteklerdi[4].

c) Yurdu, ulusu ve görevleri için her zaman heyecanlı ve ilgiliydi.

d) Ülke sorunlarına bütün varlığı ile kendini verir, türlü sorunları gerçek yönleriyle görür, bunları ortaya çıkarırdı. Özellikle akla, bilime, deneye dayanan çareler sayesinde sorunları çözümlerdi.

e) Önce vatan diyerek, kişisel çıkarları ve dar görüşleri bir yana itip, milli menfaatleri her şeyin üstünde tutardı.

f) Daima hakkı, gerçeği gözetir ve durmadan savunurdu.

g) Millet sevgisiyle birlikte, insanlık sevgisi en belirgin özelliğiydi. Bütün insanlığın ve milletlerin mutlu olması yoluyla, kendi ulusunun da mutlu olacağına inanırdı. Aynı zamanda, milletini kalkındırmanın insanlık için yararlı olacağı görüşündeydi.

h) Hayali değil, gerçekçi ve ülkücü idi. Her işi yerine göre hesaba, akla, bilime ve gereğine inandıkça tekniğe dayanırdı.

1985 yılında yayınlanmış bu konudaki makalemin ilgili bölümünü dergiden okumak suretiyle devam edeceğim. Bu hareketimle, birlikte, inceleme yapmış oluyoruz.

Kısacası, Mustafa Kemal'in özellikleri pek çoktur. Ancak, bunları gerçekçi ve bilimsel olarak incelemek, büyük çapta yapıtlarla mümkündür. Böyle de olsa, çalışmak ve onu bütün yönleriyle öğrenmek, tanımak Atatürkçülerin baş ödevidir.

[4] Atatürk'ün bu vasıf ve hareketleri, özellikle son yılların politikacıları ile, çeşitli yayın organlarına örnek olmalıydı.

Levent Şahverdi Arşivi

Buraya kadar, Atatürk yolunun Birinci Aşamasını belirledik; İkinci Aşama, görüş, düşünce; ülkü ve çabalarını benimseyip birey ve toplum olarak onların uygulanmasına, gerçekleşmesine çalışmaktır. O halde Atatürkçülük şöyle oluşacaktır.

1. Büyük Önder'i bütün yönleriyle ve eserleriyle iyi tanımak, sevmek, benimsemek, tanıtmaya ve sevdirmeye çalışmak[5].

2. Çabalarını, fedakârlıklarını, feragatlerini ve üstün direnme gücünü iyi öğrenerek yurt-ulus hizmetinde örnek tutmak.

3. Milletine olan sevgi inan ve güven duygularını bir gerçeğin ifadesi hâlinde kavrayıp benimseyerek aynı duygu ve heyecanı yaşamak, yaşatmak.

4. Onun ideolojisini, ülkü ve eserlerini gerçekleştirmeye, yüceltmeye, bu arada Türk Milleti'ni Çağdaş Uygarlık Düzeyi'ne ulaştırmaya bütün gücümüzle çalışmak.

(Burada şu hususa değinmek istiyorum: Gerek Devlet Yapısı'nın bütün bölüm ve makamlarında; gerekse ulusal topluluk içindeki en mütevazi, ya da en büyük bölüm ve çalışmalarda; her Türk evladının kendi faaliyetlerinde dürüst, gayretli, yetenekli nitelikler taşıyan vatandaş sıfatı ile milli hizmetlerin sahibi olmaları...

En küçüğünden, en büyüğüne kadar her iş ve hizmetin ulusal değeri ve yeri olduğunu unutmamalı birbirimizi saygı ve sevgiyle karşılamalıyız).

5. Ülkücülük ve gerçekçiliği bağdaştırmak.

6. Atatürk'ün "Türk, Övün-Çalış-Güven" öğüdünü gerçek anlam, kapsam ve amacı ile kavrayıp uygulamak.

Buraya kadar konumuzla ilgili birkaç temel ve pratik bilgileri anımsadık. Şimdi bazı bilimsel terimler, kavramlar konusunda düşüncelerimizi sunalım.

Öğreti (İdeoloji)

Bu kavram veya terim, çok sömürülen ve çeşitli anlamlara çekilen bir sözcüktür. Bazıları bu iki kelimeyi eşit kabul etmeyebilirler. Hem doktrin, hem ideoloji ve hem de siyasî meslek demek olan bu kavram, sözlük olarak "Bilimde bir dizge oluşturan ilkelerin ya da inakların (doğma) tümü demektir... Yine, sözlüklerde ideoloji için şu tanımlamayı görüyoruz.

[5] 27 Mayıs ve 12 Eylül gibi hareketlerden sonra, Gerçek Atatürkçülerden başka "Sahte Atatürkçüler, Emirkulu Atatürkçüler, Gecekondu Atatürkçüler" türemişti. Gerçek Atatürkçüler katı olmayan öğreti ve düşünce idealistleri olup, uzun yılların bayraktarı idiler. Diğerleri, burada kullandığım adlarının tıpkısı olmaktan başka bir şey değillerdi; olayların etkisiyle ortaya çıkmışlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

"Toplumun şöyle ya da böyle olması gerektiğine inananların düşünce ve kanaatlarından ortaya çıkan öğreti". Şu halde, kavram olarak öğreti ve ideoloji kelimeleri eşanlamdadırlar. Şimdi şöyle bir tanımlama yapabiliriz:

"Öğreti, bireylerin, herhangi bir zümrenin yahut toplumun, bir milletin veya bütün insanlığın daha çok kalkınması ve mutlu olması amacıyla ileri sürülen görüşler, düşünceler, ilkeler ve inançlar gibi düşünsel önerilerin tümünün olgunlaşmış hâlidir.

Ülkemizde bu kavram yozlaştırılmış, suçlanmış, sadece aşırı solun çeşitli dallarına âit terimlerin ifadesi olarak anlatılmaya çalışılmıştır. İlgili Bilim Adamlarımız ve onların yayınları, elbette hepimizin öğreticisidirler. Burada açıkladığımız görüş ve düşüncelerimiz onlarla karşılaştırılmalıdır. Şu kadar ki, bizim ifadelerimiz Atatürkçü anlayışın ürünüdür; ayrıca her yorumu saygı ile karşılarız, bilimsel olmak şartıyla...

Bu konuda şu tanımlamalar da önemlidir.

a) Öğreti: Bilimde bir düzenli görüşü oluşturan ilke ve inakların tümü.. Meslek.. Doktrin..

Belli bir anlayışa, düşünceye dayalı olan ilke, ya da İlkeler Dizisi-Doktrin..

b) İdeoloji: Siyasal ya da toplumsal bir öğreti oluşturan; bir hükümetin, bir partinin bir toplumsal sınıfın davranışlarına yön veren politik, hukuksal, bilimsel, felsefî, dinsel, moral ile ilgili olan estetik düşünceler bütünü...

Aydın Kişilerin pek iyi bildiği bu konuları yinelememizin sebebi, konumuzun temel taşlarını ortaya çıkarmış olmaktır...

İdeoloji'nin asıl amacının mutluluk ve kalkınma olduğunu vurgulamıştık. Atatürk'de aynı düşüncededir. O, İstiklâl Harbimizin Önderi ve Başkomutanı'dır. Bu harp, Türklüğün "çağdışı bir hayat ve düşünsel anlayışın atılarak, tam nitelik ve ölçüleri ile çağdaş toplum ve millet hâline gelmesini sağlayacak olan" Kurtuluş Savaşı'nın birinci evresidir.

Ölümsüz Önderimiz ihtilâl yapmış; yeni bir düzen, yeni bir devlet kurmuştur. Birbirini tamamlayan nitelikte ve bütünü ile değerlendirilmesi gereken reformlar yapmıştır. Hareketlerin hepsinin fikriyâtı, bazı kimselerin inkâr etmelerine karşın, sağlam ve Kemalist bir ideolojisi vardır.

Onun öğretisinin temeli, Milliyetçilik ve Medeniyetçilik'dir. Kurtuluş savaşı dizisi içindeki İnkılâp ve Kalkınma hareketlerini, sunduğu fikirleriyle birlikte uyguladı, yürüttü. O, fikirlerini, ilkelerini ve yöntemini başarılı örneklerle ortaya koydu. Bu maksatla da söylüyoruz ki, Atatürkçülük, eski terimiyle Kemalizm bir ideolojidir, öğretidir. Çağdışı ideoloji ve doktrinler karşısında çağdaş

Levent Şahverdi Arşivi

bir ideolojidir. Mustafa Kemal, bu kavram ve anlamlarda da bir inkılâp yapmıştır.

O, katı ideoloji yobazlığından sıyrılmış, gerçekçi fikirler ve yöntemlerle ideolojisinin asıl hedefi olan mutlu kılma, kalkındırma yolunu göstermiş, olanaklar ve zaman ölçüsünde başarıya ulaştırdığı eserini Türk Ulusu'na, Türk Gençliği'ne emanet etmiştir, Cumhuriyet'i biz kurduk onu daha çok yüceltecek sizlersiniz anlamında dileklerde bulunmuştur..

Elbette ki, öğretinin fikir temelinde bir felsefî özün bulunması gerekir. Bu düşüncemizi pekiştirmek için, çok değerli Atatürkçü Profesörlerimizden Sayın İsmet GİRİTLİ'nin Ocak 1970'de yayımladığı bir yazısındaki şu ifadeleri sunuyorum[6]:

"Atatürk'ün fikir sisteminin temelinde pozitivist bir espirinin varlığı ileri sürülürken, bununla, Atatürk'te bilim kavramının temel kavram olması niteliği kastedilmektedir. Esasen Atatürk, Batı Uygarlığı'nı da bu medeniyetin ilme dayandığına inandığı için benimsemiştir. Batı Uygarlığının bilime dayanması, ilmin ise evrensel oluşu, Atatürk'ün görüşüne göre, Türk İnkılâbı'nı dar bir taklitçilikten kurtarabilir. Türk İnkılâbının temelinde sistemleştirilmiş olan pozitivist espri, her türlü teolojik, metafizik ve doğmatik dünya görüşüne karşı bir bilim anlayışı olarak benimsenen Kemalizm'i, ideolojik bağımsızlığa kavuşturur."

Prof. Giritli diğer bir yazısında da şunları söylemektedir.

"Türkiye'yi sağcı veya solcu bir odağa oturtmak isteyenler, Kemalizmin bir ideoloji değil, tarihsel bir olay olduğunu söylerler. Oysa, Kemalizmin ne kapitalist, ne de sosyalist ideoloji olmadığı ne kadar doğru ise, kendi başına ayrı bir ideoloji meydana getirdiği ve fakat bu ideolojinin tüm liberalist ve marksçı sosyalist ideolojiler gibi, doğmatik ve totaliter olmadığı da bir gerçektir.

Kemalizmin her türlü doğmatik doktrine karşı oluşu, onun ideolojik bağımsızlığını teşkil eder. Aşırı sağ ve aşırı sol yabancılık kokarken, Kemalizm, Anadolu Türkleri'nin kendi öz malıdır. Gerçekte'n Kemalizm Doktrini, Anadolu'nun Dehâsı ile Türklüğün büyüklüğünden fışkırır. Bu Doktrinin kurucusu, Mustafa Kemal Atatürk'ün ta kendisidir.

Sayın Dinleyicilerimiz, birlikte görüştüğümüz konumuz doğrultusundaki bütün "Bilimsel Görüş-Düşünce ve hareketlere" saygılıyız. Birlikte yapmak istediğimiz şey, ATATÜRKÇÜLÜK kavram ve Öğretisi üzerinde "görüş, düşünce ve tanım" birliği için bir örnek vermektir.

[6] Cihat Akçakayalıoğlu, Atatürk ve Atatürkçülük Üzerine Bir İnceleme, Atatürk Arş. Merkezi Dergisi, Sayı: 4, s. 181-182.

Levent Sahverdi Arşivi

Türk-Atatürk İnkılâbı'nın Mimarı'nın bir ideolojiye sahip olmadığını iddia edenler görülmüştür, görülecektir. Hepsine verdiği yanıt Büyük Söylev (NUTUK)'de şöyledir:

"Programımız, karşı çıkanların gördükleri ve bildikleri biçimde bir kitap değildi; fakat esaslı ve uygulamaya dayalı idi. Biz de, uygulanamaz fikirleri, kuramsal bir takım ayrıntıları yaldızlayıp bir kitap yazabilirdik; öyle yapmadık. Milletin maddî ve manevî yenileşme yolunda yapılacak işlem ve eylemlerle, sözlerden ve nazariyelerden (kuram) ileride gelmeyi öngördük."

Diğer bir değerlendirmesini 1 Kasım 1937'de Büyük Millet Meclisi'ni açarken şöyle belirtmişti: "Biz ilhamlarımızı gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz. Bizim yolumuzu çizen; içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk Milleti ve birde, milletler tarihinin binbir facia ve ızdırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız sonuçlardır."

İnanıyoruz ki, buraya kadarki sonuçlar Atatürkçülük dediğimiz öğretiyi, kavramı her açıdan açıklığa kavuşturmuştur.

Her şeyde olduğu gibi, bu konuda da Atatürk'ten alacağımız bilgilerle sonuca ulaşacağız... Şimdi, iki önemli Belge konunun ruhunu teşkil edecektir.

1 Kasım 1937'de TBMM'de yaptığı konuşmada şunları söylemişti:

"Büyük Dâvamız, en uygar en gönençli bir millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde de temelli bir inkılâp yapmış olan büyük Türk Milleti'nin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa bir zamanda başarmak için, fikir ve hareketi birlikte yürütmek zorundayız. Bu girişimde başarı, ancak süreli bir planla ve en rasyonal tarzda çalışmakla mümkün olabilir. Bu sebeple okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak; ülkenin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, memleket dâvalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak; nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumları yaratmak; işte bu önemli ilkeleri, prensipleri en kısa zamanda temin etmek, Kültür Bakanlığı'nın (Milli Eğitim Bakanlığı) üzerine aldığı büyük ve ağır zorunluluklardır.

İşaret ettiğim ilkeleri, Türk Gençliğinin dimağında ve Türk Milleti'nin bilincinde daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca görevdir"

Bir belge daha sunacağım: Prof. Dr. Sayın İsmet GİRİTLİ "Kemalist Devrim ve İdeolojisi" adlı eserinde, Atatürk'ün konumuzla ilgili bir demecini şöyle anlatmaktadır:

Rahmetli Hamdullah Suphi TANRIÖVER'in yazdığına göre, merhum Doktor Reşit Galip'in Mustafa Kemal'e tevcih ettiği bir soruya ATA'nın verdiği cevap aynen şöyledir:

Levent Şahverdi Arşivi

"Ben, manevî miras olarak hiç bir (Nasr'ı Ka'tı) hiç bir doğma, hiç bir donmuş ve kalıplaşmış düstur bırakmıyorum. Benim manevî mirasım ilim ve akıl'dır. Benden sonrakiler, bizim aşmak zorunda olduğumuz çetin ve köklü müşkilât önünde, belki, gayelere tamamen veremediğimizi, fakat asla tâviz vermediğimizi; akıl ve ilmi rehber edindiğimizi tasdik edeceklerdir.

Zaman süratle dönüyor; milletlerin, cemiyetlerin, fertlerin saadet ve bedbahtlık telâkkileri bile değişiyor. Böyle bir dünyada asla değişmiyecek hükümler getirdiğini iddia etmek, aklın ve ilmin inkişâfını inkâr etmek olur.

Benim Türk Milleti için yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra, beni benimsemek isteyenler, ortadadır. Benden sonra, beni benimsemek isteyenler, bu temel mihver üzerinde Akıl ve İlmin rehberliğini kabul ederlerse, manevî mirasçılarım olurlar."

İncelediğimiz iki belgenin içeriği ile "Çağdaş, o arada Bilimci, Akılcı Öğreti'nin esasları" Atatürk'ün dileği ve felsefi hâlinde milletimize sunulmaktadır.

O halde Atatürkçülük; konuşma ve incelememizin başından beri, ölümsüz Önderimizin felsefesi; dilek, İnkılâp ve İlkeler bütünü içinde ve o anlayıştaki Türk insanı hâlinde; O'nun manevî varlığına ve eserlerine bağlılıkla, çağdaş Uygarlık Düzeyi'nin varlığına ve eserlerine bağlılıkla, çağdaş Uygarlık Düzeyi'nin üstüne çıkma ülküsü Eylemi ve Düşünce Sistemi hâlinde bir Millî İdeolojidir... Bu yolun yolcuları ve yolcusu da Atatürkçülerdir.

ATATÜRK, Çağdaş toplumun her alanında, yapılan ve yapılması gereken faaliyetleri, eserleri; bilimsel, aklî ve gerçekçi bir üslupla ifade etmiştir.

Birey, Toplum, Millet ve devlet için öngördüğü "dinî, millî düşünce ve inançlarını gerçekçi bir yöntemle vurgulamıştır. Yaşamsal ihtiyaç, örgütlenme, kurumlaşma, verimli ve başarılı olma konularında, yaptığı ve yapmak istediği Çağdaş Devlet ve Millet yaratma çabaları, onun yolunda devam etmektedir ve edecektir... Herşeye karşın, Aşırısağ ve Aşırısol ATATÜRK'ün felsefe ve eserlerinde yer bulmayacaktır.

Şimdi de çok güncel olduğu için Ölümsüz Önderimizin "Laiklîk" kavramı ve anlamı için bir fikrî çalışma sırasında verdiği direktifi sunmak ihtiyacını duydum. O diyor ki, "Laiklîk yalnız din ve dünya işlerinin ayrılması demek değildir".

Bütün yurttaşların vicdan, ibadet ve din hürriyetini tekeffül etmek (üstlenmek) demektir."

Siz sayın dinleyicilerime son olarak sunduğum bu belgesel bilgi, zamanımızın en güncel konusuna ışık tutacak niteliktedir. Atatürk'ün kurduğu Türkiye

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyeti'nde dinsizlik hiç bir zaman düşünülmemiş, din ve dindarları saygı ve ilgi görmüş; sadece lâik inanç ve uygulamaya fiilen karşı çıkanlar gerekli hukukî sonuçlara katlanmak zorunda kalmışlardır.

ATATÜRKÇÜLER, O'nun fikir, inanç ve eserlerinin ebedi bekçileridir.

Sayın dinleyiciler, sunuşlarıma son verirken siz ATATÜRKÇÜLERE teşekkürlerimi, saygı ve iyi dileklerimi sunuyorum.

NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE

NE MUTLU ATATÜRKÇÜYÜM DİYENE!...

Levent Şahverdi Arşivi

KÜLTÜREL KİMLİK KAVRAMI*

Prof. Dr. SADIK TURAL

Öncelikle üç kavramı tarif etmek zarureti var: benlik ve millî benlik; kimlik ve millî kimlik, üçüncüsü ise kültür kavramları.

İnsanın ilk doğduğu andan başlayarak, kendisi hakkında bizzat kendisinin biçtiği kıymete, yapabilme, başarabilme gücüne, özgüven duygusuna, *benlik* diyoruz. Kişinin, kendine bakışı kendine değer biçişi, özgüven duygusu, en önemli ihtiyaçtır.

Millet ölçeğinde de bir benlik vardır. Yüce Atatürk'ün "millî izzet-i nefs", "millî haysiyet", "millî seciye", "kuva-i milliye" dediği, *millî benlik* millet ölçeğindeki özgüven duygusudur[1].

Millî benlik, dahildeki ve hariçteki düşmanların, âşikâr saldırıları sırasında ortaya çıkar.

Millî benlik ile şovenizmi karıştırmak doğru değildir: Milletlerin self determinasyon hakkı, hür ve bağımsız yaşama hakkı, arızalı örnekler bir kenara, kabul edilen bir gerçektir.

Atatürk, ferdî benliği çok gelişmiş; özgüven duygusu, ta çocukluğundan itibaren belirgin bir asker ve siyaset adamıdır. Unutmayalım ki, millî benliğin kurumlaştığı, millî benlik üzerine bina edilen askerlik, onun hayatında önemli bir yer tutuyor.

Aziz Atatürk'ün millî benlik konusundaki yüksek duyarlığını, hayatına ve faaliyetlerine dayandırarak anlatmak ise, uzunca bir konferansın konusudur.

Atatürk'ün millî benlik ifadesi olan ilk ve mühim özelliği, kurduğu yeni devletin adını "Türkiye" kelimesiyle taçlandırmasıdır.

* Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığ'ınca düzenlenen bu konferans 27 Ekim 1994 tarihinde Türk Tarih Kurumu'nda verilmiştir.

[1] Atatürk, 20.'3.1923'te Türk Ocağında verilen çay ziyafetinde Konya gençleri ile yaptığı konuşmada "Dünyanın bize hürmet göstermesini istiyorsak evvelâ bizim kendi benliğimize bu hürmeti hissen, fikren, fi'ilen bütün ef'al ve harekâtımızla gösterelim; bilelim ki *millî benliğini* bulmayan milletler başka milletlerin şikârıdır" demiştir. (Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri, AKDTYK Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ank., 1990, s. 62.

Levent Sahverdi Arşivi

Nutuk'ta Millî Mücadele'yi ve kuva-yı millîyeyi nasıl uyandırdığını, bizzat anlatan Atatürk'ün, millete olan sevgisi ve inancı, Türk olmaktan iftihar edişi önemli bir göstergedir.

Onuncu Yıl Nutku'ndaki şu ifadeler millî benliği şuur seviyesinde ortaya çıkan bir yüksek şahsiyetin ifadesidir:

"Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti zekîdir. Türk milleti çalışkandır. Çünkü Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir."[2]

"Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin, tarihî bir vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir."[3]

"Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük medenî vasfı ve büyük medenî kabiliyeti bundan sonraki inkişafı ile, atinin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır."[4]

"Ne mutlu Türküm diyene"[5]

Onuncu Yıl Nutku'nun alındığı ses plağını dinleyenler, Atatürk'ün söylediklerine nasıl inandığını; sesine yansıyan bu inancın onu nasıl heyecanlandırdığını kavrayabilirler. Nutuk, gençliğe hitabe ile bitiyor. Gençliğe hitabenin son cümlesi ise MİLLÎ BENLİĞİN heyecanlandırıcı ve Atatürkçe bir ifadesi:

"Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur."

Tanımlayacağımız ikinci kavram ise, kimlik idi: Kimlik veya hüviyet, bir insanın, veya toplumun başkaları tarafından nasıl görüldüğü, hangi değerin biçildiği anlamına gelir. Kişiye ait kimlik, başkaları için bizzat ve özenle kurduğumuz vitrindir. Bedenî özelliklerinden, zihnî birikimlere, davranışlara kadar bir çok gösterge, ferdî kimliğin belirleyicileridir. İNSAN, kendini geliştirip, sosyalleşerek, ferdî kimliğine daha çok ilgi ve önem gösterilmesini ister. O'nu anlatan hatırat kitapları da, yerli ve yabancı araştırıcılar da kabul ediyor ki, Hareket ordusu ile İstanbul'a gelişinden, Şam, Trablusgarb, Bingazi çöllerinden, Çanakkale'ye, Anafartalar'a, Başkumandanlık Meydan Muharebesi'ne kadar yüksek bir sevk ve idare gücü, üstün bir yönetici kimliği vardır. Bu sadece askerlikle sınırlı da değildir. Benliğindeki, cesaret, atılganlık, sezgi, hürriyet aşkı, bağımsızlık azmi Mustafa Kemal Atatürk'ün kimliğini oluşturan

[2] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 271.
[3] Age, s. 271.
[4] Age, s. 272.
[5] Age, s. 272.

Levent Şahverdi Arşivi

unsurlardandır. Evet, Atatürk'ün kimliğinin en önde gelen ve en bâriz vasfı gerçek bir lider oluşudur.

XX. yüzyılın başında lider olarak görünmüş, tarih sahnesine lider olarak girmiş insanlar vardır. Çeşitli millet veya Devletlerin hayatında önemli roller oynadıkları halde, daha sonra siyasî tarihçilerin alanında kalan bu şahsiyetlere karşılık, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, hem Türkiye'de, hem Türk dünyasında hem mazlum milletler arasında hem de hür dünyada, değeri her geçen gün artan tek lider oldu.

Millî Kimlik kavramına geçiyorum Efendim

Bir insan topluluğunun başkaları tarafından, başka toplumlar arasında, nasıl görünmek, nasıl kabul edilmek isteniyorsa, o yönde oluşturduğu, *göstergeler toplamına, millî kimlik* diyoruz.

Millî kimlik, millî kültür denilen ortak paydaya dayanır. Kültür meselesine geçmeden önce, karışmalara ve karıştırmalara sebep olan bir konuya, bir duruma temas etmeliyim: Her millî kimlik, bir toplumdaki en yüksek seviyedeki benzeşme göstergeleridir. Her millî kimlik, tarih içinden gelen, milliyete dayalı değer ve davranışlar ile dînin eklediği değer ve davranışların toplamıdır. Ancak bu toplama başka kültürlerden, ödünçleme veya alıntılama yoluyla alınan bir nesil sonra, kendi damganızı vurduğunuz değer ve davranışları da, ilâve edeceksiniz. Çünkü her *kültürel payda*, yeni ihtiyaçlar doğrultusunda, gelişir, zenginleşir ve değişir. Her kültürel payda, *özü aynı kalmak şartı ile,* az çok *farklılaşır.* Buna en güzel örnek, *dede ile torunun konumudur.* Torun, özde dedenin yeni bir devamıdır. Fakat, torun dede gibi, dede de torun gibi değildir. Az çok farklılaşan bu insanlar, başkalaşma ve yabancılaşma ölçüsünde değişmiyorlarsa, kültürel payda da özde aynı kalıyor. Her kültürel ortak paydanın içinde, mahallî kimlik, regionalist hüviyet halinde karşımıza çıkan zihniyet farklılıkları vardır. *Yaş, cinsiyet, genel eğitim ve öğretimden alınan pay,* yaşanan coğrafya, mensup olunan meslek gibi etkenler, *zihniyet tabakalşamalarına yol açıyor.* Bu zihniyet tabakaları, her milletin ve her ülkenin içinde vardır. *Temsil yeteneği olan*, vitrinde durma gücü bulanan değer ve davranışlar ise, kültürel ortak paydanın özüdür, aslî unsurlarıdır.

Atatürk'ün mânevî huzurunda toplanan azîz dinleyenlerim.

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür. "Münevver sınıfla halkın zihniyet ve hedefi arasında tabiî bir intibak olmak lazımdır"[6] ifadeleri ile bu ortak paydaya işaret ediyordu. O da biliyordu ki,

[6] Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri, AKDTYK Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ank., 1990, s. 59.

Levent Sahverdi Arşivi

o gün için, % 80'e yakını kırlık, köylük alanda yaşayan; genel eğitim ve öğretimden aldıkları pay birbirinden çok farklı insanların ortak kültür paydasında bütünleştirilmesi, temsil edici değerlerin güçlendirilerek ortaya çıkarılması gerekiyordu.

Üçüncü kavramı tanımlayalım:

Tarihî bakımdan varlık sahibi olan bir insan topluluğunun, başka kültürlere göre daha hoş, daha güzel, daha ulvî, daha faydalı, daha aklî, daha ahlâkî, daha ekonomik, daha müreffeh, daha hür, daha bağımsız olduğuna inandığı, değer ve davranışlardan oluşan bir hayat tarzına, *kültür* diyoruz.

Kültür, tekevvün edip, oluşup, tarih içinde akışıp giden mekânizmalar bütünüdür.

Atatürk,

"Kültür, harâset-i fikriyye, zeminle mütenasiptir. O zemin, milletin seciyesidir"[7] diyor.

Bu ifadedeki "harâset-i fikriyye" ibaresi, entellektüel kültür, tarih şuuru ve tarih bilgisiyle temelendirilmiş ortak payda anlamını taşıyor.

1 Kasım 1932'de Meclis açış konuşmasına "Millî kültürün her çığırda açılarak yükselmesini, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel dileği olarak temin edeceğiz"[8] diyen Atatürk bütünleşmiş bir toplum, zenginleştirilmiş bir ortak payda yaratmak üzere, inkılâplar yaptı.

Tevhid-i Tedrîsat ve harf inkılâbı, cihandaki bütün milletlerin örnek alacağı türdendir. Ortak eğitim ve öğretime kavuşturulma ve geniş kitlelerin eğitimden daha çok pay alması için öğretim birliği ve alfabe değişikliği gibi iki mühim inkılâp yaptı. Lâiklik umdesi bu açıdan mühimdir.

Medenî Kanun'un kabulü, kadınlara verilen haklar, İstanbul Üniversitesi'nin yeniden teşkili ile Ankara'ya ve Van şehrine birer Üniversite kurma düşüncesi Türk kültürünün araştırılıp, incelenip sahip çıkılmasıyla ilgili şuurlu bir tavırdır.

Cumhurun, halkın, *hakimiyete* ortaksız bir şekilde sahip çıkmasını; *yönetimin* ehliyet ve kabiliyete göre şekillenmesini; iktisatta, san'atta, edebiyatta, zenaatta Türk kültürel kimliğinin normları sayılacak yönlendirme ve yapılandırmaları başlatan, O'dur. Dil ve tarihimizin Türk'ün kültürel kimliğindeki yerine işaret eden ve bu yolda Türk akademisinin çekirdeğini kuran da Atatürk'tür.

[7] Age, s. VIII.
[8] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. 1, s. 358.

Levent Şahverdi Arşivi

O daha 1921'de

"Efendiler! Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun, en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklaline, kendi benliğine, an'anat-ı milliyesine düşman olan bütün anasırla mücadele etmek lûzumu öğretilmelidir"[9] derken, eğitim, öğretim ve sosyal hayat için perspektif çiziyor.

Atatürk'ün Türk kültürel kimliği içinde siyasî ve ekonomik bağımsızlık en önde gelen özelliktir. Dünya teknolojisinden, bilim ve fenninden istifade ederek kimliğini zenginleştirmiş olmak da O'nun hayalidir.

"...akvâm-ı İslamiyenin içinde, bizim milletimiz olan Türkler, an'anat ve teâmül-i millî itibariyle, sakîm (hastalıklı) şeylere mâlik değildir."[10] cümleleri ise O'nun lâiklikten ne anladığına işaret eden cümlelerdendir.

Atatürk, 1903'ten itibaren başka kültürler karşısında millî benlik ve millî kimliği için ASKERÎ, SİYASÎ ve İDARÎ SAVAŞLAR VERMİŞ, ZAFERLER KAZANMIŞTIR. Soyadı olarak Atatürk kelimesini almıştır.

Ölümünün 56. yılında minnet ve rahmetle anıyoruz.

[9] Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri, AKDTYK Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ank., 1990, s. 18.

[10] Age, s. 58.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN TEMEL İLKELERİNDEN LÂİKLİK*

Prof. Dr. REŞAT GENÇ

Cumhuriyetimizin kurucusu Büyük Önder Atatürk'ün gerçekleştirdiği Türk İnkılâbı'nın iki büyük amacı vardı. Bunlardan biri, çok milletli ve çok cemaatlı Osmanlı Devleti içinde, "Osmanlılık" uğruna dili, tarihi, kültürü, kısaca millî kimliği unutulmak noktasına gelmiş olan Türkleri, Osmanlı Devleti'nin bu aslî unsurunu, kendi benliğine, kendi kimliğine kavuşturmak, O'na "ümmet" anlayışı yerine "millet" anlayışı kazandırmak idi. İkinci amacı ise, kimliğini ve kişiliğini kazanmış, "millet" olmuş Türk toplumunu, çağdaş uygarlık düzeyinin de üstüne çıkmayı hedeflemiş medenî bir millet haline getirmekti.

Atatürk'ün bu konuda söylemiş olduğu iki güzel vecizeyi hepimiz biliyoruz. O, bir taraftan "Bilelim ki, kendi benliğine sahip olamayan milletler, başka milletlerin şikârıdır" derken, diğer taraftan da "medeniyet öyle bir ateşdir ki, ona bigâne kalanları yakar mahveder" diyordu. Yani bir millet medeni olamazsa da, medeniyetin gereklerine göre yaşayamazsa da varlığını koruyamaz yok olur mahvolur demek istiyordu.

Atatürk, bu iki büyük amacı gerçekleştirmeyi, Türk milletinin büyük davası ve dinamik ideali olarak görmüştür. Bir konuşmasında bu konuda şöyle diyor: "Büyük davamız, en medenî ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, zihniyetinde de temelli bir inkılâp yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir".

"Efendiler, milletimizin hedefi, milletimizin ülküsü; bütün cihanda tam anlamı ile medenî bir sosyal toplum olmaktır" sözü de O'nundur. Hedef hep, "kendi benliğine sahip", "medeniyette bigâne olmayan", çağdaş değerlere sahip bir Türk toplumu olmaktır. Çağı yakalamak, hatta çağın da önüne geçmek Atatürk'ün gözünde "hayat davasıdır".

İşte Atatürk'ün bu "hayat davası"nı kazanmak için gerçekleştirdiği bütün inkılâp hareketlerinin temelinde hep bu iki büyük hedefi görmekteyiz. Millî

* Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığınca düzenlenen bu konferans 1 Aralık 1994 tarihinde Türk Tarih Kurumu'nda verilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

kültür ve çağdaş medeniyet. Yaptıklarının hepsi, millî kültürüne sahip, millet olma bilincine ulaşmış bir millet meydana getirmek ve bu milleti kendi dilinden, tarihinden ve kültüründen kopmadan, çağı anlayabilen, çağdaş uygarlığın bütün gereklerine uyabilen, hür düşünceye ve her türlü bilimsel değerlere sahip olabilen bir toplum haline getirebilmek.

O'nun X. Yıl Nutku'nda belirttiği gibi, en büyük eseri olan Türkiye Cumhuriyeti'nin temeline bir millî harç olarak "Türk kahramanlığı"nı ve "yüksek Türk kültürü"nü koyması da, "millî kültürümüzü muasır nedeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız" şeklinde milletimize hedef göstermesi de hep bu iki büyük hedefe ulaşmak içindir.

Atatürk'ün gerçekleştirdiği inkılâp hareketlerinin bir kısmı bu "millet" olma hedefine, diğer kısmı da çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma hedefine dönüktür. Ancak bu inkılâp hareketlerinden lâiklik, her iki hedefe ulaşmanın temel ilkesi olarak Cumhuriyet tarihimizdeki yerini almıştır. Yani lâiklik hem kendi benliğine, millî kültürüne ve "millet olma" bilincine sahip olmanın ve ona göre yaşamanın, hem de çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın kaçınılmaz gereğidir. İşte bu yüzden Türk milletinin Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirdiği Türk İnkılâbının temel direklerinden biri "Lâiklik"tir. Bu ilke Türk inkılâbını oluşturan köklü değişikliklerin çoğunda kendisini açıkça gösterir. Çünkü Türk İnkılâbı; devlet yapısını, hukuk sistemini, eğitimi, kültür hayatını, donmuş birtakım kalıplardan kurtarıp aklın ve çağdaş bilimin ışığında, yüzyılımızın gereklerine uygun bir hale getirmek mecburiyetinden doğmuştur.

O halde lâiklik bütün bunların gereğidir ve lâiklik Türk inkılâbının temel taşıdır.

Lâiklik, Türk inkılâbının temel hedeflerinden olan çağdaşlaşmanın vazgeçilmez şartıdır.

Lâiklik, "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle" anlayışına uygun olarak millî birlik ve beraberlik anlayışının sağlanmasında esas unsurdur. Lâiklik, Atatürkçü düşünce sisteminin özünü oluşturan, akılcı ve bilimci tutumun ayrılmaz bir parçasıdır; onun kaçınılmaz sonucudur.

Lâiklik olmadan ne akılcı yaklaşımın varlığından söz edilebilir, ne de çağdaşlaşma hedefine ulaşılması mümkün olur. Çünkü, çağdaş toplum lâik toplumdur.

Bilindiği gibi, İslâmiyetin, Hristiyanlığın aksine, hem bir din hem bir devlet düzeni olarak doğmuş ve sosyal hayatın geniş bir bölümünü düzenlemiş olması dolayısıyla, İslâm dünyasında devlet ve hukuk düzenini din kurallarından

Levent Şahverdi Arşivi

ayırma çabası daima direnişle karşılaşmış, İslâmiyette din ve devletin birbirinden ayrılamayacağı iddia edilmiştir. Bu çelişkinin tek çözümü, dinin kişilerin vicdanına kalmış bir iş olduğunu, inanç ve ibadet konularını kapsadığını; dünya işlerinin ise dünyevî iktidarlar tarafından, din kurallarına göre değil, toplumun gelişen ve değişen ihtiyaçlarından kaynaklanan akılcı kurallara göre, bilimin kurallarına göre yürütüleceğini kabul etmektir.

İşte, Atatürkçü lâikliğin Türkiye'de gerçekleştirmiş olduğu da budur.

Bu açıdan bakıldığında:

1. Lâik devlette kişiler din ve vicdan hürriyetine, ibadet hürriyetine sahiptirler. Lâik devlet, fertlerin bu hürriyetini sağlar ve korur.

Hiç şüphesiz, dinî inanç ve kanaat hürriyetine devletin karışması düşünülemez. İnanç insanın iç âlemindedir. Devletin eli oraya uzanamaz. Buna karşılık; ibadetler, dinî âyin ve törenler, kamu düzeni ve genel ahlâk bakımından devletçe sınırlandırılabilir. Onunla ilgili aşağıda ayrıca bir hususa işaret edeceğim.

Lâik devlette, "kimse ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlarını açıklamaya zorlanamaz. Kimse dinî inanç ve kanaatlarından dolayı kınanamaz".

Yani, görüldüğü gibi bu yönü ile lâiklik, toplumun bütün fertleri için din, mezhep, ibadet, vicdan, düşünce ve fikir hürriyeti ve bunların da yasal güvence altına alınması demektir.

Atatürk'e göre "vicdan hürriyeti mutlak ve taarruz edilmez, ferdin tabiî haklarının en mühimlerinden tanınmalıdır. Her fert, istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine mahsus siyasî bir fikre malik olmak, mensup olduğu bir dinin icaplarını yapmak veya yapmamak hak ve hürriyetine sahiptir. Kimsenin fikrine ve vicdanına hâkim olunamaz", "Türkiye'de her reşit dinini seçmekte hürdür". İbadet hürriyetine gelince! "muayyen bir dinin merasimi de serbesttir; yani âyin hürriyeti masundur. Tabiatiyle âyinler âsâyiş ve genel âdâba aykırı olamaz, siyasî gösteri şeklinde de yapılamaz. Mazide çok görülmüş olan bu gibi hallere, artık Türkiye Cumhuriyeti asla tahammül edemez" Sözleri yukarıda işaret ettiğimiz şekilde din, vicdan ibadet, mezhep, düşünce fikir hürriyetlerinin teminatının doğrudan doğruya lâik devlet olduğu, onu öyle anladığını çok açık bir biçimde belirtmektedir.

Demek oluyor ki, lâik devlette din hürriyeti, belli bir dine inanma ve onun ibadet gereklerini yerine getirme hürriyetini ifade ettiği gibi, kişinin isterse hiçbir dine inanmama ve hiçbir dinin ibadetlerini yerine getirmeme hürriyetini de kapsar. Lâik devlet ne dine bağlı (yani teokratik) bir devlettir ne de Mark-

Levent Sahverdi Arşivi

sist -Leninist devletler gibi dini zararlı bir "afyon" sayan ve kağıt üzerinde din hürriyetini tanısa bile ideolojisiyle vatandaşlarına dinsizliği telkin eden, din aleyhtarı bir devlet değildir. Lâik devlet, dini şahsî bir vicdan meselesi olarak görür. Vatandaşların dinî inançlarına karışmaz. bu inançları şu veya bu yönde şekillendirmeye çaba göstermez. Nitekim Atatürk de bu konuda şöyle diyor: "Din, bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının sesine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye karşı değiliz. Biz sadece din işlerini millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyoruz".

2. Lâik devlette, devletin siyasî yapısını, hükümet ve idarenin işleyişini, toplumun yaşayışını düzenleyen kanun ve kuralları dinî prensipler değil, akıl, bilim, ihtiyaç ve hayatın gerçekleri tayin eder. Lâiklik bu yönü ile din ve devlet işlerinin ayrılması, dinin; devleti ve toplumu şekillendirmek, yönlendirmek ve yönetmek işlerine karıştırılmamasıdır.

Buna göre lâikliğin en önemli unsurlarından biri de, devletin çeşitli dinlerin ve mezheplerin mensupları arasında kanun önünde ayrım gözetmemesi, hepsine eşit işlem yapmasıdır. Anayasamızın 10. maddesi de "herkes din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayrım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir" hükmünü lâikliğin bu önemli unsurunu dikkate alarak getirmiştir.

Bu yönü ile lâiklik, devlet hayatı kurallarının din kurallarına bağlı olma zorunda bulunmamalarını, aynı zamanda devlet kurallarının meydana getirilmesinde din kurallarından ilham alınmamasını da ifade eder. O yüzden Atatürk pek çok konuşmasında devlet yönetimine sadece aklın, bilimin ve çağın gereklerinin rehberlik etmesi gerektiğini sık sık vurgulamıştır.

Yine, lâik devlette din kurumları devlet fonksiyonları göremeyeceği gibi, devlet kurumları da din fonksiyonları ifa edemez. Yani lâik devlet, gerek "dine bağlı devlet", gerekse "devlete bağlı din" sistemlerini reddeden, din ve devlet işlerini birbirinden tamamen ayıran bir yönetim sistemidir.

Bu ilkeye rağmen, Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlet teşkilâtı içinde yer aldığını görmekteyiz. Anayasamıza göre (m. 136), "genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, lâiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasî görüş ve düşüncelerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir". Diyanet İşleri Başkanlığı'nın devlet teşkilâtı içinde yer alması lâikliğin bazı Batı ülkelerindeki klâsik anlaşılış ve uygulanış şekline uymamakla beraber, Türkiye'nin özellikleri sebebiyle ortaya çıkmış olan ve aslında lâikliğe aykırı değil, onu koruyucu nitelik taşıyan bir çözüm tarzıdır. Bu husus, din hizmetlerinin yerine getirilmesi bakımından olduğu kadar, lâik devletin korunması bakımından da zorunlu görülmüştür.

Levent Şahverdi Arşivi

3. Lâik devlette eğitim kurumları ve eğitimin muhtevası, din kurallarına göre düzenlenemez. Çünkü lâiklik, din kurallarının dinî alanlar dışına taşırılmamasını, evrensel insan haklarının dini sınırlamalar dışında tutulmasını öngörür. Lâik devlet yönetiminde; eğitim, hukuk, sağlık ve benzeri alanlarda dini ölçüler uygulanamaz.

Öyle ise, lâiklik dinsizlik veya dinî inançlara baskı olmadığı gibi, din eğitiminin engellenmesi de değildir. Bu eğitimin nerede, nasıl ve kimler tarafından verileceğini ise, devletin eğitim politikası belirler.

Atatürk bu konuda şunları söylemektedir:

"Bizde ruhbanlık yoktur. Hepimiz eşitiz ve dinimizin buyruklarını eşit olarak öğrenmeye mecburuz. Her fert dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da okuldur".

"Nasıl ki her hususta yüksek meslek ve ihtisas sahiplerini yetiştirmek lâzım ise, dinimizin gerçek felsefesini tetkik ve ilmî ve fennî telkin kudretine sahip olacak güzide ve gerçek büyük âlimler dahi yetiştirecek yüksek kurumlara malik olmalıyız".

Görülüyor ki O, din âlimlerinin ve görevlilerinin, müsbet bilim esasına dayalı yüksek okullarda yetiştirilmesi ve çocuklarımızın dinî kültürlerini de ancak okullarda almalarını öğütlemiştir.

Hal böyle iken, bazı aydınlarımızın, "Lâik devlet okullarında din eğitimi veya din ve ahlâk kültürü öğretimi olmamalıdır" şeklindeki yaklaşımlarını anlamak mümkün değildir. Eğer söyledikleri "mecburî din eğitimi" ise, lâikliğin gereği olarak herkesin gerçekten de bunun karşısında olması gerekir. Ama din eğitim ve öğretimi, kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanunî temsilcilerinin isteğine bağlı olarak veriliyor ise böyle lâik devlette okullarda din eğitimi yapılamaz tavrı var ise, bunu yukarıdan beri tanımını yapmaya çalıştığımız "Lâik Devlet" anlayışı ile bağdaştırmak mümkün olmayacağı gibi bunun, Atatürk'ün bu konuya bakışını ve yaklaşımını iyi anlamamak demek olacağı da çok açıktır.

Bilindiği gibi, Türkiye Cumhuriyeti'nin lâik bir devlet yapısına kavuşturulmasında 3 Mart 1924 tarihli kanunların ayrı ve özel bir yeri vardır. Bunlardan bilhassa "Tevhid-i Tedrisat (Eğitim Birliği) Kanunu; konuşmamızın başlangıcında ifade etmeye çalıştığımız iki büyük hedefe ulaşmakta hayati rol oynamıştır. Bu kanunla milletimizin fertlerinin mektep ve medrese eğitimi ile ayrı dünyaların insanları olarak yetiştirilmelerine son verilmiştir. Çünkü, birbirinden farklı bu eğitimler, duygu ve düşünce farklılığı da meydana getiriyordu. Eğitimde kadınların ve erkeklerin ayrı ayrı eğitilmeleri de büyük ölçüde

Levent Sahverdi Arşivi

bu ayrılığa hizmet ediyordu. Duygu, düşünce ve görüş ayrılıklarına sahip insanlardan ise "millî birlik ve beraberlik" duygusunu aynı derecede benimseyen, dolayısıyla "millet olma" duygusunu en geniş şekilde idrak edebilen bir toplum meydana getirmek mümkün olmuyordu. Nitekim Atatürk, bu kanunun kabulünden sonra bir yurt gezisinde:

"Eğitim ve öğretimi birleştirmedikçe aynı fikirde, aynı zihniyette fertlerden kurulu bir millet yapmağa imkân aramak, abesle uğraşmak olmaz mı idi?

... Dünya medeniyet ailesinde saygı toplayan bir yerin sahibi olmaya lâyık Türk milleti, evlâtlarına vereceği eğitimi mektep ve medrese adında, birbirinden büsbütün başka iki çeşit kuruluşa bölmeğe katlanabilir miydi?" diyerek, eğitim ve öğretim birliğine verdiği önemi ve bunun "millet olma" bilincinin kazanılmasındaki hayatî rolünü vurgulamıştır.

Atatürk'ün devletin lâikleşmesi, hukukun lâikleşmesi, eğitimin lâikleşmesi ve eğitim birliği, şapka ve kıyafet inkılâbı, tekke ve zaviyelerin kapatılması ile tarikatların yasaklanması, kadın hakları, güzel sanatlar, harf inkılâbı gibi inkılâp hareketlerinin hepsi, millî kültür ve çağdaş medeniyet temelleri üzerinde yükseltmeyi amaçladığı Türk milletini bu amaçlara ulaştırmak için gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla yukarıda da ifade etmeye çalıştığımız gibi, bütün bunlar ancak lâik bir yaklaşımla gerçekleştirilebilirdi, gerçekleştirilmiştir ve o yüzden de lâiklik, Türk inkılâbının temel taşıdır.

Yukarıdan beri söylemeye çalıştıklarımızı özetleyecek olursak;

1. Lâiklik, bazı çevrelerin ifade ettiği gibi dinsizlik ve din düşmanlığı asla değildir. Bunun tam aksine lâiklik herkes için din, mezhep, düşünce ve vicdan hürriyeti demektir.

2. Lâiklik, din ile devlet işlerinin ayrılması, dinin kişilerin vicdanına kalmış bir husus olduğunun kabullenilmesi, devletin ve toplumun dinî kurallara göre yapılandırılmaması, yönlendirilmemesi ve yönetilmemesi demektir.

3. Lâiklik, herkesin din ve inanışlarında her türlü baskıdan uzak olarak yaşayabilmesinin güvencesi demektir.

4. Lâiklik, kişilerin inanışlarına ve düşüncelerine devlet dahil hiç kimsenin karışamamasının yasal teminatı demektir.

5. Lâiklik, mensup olduğu etnik köken, din veya mezhep ne olursa olsun, kanunlar önünde her bakımdan eşitlik ve adalet demektir.

6. Lâiklik, Türk toplum hayatında da, bu hayatın temel taşı olan aile hayatında da kadınların erkeği ile eşit haklara sahip olmasının da güvencesidir.

Levent Şahverdi Arşivi

7. Lâiklik, bu yoldan bir adım ileride, kadın haklarının da temeli ve teminatıdır.

8. Lâiklik, Tevhid-i Tedrisat demektir. Bir düşünce ve zihniyet inkılâbı demektir.

9. Lâiklik, bütün çağdaş değerleri meydana getiren ve insanın en kıymetli varlığı olan aklın, her türlü baskıdan uzak, hür düşünebilmesi ve bilim ile fenne, tekniğe teknolojiye hür düşünce ile ulaşabilmesinin yolunun açılması demektir.

10. Lâiklik, bütün bunlarla birlikte, millî birlik ve beraberliğin, millet bütünlüğünün de yasal güvencesi demektir. Gerçekten de, vatandaşları arasında farklı etnik köken, farklı din, mezhep, inanç ve düşüncelere göre ayırım yapılan kişilerin etnik köken, din ve mezheplerine göre farklı hukukî uygulamaların, farklı kanunların olduğu bir toplumda ve bir devlet hayatında, vatandaşlar arasında millî birlikten ve beraberlikten, yani millet bütünlüğünden, "millet bilincinden" söz etmek de mümkün değildir.

O halde, bugün Türk aydınlarına düşen büyük bir görev vardır: Atatürk'ün, donmuş ve statik kalıplara hapsedilmekten kurtulma yolunu açarak, yirminci yüzyılda İslâmiyete de en büyük hizmeti yaptığını iyi anlamak ve iyi anlatmak. Bunun için Yaşar Nabi'nin, 1970'li yıllarda Bosna'da karşılaştığı seksen yaşlarındaki bir din adamının kendisine, "hiçbir din adamı İslâmiyete Mustafa Kemal kadar hizmet etmemiştir" dediğini hatırlatmakta yarar görüyorum. Acaba o yaşlı din adamı bu günleri yani hepimizin bildiği Bosna Hersek'teki Müslümanların bir bağımsız devlete sahip olamamaları yüzünden başlarına gelenleri görseydi, neler derdi ve acaba bizde de Türk Milli Mücadelesi Atatürk'ün önderliğinde verilen bu büyük kurtuluş savaşı gerçekleştirilemeseydi bizim insanımızın başına neler gelebilecek idi, kimin İslamiyeti de devletin her türlü nimetini de nasıl elde edebileceğini ve nasıl yaşayabileceğini, her halde sık sık uzun uzun düşünmekte yarar vardır. Acaba kimse Millî Mücadele'den önce Türkiye'de ne kadar kilise vardı bunu hiç düşündü ve hesabını yaptı mı? Bunu niçin söylüyorum. Bugün de kilise vardır. İbadet yerleri, din ve Hristiyan vatandaşlarımız için olmalıdır da, ama bunu özellikle şunun için hatırlatıyorum, bugün sun'î bir ayrılık meselesini önümüze getiren ve bizi parçalamaya çalışan dünyada acaba Milli Mücadele gerçekleştirelemeseydi milli devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulamasa idi yani içimizde şimdi şu ikişer milyon Rum nüfusu şu kadar milyon veya yüzbin Ermeni nüfusu da bulunsa idi, bir kaşık suda fırtına kopartmaya ve tekrar ifade ediyorum, bizi sün'î olarak bölmeye çalışan dünya acaba başımıza neler açar neler getirir idi. Bunu düşünebiliyor muyuz? Bunu kaç insanımız düşünüyor? Özellikle Ata-

Levent Şahverdi Arşivi

türk'e karşı olduğunu ifade eden lâikliğe karşı olduğnu, anti lâik olduğunu ifade eden kaç kişi düşünüyor? İşte bütün bu gerçekleri görmek ve lâik Türkiye Cumhuriyeti'ne ona göre sahip çıkmak gerekmektedir.

Akılcılığa, çağdaş bilime, çağın medeniyetine yönelmek mecburiyeti ile, milletin büyük çoğunluğunun İslâm dininin özüne bağlılığı arasında gerekli uyum ve sentezi gerçekleştirmek çağdaş ve akılcı şekilde yorumlanan dinin özündeki Allah inancı ve iyi ahlâk prensipleri ile akıl ve bilim arasında bağdaşmaz bir çelişki yoktur. Ve işte onun içindir ki büyük önder Atatürk eğer birşey bilime uygun ise biliniz ki o bizim dinimize de uygundur bizim dinimiz akıl dinidir, mantık dinidir ve onun için en son en mükemmel din olmuştur demiştir. Çünkü gerçekten de Türkiye Cumhuriyetinde lâiklik ilkesi; kişilerin vicdan, din ve ibadet hürriyetlerini sağlamayı ve korumayı, dinî faaliyetlerin inanç ve ibadet meselesi olarak görülüp değerlendirilmesini; dinin hakkını dine devletin hakkını devlete vermeyi, akıl, bilim ve teknolojiyi kılavuz almayı amaçlayan bir ilkedir.

Ama, başarılması gereken iş hiç de kolay değildir. Ancak, Türk milletinin güçlü sağduyusu, devlet yönetmekteki engin tecrübesi ve mahareti, yukarıda işaret ettiğimiz sentezi gerçekleşirecektir. Türkiye bugün halkın çok büyük çoğunluğunun dinî inançlarına bağlı bulunduğu, fakat lâik devlet düzeni içinde yaşadığı ileri bir noktaya gelmiştir.

Söz konusu bütünleştirici sentez, ancak Türk inkılâbının temel taşı olan lâiklik ilkesine ve Atatürk'ün büyük önem verdiği "eğitim birliği" kuralına sâdık kalınarak başarılabilir.

Saygılarımla.

Levent Şahverdi Arşivi

MUSTAFA KEMAL'İN ANADOLU'YA GELİŞİ VE ANKARA'NIN MİLLİ MÜCADELE'DEKİ YERİ *

Prof. Dr. AZMİ SÜSLÜ

İnsanlık tarihinin milletlere has, hayati, önemli kesitleri vardır. Türk milleti, bu kesitleri çok olan, belki de en çok olan milletlerden biridir. Mustafa Kemal Atatürk'e göre "40 asırlık", bazı yazarlara göre, daha da uzun olan bu zaman dilimi ve 18 milyon km²'ye ulaşan mekân içinde değişmeyen, değiştirilemeyen gerçek ise, zaman zaman mekânlar değişmesine rağmen, Türk milletinin yok olmamış, yok edilmemiş olmasıdır. Bir zincir halkası gibi, biri kaybolurken, diğeri varolmuştur. İşte, en büyük halkalarından biri olan ve sonuncusu olmasına birçok dünya devletlerince karar verilen Osmanlı Devleti, sadece Afrika'da, Avrupa'da değil, Asya'da da, "ikinci vatan" olarak seçtiği Anadolu'da da boğulmak, tarihe maledilmek istenmiştir. Savaş kaybedilmiş, mütâreke imzalanmış, ordu terhis edilmiş, ülke yer yer işgal edilmiş, doğuda, batıda, kuzeyde, güneyde bölücü-ayrılıkçı çeteler kurulmuş, Düyûn-ı Umumiye, Reji İdaresi, Posta İdaresi gibi kuruluşlar işgalcilerin tekeline, kontrolüne geçmiş, birçok yerde özellikle Doğu ve Batı Anadolu'da bir milyona yakın sivil halk soykırıma tâbi tutulmuş, bunun yaklaşık iki katı aktif güç, tâ Yemen'den Kafkasya'ya kadar uzanan cephelerde, şehit edilmiş veya sakat kalmış, ülkenin birçok yeri yıkılmış, yakılmış, tahrip edilmiş, yiyecek, giyecek kalmamış ve halkın bir kısmı ile, bazı aydınlar, cemiyetler, kurtuluşu işgalcilerin manda veya himayesinde aramaya başlamışlar, kısaca ülke ve insanları üzerine kara bulutlar düşmüştür. İşin bir başka yönü ise, yüzyıllardan beri plân-proje yapanlar, bu defa hem teorik olarak, hem de fiîlen, bizzat bölgede Türk insanını ve coğrafyasını yok etmek üzere harekete geçmişlerdir. Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar gönderdikleri "tahkik heyetleri" de bunun tamamlanmak üzere olduğuna dair raporları başkentlerine göndermişlerdir.

İşte, bu ölümcül hastalığı teşhis ve tedavi edecek, içi sevgi dolu, güvenli, kararlı, becerikli, tecrübeli bir doktora ve tedavi edilecek bir mekâna ihtiyaç vardı. Bunlar da Mustafa Kemal ve O'nun seçtiği Ankara olmuştur. Bu kişi sadece bu coğrafyada hastayı tedavi etmek ve onu eski güç ve inancına ulaştırmakla kalmamış, aynı zamanda yer yüzündeki benzer hastalıklara da reçe-

* Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı'nca düzenlenen bu konferans 29 Aralık 1994 tarihinde Türk Tarih Kurumu'nda verilmiştir.

Levent Sahverdi Arşivi

te ve ilaç sunmuş, "emperyalizm veya koloniyalizm" denilen ve yüzyıllardır insanları ve değerlerini yok eden canavarı durdurmuştur. Bu bakımdan, konferansımızın konusunu teşkil eden Mustafa Kemal ve Ankara, Türkiye için olduğu kadar, dünya devletleri için de iki önemli ilham kaynağı olmuştur.

Üzerinde duracağımız Atatürk'ün Ankara'ya geliş tarihi olan 27 Aralık 1919'dan 1922 sonlarına kadarki üç yıllık dönem, çok önemli olaylarla, unutulmaz hatıralarla doludur. Konu, birçok yerli ve yabancı yazar tarafından çeşitli yönleriyle işlenmiştir. Biz daha çok, Atatürk'ün halkla olan münasebetleri, Ankaralı'nın Milli Mücadele'ye olan katkıları, Ankara'daki haberleşme ve basın organları, Atatürk'ün Ankara nutukları, Ankara'da Milli Mücadele karargâhının kuruluşu, Ankara'daki yabancıların ve onların kışkırttıkları azınlıkların faaliyetleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı ve ilk icraâtı, Maarif Kongresi'nin yapılışı, bu dönemde Ankara'dan idare edilen savaşlar, zaferler ve nihayet Ankara'nın başkent oluşu ve Cumhuriyet'in ilânına giden yoldaki hazırlıkları ana hatlarıyla ve mümkün olduğunca, başta Atatürk ve silah ve fikir arkadaşlarınınkiler olmak üzere, ilk elden kaynaklarla gözden geçirmeye çalışacağız.

İKİ PLÂN

1918 sonlarıyla 1919 başlarında Mustafa Kemal'in gönlünde ve kafasında iki plân vardır. Bunlardan biri şahsî, diğeri de resmîdir.

Mustafa Kemal, Mondros Mütârekesi'nin ilânı ve İtilâf Devletleri temsilcilerinin 15 gün sonra, 13 Kasım 1918'de, İstanbul'a yerleşmelerini görmüş ve pek yakında fiilî işgallerin başlayacağını, dolayısıyla İstanbul'da vatanın kurtuluşu için çalışmanın mümkün olmayacağına karar vermişti. Bu karar hakkında dostu ve silah arkadaşı Ali Fuat Paşa ile şu konuşmalar yapılmıştır:

"1919 Şubat ayının sonlarında... merkezi Konya Ereğlisi'nde bulunan Kolordumun başına dönecektim... M. Kemal Paşa ile birlikte, komutanı bulunduğum 20. Kolordu karargâhının Ankara'ya nakli ile buranın bir mukavemet merkezi yapılmasını kararlaştırdık.

Kemal Paşa (Atatürk), eğer bir vazifeye kendisini tayin ettiremezse, Anadolu'da en itimat ettiği bir komutanın yanına gideceğini ve ilk defa işe oradan başlayacağını söylüyordu.

'Paşam, ben ve Kolordum daima emrinizdedir', dedim. Mavi gözlerinin nasıl bir ışıkla parladığını tarif edemem. Yerinden kalkarak hararetle elimi sıkmıştı.

'Beraber çalışacağız Fuat' dedi"[1].

[1] Ali Fuat Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul. 1953, s. 40-41.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu resmî görev ise, kendisiyle birçok defa görüşen ve onu Yaver-i Fahrî-i Hazret-i Şehriyârî ilân eden Padişah Mehmet Vahideddin tarafından 30 Nisan 1919'da verilmiş ve Harbiye Nezareti'nin müteâkip talimatlarıyla geniş askerî ve mülkî yetkilerle donatılmıştır.

"B. İrâde-i seniyye.
Mehmed Vahidüddin

Harbiye Nezareti
Muamelât-ı Zatiyye Müdiriyeti
678

Mülga Yıldırım Grubu Kumandanı Mîrliva Mustafa Kemal Paşa Dokuzuncu Ordu Kıtaât-ı Müfettişliğine ta'yîn edilmiştir.

İşbu irâde-i seniyye'nin icrasına Harbiye Nâzırı me'mûrdur. Fî 29 Receb sene 1337, fî 30 Nisan sene 1335

Sadr-ı A'zam
Dâmât Ferîd

Harbiye Nâzırı
Şâkir"[2]

Bu görev ve yetkilerle Anadolu'ya çıkacak olan Mustafa Kemal, 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e asker çıkardığı gün, Padişah Vahdettin'le görüşmüştür. Mustafa Kemal Padişahla aralarında geçen konuşmayı şöyle anlatmıştır:

"Paşa, Paşa... şimdiye kadar Devlet'e çok hizmet ettin! Bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir (bu bir tarih kitabıdır), bunları unutun dedi. Asıl şimdi yapacağın hepsinden daha önemli olabilir... Paşa, Paşa... Devleti kurtarabilirsin!...

Bu sözlerden hayrete düştüm. Acaba Vahdettin benimle samimî mi konuşuyor?... O Vahdettin ki... bütün yaptıklarından pişman mı olmuştu? Aldatıldığını mı anlamıştı? Fakat böyle bir yorum ile başka konulara girişmeyi ürkütücü saydım, kendisine karşılık verdim:- Şahsıma güveninize ve bana teveccühünüze teşekkür ederim... Elimden gelen hizmeti esirgemeyeceğimize lütfen itimat ediniz..."[3].

Bu vazifeleri yapmak için müfettişlik emrine iki fırkalı olan Üçüncü Kolordu ile dört fırkalı olan Onbeşinci Kolordular verilmişti. Müfettişlik mıntıkası Trabzon, Erzurum, Sivas, Van vilayetleri ile Erzincan müstakil livalarını ihtiva ettiğinden müfettişliğin bu vazifeleri yapmak için vereceği bütün direk-

[2] Atatürk'le İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1982, s. 121.
[3] Falih Fıfkı Atay, Mahmut Soydan, Atatürk'ün Anıları, İstanbul, 1982, s. 153.

Levent Şahverdi Arşivi

tifleri bu vilayetlerle mutasarrıflıklar doğrudan doğruya ifa edeceklerdi. Diğer taraftan müfettişlik hududuna komşu vilayetler ve müstakil livalar, Diyarbakır, Bitlis, Mamûratü'l-Aziz (Elazığ), Ankara, Kastamonu vilayetleri ve Kolordu Komutanlıkları da müfettişliğin vazifesini icrası sırasında re'sen vaki olacak müracaatlarını dikkate alacaklardı[4].

Kader birliği ettiği 18 kişilik heyetle 16 Mayıs 1919 Cuma günü Bandırma vapuruyla Galata rıhtımından ayrılırken Mustafa Kemal Paşa'nın kafasında ve gönlünde şekillendirdiği şahsî plânının özü ise, milletin gücünden başka bir şey değildi. Bunu daha sonraki yıllarda, 1927'de Nutuk'da şöyle ifade edecektir.

"Bu son sözlerimi hulâsa etmek lâzım gelirse, diyebelirim ki, ben milletin vicdanında ve istikbâlinde ihtisas ettiğim büyük tekâmül istidadını bir *millî sır* gibi vicdanımda taşıyarak peyderpey, bütün hey'et-i ictimaiyemize tatbik ettirmek mecburiyetinde idim".

"Tatbikâtı birtakım safhalara ayırmak ve vekâyî ve hadisâttan istifade ederek milletin hissiyât ve efkârını ızhâr eylemek ve kademe kademe yürüyerek hedefe vasıl olmaya çalışmak lâzım geliyordu."[5]

Mustafa Kemal, bu tatbik edilmek istenen şeyleri safha safha nasıl ortaya koymuştur? Neleri hemen, neleri tâ ömrünün sonuna kadar ertelemiştir? İşte burada Onun gerçekçiliğini ve milletin bünyesine ve coğrafyasına uyanları seçmedeki hüner ve sabrını görüyoruz. Burada kısaca birkaç kelimeyle özetliyecek olursak, bunlar, irade-i milliye, hâkimiyet-i milliye ile karargâh ve başkent olarak seçtiği Ankara'da bilâ kayd u şart, müstakil, yeni bir Türk devleti tesis etmektir.

Onun çizdiği coğrafî üçgenin bir ayağını Samsun, Havza ve Amasya, diğer ayağını Erzurum, Sivas ve nihayet üçüncüsünü Ankara oluşturmuştur. Amasya'da alınan ilk sekiz kararın en önemlisi, "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" şeklinde ifade edilmiştir[6]. Erzurum'da bu karar coğrafyaya dönüşünce "istiklâl-i tâm" olmuştur[7]. Sivas Kongresi'nde beliren ve Ankara'da kristalleşen Misak-ı Millî ise, tehlikeyi önceden haber vermesine rağmen, İstanbul'da yapılan son Osmanlı Meclis-i Meb'usânı'nda alınmıştır.

[4] Tayyib Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, Ankara, 1959, s. 80-81.
[5] Kemal Atatürk, Nutuk (1919-1927), Ankara 1989, Atatürk Araştırma Merkezi, s. 10-11.
[6] Kemal Atatürk, a.g.e., s. 21.
[7] Fahrettin Kırzıoğlu, Bütünüyle Erzurum Kongresi, Ankara, 1993, s. 2/85.

Levent Şahverdi Arşivi

ANKARA'DAKİ GELİŞMELER

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçtiği ve faaliyetlerini sürdürdüğü dönemde Ali Fuat Cebesoy da birliklerini taşıma hazırlığı içine girmişti. Ancak, yeni Sadrazam Damat Ferit Paşa, kızgın ve kırgın Muhittin Paşa'yı 15 Mart 1919'da Ankara'ya vali olarak atamıştı. Bir taraftan Sadrazam ve nâzırlarından Ali Kemal, Adil ve Mehmet Beyler ve bazı kabine üyeleri ülke içinde "insan avı" na çıkar ve birçok aydını, komutanı, basın mensubunu tutuklatırken, diğer taraftan vali de Ankara'da onları taklit etmeğe başlamıştı. Böylece Ankara'da bazı kaynaklara göre 90 kişi, bazılarına göre de 200 kişi tutuklanmıştı. Câbir Paşa isimli biri Ankara'da Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nı ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ni kurmuş ve valinin baskılarıyla Devlet memurları buralara üye yapılmaya başlanmıştı[8].

Belirtmek gerekir ki, Ankaralıların harekete geçmesini sağlayan olayların başında, Ankara'yı bir müstemleke şehri olarak telakki edip gelen yabancıların (İngilizler, Fransızlar) tutumuyla o zaman Ankara'da bulunan ve bunlarla işbirliği içerisinde birtakım menfî faaliyetlere girişen azınlıkların da tesiri olmuştur.

Diğer taraftan, Atatürk'le sık sık görüşen ve Kolordusunu Ankara'ya nakleden Ali Fuat Paşa da, Ankaralıların teşkilatlanmasında önemli hizmetler vermiştir. İngiliz kontrol subayının kendisini ziyaretinde saygısız davranması üzerine, onu tutuklattırıp merkez komutanlığına hapsettirmesi ve İstanbul Hükumetinin direktifleri doğrultusunda hareket eden Ankara Valisi Muhittin Paşa'nın, "Sonsuz imkânları olan bu devletlere kafa tutmaya, onlara söz geçirmeye imkân var mı?" sorusuna; Ali Fuat Paşa'nın "Elbette var; asker, sivil, bütün millet aynı gayede birleşirse, istilacılar yeni bir savaşı göze alamazlar" cevabını vermesi Ankaralıların gücüne güç katmıştır.

Yine, Müftü Mehmet Rıfat Efendi (Börekçi) başkanlığındaki şehrin aydınları ve eşrâfının yaptığı faaliyetlerle İngiliz Muhipleri ve Hürriyet ve İtilâf Fırkası'ndan birçok kişinin de bu gruba katılmasıyla millî mukavemet fikri halk arasında yayılmaya başlamıştır. Bundan endişelenen İngilizler ise, Cebeci'deki garnizonlarını İznik'e nakletmiş ve Ulus'taki Fransız müfrezesi de ortalıkta görülmez olmuştur.

İLK ANKARA MİTİNGİ

Ankaralıların alenen ve toptan harekete geçmelerini sağlayan diğer bir olay ise, Mustafa Kemal'in 28 Mayıs 1919'da Havza'dan yayınladığı bir tamimle mil-

[8] Bilâl Şimşir, Ankara... Ankara-Bir Başkentin Doğuşu, İstanbul 1988, s. 102-103.

Levent Sahverdi Arşivi

leti İzmir'in işgaline karşı mitingler yapmaya davet etmiş olmasıdır. Hemen bir gün sonra genciyle, yaşlısıyla, öğretmeniyle, din adamıyla, köylüsüyle, şehirlisiyle, bütün Ankaralılar Ankara'da ilk mitinglerini yapmışlardır. Bu durum Ali Fuat Paşa tarafından "O günkü manzara gözlerimin önüne geldiği zaman, mücadele yıllarının en tatlı heyacanını duyar, vatansever Ankaralıları takdirle anarım" şeklinde dile getirilmiştir.

İSTANBUL VE ANADOLU YOL AYRIMINDA

Bir taraftan kontrolün elinden gittiğini gören, diğer taraftan da İstanbul'daki yabancı hükumet komiserlerinin baskılarına maruz kalan İstanbul Hükumeti ile Ankara Hükumeti arasında 8 Temmuz 1919 tarihinde beş telgraftan oluşan bir haberleşme trafiği yaşanmış, Mustafa Kemal çok sevdiği askerlik mesleğinden istifa etmiş ve bir süre sonra da kendisi "âsi ilân edilerek, derhal yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi" istenmiştir. Böylece 30 Nisan 1919'da görevlendirilmiş olan Mustafa Kemal, 2,5 ay sonra, 8 Temmuz 1919'da görevden alınmıştır. Bu da Onun daha rahat, müstakil, istediğince ve halkla bütünleşerek çalışmasını ve "Milli sır gibi vicdanında taşıdığı" plânlarını gerçekleştirmesini sağlayacaktır. Konuyla ilgili belgelerden bazıları şunlardır[9]:

"MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA ÇEKİLEN İKİNCİ TELGRAFIN SURETİDİR

Harbiye Nâzırı Paşa ile yapılan haberleşmeleri ihtiva eden telgrafları, Pâdişâhın yüksek görüşlerine sunarak, almakla şeref duyduğum yüksek emirleri aşağıda olduğu gibi bildiriyorum.

Orada giriştiğiniz değerli teşebbüsler, her nasılsa İngilizlerce vatan müdâfaası şeklinde değil, başka bir şekilde anlaşılmasından dolayı, Hükumet üzerinde şiddetli baskılar yapılmaktadır. Bununla beraber, vatan menfaati düşüncesiyle yaptığınız girişimler, Devlet'in esas menfaatlerini bozacak ve ülkeyi büyük tehlikeler içine atacaktır. Onur kırıcı bir muamele ile karşı karşıya kalmamamız için İstanbul'a dönmenizin tavsiye edilmediği evvelki telgraf ile bildirilmiş ise de daha sonra yapılan teşebbüsler üzerine İngilizler, yüksek şahsınıza karşı onur kırıcı hiçbir muamelede bulunmayacaklarına kesin olarak söz verdiklerinden, bugün İstanbul'a dönmeniz için tereddüd edecek bir sebep kalmamıştır. Buraya geldiğinizde, ya diğer münasip bir yere tâyininiz, yahut durumun göstereceği şekle göre yine Erzurum'a dönmeniz etraflıca düşünülecektir. Bu telgrafı aldığınızda izinli olarak hemen İstanbul'a dönmeniz beklenmektedir. Hakkınızda, Pâdişâh Hazretlerinin açıkca belli olan güven ve sevgilerinin derecesini takdir ederek, gerek onun yüksek şahsiyetlerini

[9] Atatürk ile İlgili Arşiv... a.g.e., s. 50-53, 159.

Levent Şahverdi Arşivi

ve gerek hükumetlerini zor bir duruma düşürmemek, daha sonra hakkınızda arzu edilmeyen bir muameleye başvurmaya mecbur kalmamak için çıkan buyruğa hemen uyacağınıza dair Pâdişâh'ın itimatları devam etmektedir.

Efendim. 8 Temmuz 1919 Saray Başkâtibi
Ali Fuad"

"B. İradei Seniyye.
Mehmet Vahidüddin

Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'nın me'muriyetine hitâm verilmiştir.

İşbu irade-i seniyyenin icrasına Harbiye Nâzırı me'murdur.

9 Şevvâl 37 ve 8 Temmuz 35.
Sadr-ı A'zam Vekili Harbiye Nazırı
Mustafa Sabri Ferid"

"MUSTAFA KEMAL PAŞA'DAN SON DEFA OLARAK
MAKİNE BAŞINDA ALINAN TELGRAFIN SÛRETİDİR
SARAY BAŞKÂTİPLİĞİ VASITASİYLE PÂDİŞÂHIN YÜKSEK MAKÂMINA

Şimdiye kadar gerek kutsal zâtlarına ve gerekse Harbiye Nezâretine sunduğum arzlarımda, vatan ve millet ile Yüce Hilâfet Makamının uğradığı ve hâlen içinde bulunduğu acı durumlar ve buna karşı duyulan üzüntüleri ve milletin aldığı vaziyeti, bütün safhaları ile gerçek olarak anlattım. Bunu yapmakla, mukaddesâtımın âciz nefsime yüklediği en yüksek ve en vicdânî vazifelerden birini yerine getirmiş oldum.

Nâçiz düşünce ve teşebbüslerimin İngilizlerce vatanın müdâfaası şeklinde değil de başka bir sûrette kabul edilmesinden dolayı, Yüce Hükumetlerinin zor durumda ve baskı altında kaldığı irade ve ifade buyuruluyor. Yüce Hükumetlerinin ve saltanat merkezinin zâten ne gibi baskı ve ağır şartlar altında bulunduğu gerek bendenizce ve gerek soylu milletinizce tamamen ve açıkca bilinmekte olduğundan, bu baskının daha ziyade artıp genişlemesine ve bilhassa pek büyük sadâkat bağlarıyla bağlı bulunduğum şefkatli kalplerinizin ve düşüncelerinizin hiç bir şekilde zayıflamasına râzı olamıyacağım. *Bundan dolayı, sadece şu anda bulunduğum görevime değil, bütün övünç sebeplerini vatan ve millet ile kutsal makamlarının feyzinden ve kurtuluşundan alan pek çok sevdiğim kutsal askerlik hayatıma da veda etmek suretiyle fedâkarlıkta bulunduğumu arz ederim.* Yüksek Saltanat ve Hilâfet makâmiyle, soylu milletlerinin, hayatımın son noktasına kadar dâima karuyucusu ve sâdık bir ferdi gibi kalacağımı tam bir bağlılıkla arz eder, bu hususta teminat veririm. As-

Levent Şahverdi Arşivi

kerlik mesleğinden istifa ettiğimi Harbiye Nezâreti'ne bildirdim. Yüce zatlarının sıhhat ve afiyette bulunmasına duâ eder ve her türlü âfetlerden korunmanızı Cenâb-ı Hak'tan niyâz ettiğimi yüksek bilgilerinize sunarım.

8 Temmuz 1919 Kulları
Saat 11.45 gece Mustafa Kemal"

"Meclis-i Vükelâ
Mazbata Defteri
No: 216, sa. 358

MECLİS-İ VÜKELÂ
MÜZÂKERÂTINA MAHSUS ZABITNÂME
Sıra No: 358

KARAR
Tarih: 29 Temmuz 1919

HÂRİCİYE, HARBİYE VE DÂHİLİYE (NEZÂRETLERİNE)

Mustafa Kemal ve Rauf beylerin hükumetin karar ve emirlerine aykırı hareketlerde bulunarak, kışkırtmalara ısrarla devam etmekte oldukları, imzaları altında yayınladıkları bildiriler ile mahallerinden gelen yazılardan anlaşıldığından, *adı geçenlerin derhal yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri* hakkında Harbiye Nezâreti tarafından mülkî memurluklara telgrafla acele bildirilmesi ve Hâriciye Nezâreti'ne bilgi verilmesi kararlaştırıldı.

Damat Ferid	Mustafa Sabri	Ali Rızâ	Âdil Said
Abuk Ahmed	Mehmed Hamdi	İzzet	Mustafa"
	Tevfik	Nâzım	

MUSTAFA KEMAL'İN ANKARA'YA GELİŞİ

Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya hareketine gelince; Sivas Kongresi'ni müteakip Kayseri yolundan hareket eden Mustafa Kemal ve arkadaşları, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gelmişlerdir. Onun sessizce Samsun'a hareket etmesinden bu yana geçen 8 aylık sürede birçok şey değişmiştir. Artık ilk işgal şaşkınlığı geçmiş, teşkilatlanma hazırlıkları ilerlemiş, Milli Mücadele fiîlen başlamıştır. İşgalcilerin dirilişine, şahlanışına inanamadıkları bu hareketin tablosunu Lord Kinross şu şekilde çizmiştir:

"Ankaralıların heyecanlı karşılayışı Kemal'in bu seçimi yapmakta haklı olduğunu gösterdi. Mustafa Kemal ve yeşil ordusunun gelişi, sokaklarda tel-

Levent Şahverdi Arşivi

lallarla ilân edilmişti. Sultan rejiminin hışmına uğrayıp dağa kaçanlar, onu selamlamak için gizlendikleri yerlerden çıkıp geldiler. Halk kendisini Kırşehir'de karşılamak için şehir dışındaki yollara döküldü. Dervişler bu gelişi dualarla kutlamak için caddelerde sıralandılar. Mustafa Kemal, eskimiş lastiklerin içine bez doldurularak şişirildiğini söylediği külüstür açık Benz otomobiliyle göründü. Arkadaşlarıyla beraber şehre yaklaşırken kendilerini bir gönüllü ordusu karşıladı. Yüzlerce atlı ve piyade mahallî kiyafetleri içinde eski biçim, kocaman tüfekleriyle gösteriler yapıyor, bayraklarını sallıyor, arada bir sıradan ayrılarak havaya sıçrayıp yerli oyunlar oynuyorlardı. Kaleye çıkan dar ve dik sokaklar davul zurna sesleriyle çınlamaktaydı. Arkadan daha ağırbaşlı bir yürüyüşle çeşitli esnaf loncalarının mensupları geliyordu. Ankaralılar şimdiye kadar böyle büyük bir toplantı görmemişlerdi. Şehirde bulunan birkaç yabancı, bu hâli şaşkınlıkla seyrediyordu. Halk, millî duygularının coşkunluğunu göstermek için, yol değiştirerek birkaç gün önce İngilizlerin işgal ettiği istasyondan geçti. O sırada daha üzerinde Fransız bayrağı dalgalanan sonraki Meclis binasının etrafında Fransızlarla, Tunuslu askerleri duvarların üstünde tünemiş bakıyorlardı. Mustafa Kemal Hacı Bayram Veli Camii ve Türbesini ziyarette bulunmayı da ihmal etmedi. Sonra hükumet konağında balkondan aşağıdaki halka bir teşekkür nutku verdi" demektedir[10].

Mustafa Kemal Paşa ise, daha sonra 1927'de irad edeceği Nutku'nda bu heyacanı şu şekilde dile getirmiştir:

"Ankara'ya muvasalatımızı 27 Aralık 1919 tarihli şu açık tebliğ ile tamim ettik: Sivas'tan Kayseri tarikiyle Ankara'ya hareket eden Hey'et-i Temsiliye bütün güzergâhında ve Ankara'da büyük milletimizin harr ve samimî tezahürât-ı vatanperverânesi içinde bugün muvasalat eyledi. Milletimizin gösterdiği eser-i vahdet ve azim memleketimizin te'min-i istikbâli hakkında kanaatleri Lâyetezelzel bir surette tersin edici mahiyettedir. Şimdilik Hey'et-i Temsiliye merkezi Ankara'dadır. Takdim-i hürmet eyleriz, Efendim. Hey'et-i Temsiliye nâmına Mustafa Kemal."[11]

Ankara'dan Türkiye'nin her tarafına gönderilen telgrafların metni ise şu şekildeydi: "Bir haftadan beri Ankara vilayeti mülhakâtından gönderilen hey'etler ve binlerce silahlı, atlı millî kuvvet kahramanları ile aslen köylülerden mürekkep 80 bini aşan vatansever tarafından bugün Sivas'tan gelen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Hey'et-i Temsiliyesi eşi görülmemiş bir heyecanla karşılandı. Hey'et-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa'nın sözle-

[10] Lord Kinross, Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu (Terc. Necdet Sander) 9. baskı s. 312-313.

[11] Kemal Atatürk a.g.e., s. 222.

Levent Sahverdi Arşivi

ri istiklâlini fedâ etmemeye Allah'ın huzurunda yemin etmiş olan birleşmiş halk üzerinde pek derin bir tesir bıraktı. Bu tesir bütün hararetiyle devam ediyor".

Mustafa Kemal daha İstanbul işgal edilmeden önce, bütün gerçekleri görmüş özellikle Ankara'dan İstanbul'a çektiği bir telgrafta, İngiliz müfettişi olarak Ankara'da bulunan Vitol'ün ağır eşyalarıyla birlikte Ankara'yı terkettiğini ve İstanbul'da mühim ve vahim hadiselerin tahakkuk edeceğini; arkadaşlarının gafil avlanmayarak sürat ve emniyetle Anadolu'ya geçmek için tertibat almaları gerektiğini belirtmiştir. Halbuki, daha 1919'larda Ankara da kısmen işgal edilmiş bulunuyordu. İki bölük İskoçyalı, İngiliz askerinin İstasyon'dan başlattıkları ve Cebeci- Demirlibahçe civarına yayılan işgale, Ulus civarına gelen ve bir Yahudi'nin konağına yerleşip, ilk Meclis Binasını -tamamlanmamış olan binayı- karargâh olarak kullanan Fransızlar ve onların getirdiği Kuzey Afrikalı Müslüman askerler takip etmişti. Bu hareketlerle birlikte Ankara'da Türkler arasında yeni tutuklanmalar başlamıştı. Bunların bir kısmı İstanbul'a gönderilmiş ve oradan kaçanlar veya kaçırılanlar da tekrar Ankara'ya dönmüşler ve Millî Mücadele'ye başlamışlardır. Bütün bu olanlarsa, küçük ve bazı Avrupalı yazarlara göre, bir çöl görünümünde olan Ankara'da Millî Mücadele'nin başlamasına yol açmıştır.

BASIN-HABERLEŞME SAVAŞI

Ankara'da bir taraftan askeri teşkilatlanma yapılırken, diğer taraftan da Anadolu harekâtına karşı olan bazı İstanbul ve Anadolu basını ve yabancı basına karşı bir sinir savaşı da yürütülmekteydi. Mustafa Kemal tarafından Hey'et-i Temsiliye adına 14 Eylül 1919'da çıkarılan İrade-i Milliye gazetesini Sivas Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'nin bilhassa genç üyeleri Ankara'ya bırakmak istemediklerinden, Mustafa Kemal daha hareketinde Ankara'da yeni bir gazete kurmak gerektiğine karar vermişti. Ona göre artık irade-i milliye teşekkül etmişti. Şimdi sıra hâkimiyet-i milliyede idi. Kollar sıvanmıştı. O günün tatlı hatıralarını Hilmi Yücebaş, Atatürk'ün Nükteleri-Fıkraları-Hatıraları (İstanbul, 1963, s. 159-160)'ında şöyle anlatmaktadır: "Bu defa gazeteyi çıkartmak vazifesini, kendisine de, dâvasına da körükörüne bağlanmış bir yedek subaya veriyordu: Recep Zühtü: Rauf (Orbay) ile birlikte Sivas'a gelip Mustafa Kemal'le orada tanıştırılan bu subayı kongreyi dağıtmak isteyen Elâzığ'daki Bedirhanilere karşı yollamış, vazifesini de başarmıştı. Ona itimadı vardı. Yarın Ankara'dan ayrılmak zorunda bırakılsa, bu defa gazetesinin de kendisiyle beraber geleceğinden emindi. Vefa Lisesi'nden mezun bu genç, Recep Zühtü, 1920 yılının ilk günlerinde Ankara'da bir gazeteyi nasıl çıkaracaktı? Şehirde yalnız Vilayet Matbaası vardı. Oraya Meşrutiyet'ten sonra getirilen matbaa makinesi için daha o yıllarda "işe yaramaz" demişlerdi. Taş baskısı!

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Ankara'ya ayak bastıktan tam 14 gün sonra yeni gazetesi, vilâyet matbaasının köhne makinesinden çıkmıştı. Bununla da dâva halledilmiş olmuyordu ki! Kâğıt da, mürekkep de kıt, muharrir yok! Hepsinden de mühim: Para yok! Gazetesini, haftada iki gün de olsa, neşretmeye devam edebilmek kaygusu Mustafa Kemal'i o kadar sarmıştı ki, bütün işleri yanında ona abone temini ile de bizzat meşgul olmaktan geri kalmıyordu. Gazetesinin çıktığı günden 24 saat sonra Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti merkezlerine birer şifre yollayarak, Hakimiyeti Milliye için abone temin edilmesini rica etmişti. Görmüştü ki yalnız para ile de iş bitmiyor! Gün geçmezdi ki vilayetin köhne makinesi bozulmasın, hemen hemen 400 gün içinde ancak 100 defa gazeteyi çıkarabilmişlerdi. 1920'nin sonlarına doğru bu makinenin ölümüne iyiden iyiye yaklaştığını seziyorlar, gazeteyi basamamak endişesi ile kıvranıyorlardı.

İşte böyle bir zamanda Eskişehir'deki matbaa, Ankara Garı'na furgondan indiriliyordu. O gün Taşhan karşısındaki Velihan, büyük bir hazırlığa sahne olmuştu. Hanın ahırını elden geldiği kadar temizlemişler, kova kova su dökmüşler, mürettiphaneyi, hurufat kasalarını güzelce oraya yerleştirmişlerdi. Küçük makine de ahırın hemen yanındaki bölmeye konmuştu. Bunun yanında Vilayet Matbaası, taş devrinden kalma bir yaratığa benziyordu. Hele yeni gelen makinenin bir gaz motoru vardı ki, bunun yardımı ile sahifeleri basabiliyor, elle çevirmeye lüzum kalmıyordu.

Anadolu'nun bu tarihi hanının ahırı mürettiphane olduktan kaç gün sonraydı? Mustafa Kemal, yatıp kalktığı İstasyon'daki binada Hüseyin Ragıp'ı (Baydur) karşısına oturtmuştu:

"— Hâkimiyeti Milliye'yi hergün çıkaracağız. Bununla sen meşgul olacaksın. Her gün de oraya baş makale yazacaksın!"

Ankara, çete devrinden muntazam ordu kurma yoluna yeni girmiş, bir ay önce de I. İnönü zaferini kazanmıştı. Daha önünde nice bâdireler vardı. Gene de Mustafa Kemal o andan itibaren gazetesi ile ana fikirlerini yayarak Devletin yeni rejiminin temellerini atmak azmindeydi. Fikrini açıkladığı Hüseyin Ragıp, Meşrutiyet'in yetiştirdiği genç kıymetlerden biriydi. Tarih, coğrafya öğretmenliği yapan, lisan bilen bu genç, vazifeyi kabule hazırdı, fakat bir şart ileri sürmüştü: "-Paşam, sizden direktif almak şartiyle başmakaleleri imzam altında yazarım. Fakat sizin bunları görmeniz şartıyla!"

Mustafa Kemal kabul ediyordu. Ve 6 Şubat 1921 sabahı, Velihanın ahırını gürültüye boğan makineden Hâkimiyeti Milliye'nin ilk günlük nüshası çıkıyordu. O sabah güneş daha yeni yükselmişti ki, şehirde mevcut tek otomobil hanın avlusuna kadar giriyordu. Mustafa Kemal gelmişti. Köhne merdivenin

Levent Sahverdi Arşivi

her basamağı, çizmelerinin altında ayrı ayrı ses vermişti. Yazı işleri odasında iskemlelerden birine ilişmiş, günlük çıkmaya başlayan gazetesinin bu ilk nüshasını bir müddet sevinçle seyretmişti. Öylesine mes'uttu ki! Tek yapraklı da olsa şu gazete ile, çok karışık bir siyasi manzara arzeden Meclise de belki istikâmet verebilecekti."

Eski Ziraat Mektebi'nin üst katının sol tarafındaki bazı odalar Halide Edip Adıvar'ın başkanlığında çıkan Anadolu Ajansı için ayrılmıştı. Bunun hatırasını da Ankara'nın İlk Günleri (İstanbul, 1955, s. 93-94) isimli eserinde Yunus Nadi şöyle anlatmaktadır:

"Yemekten sonra biraz her şeyden bahsedilmek suretiyle konuşuldu. Paşa'nın o günlerde merak ettiği şeylerden biri de Türkçülüktü. Bilhassa bunun üzerinde konuşuldu. Mesele daha iyi tavazzuh etsin diye o kendisini mu'teriz mevkiine koyuyor ve müsbet sahada yürüyenleri bin bir itirazı ile sıkıştırıyordu. Sonra Halide Edip Hanım'la Akhisar İstasyonu'nda karar verdiğimiz Anadolu Ajansı'ndan bahsedildi. Eğer Paşa da muvâfık görürse yarından tezi yok, hemen işe başlanabilirdi. Paşa fikri çok güzel buldu. Ancak Paşa memleket muhitine telgrafla verilmek üzere yazılacak olan haber ve yazıların ilk günlerdeki eşkâlini bir kere kendisi görmek istiyordu. Takip olunan siyaset ve zihniyete muhalif birşey olmasın diye.

— İlk günleri, diyordu, bu yazılarda gerek fikir, gerek tarz-ı tahrir itibariyle belki bazı tashihat yapılmak lâzım gelebilir. Fakat üç-beş gün geçtikten sonra zaten siz takip olunan siyaseti kavramış olacağınızdan, artık belki buna da hacet kalmadan, iş kendi kendine yürür gider.

Ajans bahsinde kararımız şu oldu: İlk günü Paşa Anadolu Ajansı'nı bütün memlekete takdim edecekti. Yani şu ve şu maksatlarla Ankara'da bir Anadolu Ajansı teşkil edildi. Memleketin her tarafını, şu müşkil anında, cereyan eden ahvalden haberdar edecekti. Bu Ajans, tebligatını şu ve şu suretlerde mümkünse ve mümkün olduğu kadar memleketin en ücra köşesine kadar yayacaksınız, diyecekti. Halide Edip Hanım'la ben de neşri o günlerin işine yarayacak resmî, gayr-ı resmî, yerli ve yabancı haberleri toplayarak günde en az iki servis yapmak üzere telgrafhaneye verecektik... O zaman İstanbul ile alâkamız kesik ve Trakya ile bütün bütün ayrılmış vaziyette olmakla beraber gizli tellerle gerek orası ile, gerek burası ile muhabere ediyorduk. Trakya'ya hatır ve hayale gelmeyecek bir yerden dolaşmak suretiyle haberler isâl ediyor, İstanbul ile ise gece yarısından sonra o zaman (Zafer) parolasını taşıyan -hâlâ kim olduğunu bilmediğim- fedakâr bir telgrafçıdan haberler alıyor ve onun vasıtasile İstanbul'da istediklerimize haberler veriyorduk."

Levent Şahverdi Arşivi

Hâkimiyet-i Milliye ve Anadolu Ajansı'nın yanısıra o tarihlerde Ankara'da Selâmet ve Mefkûre ile eskidenberi çıkan resmî Ankara isimli gazete de neşredilmekteydi[12].

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NİN AÇILIŞI

Baş tarafta da belirttiğimiz gibi, Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da Meclis-i Meb'ûsân'ın toplanmasının hiçbir fayda sağlamayacağı gibi, tehlikeli de olacağını önceden haber vermişti. Bu sebeple daha Ankara'ya gelmeden önce Meclis'in Ankara'da toplanması için kendi tabiriyle "hazırlık ve tertibâta" başlamıştı. 28 Ocak'ta Meclis-i Meb'ûsân'ın İngilizler tarafından basılması, daha sonra 16 Mart 1920'de resmî dairelerin işgali, bazı meb'ûsların Malta'ya sürülmesi, Mustafa Kemal'in haklı olduğunu ispat etmiştir. Bir yabancı yazarın belirttiği gibi, "İstanbul'un işgali Ankara'nın işini kolaylaştırmıştır". Fransızlarca işgal edilmiş ve çatısı örtülmemiş olan İttihat Terakki Fırkası'nın binası düzenlenmiş ve kiremitlerle sıraları Ulucanlar'daki bir okuldan ve vatandaşlardan temin edilmiştir. Daha Meclis açılmadan iki gün önce bütün vilayetlere, kazalara, köylere kadar gönderdiği telgrafta Mustafa Kemal bunu halka ve yetkililere duyurmuştur.

İstanbul Hükumeti ve Padişah'ın Mustafa Kemal Paşa'yı idama mahkûm etmesi ve şeyhülislâmın fetvası üzerine, Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat (Börekçi) Efendi'nin büyük bir yurtseverlik ve cesaretle verdiği ve hemen hemen bütün Anadolu din adamları ve müftüleri tarafından imza edilen karşı fetva Ankara'da Meclis'in açılışından bir gün önce, 22 Nisan 1920 günü yayınlanmış ve ilk kez Hacı Bayram Camii'nde okunmuştur[13].

Böylece Ankara'ya gelişinden 4 ay sonra ve İstanbul'un işgalinden sadece 1,5 ay sonra, Hey'et-i Temsiliye Başkanı olarak Mustafa Kemal, zekası, çalışması ve halkının desteğiyle 23 Nisan 1920'de resmen ve fiîlen Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açmıştır. Şüphesiz bunda, stratejik açıdan olduğu kadar kendisini bağrına basan ve Ankara'dan milletvekili seçen Ankaralıların da büyük rolü olmuştur.

Mustafa Kemal bir gün sonra Meclis Başkanı olarak yaptığı konuşmasında bu gerçeği şöyle dile getirmiştir:

"Gerek hayat-ı askerîye ve gerek hayat-ı siyasiyemin bütün edvâr ve safahâtını işgal eden mücadelâtımda daima düstûr-ı hareketim irade-i millîyeye

[12] Nurettin Türsan, Ankara'nın Başkent Oluşu, İstanbul, 1989, s. 36.

[13] Fuat Bayramoğlu, "Milli Mücadele Yıllarında Ankara", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Temmuz-Kasım 1993, Sayı: 27, cilt IX, s. 489.

Levent Sahverdi Arşivi

istinad ederek milletin ve vatanın muhtaç olduğu gayelere yürümek olmuştur"[14].

1. ve 2. İnönü zaferlerinin kazanılmasına (10 Ocak ve 1 Nisan 1921), Çerkez Ethem isyanının bastırılmasına, Afgan ve Rus Hükumetleriyle antlaşmalar imzalanmasına ve Sakarya Meydan Muharebesi'nin hazırlıklarının sürmekte olmasına rağmen, Mustafa Kemal Ankara'da bazılarının bir çılgınlık diye nitelendirdikleri, bir başka olayı da gerçekleştirmiştir. Bu, 16 Temmuz 1921'de Ankara'da Maarif Kongresi'nin toplanması olayıdır. Böylece, hem 1451 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Bizans'a verdiği bir mesajı Yunanlılara ve destekcilerine vermiş ve eninde sonunda istilacıların denize dökületeceğini ihsas ettirmiş, hem de, kendi ifadesiyle, eğitim-öğretim ordusunun asker ordusu kadar önemli olduğunu ortaya koyarak, ileride yapacağı inkılâpların bir temelini de atmıştır.

Sakarya Zaferi (23 Ağustos-13 Eylül 1921) üzerine Meclisce kendisine Müşir (Mareşal) rütbesi ve Gazi unvanı verilen Başkomutan Mustafa Kemal 20 Eylül'de ise, "orduya, yani Mehmetciğe hitap" adı ile yazdığı bir mesajda şunları belirtmiştir:

"Dünyanın hiçbir ordusunda yüreği seninkinden daha temiz, daha sağlam bir askere rast gelinmemiştir. Her zaferin en büyük payı senindir. Kanaatinle, imanınla, itaatinle hiçbir korkunun yıldıramadığı demir gibi pâk kalbinle düşmanı nihayet alt eden büyük gayretin için minnet ve şükranımı söylemeyi nefsime en aziz bir borç bildim... Cenab-ı Hak giriştiğimiz kurtuluş mücadelesinde şerefli silah arkadaşlarıma kendilerini temyiz eden asaletin, civanmertliğin, kahramanlığın hakkı olan kat'i halâsı nasip etsin"[15].

Büyük Zafer'den hemen sonra da, 2 Ekim 1922 günü İzmir'den Ankara'ya dönen Atatürk'e Ankara'lılar Ankara'ya ilk gelişinde olduğu gibi büyük bir tören hazırlamışlar, coşkun gösterilerle karşılamışlardı. O gün olağanüstü toplantısını yapan Ankara Belediye Meclisi, Atatürk'e "Ankara Hemşehriliği"ni vermiş, hazırlanan mazbata Belediye Başkanınca Atatürk'e sunulmuştu. Atatürk, 5 Ekim 1922'de, Ankara Belediyesi'ne Ankara'lılara duyurulmak üzere bir teşekkür mektubu gönderdi. Bu mektupta Atatürk Ankara'lılara içtenlikle teşekkür ettikten sonra şunları söylemiştir:

"Ankara Belediyesi vasıtasıyla Vatansever Ankara Ahalisine!

5 Ekim 1922

[14] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. I-III cilt, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1989, s. 65.

[15] Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Emil Birol, Necat Birinci, Abdullah Uçman, Devrin Yazarlarının kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal, Ankara, 1992, cilt 1, s. XVI-XVIII.

Levent Şahverdi Arşivi

Beni Ankara'nın hamiyetli hemşehrileri arasına girmeğe davet suretiyle tecelli eden iltifatınıza samimi ruhumdan arz-ı şükrân eylerim. Sevgili milletimizin bütün bir cihanı husumete karşı muzafferiyetle tetvic ettiği istiklâl mücadelesi tarihinde, Ankara adı, en aziz bir mevkii muhafaza edecektir. Bu mücadeleye başladığınız sıralarda bizi ihata eden müşkilâtın derecesi cümlenizin malûmudur. Bazılarınca iktihâmı hemen gayr-ı mümkün sanılan bu müşkilât karşısında sizler bir dakika tereddüt etmediniz ve üç sene mukaddem Sivas'tan Ankara'ya ayak bastığım zaman, bir misalini geçen gün göstermiş olduğunuz samimî ve kalbî tezahürât ile beni kollarınız arasına aldınız. O zaman gösterdiğiniz bu vatanî cesaret sayesinde, ecnebî müdahalesiyle İstanbul' da kapattırılmış olan Meclis-i Meb'ûsân'ı, daha vâsi' bir selahiyetle şân-ı milliye lâyık bir istiklâl ile Ankara'da açmak müessir olmuştu. İstanbul'da ecnebî süngülerine istinat edenlerin dağıttıkları Meclis-i Meb'ûsân'da cesur Erzurum hemşehrilerimin meb'usu sıfat-ı hâzırasını hâiz idim. Büyük Millet Meclisi için yeniden yapılan intihâpta beni Ankara'dan a'za intihâp etmek suretiyle bu sıfat-ı hâzıraya ayrı bir selâhiyet-i kanuniye ilâve buyurdunuz. Büyük Millet Meclisi sizin muhit-i hamâsetinizde bîpervâ istiklâl mücadelesine devam edebilmiştir. Binaenaleyh Ankaralı hemşehrilerimizin bu istihlas-ı vatan mücadelesinde ayrı bir hisse-i şerefi vardır.

Bu vesileyle hemşehrilerimi bir kardeş samimiyetiyle tebrik eder ve bana karşı gösterdiğiniz kalbî muhabbete mukabeleten cümlenizi derâgûş eylerim. Gazi M. Kemal"[16].

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Mustafa Kemal'in şahsında Ankara, hem Milli Mücadele'nin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve hem de konumuz dışında kalan ve ileriki yıllarda, Ekim 1923'te gerçekleşecek olan "başkentlik" sıfatıyla yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin her alanda merkezi, kalpgâhı olmuştur.

[16] Naşit Hakkı Uluğ, Hemşehrimiz Atatürk, İstanbul 1973, s. 193-194.

Levent Sahverdi Arşivi